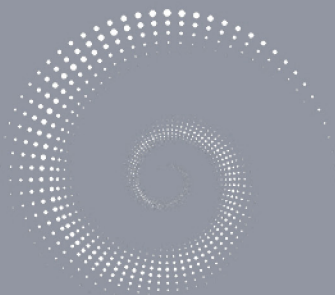

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ερμηνεία κατ' άρθρο

Άρθρο 97

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΡΟΖΙΝΗΣ

Ηλεκτρονική έκδοση

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΣΠ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, Ξ. ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, Γ. ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Ιούλιος 2023

ΣΥΝΤΑΓΜΑ
WATCH.GR

Άρθρο 97

(Αρμοδιότητα Ποινικών Δικαστηρίων)

1. Τα κακουργήματα και τα πολιτικά εγκλήματα δικάζονται από μικτά ορκωτά δικαστήρια που συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές και ενόρκους, όπως νόμος ορίζει. Οι αποφάσεις των δικαστηρίων αυτών υπόκεινται στα ένδικα μέσα που ορίζει ο νόμος.

2. Κακουργήματα και πολιτικά εγκλήματα, που με συντακτικές πράξεις, ψηφίσματα και ειδικούς νόμους έχουν υπαχθεί έως την ισχύ του Συντάγματος στη δικαιοδοσία των εφετείων, εξακολουθούν να δικάζονται από αυτά, εφόσον δεν υπαχθούν με νόμο στην αρμοδιότητα των μικτών ορκωτών δικαστηρίων. Με νόμο μπορεί να υπαχθούν στη δικαιοδοσία των ίδιων εφετείων και άλλα κακουργήματα.

3. Τα εγκλήματα κάθε βαθμού που διαπράττονται δια του τύπου υπάγονται στα τακτικά ποινικά δικαστήρια, όπως νόμος ορίζει.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΡΟΖΙΝΗΣ

ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλεξιάδης Σ., *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων μετά το Σύνταγμα του 1975*, ΕΕΝ 1981· Αλιβιζάτος Ν., «Η ιδιότυπη μεταχείριση ενός «ανύπαρκτου είδους»: ο πολιτικός εγκληματίας στα ελληνικά Συντάγματα», σε: *Τμ. τόμ. Μανωλεδάκη Ι*, 2005· Ambos Κ., *Nationalsozialistisches Strafrecht - Kontinuität und Radikalisierung*, 2019· Αναγνωστόπουλος Η., *Παρατηρήσεις στις διατάξεις του Σχεδίου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για την ενδιαμεση διαδικασία και τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ΠοινΧρ 1995· Ανδρουλάκης Ν., *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουργημάτων*, ΠοινΧρ 1972· Idem, *Επανάστασις-πραξικόπημα και Ποινικόν Δίκαιον*, ΝοΒ 1975· Idem, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, 2012· Idem, *Ποινικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος Ι*, 2006· Αργυρόπουλος Χ., *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ΝοΒ 2000· Beckstein G., *Der Gewissenstäter im Strafrecht und Strafprozessrecht*, 1975· Belling E., *Deutsches Reichsstrafprozeßrecht*, 1928· Βλαχόπουλος Σ., *Η δυναμική ερμηνεία του Συντάγματος*, 2014· Bopp U., *Der Gewissenstäter und das Grundrecht der Gewissensfreiheit*, 1974· Γάφος Η., *Ποινική Δικονομία κατά τον νέον Κώδικα*, τ. Α΄, 1956· Idem, *Ποινική Δικονομία κατά τον νέον Κώδικα*, τ. Β΄, 1958· Idem, *Ποινική Δικονομία κατά τον νέον Κώδικα*, τ. Γ΄, 1959· Idem, *Τα μικτά*

δικαστήρια και οι διατάξεις του Συντάγματος, ΠοινΧρ 1970· Δαλακούρας Θ., *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, τ. Ι, 2019· Δημάκης Α., «Άρθρο 97», σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης (επιστ. δ/νση), *Σύνταγμα. Κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2017· Δημητράτος Ν., *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, 2013· Duttge G., *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit – Anspruch und Wirklichkeit*, JR 2006· Idem, "Jenseits der Illusionen: Die Beteiligung von Laienrichter am Strafprozess", σε: Strafverteidigervereinigung (Hrsg.), *Alternativen zur Freiheitsstrafe. Texte und Ergebnisse des 36. Strafverteidigerstages*, 2013· Ebert U., *Der Überzeugungstäter in der neueren Rechtsentwicklung*, 1975· Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Α΄ Υποεπιτροπής της Ειδικής Κοινοβουλευτικής επί του Συντάγματος Επιτροπής, 1975, διαθέσιμα στο [link](#)· Eser A., «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη σε συγκριτική προοπτική», σε: Δ. Σπινέλλης (επιμ.), *Η λαϊκή συμμετοχή στην ποινική δικαιοσύνη στην Ευρώπη*, 2004· Feuerbach P.-J.-A., *Betrachtungen über das Geschwornen-Gericht*, 1813· Glöckner A./Dickert S./Landsberg M./Scholz S./Schönfeldt K., *Entscheidungsverhalten von Schöffen*, 2011· Gödan J.-C., *Die Rechtsfigur des Überzeugungstäters*, 1974· Grande E., "Comparative Approaches to Criminal Procedure: Transplants, Translations, and Adversarial-Model Reforms in European Criminal Process", σε: D. Brown/J. Turner/B. Weisser, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, 2019· Hans V./Helm R., "Procedural Roles: Professional Judges, Lay Judges, and Lay Jurors", σε: D. Brown/J. Turner/B. Weisser, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, 2019· Huber M., *Grundwissen – Strafprozessrecht: Schwurgericht*, JuS 2009· Ivkovic S., *Exploring Lay Participation in Legal Decision-Making: Lessons from Mixed Tribunals*, Cornell International Law Journal, 40/2007· Καρράς Α., *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, 2020· Kaufmann A., σε: A. Kaufmann (Hrsg.), *Gustav Radbruch, Gesamtausgabe*, Strafrecht II, Bd. 8, 1998· Kellens G., «Η λαϊκή συμμετοχή στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης στη Γαλλία και στο Βέλγιο», σε: Δ. Σπινέλλης (επιμ.), *Η λαϊκή συμμετοχή στην ποινική δικαιοσύνη στην Ευρώπη*, 2004· Κιούπης Δ., *Δικαστική Ψυχολογία & Ψυχιατρική*, 2022· Κυρίτσης Δ., *Τρομοκρατία και πολιτικό έγκλημα: Προτάσεις για μια ταξινόμηση*, ΠοινΧρ 2005· Kühne H.-H., *Laienrichter im Strafprozeß?*, ZRP 1985· Κωστόρας Α., *Είναι χρήσιμος ο θεσμός των ενόρκων; Υπέρ του θεσμού*, ΠΛογ 2001· Μαγκάκης Γ.-Α., *Ποινικό Δίκαιο - Διαγραμμα Γενικού Μέρους*, 1984· Idem, *Σκέψεις για τη διαστολή της τρομοκρατίας από το πολιτικό έγκλημα*, ΝοΒ 2002· Idem, *Ο συνήγορος: Μια παράδοση κατάκτηση του πολιτισμού*, 2004· Μανωλεδάκης Ι., *Ποινικό Δίκαιο – Επιτομή Γενικού Μέρους*, 2005· Μαργαρίτης Λ., *Ορκωτό σύστημα: Νομοθετική αυθαιρεσία και ελεγκτική απραξία*, ΠοινΔικ 2003· Μαργαρίτης Μ., «Οι συνθήκες ιδανικής λειτουργίας του συστήματος των μικτών ορκωτών δικαστηρίων στην Ελλάδα», σε: Δ. Σπινέλλης (επιμ.), *Η λαϊκή συμμετοχή στην ποινική δικαιοσύνη στην Ευρώπη*, 2004· Μαργαρίτης Μ./Μαργαρίτη Α., *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας (Ερμηνεία – Εφαρμογή)*, 2020· Μαθθίας Σ., *Οι ένορκοι, για τι*, ΕΛΛΔνη 1989· Maurer G.-L., *Das Griechische Volk*, Bd. 2· Μιχόπουλος Μ., *Τριμελή Εφετεία Κακουρηγημάτων και Σύνταγμα*, Υπερ 1993· Μπελαντής Δ., *Η τρομοκρατία ως πολιτικό έγκλημα*, ΝοΒ 2003· Μυλωνόπουλος Χ., *Ποινικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος*, 2020· Noll P., *Der Überzeugungstäter im Strafrecht*, ZStW 78/1966· Παντελής Α., *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, 2020· Παπαδαμάκης Α., *Ποινική Δικονομία*, 2021· Παπαδημητράκης Γ., *Ο θεσμός του*

Ορκωτού Δικαστηρίου στο αγγλικό Δίκαιο, ΠοινΔικ 2004· Παπαδημητρίου Γ., *Σύνταγμα και Μικτά Ορκωτά Δικαστήρια*, ΕΛΛΔνη 1991· Παπαχαράλαμπος Χ., *Η δομή των πολιτικών ποινικών θεσμών υπό τον Π.Ν. και τον Π.Κ.*, ΠοινΧρ 1998· Idem, *Πολιτικό έγκλημα και τρομοκρατία*, ΠοινΔικ 2003· *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Ολομέλειας της Βουλής των Συζητήσεων επί του Συντάγματος 1975*, 1975, διαθέσιμα στο [link](#)· *Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Ολομέλειας της Ειδικής Κοινοβουλευτικής επί του Συντάγματος Επιτροπής*, 1975, διαθέσιμα στο [link](#)· Radbruch G., *Der Überzeugungsverbrecher*, ZStW 44/1924· Idem, "Leitsätze des Berichterstatters", σε: *Verhandlungen des 34. Deutschen Juristentages zu Köln vom 12. bis 15. September 1926*, 1927· Idem, "Vortrag des Berichterstatters", σε: *Verhandlungen des 34. Deutschen Juristentages zu Köln vom 12. bis 15. September 1926*, 1927· Rönnau T., *Grundwissen – Strafprozessrecht. Schöffen*, JuS 2016· Roxin C./Schünemann B., *Strafverfahrensrecht*, 2012· Rüping H., *Funktionen der Laienrichter im Strafverfahren*, JR 1976· Schünemann B., "Politisch motivierte Kriminalität", σε: W. de Boor (Hrsg.), *Politisch motivierte Kriminalität – echte Kriminalität?*, 1978· Idem, "Strafrechtsdogmatik als Wissenschaft", σε: B. Schünemann/H. Achenbach/W. Bottke/B. Haffke/H.-J. Rudolphi (Hrsg.), *Festschrift für Claus Roxin zum 70. Geburtstag*, 2001· Σεβασιτίδης Χ., *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας*, τόμ. 4, 2021· Spencer J.R., «Η λαϊκή συμμετοχή στην ποινική δικαιοσύνη στην Αγγλία και Ουαλία», σε: Δ. Σπινέλλη (επιμ.), *Η λαϊκή συμμετοχή στην ποινική δικαιοσύνη στην Ευρώπη*, 2004· Sproß J., *Die Unrechts- und Strafbegründung bei dem Überzeugungs- und Gewissenstäter (Ein quellhistorischer, philosophischer, staats- und strafrechtlicher Entwurf)*, 1992· Σπυρόπουλος Π., *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ΕΛΛΔνη 1991· Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., *Ο ν. 2928/2001 «για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων»*, ΠοινΔικ 2001· Σωτηρέλης Γ., *Τρομοκρατία, πολιτικό έγκλημα και δημοσιότητα της δίκης*, ΝοΒ 2005· Τριανταφύλλου Α., *Η καθ' ύλη αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, 2005· Τσαπόγας Μ., «Συνταγματική πραγματικότητα και συνταγματική ιδεολογία στην Ελλάδα του Όθωνα», σε: Α. Παπαγεωργίου-Βενετάς (επιμ.), *Η Οθωνική Ελλάδα και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους*, 2002· Φιλιππίδης Τ., *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, Αρμενόπουλος 1976· Φλώρος Σ., *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης. Είναι αναγκαία η κατάργησή του, ενόψει μιας επικείμενης αναθεώρησης του Συντάγματος*, ΠοινΔικ 2000· Φούσας Α., *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια (ΜΟΔ και ΜΟΕ)*, 2021· Volk K., "Der Laie als Strafrichter", σε: E.-W. Hanack/P. Rieß/G. Wendisch (Hrsg.), *Festschrift für Hanns Dünnebier zum 75. Geburtstag am 12. Juni 1982*, 1982· Wessels J./Beulke W./Satzger H., *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, 2019· Χαραλαμπίκης Α., *Είναι χρήσιμος ο θεσμός των ενόρκων*, ΠΛογ 2001· Χατζηνικολάου Ν., σε: Λ. Μαργαρίτης (επιμ.), *Ο νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας*, Ι (Άρθρα 1-461), 2020.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ	5
II. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΑ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ.....	8
1. Το αμιγές ορκωτό σύστημα στην Ελλάδα	8
2. Ιστορική αναδρομή στις ελληνικές συνταγματικές ρυθμίσεις για τη λαϊκή συμμετοχή στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης.....	13
III. ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 97 ΣΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑ.....	34
IV. ΤΟ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 97	35
1. Το Μικτό Ορκωτό Δικαστήριο ως «φυσικός δικαστής» των κακουρηγημάτων και των πολιτικών εγκλημάτων (παρ. 1)	35
Α. Το τεκμήριο της καθ' ύλην αρμοδιότητας για την εκδίκαση κακουρηγημάτων	35
Β. Το λαϊκό στοιχείο κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης.....	36
Γ. Η σύνθεση των μικτών ορκωτών δικαστηρίων.....	73
Δ. Τα ένδικα μέσα κατά των αποφάσεων του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου.....	83
Ε. Η ειδική δικονομική μεταχείριση του πολιτικού εγκλήματος.....	87
2. Η εξαίρεση της εκδίκασης κακουρηγημάτων από τα Εφετεία (παρ. 2)	104
Α. Προϋποθέσεις	104
Β. Η ανατροπή του κανόνα με την αθρόα υπαγωγή κακουρηγημάτων στα Εφετεία	106
Γ. Μονομελές Εφετείο Κακουρηγημάτων;	114
Δ. Η εναρμόνιση με το ισχύον Σύνταγμα των διατάξεων για την καθ' ύλην αρμοδιότητα λόγω συνάφειας δια του νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας	122
3. Η κατάργηση της ειδικής δικονομικής μεταχείρισης των δια του τύπου διαπραττόμενων εγκλημάτων (παρ. 3)	125

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ

[Βλ. και την εισαγωγική παρατήρηση υπό το άρθρ. 96]

Λίγα έτη μετά τη θέση σε ισχύ του νέου τότε Σ. 1952, το οποίο διατηρούσε το αμιγές 1
ορκωτό δικαστήριο («Κακουργιοδικείο») ως βασικό δικαστήριο για την εκδίκαση των
κακουργημάτων και των πολιτικών εγκλημάτων, και του νέου τότε ΚΠΔ 1950 που
(είχε τεθεί σε ισχύ από 01.01.1951 και) συμμορφωνόταν προς τη συνταγματική επιταγή
όλων των Συνταγμάτων από το 1827 και εφεξής για τη σύνθεση του «Κακουργιοδι-
κείου» αμιγώς από λαϊκούς δικαστές, ο Η. Γάφος σημειώνει στο εγχειρίδιο της Ποι-
νικής Δικονομίας (1956)¹: «*Η ιδέα της λαϊκής δικαιοσύνης συνεδέετο πάντοτε προς την*
αντίληψιν της λαϊκής κυριαρχίας, εδημιούργει δε περί τον θεσμόν του λαϊκού κακουρ-
γοδικείου απατηλόν φωτοστέφανον θαμβώνοντα την ψύχραιμον και αντικειμενικήν του
εκτίμησιν». Όσο εύκολη είναι η απάντηση στο ερώτημα της λαϊκής συμμετοχής στη
σύνθεση των ποινικών δικαστηρίων από πολιτική σκοπιά, καθώς απαιτεί μόνο μια
καθομολόγηση στη δημοκρατική αρχή, τόσο δύσκολη είναι από νομική σκοπιά, όπου
χρειάζεται διαπίστωση της συμβολής του λαϊκού στοιχείου στην ορθή απονομή της
ποινικής δικαιοσύνης².

Το άρθρο 97 του Σ. 1975 υπήρξε, όπως και το άρθρο 96, καινοτόμο, ιδίως επειδή 2
κατήργησε το αμιγές ορκωτό σύστημα για τη συγκρότηση των κακουργιοδικείων³, το
οποίο ίσχυε από συστάσεως του νεότερου ελληνικού κράτους⁴, και το αντικατέστησε
με το μικτό ορκωτό σύστημα⁵, χωρίς όμως να λάβει θέση υπέρ της πλειοψηφίας λαϊ-
κών ή τακτικών δικαστών στη σύνθεση των μικτών ορκωτών δικαστηρίων⁶. Επίσης,

¹ Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία κατά τον νέον Κώδικα*, τ. Α΄, 1956, σελ. 19· συμφ. Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, Αρμενόπουλος 1976, σελ. 14 επ.

² Πρβλ. ιδίως Κ. Volk, "Der Laie als Strafrichter", σε: E.-W. Hanack/P. Rieß/G. Wendisch (Hrsg.), *Festschrift für Hanns Dünnebier zum 75. Geburtstag am 12. Juni 1982*, 1982, σελ. 373 επ., 388.

³ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλη αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, 2005, σελ. 115· Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 7· Α. Φούσας, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια (ΜΟΔ και ΜΟΕ)*, 2021, σελ. 10.

⁴ Δεν συμπεριλαμβάνεται συνειδητά από τον γράφοντα σε αυτά το ψευδοσύνταγμα του 1968, προ-
ϊόν της λεγόμενης «Επιτροπής Μητρέλια», το οποίο είχε παρόμοια διάταξη, ούτε φυσικά εκείνο του
1973 που ακολούθησαν τα ψευδοδημοψηφίσματα της δικτατορίας. Αυτά δεν αποτελούν Συντάγματα
της Ελλάδος (βλ. Α. Παντελή, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, 2020, σελ. 294 επ.). «*Η Δημοκρατία*
δικαίω ουδέποτε κατελύθη».

⁵ Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 7· Α. Φούσας, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά*
δικαστήρια, ό.π., σελ. 5.

⁶ Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, 2020, σελ. 84· Α. Φούσας, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά*
δικαστήρια, ό.π., σελ. 5 επ.· Ν. Αλιβιζάτος, «*Η ιδιότυπη μεταχείριση ενός «ανύπαρκτου είδους*»: ο

υπήγαγε το πρώτον τα δια του τύπου τελούμενα εγκλήματα στα τακτικά ποινικά δικαστήρια⁷. Απέκλεισε, δηλαδή, το λαϊκό στοιχείο από τη σύνθεσή τους και κατήργησε τη δυνατότητα εκδίκασής τους κατά το μικτό ορκωτό σύστημα, την οποία είχε εισαγάγει ειδικώς και μόνον γι' αυτά το Σ. 1952 (αντί του αμιγούς ορκωτού συστήματος που ίσχυε και γι' αυτά υπό τα προηγούμενα Συντάγματα) σε συνέχεια της Θ΄ Συντακτικής Πράξης του 1935 (βλ. αναλυτικά κατωτ. υπό II).

- 3 Παρά τις καινοτομίες του άρθρου 97, η πάροδος του χρόνου θέτει πλέον ερωτήματα, τα οποία ο αναθεωρητικός νομοθέτης πρέπει οπωσδήποτε να κληθεί να απαντήσει σε μελλοντική διαδικασία συνταγματικής αναθεώρησης. Αυτά αφορούν ιδίως τη συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στη σύνθεση των ποινικών δικαστηρίων που εκδικάζουν τα σοβαρότερα εγκλήματα, αφού οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασεως που ενέπνευσαν την εισαγωγή του λαϊκού στοιχείου στη σύνθεση των ποινικών δικαστηρίων και στα ηπειρωτικά νομικά συστήματα έχουν πλέον ξεθωριάσει. Εξαιτίας της περιβολής των τακτικών ποινικών δικαστών με εγγυήσεις λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας, δεν είναι σήμερα απαραίτητο το λαϊκό ανάχωμα στην αυθαιρεσία του ηγεμόνα που τους διοόριζε, επιλέγοντάς τους από την άρχουσα τάξη⁸. Όπως επισήμανε ο Γ.-Α. Μαγκάκης κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση στην Υποεπιτροπή Συντάγματος⁹: *«Όταν εισήχθη ο θεσμός των ορκωτών δικαστηρίων από την Γαλλικήν Επανάστασιν, εισήχθη διότι μέχρι τότε τα δικαστήρια ήσαν αυλικά όργανα. Η δικαιοσύνη απενέμετο κατά την κρίσιν της Αυλής. Με την πάροδον του χρόνου εγενήθη η απορία, διατί να υπάρχουν ορκωτά λαϊκά δικαστήρια, αφού οι τακτικοί δικασταί προέρχονται από τον ίδιον τον λαόν και δεν είναι πια υπηρέται της απολυταρχικής ασυδοσίας. Ένεκα τούτου καθιερώθησαν τα μικτά ορκωτά δικαστήρια με πλειοψηφίαν πάντως των ορκωτών έναντι των τακτικών δικαστών»*.
- 4 Οι ένορκοι είναι σήμερα, ωστόσο, ιδιαίτερα ευεπίφοροι σε χειραγώγηση δια των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και ιδίως των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης (βλ. κατωτ. υπό IV.1.B). Περαιτέρω, λόγω του τρόπου που καταρτίζονται παρ' ημίν οι ετήσιοι κατάλογοι των ενόρκων, αυτοί δεν είναι μετά βεβαιότητα οι «οποιοδήποτε από τον λαό»¹⁰, αλλά μόνον οι οποιοδήποτε δημόσιοι υπάλληλοι και υπάλληλοι τραπεζών

πολιτικός εγκληματίας στα ελληνικά Συντάγματα», σε: *Τιμ. τόμ. I. Μανωλεδάκη I*, 2005, σελ. 212.

⁷ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλη αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 115.

⁸ Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 81, κατά τον οποίο όμως ο θεσμός «εξακολουθεί να έχει σημασία, εφόσον η δικαστική ανεξαρτησία, αδιάφορα από τις τυχόν συνταγματικές και λοιπές εγγυήσεις, δεν κατοχυρώνεται ουσιαστικά»· επίσης T. Rönnau, *Grundwissen – Strafprozessrecht: Schöffren*, JuS 2016, σελ. 503.

⁹ *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 272 επ.

¹⁰ Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, 2012, σελ. 123.

ή νυν και πρώην ΔΕΚΟ¹¹. Τέλος, ο αναθεωρητικός νομοθέτης πρέπει να λάβει θέση για τη διατήρηση του συνταγματικού πρωτείου του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου και την απογύμνωσή του από την καθ' ύλην αρμοδιότητα για την εκδίκαση των περισσότερων κακουργημάτων (εφόσον αποφασίσει να διατηρήσει το λαϊκό στοιχείο στη σύνθεση των ποινικών δικαστηρίων), και ιδίως για το «αγαπημένο τέκνο» των εισαγγελικών λειτουργιών, το Μονομελές Εφετείο Κακουργημάτων, το οποίο κατά την άποψη που υποστηρίζεται στο παρόν αποτελεί μια ομολογημένη από τον κοινό νομοθέτη διαρκή συνταγματική ανωμαλία.

5 Σε κάθε περίπτωση, όταν η εθνική αντιπροσωπεία κληθεί στο πλαίσιο μιας μελλοντικής συνταγματικής αναθεώρησης ν' ασχοληθεί εκ νέου με το ζήτημα της σύνθεσης των ποινικών δικαστηρίων που θα δικάζουν τα κακουργήματα, και ιδίως για την ανάμειξη του λαϊκού στοιχείου στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης κατά τον 21ο αιώνα, καλό θα είναι να έχει ως οδοδείκτη τα λόγια του γενικού εισηγητή της πλειοψηφίας κατά την κατάρτιση του Σ. 1975, Δ. Παπασπύρου, για τα ζητήματα που άφησε (συνειδητά) ανοικτά το άρθρο 97: «Αξίζει έναν τόσο σοβαρόν θέμα να ερευνηθή ευρύτερον. Η επιτροπή του ποινικού κώδικος, οι αρμόδιοι καθηγηταί των Νομικών Σχολών, οι ανώτατοι δικαστικοί και εισαγγελικοί λειτουργοί και ειδικώτερον οι δικηγορικοί σύλλογοι και οι δικηγόροι που έδρασαν και δρουν εις την ποινικήν δικηγορίαν και αποτελούν την δόξαν του δικηγορικού λειτουργήματος ..., να κληθούν να διατυπώσουν τας απόψεις των με την πείραν που διαθέτουν και την αγάπην, που έχουν δια τα θέματα της δικαιοσύνης»¹². «Πολιτικές αποφάσεις» για τη σύνθεση δικαστηρίων που δικάζουν κακουργήματα δεν αρμόζουν στη συνταγματική μας τάξη (βλ. κατωτ. υπό IV.2.Γ).

6 Όπως και στην ερμηνεία του άρθ. 96, οι αναπτύξεις που ακολουθούν κινούνται ανάμεσα στο δίπολο αφενός της ιστορικής ερμηνείας των διατάξεων του άρθ. 97 Σ. (τι είχαν υπόψη τους και τι ήθελαν οι βουλευτές της Υποεπιτροπής, της Επιτροπής και της Ολομέλειας της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής να επιτύχουν δια της θεσπίσεώς τους), όπως αυτή προκύπτει από τα Επίσημα Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Α΄ Υποεπιτροπής της Ειδικής Κοινοβουλευτικής επί του Συντάγματος Επιτροπής, της Ολομέλειας της Ειδικής Κοινοβουλευτικής επί του Συντάγματος Επιτροπής και εντέλει της Ολομέλειας της Βουλής που άσκησε το συντακτικό έργο [(εφεξής: Πρακτικά της Υποεπιτροπής

¹¹ Πρβλ. Μ. Μαργαρίτη, «Οι συνθήκες ιδανικής λειτουργίας του συστήματος των μικτών ορκωτών δικαστηρίων στην Ελλάδα», σε: Δ. Σπινέλλης, *Η λαϊκή συμμετοχή στην ποινική δικαιοσύνη στην Ευρώπη*, 2004, σελ. 74 επ. · επίσης για τη Γερμανία Κ. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 375.

¹² Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής, σελ. 709.

Συντάγματος, της Επιτροπής Συντάγματος και της Ολομέλειας της Βουλής, αντίστοιχα]¹³ σε συνδυασμό με την έως τότε συνταγματική παράδοση, και αφετέρου της δυναμικής ερμηνείας τους στον περίπου μισό αιώνα που παρήλθε εντωμεταξύ.

II. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΑ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Το αμιγές ορκωτό σύστημα στην Ελλάδα

- 7 Μέχρι την επιβολή της δικτατορίας της 21ης Απριλίου 1967 ίσχυε στην Ελλάδα το αμιγές ορκωτό σύστημα για την εκδίκαση των κακουρηγημάτων και των πολιτικών εγκλημάτων, το οποίο καταργήθηκε με το Σ. 1975¹⁴. Σύμφωνα με την αδρομερή περιγραφή του εγχειριδίου του Η. Γάφου¹⁵, με βάση τη σχετική συνταγματική πρόβλεψη του Σ. 1952, «... το νέον ελληνικόν ποιν. δικονομικόν δίκαιον πλην της περιπτώσεως των εγκλημάτων του τύπου δια την οποίαν κατ' εξαίρεσιν προκρίνει το μικτόν σύστημα (ούτω άρθρ. 110 Ν. Κώδικος) αποδέχεται τον θεσμόν του αμιγούς ορκωτού κακουργοδικείου, αποτελούμενου εκ τριμελούς δικαστηρίου συνέδρων και δεκαμελούς δικαστηρίου ενόρκων, συγκροτούμένου εις την έδραν εκάστου πρωτοδικείου. [...] Το δικαστήριον των συνέδρων απαρτίζεται από τον πρόεδρον όστις συνήθως είναι ο πρόεδρος των πρωτοδικών και δύο δικαστάς πρωτοδίκας ο εις εκ των οποίων δύναται να αντικατασταθή και παρά δικηγόρου έχοντος πενταετή τουλάχιστον δικηγορικήν υπηρεσίαν. [...] Ο πρόεδρος των εφετών δύναται πάντοτε να προεδρεύση παντός δικαστηρίου συνέδρων της περιφερείας του, δύναται δε και να αναπληρώση των ελλείποντα πρόεδρον πρωτοδικών δι' εφέτου εις την προεδρίαν του δικαστηρίου των συνέδρων. Εις τας έδρας των

¹³ Άπαντα αναρτημένα στο [link](#) (τελευταία πρόσβαση 17.04.2023).

¹⁴ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλη αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 115 κ. επ. · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, *Σύνταγμα. Κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2017, πλαγιάρ. 4 σελ. 1520, πλαγιάρ. 15 σελ. 1523 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ΕλλΔνη 1991, σελ. 250. Βλ. επίσης εισήγηση γενικού εισηγητή της πλειοψηφίας Δ. Παπασύρου, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 708 («...μέχρι της 21ης Απριλίου 1967 ίσχυσε το ορθόδοξον και από μακρού καθιερωμένον σύστημα των ορκωτών Δικαστηρίων. των αμιγών ορκωτών Δικαστηρίων»).

¹⁵ Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α', σελ. 21. Βλ. μια σύντομη παρουσίαση των χαρακτηριστικών του αμιγούς ορκωτού συστήματος και από τους Σ. Αλεξιάδη, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων μετά το Σύνταγμα του 1975*, ΕΕΝ 1981, σελ. 842 · Α. Παντελή, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 422 επ. · Ν. Ανδρουλάκη, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 249 επ. Βλ. επίσης, σε ευρωπαϊκό επίπεδο ΕΔΔΑ, *Taxquet κατά Βελγίου* (απόφ. της 16.11.2010), σκ. 47 επ. · C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, 2012, σελ. 36 · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit – Anspruch und Wirklichkeit*, JR 2006, σελ. 358.

εφετείων και εις τον Πειραιά εφ' όσον είναι εφικτόν διορίζεται πάντοτε εις εφέτης ως πρόεδρος του δικαστηρίου των συνέδρων».

Προκειμένου να επιλυθεί το πρόβλημα της κατανομής της λειτουργικής αρμοδιότητας (δικαιοδοσίας) μεταξύ των δύο «δικαστικών ομίλων», το αμιγές ορκωτό σύστημα στην παραδοσιακή μορφή του, όπως εισήχθη παρ' ημίν το 1834 με την Ποινική Δικονομία του Georg-Ludwig von Maufer (βλ. αμέσως κατωτ.), στηρίζεται στη γαλλικής προέλευσης διακρίση μεταξύ νομικού και πραγματικού ζητήματος¹⁶. Για το τελευταίο θεωρούνται ικανοί να αποφασίσουν οι λαϊκοί δικαστές του δικαστηρίου των ενόρκων, ενώ το πρώτο επαφίεται στους τακτικούς δικαστές του δικαστηρίου των συνέδρων. Αυτή είναι ίσως η βασική αιτία της αποτυχίας του στον ηπειρωτικό κύκλο δικαίων, όπου προεξάρχει η προσέγγιση της νομικής ως επιστήμης. Ο «αφύσικος χωρισμός»¹⁷ νομικού και πραγματικού ζητήματος σημαίνει συμβιβασμό με την ιδέα έκδοσης αντίθετων στον νόμο αποφάσεων περί ενοχής ή αθωότητας από ενόρκους στους οποίους ανατέθηκε μια υπεράνω των δυνάμεών τους αποστολή¹⁸. Αυτός ο σταυρός του ορκωτού συστήματος είχε κατά την περιγραφή του Η. Γάφου¹⁹ ως εξής: «Η αρχικώς δοθείσα θεωρητική λύσις εις το πρόβλημα του ανωτέρω χωρισμού είναι εκείνη ήτις διακρίνει μεταξύ πραγματικού και νομικού μέρους, αναθέτουσα το μεν πρώτον εις τους ενόρκους το δε δεύτερον εις τους συνέδρους. Η λύσις όμως αυτή ούτε ανταποκρίνεται προς την πραγματικότητα της εν των κακουργοδικειώ διαδικασίας ούτε και παρουσιάζει δυνατότητα εφαρμογής. Σαφής χωρισμός πραγματικών και νομικών ζητημάτων παρουσιάζεται πρακτικώς αδύνατος. Τα εν τη δίκη κρινόμενα πραγματικά ζητήματα συνδέονται πολλάκις αρρήκτως προς νομικάς εκτιμήσεις των οποίων η πραγματοποίησις κατ' ανάγκην ανήκει εις την ιδίαν κρίσιν. Ούτω π.χ. οι ένορ-

8

¹⁶ Βλ. Σ. Αλεξιάδη, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 842· Π. Σπυρόπουλο, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 250· Ν. Χατζηνικολάου, σε: Λ. Μαργαρίτης (επιμ.), *Ο νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας - Τόμος Πρώτος (Άρθρα 1-461)*, 2020, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 1 σελ. 2155 επ., πλαγιάρ. 4 σελ. 2157.

¹⁷ Ν. Ανδρουλάκης, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουργημάτων, Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 430 επ.· Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 7, 15, 19.

¹⁸ G. Duttge, "Jenseits der Illusionen: Die Beteiligung von Laienrichter am Strafprozess", σε: *Strafverteidigervereinigung (Hrsg.), Alternativen zur Freiheitsstrafe. Texte und Ergebnisse des 36. Strafverteidigerstages*, 2013, σελ. 205.

¹⁹ Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία κατά τον νέον Κώδικα*, τ. Β΄, 1958, σελ. 90· Idem, *Τα μικτά δικαστήρια και αι διατάξεις του Συντάγματος*, ΠοινΧρ 1970, σελ. 81· Ν. Ανδρουλάκης, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 430 επ.· Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 7 επ.

και κατά την εκτίμησιν μιας εγκληματικής πράξεως διαπιστώνουν συγχρόνως και το υποκειμενικόν αυτής στοιχείον, εξετάζοντας τοιουτοτρόπως και τα θέματα του δόλου και της αμέλειας άτινα αποτελούν ως γνωστόν σημαντικά νομικά προβλήματα. Ετέρα θεωρητική λύσις δια της οποίας επεχειρήθη η εξουδετέρωσις των μειονεκτημάτων της πρώτης, είναι εκείνη ήτις χωρίς να ομιλή πλέον περί χωρισμού πραγματικών και νομικών ζητημάτων παρέχει εις μεν τους ενόρκους την αρμοδιότητα δια την λύσιν των προβλημάτων της ενοχής, εις δε τους συνέδρους την αρμοδιότητα δια την λύσιν των προβλημάτων άτινα σχετίζονται με την επιβολήν της ποινής».

- 9 Ενώ στην παλαιά Ποινική Δικονομία γινόταν ρητώς δεκτή η διακριση μεταξύ του πραγματικού μέρους της κατηγορίας για το οποίο αποφάσιζαν οι ένορκοι και της εφαρμογής του ποινικού νόμου για την οποία αποφάσιζαν οι τακτικοί δικαστές, η προσπάθεια γενικής διακρισης εγκαταλείφθηκε στον ΚΠΔ του 1950, ο οποίος «έχων συνείδησιν της ανεπαρκείας των προταθέντων θεωρητικών κριτηρίων επιζητεί να χειραφετηθή από την ακαμψίαν ενός γενικωτέρου χωρισμού, προτιμών την λεπτομερεστέραν αναγραφήν των κατ' ιδίαν περιπτώσεων αρμοδιότητος ενός εκάστου εκ των δύο δικαστικών συλλόγων»²⁰. Σε γενικές γραμμές, ωστόσο, όσο ίσχυε το αμιγές ορκωτό σύστημα υπό τον προηγούμενο ΚΠΔ 1950, η λειτουργική αρμοδιότητα (δικαιοδοσία) κατανεμόταν μεταξύ των δύο δικαστικών ομίλων σύμφωνα με την αναφερθείσα θεωρητική παραλλαγή που επιζητούσε να άρει τα προβλήματα της διακρισης πραγματικού και νομικού ζητήματος, αναθέτοντας κατ' ουσίαν σε μη νομικούς τη νομική εργασία της υπαγωγής των πραγματικών περιστατικών στους ουσιαστικούς ποινικούς κανόνες για να ληφθεί η περί ενοχής απόφαση²¹. Το μεν δικαστήριο των ενόρκων αποφάσιζε για την ενοχή ή την αθωότητα του κατηγορουμένου, καθώς και για τις ελαφρυντικές περιστάσεις, το δε δικαστήριο των συνέδρων για τα δικονομικά ζητήματα, την επιμέτρηση και την επιβολή της ποινής²². Η διακριση της λειτουργικής αρμοδιότητας στηριζόταν, δηλαδή,

²⁰ Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Β΄, σελ. 90.

²¹ Ν. Ανδρουλάκης, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 430 επ. · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 20 σελ. 2162.

²² Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Β΄, σελ. 90 επ. · Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 249 επ. · C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 36 · T. Rönnaу, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 500 επ. · M. Huber, *Grundwissen – Strafprozessrecht: Schwurgericht*, JuS 2009, σελ. 406 · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles: Professional Judges, Lay Judges, and Lay Jurors", σε: D. Brown/J. Turner/B. Weisser, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, 2019, σελ. 211 · A. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη σε συγκριτική προοπτική», σε: Δ. Σπινέλλης, *Η λαϊκή συμμετοχή στην ποινική δικαιοσύνη*, ό.π., σελ. 46. Στη Γερμανία ίσχυε από το 1879 ένας συνδυασμός αμιγώς ορκωτού και μικτού ορκωτού συστήματος. Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια (Schöffengerichte) με τριμελή σύνθεση (ένας τακτικός δικαστής-δύο

κατά βάση σε ένα χρονικό κριτήριο, αφού η απόφαση επί όλων των νομικών και πραγματικών ζητημάτων μέχρι του χρονικού σημείου (της διαγνωσης) της τελείωσης του εγκλήματος ανήκε στη δικαιοδοσία των ενόρκων, μετά δε τη διαγνωσή τους ότι υπήρξε τετελεσμένο έγκλημα, ξεκινούσε η δικαιοδοσία των συνέδρων για την επιβολή ποινής κ.λπ.²³

Εξάλλου, στο αμιγές ορκωτό σύστημα κατά την παραδοσιακή μορφή του στα ηπειρωτικά δίκαια, όπως και παρ' ημίν ίσχυσε, ο πρόεδρος του δικαστηρίου θέτει στους ενόρκους συγκεκριμένα γραπτά ερωτήματα, στα οποία αυτοί πρέπει να δύνανται να απαντήσουν μονολεκτικώς «ναι» ή «όχι»²⁴. Αντίθετα στα αγγλοσαξωνικά συστήματα υπό την κρίση των ενόρκων τίθεται παραδοσιακά όλο το κατηγορητήριο (indictment)²⁵. Περαιτέρω, στο παραδοσιακό αμιγές ορκωτό σύστημα η απόφαση περί της ενοχής ή της αθωότητας δεν απαιτείται να είναι αιτιολογημένη, αφού δεν δύνανται να είναι αιτιολογημένα, καθώς οι ένορκοι στερούνται ειδικής νομικής κατάρτισης²⁶. Ως μειο-

---

ένορκοι δικάζαν τα ελαφρότερα πλημμελήματα και τα πταίσματα, ενώ το αμιγές ορκωτό δικαστήριο (Schwurgericht) συνεδρίαζε τέσσερις φορές τον χρόνο για να δικάσει τα βαριά κακουργήματα (βλ. T. Rönnau, M. Huber, *Grundwissen*, ό.π.). Τα υπόλοιπα κακουργήματα και τα βαρύτερα πλημμελήματα δικάζονταν από πενταμελές Εφετείο (βλ. M. Huber, *Grundwissen*, ό.π.).

²³ Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Β΄, σελ. 91 επ.

²⁴ ΕΔΔΑ, *Taxquet κατά Βελγίου* (απόφ. της 16.11.2010), σκ. 48 επ. · Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Β΄, σελ. 93 επ. · Σ. Μαθθίας, *Οι ένορκοι, για τι*, ΕλλΔνη 1989, 693 · Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 842 · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 117 · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 211.

²⁵ Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Β΄, σελ. 93. Βλ. για τις χώρες του Ηνωμένου Βασιλείου J.R. Spencer, «Η λαϊκή συμμετοχή στην ποινική δικαιοσύνη στην Αγγλία και Ουαλία», σε: Δ. Σπινέλλης, *Η λαϊκή συμμετοχή στην ποινική δικαιοσύνη*, ό.π., σελ. 15 επ. · Γ. Παπαδημητράκη, *Ο θεσμός του Ορκωτού Δικαστηρίου στο αγγλικό Δίκαιο*, ΠοινΔικ 2004, 1424 επ. · επίσης την ιστορική αναδρομή του Τ. Φιλιππίδη, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 122 επ.

²⁶ Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 85 · Σ. Μαθθίας, *Οι ένορκοι, για τι*, ό.π., σελ. 693 · Α. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 46, 51 · M. Huber, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 406 επ. · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 214, 222 · Γ. Παπαδημητράκης, *Ο θεσμός του Ορκωτού Δικαστηρίου στο αγγλικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 1430. Βλ. επίσης V. Hans/R. Helm, αυτόθι, σελ. 223 επ. για τα προβλήματα που δημιούργησε στην Ισπανία η επανεισαγωγή του αμιγώς ορκωτού συστήματος με υποχρέωση των ενόρκων να αιτιολογούν τις απαντήσεις στα ερωτήματα που τους τίθενται. Βλ. περαιτέρω: Για το αγγλικό νομικό σύστημα J.R. Spencer, «Η λαϊκή συμμετοχή στην ποινική δικαιοσύνη στην Αγγλία και Ουαλία», ό.π., σελ. 21 · για το γαλλικό σύστημα G. Kellens, «Η λαϊκή συμμετοχή στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης στη Γαλλία και στο Βέλγιο», σε: Δ. Σπινέλλης, *Η λαϊκή συμμετοχή στην ποινική δικαιοσύνη*, ό.π., σελ. 31. Στη σύγχρονη εποχή η έλλειψη αιτιολογίας των ποινικών αποφάσεων δημιουργεί σοβαρά προβλήματα, όταν το κοινό δεν μπορεί να αντιληφθεί τον λόγο της καταδίκης. Σε μια περίπτωση που απασχόλησε

νέκτημα των αμιγών ορκωτών δικαστηρίων είχε διαγνωσθεί παρ' ημίν ότι οι ένορκοι, επειδή δεν είχαν λόγο επί της ποινής, συχνά αθώωναν τον κατηγορούμενο υπό τον φόβο επιβολής αυστηρής ή ανεπιεικούς ποινής από τους συνέδρους²⁷.

- 11 Έφεση κατά των αποφάσεων του κακουργιοδικείου δεν προβλεπόταν στον ΚΠΔ 1950 (στην αρχική του μορφή)²⁸, μόνον άσκηση αναίρεσεως ήταν δυνατή²⁹. Τούτο ήταν εύλογο, αφού η απόφαση του αμιγούς ορκωτού δικαστηρίου συνιστά άμεση και αυθεντική έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας και είναι αναίτιολόγητη³⁰. Η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου αποκλείει, κατά συνέπεια, την καθολική μεταβίβαση της υπόθεσης σε έναν δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας, διότι «δεν γίνεται έφεση από τον λαό στον λαό»³¹. Αφενός αποκλείεται (θεωρητικώς τουλάχιστον) να σφάλλει ο κυρίαρχος λαός, αφετέρου ουδείς δικαιούται να ελέγξει αν ο κυρίαρχος λαός έσφαλε κατά την

το γερμανικό και αυστριακό κοινό η απόφαση περί ενοχής (χωρίς αιτιολογία) του αμιγούς ορκωτού αυστριακού δικαστηρίου ανάγκασε την αυστριακή Υπουργό Δικαιοσύνης να κάνει λόγο για ανάγκη μεταρρυθμίσεων (βλ. M. Huber, *Grundwissen*, ό.π.).

²⁷ Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Β΄, σελ. 107 · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 17 · Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 127 · Idem, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 432. Βλ. για την παρόμοια κατάσταση στο Βέλγιο G. Kellens, «Η λαϊκή συμμετοχή στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης στη Γαλλία και στο Βέλγιο», ό.π., σελ. 32.

²⁸ Βλ. Η. Γάφο, *Ποινική Δικονομία κατά τον νέον Κώδικα*, τ. Γ΄, 1959, σελ. 13, 18 επ. · Α. Παντελή, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 422 επ.

²⁹ Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Γ΄, σελ. 40 επ. και τ. Β΄, σελ. 108.

³⁰ Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 253 · Γ. Παπαδημητράκης, *Ο θεσμός του Ορκωτού Δικαστηρίου στο αγγλικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 1430. Βλ. κατωτ. υπό IV.Γ την χαρακτηριστική επισήμανση του Κ. Τσάτσου, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 279.

³¹ Α. Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 422 επ. · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 18 σελ. 1524 · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 128 · Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 128 · Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 842 · G. Kellens, «Η λαϊκή συμμετοχή στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης στη Γαλλία και στο Βέλγιο», ό.π., σελ. 29 επ. Ο Βουλευτής Ι. Σεργάκης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 720 ανέφερε χαρακτηριστικά: «Στα απλά, τα αμιγή ορκωτά δεν είχε δοθή δεύτερος βαθμός κρίσεως διότι υπήρχε η δικαιολογία ότι εκεί το δικαστήριο ήταν λαϊκό. Και το λαϊκό δικαστήριο έκρινε με τη συνείδησή του. Δεν υπήρχε περίπτωση να καταφύγωμε σε δευτεροβάθμιο να ελέγξει την αυθεντική κρίση του λαϊκού δικαστή. Γι' αυτό δεν υπήρχε δεύτερος βαθμός». Το ζήτημα αυτό εξακολουθεί να δημιουργεί προβλήματα στις χώρες που ισχύει ακόμη το αμιγές ορκωτό σύστημα (βλ. V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 217 · Γ. Παπαδημητράκη, *Ο θεσμός του Ορκωτού Δικαστηρίου στο αγγλικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 1430). Η μη πρόβλεψη δεύτερου βαθμού δικαιοδοσίας δεν φαίνεται όμως να είναι απαράβατος κανόνας για τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης που έχουν επιλέξει το αμιγές ορκωτό σύστημα (βλ. ΕΔΔΑ, *Taxquet κατά Βελγίου*, απόφ. της 16.11.2010, σκ. 59).

εκφορά της περί ενοχής κρίσης του, ούτε καν ο ίδιος (δηλαδή ένα άλλο αμιγές ορκωτό δικαστήριο συγκείμενο από άλλους πολίτες)³². Για τον λόγο αυτό δεν απαιτείται οι ένορκοι ως εκπρόσωποι του κυρίαρχου λαού να δικαιολογούν την απόφασή τους με νομικούς όρους, αφού αυτή απηχεί ευθέως και αμέσως τη βούλησή του³³. Μέσα σε αυτό το υπερωρονόβιο δικονομικό πλαίσιο κλήθηκε να ρυθμίσει τα ζητήματα της λαϊκής συμμετοχής στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975.

2. Ιστορική αναδρομή στις ελληνικές συνταγματικές ρυθμίσεις για τη λαϊκή συμμετοχή στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης

Η κατανόηση της ισχύουσας συνταγματικής ρύθμισης προϋποθέτει μια συνολική αναδρομή στις διατάξεις που ρύθμισαν το ζήτημα των αρμοδίων για την εκδίκαση 12
κακουργημάτων και πολιτικών εγκλημάτων δικαστηρίων από καταβολής του νεότερου ελληνικού κράτους. Η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης θεωρείται μια από τις σημαντικότερες κατακτήσεις της Γαλλικής Επανάστασης (1789), χάρη στην οποία επεκτάθηκε και στο ηπειρωτικό δίκαιο ο αντίστοιχος θεσμός του αγγλοσαξωνικού δικαίου, που είχε ήδη εδραιωθεί και στις αμερικανικές αποικίες³⁴. Το αμιγές ορκωτό (ή ορκωτικό) σύστημα κατοχυρώθηκε στο γαλλικό Σύνταγμα του 1791 και τον γαλλικό ΚΠΔ του 1808³⁵. Η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου

³² Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 253 · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 128.

³³ V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 222 · πρβλ. G. Kellens, «Η λαϊκή συμμετοχή στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης στη Γαλλία και στο Βέλγιο», ό.π., σελ. 31.

³⁴ Α. Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 422 · Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 123 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 81 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 249 · Α. Φούσας, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 9 επ. · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 210 · T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 500 · H. Rüping, *Funktionen der Laienrichter im Strafverfahren*, JR 1976, 269 · G. Kellens, «Η λαϊκή συμμετοχή στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης στη Γαλλία και στο Βέλγιο», ό.π., σελ. 26 · Α. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 43.

³⁵ ΕΔΔΑ, *Taxquet κατά Βελγίου* (απόφ. της 16.11.2010), σκ. 22 · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 7 · T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 500 · G. Kellens, «Η λαϊκή συμμετοχή στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης στη Γαλλία και στο Βέλγιο», ό.π., σελ. 26 · Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 841 · Α. Φούσας, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 9. Κατόπιν κατοχυρώθηκε και στο άρθρ. 98 του βελγικού Συντάγματος του 1831 (ΕΔΔΑ, ό.π., G. Kellens, «Η λαϊκή συμμετοχή στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης στη Γαλλία και στο Βέλγιο», ό.π.). Κατά την εισήγηση του δεδλωμένου υποστηρικτή του αμιγούς ορκωτού

συνιστούσε, κατά την ιστορική της καταβολή, ατομική εγγύηση, καθώς εξασφάλιζε τον κατηγορούμενο από τις αυθαίρετες δικαστικές κρίσεις των οριζόμενων από τον ηγεμόνα, υποτελών σε αυτόν τακτικών δικαστών³⁶.

- 13 Όλα τα ελληνικά Συντάγματα από το 1844 και έπειτα, με τελευταίο το Σ. 1952, υιοθέτησαν το αμιγές ορκωτό σύστημα που είχε ήδη θεσμοθετηθεί και προϋπήρχε από την περίοδο της απόλυτης μοναρχίας (από το 1834) και στο πλαίσιο του οποίου τα κακουργήματα, τα πολιτικά εγκλήματα και τα δια του τύπου διαπραττόμενα εγκλήματα (εφόσον δεν αφορούσαν τον ιδιωτικό βίο) υπάγονταν στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Κακουργιοδικείου³⁷. Και προηγουμένως κατά την επαναστατική περίοδο, υπό την επιρροή των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης, ήδη το δεύτερο επαναστατικό Σύνταγμα της Ελλάδος, ο «Νόμος της Επιδαύρου» του 1823, ανέθετε στη Διοίκηση «να φροντίση να εκδώση νόμον περί ορκωτών κριτών» (Τμήμα Ζ, Κεφάλαιο Ι, στοιχ. υζ΄)³⁸. Το τρίτο επαναστατικό Σύνταγμα του 1827 προέβλεπε επίσης στο άρθρο 137 τη δυνατότητα συστάσεως ορκωτών δικαστηρίων από τον κοινό νομοθέτη («Οι ορκωτοί δικασταί είναι δεκτοί: η Βουλή να φροντίση με ιδιαίτερον νόμον να συστήση αυτούς»)³⁹.

συστήματος γενικού εισηγητή της πλειοψηφίας Δ. Παπασπύρου, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 708: «Υπήρξε κυρίως καρπός και κατάκτησις της εξεγέρσεως του Γαλλικού Λαού, της Γαλλικής Επανάστασεως. Και καθιερώθη ως της θεσμός που αποβλέπει εις την ενεργόν παρουσίαν του Λαού εις την απονομήν της Ποινικής Δικαιοσύνης δια σοβαρά αδικήματα επισύροντα βαρείας ποινάς και παραλλήλως εις την υπεράσπισιν των δικαιωμάτων του Λαού».

³⁶ Α. Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 422 · Τ. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 500 · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 358 · Idem, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 204 επ. · Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής, Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 193 επ. · C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 36 · Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 124 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 81 · Μ. Huber, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 406 · Η. Rüping, *Funktionen der Laienrichter*, ό.π., σελ. 269 · G. Kellens, «Η λαϊκή συμμετοχή στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης στη Γαλλία και στο Βέλγιο», ό.π., σελ. 27 · Α. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 43. Βλ. επίσης εισήγηση του γενικού εισηγητή της πλειοψηφίας Δ. Παπασπύρου, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 708.

³⁷ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 11 σελ. 1522 · Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, τ. Ι, 2019, σελ. 266 · Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 250 · επίσης ο βουλευτής Μ. Στεφανίδης, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 275.

³⁸ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π. σελ. 266 · Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 842 · Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων και Σύνταγμα*, Υπερ 1993, 1019 υποσ. 2 · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 22 σελ. 2162.

³⁹ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 11 σελ. 1522 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 249 · Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π.,

Η προσπάθεια αυτή δεν ευοδώθηκε μεν, όσο ίσχυε το τρίτο επαναστατικό Σύνταγμα, 14 πλην όμως ήδη από συστάσεως του νεότερου ελληνικού κράτους υπό την απόλυτη μοναρχία του Όθωνος εισήχθη από την αντιβασιλεία (με κάποιους δισταγμούς⁴⁰) ο θεσμός των αμιγών ορκωτών δικαστηρίων κατά το πρότυπο που ανάγεται στη Γαλλική Επανάσταση⁴¹. Στα άρθρα 29, 30, 34 έως 80 του από 21.01/02.02.1834 «Οργανισμού των Δικαστηρίων και Συμβολαιογράφων» (δημοσιεύτηκε ως Παράρτημα στο ΦΕΚ 13/1834) και στα άρθρα 409 έως 459 του «περί Ποινικής Δικονομίας νόμου» (δημοσιεύτηκε ως Παράρτημα στο ΦΕΚ 16/1834) που καταρτίστηκαν από τον Georg-Ludwig von Maurer (τον επί της δικαιοσύνης αντιβασιλέα του Όθωνος και εθνικό νομικό μας ευεργέτη⁴²) και τέθηκαν σε ισχύ την 25.01.1835 δια του Β.Δ. της 01/13.01.1835

σελ. 1019 · επίσης ο βουλευτής Μ. Στεφανίδης, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 275.

⁴⁰ Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 842 · Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π. σελ. 266 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 249 επ. · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαιγάρ. 23 σελ. 2162 επ. Αναφέρονται πιθανότατα (καθώς όλοι παραπέμπουν σε ελληνική μετάφραση και όχι στο πρωτότυπο γερμανικό κείμενο) στα γραφόμενα από τον G.-L. Maurer, *Das Griechische Volk*, τομ. 2, 1835, σελ. 355 επ., κατά τον οποίο επρόκειτο για ένα από τα δυσκολότερα ζητήματα που τέθηκαν στην αντιβασιλεία και ο ίδιος προσωπικά ήταν αντίθετος σε ένα αμιγές ορκωτό σύστημα με τυχαία επιλογή ενόρκων από τον λαό, αλλά τελικά συμφώνησε, διότι ο Έλληνας το ήθελεν πολύ και το είχαν θεσπίσει στα επαναστατικά Συντάγματα. Ήλπιζε δε ότι, παρακολουθώντας την λειτουργία του, στην πορεία θα μπορέσει να παρέμβει διορθωτικά, αν χρειαζόταν. Πουθενά δεν αναφέρει ότι θεωρούσε τον θεσμό πολύ φιλελεύθερο για τους Έλληνες. Αντίθετα, εντόπιζε το πρόβλημα μάλλον στο χαμηλό μορφωτικό επίπεδο του γενικού πληθυσμού, αφού η αντιπρότασή του αφορούσε μικτό ορκωτό σύστημα (κατά το παλαιογερμανικό πρότυπο) με συμμετοχή επιλεγμένων, μορφωμένων λαϊκών δικαστών.

⁴¹ Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 16.

⁴² Δεν πρέπει να λησμονείται ότι εκείνος ο οποίος εισήγαγε τις βασικές θεσμικές εκφάνσεις του φιλελευθερισμού στην ελληνική ποινική νομοθεσία τόσο σε επίπεδο ουσιαστικού ποινικού δικαίου (ιδίως την αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*) όσο και σε επίπεδο δικονομικού ποινικού δικαίου (λ.χ. τα αμιγή ορκωτά δικαστήρια) ήταν ο G.-L. v. Maurer. Την εισαγωγή του ορκωτού συστήματος, την οποίαν τα επαναστατικά συντάγματα απλώς ευαγγελίζονταν να γίνει κάποια στιγμή στο μέλλον, ο Maurer την πραγμάτωσε. Οι δισταγμοί που του αποδίδονται όσον αφορά τη θέσπιση για τους Έλληνες τόσο φιλελεύθερων θεσμών (βλ. παραπομπές υποσ. 40) δεν οφείλονται φυσικά σε κάποια απέχθεια του Maurer για τους φιλελεύθερους θεσμούς (ειδάλλως δεν θα τους εισήγαγε!). Αντίθετα, ο Maurer προσπάθησε να δημιουργήσει ένα στοιχειώδες πλαίσιο θεσμών συνταγματικής φύσης, το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για ένα φιλελεύθερο αντιπροσωπευτικό συνταγματικό πολίτευμα (βλ. ιδίως Μ. Τσαπόγα, «Συνταγματική πραγματικότητα και συνταγματική ιδεολογία στην Ελλάδα του Όθωνος», σε: Α. Παπαγεωργίου-Βενετάς (επιμ.), *Η Οθωνική Ελλάδα και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους*, 2002, σ. 135 επ.). Η διστακτικότητά του συνδέεται μάλλον με αυτό που προσπάθησε να πολεμήσει, αλλά δεν κατόρθωσε να νικήσει, γιατί δεν τον άφησαν

(ΦΕΚ 1/1835) προβλέφθηκαν «Δικαστήρια Κακουργιοδικών» κατά το αμιγές ορκωτό σύστημα και ρυθμίστηκε η διαδικασία σε αυτά⁴³. Το αμιγές ορκωτό σύστημα, ως εισήχθη παρ' ημίν, έκτοτε συνέκειτο από δύο παραλλήλως συνεδριάζοντα δικαστήρια, δύο «δικαστικούς ομίλους», το «Δικαστήριο των Συνέδρων» με πενταμελή σύνθεση (το οποίο απάρτιζαν ο Πρόεδρος και 4 τακτικοί δικαστές) και το «Δικαστήριο των Ενόρκων», με δωδεκαμελή σύνθεση, ήτοι απαρτιζόμενο από 12 λαϊκούς δικαστές που προέκυπταν κατόπιν κληρώσεως⁴⁴. Οι ένορκοι αποφάσιζαν επί του ζητήματος της ενοχής του κατηγορουμένου για την πράξη υπό τις επιβαρυντικές ή ελαφρυντικές περιστάσεις που περιγράφονταν στο «εγκλητήριο έγγραφο» (άρθ. 429 ΠοινΔικ) και οι σύνεδροι επί της επιβλητέας ποινής, εφόσον οι ένορκοι αποφάινονταν υπέρ της ενοχής του (άρθ. 451 ΠοινΔικ). Ως εκ τούτου, όταν το πολίτευμα μετατράπηκε σε Συνταγματική Μοναρχία με το Σύνταγμα του 1844, το άρθρο 92 αυτού προέβλεψε απλώς ότι: «*Το ορκωτικόν σύστημα διατηρείται*»⁴⁵. Η διαταξη αυτή μεταλαμπαδεύτηκε αυτούσια στο άρθ. 94 του Σ. 1864 και εν συνεχεία στο άρθ. 94 του Σ. 1911⁴⁶.

- 15 Εντωμεταξύ, οι διατάξεις αυτές της Ποινικής Δικονομίας και του Οργανισμού των Δικαστηρίων του Mauget σχετικά με το Δικαστήριο των Κακουργιοδικών υπέστησαν διαφορές επουσιώδεις τροποποιήσεις (χωρίς φυσικά να θιγεί ποτέ το αμιγές ορκωτό σύστημα) και, εντέλει, αντικαταστάθηκαν με τον ν. ΒΚΗ΄/1892 «περί δικαστηρίου των κακουργιοδικών», ο οποίος μεταρρύθμισε επί τα βελτίω τη διαδικασία ενώπιον των κακουργιοδικείων⁴⁷. Προηγουμένως, ο ν. της 30.06/12.07.1839 (ΦΕΚ 14/1839) είχε

αυτοί που είχαν συμφέρον να διατηρηθεί (προεστοί, κοτζαμπάσπδες, Φαναριώτες και λοιποί τότε επίδοξοι νομείς της εξουσίας): Το ρουσφετί και το πελατειακό σύστημα. Δυστυχώς, αποδείχθηκε ότι οι δισταγμοί του ήταν δικαιολογημένοι (βλ. παραπομπές σε υποσ. 184 για τις επιρροές που δέχονταν οι ένορκοι του αμιγούς ορκωτού δικαστηρίου στις μικρές τοπικές κοινωνίες). Ένα ιστορικό παράδειγμα: Γιατί άραγε δικάστηκε στο Κακουργιοδικείο Σύρου (!) ο Σπύρος Στάης, ενώ η ανθρωποκτονία του Κ. Χατζηπέτρου για την οποία κατηγορήθηκε έλαβε χώρα στην Αττική (βλ. υποσ. 50); Και με ποιο σκεπτικό αθώωθηκε από τους ενόρκους, σε μια εποχή που η ανθρωποκτονία σε μονομαχία όχι μόνο δεν θεμελιώνει κάποιου είδους λόγο άρσης του αδικίου, αλλά δεν ετύγχανε τότε και της ευνοϊκότερης ποινικής μεταχειρίσεως που της επιφύλαξε αργότερα ο ΠΚ 1950;

⁴³ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 11 σελ. 1522· Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π. σελ. 266· Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 842· Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 124· Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 23 σελ. 2162.

⁴⁴ Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 842.

⁴⁵ Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 1020.

⁴⁶ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλη αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 116· Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 1020.

⁴⁷ Κάποια άρθρα του τροποποιήθηκαν λίγους μήνες αργότερα με το Ν. ΒΡΒ΄/1892.

μειώσει τον αριθμό των συνέδρων στους 3 (πρόεδρος και δύο δικαστές)⁴⁸. Με τον ν. ΒΚΗ΄/1892 ορίστηκε ότι στη σύνθεση του Δικαστηρίου των Συνέδρων μετείχαν ο πρόεδρος και δύο δικαστές, πλημμελειοδίκες ή εφέτες, αναλόγως αν προήδρευε ο Πρόεδρος Πλημμελειοδικών ή Εφέτης ή ο Πρόεδρος Εφετών (βλ. άρθ. 5 επ.). Με τον ν. 5026/1931 τροποποιήθηκε ο ν. ΒΚΗ΄/1892 και, μεταξύ άλλων, μειώθηκε ο αριθμός των ενόρκων από 12 σε 10 (άρθ. 3)⁴⁹.

Αυτή η σχεδόν αιωνόβια νομοθετική και συνταγματική παράδοση, κατά την οποία «φυσικός δικαστής» του κακουργήματος ήταν αποκλειστικά και μόνον το Κακουργιοδικείο και μόνοι καθ' ύλην αρμόδιοι να κρίνουν επί της ενοχής του κατηγορουμένου για κακούργημα ήταν (με βάση το νόμο ήδη από το 1835 και με βάση την εκάστοτε ισχύουσα συνταγματική διαταξη από το 1844 και έπειτα) οι λαϊκοί δικαστές που συγκροτούσαν το Δικαστήριο των Ενόρκων, ανατράπηκε το 1924 με ένα Ψήφισμα της Δ΄ Συντακτικής Συνέλευσης που είχε συσταθεί για να θεσπίσει το Σύνταγμα της πρώτης ελληνικής Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας⁵⁰. Ειδικότερα,

16

⁴⁸ Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 842.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Βλ. συνοπτικά Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 12 σελ. 1522. Κατά τον Τ. Φιλιππίδη, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 18, η Ελλάδα υπήρξε ουραγός όσον αφορά την σχετική τάση αφαίρεσης κακουργημάτων από την καθ' ύλην αρμοδιότητα των ορκωτών δικαστηρίων, η οποία (τάση) προϋπήρχε στην αλλοδαπή. Κατά τον Α. Κουτσόγιωργα, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 716, «... δυστυχώς το κείμενο του ψηφίσματος του 1924 είναι εκείνο, το οποίο ουσιαστικώς κατήργησε το αμιγές ορκωτόν σύστημα. Δια του ψηφίσματος εκείνου, της γνωρίζετε, τα πλείστα των κακουργημάτων τα οποία αφορούσαν το Δημόσιον και τα Ν.Π.Δ.Δ. – επεκταθέντα αργότερα με άλλα ψηφίσματα και εις τα κακουργήματα τα αφορώντα την Εθνικήν και Αγροτικήν Τράπεζαν- έφθασαν μέχρι του σημείου να υπάγονται εις τα Πενταμελή Εφετεία καθώς και η ανθρωποκτονία εν μονομαχία και η ληστεία, ως εάν τα αμιγή ορκωτά Δικαστήρια να μην έχουν την δυνατότητα σε τοιούτου είδους εγκλήματα, τα οποία προκαλούν το δημόσιον αίσθημα, να εκδίδουν ορθάς αποφάσεις και να έχουν άριστην ετυμηγορία, της έγινε εις της περιπτώσεις επί άλλων βαρυτέρων εγκλημάτων. Με την επέκτασιν, η οποία εγένετο με το ψήφισμα του 1924 και με τα επακολουθήσαντα ψηφίσματα ουσιαστικώς κατηργήθη το αμιγές ορκωτόν σύστημα και όλα σχεδόν υπήχθησαν εις τα Πενταμελή Εφετεία». Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η υπαγωγή των κακουργημάτων ναυταπάτης και πειρατείας με το άρθ. 11 του ν. Δ΄/1845 (ΦΕΚ 7/01.04.1845) περί «ναυταπάτης και πειρατείας» στο (επταμελές τότε) Δικαστήριο των Εφετών αφορούσε αδικήματα που κατά τη συνταγματική παράδοση υπάγονταν σε ειδική ποινική δικαιοδοσία και όχι στην τακτική ή κοινή ποινική δικαιοδοσία (βλ. ερμηνεία άρθ. 96 υπό II), ώστε δεν μπορεί να θεωρηθεί ρήγμα στη γενική καθ' ύλην αρμοδιότητα του κακουργιοδικείου για την εκδίκαση κακουργημάτων στο πλαίσιο της τακτικής ποινικής δικαιοδοσίας. Το άρθ. 7 του ν. 1592/1918 (ΦΕΚ Α΄ 260/31.12.1918) υπήγαγε, εν συνεχεία, σε αυτή την ειδική ποινική δικαιοδοσία και τα εγκλήματα της μονομαχίας, και μάλιστα εξαιρώντας αυτά από την ειδική ποινική δικαιοδοσία των στρατιωτικών δικαστηρίων, ακόμη και αν οι υπαίτιοι ήταν στρατιωτικοί. Δεδομένου ότι αυτοί

με το από 16.12.1924 Ψήφισμα της Δ' Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως «Περί ανακρίσεως και εκδικάσεως αδικημάτων τινών υπό των Εφετών» (ΦΕΚ Α΄ 322/31.12.1924) υπήχθησαν στην αρμοδιότητα των Εφετείων με επαμελή σύνθεση (άρθ. 1, 8 παρ. 1) όλα τα οικονομικά κακουργήματα κατά του Δημοσίου και των Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου εν γένει⁵¹. Το Δικαστήριο των Εφετών δίκαιζε αντί

συνήθως μονομαχούσαν, ο νομοθέτης ήθελε μάλλον να αποκλείσει την υπαγωγή της εκδίκασης των εγκλημάτων αυτών από τα στρατιωτικά ποινικά δικαστήρια, στη σύνθεσή των οποίων μπορεί να συμμετείχαν συνάδελφοί τους εμφορούμενοι από τις αυτές ιδέες για τον τρόπο επίλυσης των ζητημάτων τιμής, παρά να προκαλέσει ρήγμα στη γενική αρμοδιότητα του Κακουργιοδικείου. Φαίνεται μάλιστα πως οι ειδικές ποινικές διατάξεις για την μονομαχία του ν. 1592/1918 που ψηφίστηκαν από τη λεγόμενη «Βουλή των Λαζάρων» θεσπίστηκαν για να αποτραπεί η εργαλειοποίησή της στο πλαίσιο της πολιτικής αντιπαράθεσης, καθώς το 1916 ο τότε βουλευτής Ν. Στράτος (ένας από τους εξ που εκτελέστηκαν μετά την μικρασιατική καταστροφή) είχε προκαλέσει σε μονομαχία τον Ε. Βενιζέλο, επειδή του απηύθυνε μέσω εφημερίδος την φράση «έξεσι κλαζομενίοις [ασχημονείν]». Όπως παρατηρεί ο Γ. Μαυρογορδάτος ([Η μονομαχία που δεν έγινε το 1916 | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ | kathimerini.gr](#)) [τελευταία πρόσβαση 03.06.2023]], ο νόμος τιμωρούσε εκτός από της μονομάχους «και όλα τα άλλα πρόσωπα που εμπλέκονταν ως μάρτυρες, μέλη συμβουλίου τιμής, κ.ο.κ. Με άλλα λόγια, στόχευε όλους όσους είχε επιστρατεύσει ο Στράτος το 1916». Αξιοσημείωτο είναι – και αυτή είναι ίσως η πραγματική αιτία της υπαγωγής των εγκλημάτων μονομαχίας στο Δικαστήριο των Εφετών που ασκούσε την ειδική ποινική δικαιοδοσία επί πειρατείας και ναυταπάτης – ότι ένας από της μάρτυρες του Ν. Στράτου ήταν ο βουλευτής Σπύρος Στάης. Ο Στάης Το 1904 ο Σ. Στάης, κατέχοντας τότε το αξίωμα του Υπουργού Παιδείας, σκότωσε στο πλαίσιο της καταγραφόμενης ως τελευταίας φονικής μονομαχίας τον μύωπα βουλευτή Τρικάλων Κωνσταντίνο (Κόκο) Χατζηπέτρο, επειδή ο τελευταίος τον εξύβρισε, καθότι δεν ικανοποίησε το αίτημα (ρουσφέτι) για τον διορισμό φίλου του στην έδρα του καθηγητή ανατομίας. Ο Σ. Στάης προφυλακίστηκε και οδηγήθηκε σε δίκη στο Κακουργιοδικείο Σύρου, όπου αθωώθηκε πανηγυρικά από της ενόρκους (βλ. Γ. Μαυρογορδάτο, ό.π. και Π. Ραγκούση, [«Φεύγα, εσκότωσες τον Κόκο» | in.gr](#)) [τελευταία πρόσβαση 18.06.2023]].

⁵¹ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλη αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 116 · Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 1018. Η διάταξη αυτή είχε στην αρχική μορφή της ως εξής: «Άρθρον 1. Παράγρ. 1. Αυτουργοί και συναίτιοι, κατά τα οριζόμενα εν τοις άρθροις 56-80 του Ποινικού νόμου, των εξής αδικημάτων: Α΄) Των προβλεπομένων υπό του Ποινικού Νόμου: α΄) Πλαστογραφίας κατά τα άρθρα 247-258. Β΄) Νοθεύσεως δημοσίων σφραγίδων και σημάτων κατά τα άρθρα 261-384. δ΄) Υπεξαίρεσεως κατά τα άρθρα 385-387, 389-390, 393. ε΄) Απάτης κατά τα άρθρα 396, 397, 399-402 α΄, εφόσον ταύτα πάντα στρέφονται οπωσδήποτε κατά του Δημοσίου και Νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου εν γένει. στ΄) Ιδιοποιήσεως κατά τα άρθρα 394-395. ζ΄) Συμμεθέξεως εις πράγματα μη συμβιβαζόμενα με το έργον της δημοσίας υπηρεσίας κατά τα άρθρα 464-466. η΄) Απιστίας περί την ενέργειαν της δημοσίας υπηρεσίας, κατά τα άρθρα 482-486. Β΄) Των προβλεπομένων υπό της Στρατιωτικής Ποινικής Νομοθεσίας: α΄) Κλοπής, υπεξαίρεσεως και ληστείας κατά το άρθρον 238, εφ' όσον το αντικείμενον του αδικήματος υπερβαίνει το ποσόν των δέκα χιλιάδων δραχμών · τα άνω αδικήματα εν γένει υπάγονται εις την αρμοδιότητα των Στρατοδικείων και Ναυτοδικείων όταν απευθύνωνται κατά στρατιωτικών ή πολιτών. Β΄) Πλαστογραφίας κατά την Στρατιωτικήν διαχείρισιν

του Κακουργιοδικείου ανεκκλήτως, ενώ αποκλείονταν και κάποιιοι από τους λόγους άσκησης αναίρεσης που προέβλεπε η Ποινική Δικονομία (άρθ. 12 παρ. 1). Ο αριθμός των Εφετών της σύνθεσης περιορίστηκε από 7 σε 5 με το ν.δ. της 20.04/12.05.1926 που κυρώθηκε με τον ν. 3893/1929⁵².

Μετά ταύτα, το Σ. 1927 ενσωμάτωσε τις ως άνω νομοθετικές εξελίξεις στο άρθ. 100 παρ. 1, 2 ως εξής⁵³:

«Υπό των ορκωτών δικαστηρίων δικάζονται τα κακουργήματα, τα πολιτικά εγκλήματα, ως και τα του τύπου, οσάκις ταύτα δεν αφορώσι τον ιδιωτικόν βίον, εκτός των κατά των δικαστικών υπαλλήλων από του βαθμού του ειρηνοδίκου και άνω αδικημάτων του τύπου, δικαζομένων πάντοτε υπό των ορκωτών δικαστηρίων, εις την αρμοδιότητα των οποίων δύνανται δια νόμου να υπαχθούν και άλλα αδικήματα.

Κακουργήματα υπαχθέντα δι' ειδικών νόμων εις την αρμοδιότητα των Εφετείων θέλουν εξακολουθήσει δικαζόμενα υπό των δικαστηρίων τούτων, εφ' όσον νόμος δεν ήθελεν επαναφέρει ταύτα υπό την αρμοδιότητα των ορκωτών δικαστηρίων».

Όταν αναβίωσε το Σ. 1911 λόγω της κατάλυσης της αβασίλευτης δημοκρατίας, δια της από 18.04.1935 ΛΓ' Συντακτικής Πράξεως (ΦΕΚ Α' 213/25.05.1935) η εισαχθείσα συνταγματική εξαίρεση διατηρήθηκε, καθώς αντικαταστάθηκε το εδάφ. β' του άρθ. 100 αυτού ως εξής: «Κακουργήματα υπαχθέντα δι' ειδικών νόμων εις την αρμοδιότητα των Εφετείων θέλουν εξακολουθήσει δικαζόμενα υπό των Δικαστηρίων τούτων, εφ' όσον νόμος δεν ήθελεν επαναφέρει ταύτα υπό την αρμοδιότητα των ορκωτών Δικαστηρίων, ή Στρατοδικείων ή Ναυτοδικείων». Την επόμενη ημέρα αναβίωσαν με τον α.ν. της 19.04.1935 (ΦΕΚ Α' 213/25.05.1935) και οι διατάξεις που αφορούσαν την υπαγωγή κακουργημάτων στα Εφετεία οι οποίες προσωρινά καταργήθηκαν λόγω της αναβίωσης του άρθ. 100 Σ. 1911, καθώς αυτό δεν προέβλεπε στην αρχική του μορφή τέτοια εξαίρεση⁵⁴. Εν συνεχεία, η παρ. 1 του άρθ. 1 του από 16.12.1924 Ψηφίσματος

κατά τα άρθρα 246-249. γ') Των εν τοις άρθροις 252-254 της της Στρατιωτικής Ποινικής Νομοθεσίας, δικάζονται υπό του Εφετείου κατά τας εξής διατάξεις, είτε στρατιωτικοί μόνον τυγχάνουσιν είτε πολίται. Παράγρ. 2. Εις την αρμοδιότητα του Εφετείου υπάγονται και πάντα τα συναφή προς ταύτα αδικήματα, ως και η απόπειρα των ως άνω αδικημάτων. Η αρμοδιότης εκάστου Εφετείου κανονίζεται κατά τας διατάξεις της Ποινικής Δικονομίας». Εφετείο με πενταμελή σύνθεση που δίκασε κακουργήματα σε πρώτο βαθμό προβλεπόταν μέχρι το 1924 και στη γερμανική έννομη τάξη (M. Huber, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 406). Όταν παρ' ημών εισήχθη, προφανώς με βάση το υπόδειγμα της *Strafkammer* του γερμανικού *Landgericht*, εκεί καταργήθηκε στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης του Emminger (M. Huber, *Grundwissen*, ό.π.).

⁵² Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 1018 επ.

⁵³ *Ibidem*, σελ. 1020· πρβλ. Ν. Ανδρουλάκη, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 250.

⁵⁴ Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 1019.

αντικαταστάθηκε με το άρθ. 1 του ν.δ. 448/1947 με το οποίο υπάγονταν στην καθ' ύλην αρμοδιότητα των πενταμελών Εφετειών όλα τα στρεφόμενα κατά του Δημοσίου ή ΝΠΔΔ «κακουργήματα α) κλοπής, υπεξαίρεσεως (και ιδιοποιήσεως) και απάτης, β) πλαστογραφίας, νοθεύσεως δημοσίων σφραγίδων και σημάντρων και παραχαράξεως χαρτοσήμων ή άλλων παντός είδους ενσήμων και γ) απιστίας περί την ενέργειαν δημοσίας υπηρεσίας», καθώς και διαφορα εγκλήματα του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα, ανεξαρτήτως της ιδιότητας του δράστη ως στρατιωτικού ή ιδιώτη⁵⁵.

- 21 Ήδη από την δεκαετία του 1930 σύσσωμος ο νομικός κόσμος είχε ταχθεί, σύμφωνα και με την ευρωπαϊκή τάση της εποχής (ήδη από τη δεκαετία του 1920) υπέρ της κατάργησης του αμιγούς ορκωτού συστήματος και της αντικατάστασής του από το μικτό ορκωτό σύστημα⁵⁶: «Και παρ' ημίν εις τους επιστημονικούς και εις τους δικαστηριακούς κύκλους ζωηρά εξεδηλώθη αντίθεσις προς το σύστημα των αμιγών λαϊκών κακουργοδικειών. Ήδη από του Απριλίου του 1937 η ολομέλεια του Αρείου Πάγου δια μεγίστης

⁵⁵ Το άρθ. 1 του Ψηφίσματος της 16.12.1924 αντικαταστάθηκε με το άρθ. 1 του ν.δ. 448/1947 ως εξής: ««1. Α) Τα υπό του Ποιν. Νόμου προβλεπόμενα και κατά του Δημοσίου ή νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου πραττόμενα κακουργήματα α) κλοπής, υπεξαίρεσεως (και ιδιοποιήσεως) και απάτης, β) πλαστογραφίας, νοθεύσεως δημοσίων σφραγίδων και σημάντρων και παραχαράξεως χαρτοσήμων ή άλλων παντός είδους ενσήμων και γ) απιστίας περί την ενέργειαν δημοσίας υπηρεσίας και Β) Τα υπό των άρθρων 115, 120 παρ. 1 στοιχ. Α΄ και 122 του Στρατ. Ποιν. Κώδικος προβλεπόμενα αδικήματα, εφ' όσον το διά των υπό του εδαφ. Α΄ στοιχ. Β΄ και γ΄ και του εδαφ. Β΄ αδικημάτων επιτευχθέν ή επιδιωχθέν όφελος του πράξαντος ή η προσγενομένη ή οπωσδήποτε απειληθείσα ζημία του Δημοσίου ή νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου υπερβαίνει το ποσόν των πέντε εκατομμυρίων δραχμών, δικάζονται υπό του Εφετείου κατά τας εφεξής διατάξεις, είτε στρατιωτικοί μόνον είτε πολίται είναι οι πράξαντες. Αν εκ της επ΄ ακροατηρίω διαδικασίας ήθελεν αποδειχθή ότι το επιτευχθέν ή επιδιωχθέν όφελος ή η επελθούσα ζημία είναι ελάσσων των 5 εκατομμυρίων δραχμών ή ότι η πράξις φέρει χαρακτήρα πλημμελήματος, το Εφετεϊόν θεωρείται αρμόδιον και προβαίνει εις την εκδίκασιν της υποθέσεως».

⁵⁶ Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 20 επ. · ομοίως αναλυτικότερα ο Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 115 επ. με περαιτέρω παραπομπές · Ν. Ανδρουλάκης, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 429 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 251 · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 26 επ. σελ. 2163 επ. · επίσης ο εισηγητής της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκης, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 261 επ. με περαιτέρω παραπομπές στη θεωρία της εποχής · ο ίδιος στην Ολομέλεια της Βουλής, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 709 · αναλυτικά και ο βουλευτής Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 713. Για την φθίνουσα πορεία του αμιγώς ορκωτού συστήματος στις χώρες του ηπειρωτικού κύκλου δικαίων και την ευρωπαϊκή τάση για μετάβαση στο μικτό ορκωτό σύστημα στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα βλ. αναλυτικά Τ. Φιλιππίδη, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 8 επ., 18 επ. · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 219 επ. · Π. Σπυρόπουλο, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 251 · Α. Φούσα, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 10.

πλειοψηφίας συναινούντος και του εισαγγελέως εσήφισεν υπέρ της καταργήσεως. Εν συνεχεία και πάλιν κατά Ιούνιον του 1947 η ίδια ολομέλεια επρότεινε την αναθεώρησιν του σχετικού άρθρου του Συντάγματος ήτις ήθελεν επιτρέψει την πραγματοποίησιν της επιθυμητής μεταβολής. Επίσης κατά την ιδίαν ημερομηνίαν η αναθεωρητική επιτροπή του Σχεδίου νέου ελληνικού ποιν. δικονομικού κώδικος ομοφώνως ετάχθη υπέρ της καταργήσεως του αμιγούς ορκωτού συστήματος και της συστάσεως προς εκδίκασιν των κακουργημάτων μικτών ορκωτών δικαστηρίων. Παρά την ομόφωνον όμως ταύτην απόφασιν, όπως παρατηρεί και η υπουργική εισηγητική έκθεσις, ένεκα συνταγματικού κωλύματος, η αναθεωρητική επιτροπή διετήρησε τελικώς τας περί αρμοδιότητος των κακουργοδικείων παλαιάς διατάξεις και εις την νέαν νομοθεσίαν».

Πλιν όμως, ο συνταγματικός νομοθέτης του 1952 κώφευσε. Το Σ. 1952 διέλαβε 22 στο άρθ. 94 αυτούσια τη διαταξη των Σ. 1844, 1864 και 1911 [*«Το ορκωτόν σύστημα διατηρείται»*]⁵⁷, επιβεβαιώνοντας έτσι τη μέχρι τότε μακρά συνταγματική παράδοση, κατά την οποία φυσικός δικαστής του κακουργήματος είναι ο λαϊκός δικαστής, και απορρίπτοντας την κρατούσα τότε στην Ευρώπη τάση για μετάβαση στο μικτό ορκωτό σύστημα. Δεν προχώρησε, όμως, στην κατάργησιν της κατ' εξαίρεσιν υπαγωγής οικονομικών κακουργημάτων κατά των νομικών προσώπων του εν στενή εννοία δημοσίου τομέα στην αρμοδιότητα των πενταμελών Εφετείων⁵⁸. Άλλωστε, ο ν. 1608/1950 ο οποίος αποτέλεσε με τις δρακόντιες κυρώσεις του το επιστέγασμα αυτής της υπαγωγής των οικονομικών εγκλημάτων κατά του Δημοσίου και των ΝΠΔΔ σε μια ειδική ποινική (ουσιαστική και δικονομική) μεταχείριση ήταν τότε ακόμη νωπός. Έτσι, το Σ. 1952, ακολουθώντας την παγιωθείσα πλέον αντίληψιν για την πρακτική ανάγκη που εξυπηρετούσε η υπαγωγή οικονομικών κακουργημάτων κατά του Δημοσίου κ.λπ. στα Εφετεία⁵⁹, διέλαβε στο άρθρο 95 διατάξεις κατανομής της ποινικής δικαιοδοσίας

⁵⁷ Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 1020 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχερείες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 250.

⁵⁸ Βλ. και Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 116 · Ν. Ανδρουλάκη, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 250.

⁵⁹ Η υπαγωγή των οικονομικών αδικημάτων κατά του Δημοσίου στα Εφετεία κατά κοινή ομολογία «απέδωσε»: Βλ. λ.χ. τις τοποθετήσεις των Η. Ηλιού, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 269 · Γ.-Α. Μαγκάκη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 273 [*«Ισως μία περίπτωση θα πρέπει να διατηρηθή, ακριβώς λόγω της πραγματικότητας που αντιμετωπίζουμε αυτήν την στιγμήν, των καταχραστών του Δημοσίου. Δηλαδή εγώ θα επρότεινα η παρ. 2 να βαπτίση το παιδί με το όνομά του, ότι διατηρούνται τα πενταμελή εφετεία δια την εκδίκασιν πράξεων προβλεπομένων υπό του νόμου 1608 περί καταχραστών Δημοσίου»*] · πρβλ. και την εισήγησιν του εισηγητή της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 710 επ.

μεταξύ αμιγών ορκωτών δικαστηρίων και εφετείων, η οποία (κατανομή) απηκούσε την τότε νομοθετικώς παγιωθείσα κατάσταση⁶⁰:

- 23 «Υπό των ορκωτών δικαστηρίων δικάζονται τα κακουργήματα, τα πολιτικά εγκλήματα, ως και τα του τύπου, οσάκις ταύτα δεν αφορώσι τον ιδιωτικόν βίον, και τα τυχόν δια νόμου υπαχθησόμενα άλλα αδικήματα. Προς εκδίκασιν των ανωτέρω αδικημάτων του τύπου νόμος δύναται να ορίση μεικτά δικαστήρια εκ τακτικών δικαστών και ενόρκων, οίτινες και δέον ν' αποτελώσι την πλειοψηφίαν.
- 24 Κακουργήματα υπαχθέντα μέχρι τούδε δι' ειδικών νόμων και ψηφισμάτων εις την αρμοδιότητα των εφετείων θέλουσιν εξακολουθήσει δικαζόμενα υπό των δικαστηρίων τούτων, εφ' όσον νόμος δεν επαναφέρει ταύτα υπό την αρμοδιότητα των ορκωτών δικαστηρίων».
- 25 Με τις ως άνω διατάξεις, πρώτον, αναγνωριζόταν το πρωτείο του αμιγούς ορκωτού δικαστηρίου ως προς την εκδίκαση των κακουργημάτων, αφού μόνο σε αυτό μπορούσε πλέον ο νομοθέτης να υπάγει κακουργήματα και όχι στα εφετεία. Δεύτερον, αναγνωριζόταν ότι η καθ' ύλην αρμοδιότητα των εφετείων ήταν μια έκτακτη περίπτωση, μια εξαίρεση, η οποία μπορούσε ανά πάσα στιγμή να λήξει με την υπαγωγή, ανεπιστρεπτί, και των κακουργημάτων που είχαν έως τότε υπαχθεί στα εφετεία στον φυσικό τους δικαστή, δηλαδή στο αμιγές ορκωτό δικαστήριο (Κακουργιοδικείο). Τρίτον, εμφανίζεται για πρώτη φορά σε ελληνικό συνταγματικό κείμενο ο τύπος του μικτού ορκωτού δικαστηρίου, συγκείμενου εκ τακτικών δικαστών και ενόρκων, με πλειοψηφία των τελευταίων, το οποίο μπορεί δυνητικώς ο κοινός νομοθέτης να ορίσει ως αρμόδιο για τα αδικήματα του τύπου, αντί του αμιγούς ορκωτού δικαστηρίου⁶¹.
- 26 Αμέσως μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, με το άρθ. 5 της Συντακτικής Πράξης της 05.08.1974 αντικαταστάθηκε το άρθ. 95 του Σ. 1952 (το οποίο είχε επανέλθει προσωρινά σε ισχύ με το άρθ. 1 της Συντακτικής πράξης της 01.08.1974) ως εξής: «1. Τα κακουργήματα και τα πολιτικά εγκλήματα δικάζονται υπό Μικτών Ορκωτών Δικαστηρίων συγκροτούμενων υπό τακτικών δικαστών και ενόρκων, ως ειδικότερον νόμος ορίζει. 2. Κακουργήματα υπαχθέντα μέχρι τούδε δι' ειδικών νόμων και ψηφισμάτων εις την αρμοδιότητα των Εφετείων εξακολουθούν να δικάζονται υπ' αυτών, εφ' όσον νόμος δεν υπαγάγει ταύτα εις την αρμοδιότητα των Μικτών Ορκωτών Δικαστηρίων. 3. Τα αδικήματα του τύπου υπάγονται εις τα τακτικά ποινικά δικαστήρια, ως νόμος ορίζει».

⁶⁰ Πρβλ. Ν. Ανδρουλάκη, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 250· επίσης την εισήγηση του εισηγητή της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 710 επ.

⁶¹ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 116 υποσ. 268· έτσι και ο εισηγητής της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 711.

Με την ως άνω συντακτική πράξη εισήχθη το πρώτον υπό συνθήκες Δημοκρατίας το μικτό ορκωτό σύστημα αντί του αμιγούς ορκωτού συστήματος⁶².

Είχε προηγηθεί η κατάργηση του αμιγούς ορκωτού και η εισαγωγή του μικτού ορκωτού συστήματος με πλειοψηφία των ενόρκων έναντι των τακτικών δικαστών από το δικτατορικό καθεστώς με την Συντακτική Πράξη ΙΒ΄ της 10/31.10.1967· δυνάμει αυτής εκδόθηκε στη συνέχεια ο α.ν. 193/1967 «περί μεικτών κακουργιοδικείων» ο οποίος όρισε (άρθ. 1) οκταμελή σύνθεση, συγκείμενη από πέντε ενόρκους και τρεις τακτικούς δικαστές (κατά το πρότυπο, δηλαδή, του α.ν. του 1935 για το μικτό ορκωτό «τυποδικείο»)⁶³. Ακολούθησε η διαταξη του άρθ. 111 παρ. 1 του ψευδοσυντάγματος του 1968 (ομοίως και το άρθ. 111 παρ. 1 του ψευδοσυντάγματος του 1973) που προέβλεπε εκδίκαση κακουργημάτων και πολιτικών εγκλημάτων από μικτό ορκωτό δικαστήριο, με πλειοψηφία όμως των τακτικών δικαστών⁶⁴. Εις εκτέλεση αυτού εκδόθηκε από το δικτατορικό καθεστώς το ν.δ. 804/1971, με το άρθ. 2 του οποίου ορίστηκε επταμελής σύνθεση, συγκείμενη από τέσσερις τακτικούς δικαστές (προεδρεύοντος Εφέτη οριζομένου υπό του Προέδρου Εφετών, του ιδίου του Προέδρου Εφετών ή Προέδρου Πρωτοδικών) και τρεις ενόρκους⁶⁵. Όπως παρατηρήθηκε πολλάκις στην Υποεπιτροπή, την Επιτροπή Συντάγματος και την Ολομέλεια της Βουλής κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση, η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου κατέστη έτσι (προφανώς σκοπίμως και ενσυνειδήτως από το καθεστώς της δικτατορίας) «διακοσμητική» και το ορκωτό σύστημα εν τοις πράγμασι καταργήθηκε⁶⁶. Το δε κατ' όνομα Μικτό Ορκωτό Δικαστήριο

27

⁶² Πρβλ. Σ. Αλεξιάδη, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 843· επίσης την εισήγηση του Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 262.

⁶³ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 14 σελ. 1523· Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π. σελ. 267· Μ. Μαργαρίτης, «Οι συνθήκες ιδανικής λειτουργίας», ό.π., σελ. 69· Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 843· Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 20· Η. Γάφος, *Τα μικτά δικαστήρια και αι διατάξεις του Συντάγματος*, ό.π., σελ. 86· Α. Φούσας, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 8· Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 24 σελ. 2163. Επίσης ο Γ.Β. Μαγκάκης, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 262, επισημαίνοντας ότι ακόμη και το σχέδιο της «Επιτροπής Μητρέλια» προέβλεπε πλειοψηφία ενόρκων και όχι των τακτικών δικαστών, όπως το ψευδοσύνταγμα του 1968 που στηρίχθηκε στο ως άνω σχέδιο.

⁶⁴ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 14 σελ. 1523· Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 20.

⁶⁵ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 14 σελ. 1523· Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 267· Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 843· Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 20· Α. Φούσας, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 8.

⁶⁶ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 14 σελ. 1523. Βλ. σχετικώς εισήγηση του εισηγητή

ήταν (τουλάχιστον στα μικρά επαρχιακά πρωτοδικεία) κατ' ουσίαν «μονομελές δικαστήριο», αφού προήδρευε ο Εφέτης ή ο Πρόεδρος Εφετών, ο οποίος στη συνέχεια θα επιθεωρούσε τους συνέδρους ή ο Πρόεδρος Πρωτοδικών, ο οποίος θα συνέτασσε την έκθεση για την επίδοσή τους⁶⁷. Κατά τα λοιπά, τόσο η δικτατορική ΙΒ΄ Συντακτική

της πλειοψηφίας Λ. Μπουρνιά, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 246· επίσης εισήγηση του εισηγητή της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 262, κατά τον οποίο η πρόβλεψη πλειοψηφίας τακτικών δικαστών στα ψευδοσυντάγματα της δικτατορίας «...ετραυμάτισε τον θεσμόν τούτον κατά τρόπον όστις γενικώς αποδοκιμάζεται και προ παντός ουδεμίαν εγγύησιν παρέχει εις τον δικαζόμενον πολίτην». Χαρακτηριστικά ανέφερε στην εισήγησή του και ο γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας Δ. Παπασύρου, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 708: «Οι παροικούντες εις τα Ποινικά Δικαστήρια, γνωρίζουν ότι τα λαϊκά μέλη αποτελούν συνήθως διακοσμητικόν τύπον. Η περιορισμένη σύνθεσις των Κακουργιοδικείων είναι αδιανόητος. Ουδεμία νομική συνείδησις- και όχι μόνον νομική αλλά και ανθρωπινή συνείδησις- δεν ανέχεται αυτήν την περιορισμένην σύνθεσιν του ανωτάτου Ποινικού Δικαστηρίου. Και επαναλαμβάνω την αντινομίαν οι τρεις πλημμελειοδίκαι να δικάζουν ανεκκλήτως 89 ημέρας φυλακή και οι τρεις Πλημμελειοδίκαι με έναν Εφέτην ή τον Πρόεδρον Πρωτοδικών- διότι υπάρχει και αυτή ή πρόβλεψις, να δύναται να προεδρεύη ο Πρόεδρος Πρωτοδικών- να δικάζουν ανεκκλήτως εις θάνατον.». Παρόμοια και ο Ι. Σεργάκης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 718· επίσης ο Γ.-Α. Μαγκάκης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 722: «Αλλά έχει αποδειχθή από την πείραν ότι αυτή η σύνθεσις είναι τότε μόνον σωστή, όταν υπερέρη αριθμητικά το λαϊκόν στοιχείον, ένορκος. Εάν δεν υπερέρη, τότε γίνεται απλώς εξάρτημα, παρακολούθημα, άνευ σημασίας, του δικαστού. Ο δικαστής τότε είναι εκείνος, ο οποίος αποφασίζει και ο ένορκος εις την πραγματικότητα παίζει τριτεύοντα ρόλον. ... ότι πράγματι, εάν σήμερον υποστηρίζωμεν τα μικτά ορκωτά δικαστήρια, τούτο πάντως μόνον με την προϋπόθεσιν της αριθμητικής υπεροχής των λαϊκών δικαστών, διότι η αντίστροφος μέθοδος της πλειοψηφίας των επαγγελματικών δικαστών καταλήγει να είναι μία κωμωδία. Επ' αυτού του θέματος θα έπρεπε το Σύνταγμα της να έχη το θάρρος, έπρεπε να έχη την αποφασιστικότητα να προχωρήση εις την σωστήν ρύθμισιν, όχι να μεταθέση το θέμα εις της ώμους του νομοθέτου, αφού είναι ένα θέμα λελυμένον. Και μόνον ότι το θέτει κατά τον τρόπον που το θέτει η τροπολογία των συναδέλφων, είναι φανερόν ότι ξεκινά από την σκέψιν της μη παραδοχής του μικτού ορκωτού με πλειοψηφίαν τακτικών δικαστών. Επομένως, ας προχωρήσωμεν και ας το λύσωμεν διότι, άλλως, δεν είναι εποικοδομητικόν της σοβαρότητος του Συντάγματος να μεταθέτωμε τέτοια θέματα εις της ώμους του νομοθέτου».

⁶⁷ Βλ. τη γλαφυρή περιγραφή στην Ολομέλεια της Βουλής από τον εισηγητή της πλειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 710 (ευθυγραμμιζόμενος εν προκειμένω με τον εισηγητή της πλειοψηφίας Δ. Παπασύρου): «Κύριοι, το σύστημα αυτό επέφερε τα εξής φοβερά αποτελέσματα: Πρώτον, αυτή η ελάττωσις του αριθμού των ενόρκων, όπως καταλαβαίνετε τους εξουθενώσε. Διότι οι 3 αυτοί ένορκοι, μπροστά εις τους 4 τακτικούς δικαστάς, τι να ειπούν; Έχουν δε υπ' όψει τους ότι και αν ακόμη φωνάξουν και αν έχουν ομόφωνον γνώμην, πάλιν οι 4 δικασταί θα τους επιβληθούν. Άρα εξουθενώθη πλήρως η έννοια του θεσμού του ενόρκου, η οποία σημειωτέον, ότι και εξ άλλων λόγων εξουθενούται, διότι συνήθως οι ατυχείς αυτοί ένορκοι, οι οποίοι είναι επαγγελματίαι κλπ., ευρισκόμενοι ενώπιον των δικαστών, οι οποίοι έχουν την αίγλην του δικαστικού λειτουργήματος

Πράξη του 1967 όσο και το άρθ. 111 παρ. 2 του ψευδοσυντάγματος του 1968 (και του 1973) διατήρησαν αναλλοίωτη την πρόβλεψη ότι: «Κακουργήματα υπαχθέντα, μέχρι της ισχύος του παρόντος, δια ψηφισμάτων και ειδικών νόμων, εις την αρμοδιότητα των Εφετείων, εξακολουθούν να δικάζονται υπ' αυτών, εφ' όσον νόμος δεν υπαγάγη ταύτα εις την αρμοδιότητα των μικτών ορκωτών δικαστηρίων».

Σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο, το κυβερνητικό Σχέδιο Συντάγματος ουσιαστικά επαναλάμβανε σχεδόν αυτούσια την διαταξη του άρθ. 111 των ψευδοσυνταγμάτων του 1968 και του 1973 (πράγμα που από μόνο του δημιουργούσε αποστροφή στην αντιπολίτευση κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση), δηλαδή προέβλεπε την κατά κανόνα αρμοδιότητα για τα κακουργήματα και τα πολιτικά εγκλήματα του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου, συγκροτούμενου με πλειοψηφία των τακτικών δικαστών (παρ. 1), την κατ' εξαίρεση διατήρηση της καθ' ύλην αρμοδιότητας των Εφετείων για όσα (και μόνον) αδικήματα είχαν ήδη κατά το παρελθόν υπαχθεί σε αυτά με Συντακτικές Πράξεις, Ψηφίσματα και ειδικούς νόμους (παρ. 2) και την υπαγωγή των αδικημάτων του Τύπου στα τακτικά ποινικά δικαστήρια (παρ. 3). Πρότεινε, δηλαδή, ως κανόνα την εκδίκαση των κακουργημάτων και των πολιτικών εγκλημάτων από μικτό ορκωτό δικαστήριο, με πλειοψηφία όμως των τακτικών δικαστών και μειοψηφία των ενόρκων, και διατηρούσε την κατ' εξαίρεση αρμοδιότητα των εφετείων, προσθέτοντας και τις περιπτώσεις υπαγωγής σε αυτά υποθέσεων δια Συντακτικών Πράξεων, προκειμένου να καλυφθεί η υπαγωγή στο Πενταμελές Εφετείο Αθηνών της εκδίκασης της κατηγορίας κατά των πρωταιτίων του πραξικοπήματος και των συνεργατών τους από τη Συντακτική Πράξη της 03.10.1974. Η Επιτροπή Συντάγματος επέφερε, συνοπτικά, τρεις αλλαγές στο κυβερνητικό σχέδιο: α) Πρόβλεψη πλειοψηφίας υπέρ των ενόρκων, β) προσθήκη εδάφ. β' στην παρ. 2 με

28

ορρωδούν προ αυτών και δεν ομιλούν. Αν βάλετε επίσης και την επίγνωσιν του ότι και εάν ακόμη υποτεθή ότι θελήσουν να αντιστούν, πάλιν δεν θα καταφέρουν τίποτε, διότι αυτοί είναι 3 και οι άλλοι είναι 4, αποτέλεσμα, μηδέν. Και έχομεν τώρα την απόφασιν να την λαμβάνουν οι 4. Οι ένορκοι απλώς συγκατανεύουν. Και οι 4, όπως πράγματι είπεν ο κύριος Παπασπύρου, οι 4 αυτοί είναι μονομελές κυρίως δικαστήριον δυστυχώς, διότι είναι 3 Πρωτοδίκαι και ο Πρόεδρος, που θα κάμη έκθεσιν περί αυτών ή ο Εφέτης εις τας μεγάλας πόλεις. Και ποιος τολμά, όπως καταλαβαίνετε, να αντιστή εναντίον του Εφέτου; Αποτέλεσμα: Έχομεν καταλήξει με αυτό το σύστημα να έχομεν μονομελές πράγματι δικαστήριον. Το οποίον μονομελές δικαστήριον έχει το δικαίωμα, αγαπητοί συνάδελφοι, να κρίνη ακόμα και περί της καταδίκης σας εις ισόβια και εις θάνατον. Εκεί έχομεν φθάσει. Ακριβώς, κύριοι, εν όψει της καταστάσεως, προυτάθη και εγένετο δεκτόν από την Ολομέλειαν της Επιτροπής, να κατασταθούν, προκειμένου να δικάσουν τα κακουργήματα και τα πολιτικά εγκλήματα, μικτά ορκωτά δικαστήρια, όπως η επιστήμη υποστηρίζει και εις όλα τα πεπολιτισμένα κράτη ισχύει, αλλά με μίαν διαφοράν όμως, ότι η πλειοψηφία θα είναι εξ ενόρκων και όχι εκ τακτικών δικαστών». Ομοίως ο ίδιος στα Πρακτικά Υποεπιτροπής, σελ. 262. Βλ. επίσης Α. Φούσα, Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια, ό.π., σελ. 8.

παροχή δυνατότητας υπαγωγής «και άλλων κακουργημάτων ή πολιτικών εγκλημάτων» στην αρμοδιότητα των Εφετείων και γ) πρόβλεψη ενδίκου μέσου εφέσεως κατά των αποφάσεων των μικτών ορκωτών δικαστηρίων⁶⁸. Το σημείο αυτό είναι κομβικό για την κατανόηση της ισχύουσας ρύθμισης του άρθ. 97 Σ. 1975.

- 29 Ειδικότερα, η συγκυρία της αποκατάστασης της Δημοκρατίας δημιούργησε μια πρακτική ανάγκη στην οποία, εν πολλοίς, οφείλεται η παροχή της δυνατότητας στον κοινό νομοθέτη για την εν τοις πράγμασι κατάλυση του τεκμηρίου της αρμοδιότητας του ΜΟΔ όσον αφορά την εκδίκαση κακουργημάτων δια της αθρόας υπαγωγής τους στα Εφετεία (βλ. κατωτ. υπό IV.2). Με το άρθ. 1 της Συντακτικής Πράξης της 03.10.1974 οι πρωταίτιοι της κατάλυσης του δημοκρατικού πολιτεύματος (*«πρωταίτιοι πολιτικών εγκλημάτων και των προπαρασκευαστικών αυτών πράξεων, στρεφόμενων κατά της συνταγματικής τάξεως»*) υπήχθησαν *«εις την αρμοδιότητα του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών ανεξαρτήτως της ιδιότητος αυτών»* ως ιδιωτών ή στρατιωτικών. Εν συνεχεία, με το άρθ. 2 του Δ΄ Ψηφίσματος της ίδιας της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής (με το οποίο διακηρύχθηκε ότι *«Η Δημοκρατία Δικαίω ουδέποτε κατελύθη»*) υπήχθησαν στην αρμοδιότητα του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών και όλες οι πράξεις όσων άσκησαν έργα μέλους του υπουργικού συμβουλίου, υφυπουργού, γενικού γραμματέως και των συμμετόχων τους, ενώ με το άρθ. 3 του ίδιου Ψηφίσματος επεκτάθηκε το πεδίο εφαρμογής της Συντακτικής Πράξης της 03.10.1974 και σε όλα τα συναφή εγκλήματα. Έτσι, η διατήρηση της συνταγματικής εξάρσεως για την αρμοδιότητα των Εφετείων προς εκδίκαση κακουργημάτων και πολιτικών εγκλημάτων αντιμετωπίστηκε και εγένετο δεκτή κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση στην Υποεπιτροπή, την Επιτροπή Συντάγματος και την Ολομέλεια της Βουλής από όλες τις πολιτικές παρατάξεις ως τρόπον τινά «αναγκαίο κακό», προκειμένου να μη δημιουργηθεί πρόβλημα στην ποινική δίωξη και τιμωρία των πρωταίτιων του πραξικοπήματος και όσων συνεργάστηκαν μαζί τους, καταλαμβάνοντας υπουργικούς και άλλους θώκους καθ΄ όλη τη διάρκεια της δικτατορίας. Μολοντί άπαντες όμνυαν για λόγους αρχής υπέρ του ορκωτού συστήματος, είτε αμιγούς είτε μικτού, όσον αφορά την εκδίκαση κακουργημάτων και πολιτικών εγκλημάτων, εντούτοις η (επίσης πανθομολογούμενη) πρακτική χρησιμότητα και αποτελεσματικότητα των Εφετείων, ιδίως σε οικονομικά αδικήματα κατά του Δημοσίου⁶⁹, αλλά πρωτίστως η ανάγκη να μην διαταραχθεί η τότε εν εξελίξει

⁶⁸ Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 843.

⁶⁹ Η υπαγωγή των οικονομικών αδικημάτων κατά του Δημοσίου στα Εφετεία κατά κοινή ομολογία «απέδωσε»: Βλ. λ.χ. της τοποθετήσεως των βουλευτών Η. Ηλιού, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 269 · Γ.-Α. Μαγκάκη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 273 (*«Ίσως μία περίπτωση θα πρέπει να διατηρηθεί,*

ποινική διαδικασία κατά των πρωταιτίων και όσων συνήρησαν στην κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, υπήρξαν καταλυτικά επιχειρήματα για την αποδοχή της προϊσχύσασας ρύθμισης του Σ. 1952 ως προς το σημείο αυτό (διατήρηση της κατ' εξαίρεση αρμοδιότητας των πενταμελών Εφετείων)⁷⁰. Πράγματι, επί του σχετικού ζητήματος που αναπόφευκτα τέθηκε στη δίκη των πρωταιτίων του πραξικοπήματος, το Πενταμελές Εφετείο Αθηνών έκρινε με την υπ' αριθμ. 118/1975 απόφασή του⁷¹ ότι η διαταξη του ως άνω ψηφίσματος έχει ίση τυπική ισχύ με τα άρθρ. 97 και 8 του Σ. 1952 και δέχθηκε την κατά το Σ. και τον νόμο δικαιοδοσία και καθ' ύλην αρμοδιότητά του να εκδικάσει την υπόθεση⁷².

Την αποτελεσματικότητα των πενταμελών Εφετείων σε περιπτώσεις τότε όψιμης αναγωγής σε κακουργήματα ποινικών αδικημάτων, όπως ιδίως εκείνων του νόμου περί ναρκωτικών, τα οποία εκ της φύσεώς τους δεν θα έπρεπε να απασχολούν το

ακριβώς λόγω της πραγματικότητας που αντιμετωπίζουμε αυτήν την στιγμή, των καταχραστών του Δημοσίου. Δηλαδή εγώ θα επρότεινα η παρ. 2 να βαπτίση το παιδί με το όνομά του, ότι διατηρούνται τα πενταμελή εφετεία δια την εκδίκασιν πράξεων προβλεπομένων υπό του νόμου 1608 περί καταχραστών Δημοσίου.» · Κ. Τριανταφύλλου, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 281.

⁷⁰ Βλ. ιδίως εισήγηση Γ. Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 263 («... η τοιαύτη κατάργησις των δεν είναι δυνατή της το παρόν λόγω του σοβαρωτάτου έργου της τιμωρίας των ενόχων του πραξικοπήματος της 21.4.1967 όπερ της έχει ανατεθεί διά της γνωστής Συντακτικής Πράξεως της 3.10.1974 και του τελευταίου ψηφίσματος της παρούσης Βουλής»), 280 · επίσης την εισήγησή του στην Ολομέλεια της Βουλής, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 711. Κατά τον βουλευτή Α. Κακλαμάνη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 266, τόσο η ρύθμιση του θέματος της δίωξης των πρωταιτίων όσο και η διατήρηση των Εφετείων ως δικαστηρίων για την εκδίκαση κακουργημάτων ήταν «ανώμαλος», αλλά και αυτός επαφέθηκε στην κρίση της Επιτροπής και δεν υποστήριξε την οπωσδήποτε κατάργησή τους · παρόμοια, παρά τις επιφυλάξεις του για τη διατήρηση των Εφετείων ως πρωτοβαθμίων δικαστηρίων για κακουργήματα, ο βουλευτής Η. Ηλιού, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 269. Ο βουλευτής Μ. Στεφανίδης, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 275, υποστήριξε την κατάργηση των Εφετείων και την υπαγωγή όλων των κακουργημάτων και πολιτικών εγκλημάτων στα μικτά ορκωτά δικαστήρια. Ο βουλευτής Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 713 ανέφερε χαρακτηριστικά: «*Τα Εφετεία αναμφισβητήτως επέτυχαν. Ήδη έχομεν αναθέσει διά της Συντακτικής Πράξεως αλλά και του Ψηφίσματος την εκδίκασιν των σοβαρών γνωστών υποθέσεων. Βεβαίως ανευρίσκω ως φυσικόν δικαστήριο το Κακουργιοδικείον. Πρέπει να περιορισθώσι τα κακουργήματα εκείνα τα οποία θα πρέπει να εκδικάζονται παρά των Εφετείων.*» · Βλ. επίσης τις τοποθετήσεις των βουλευτών Α. Κακλαμάνη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 714 · Θ. Μαναβή, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 717. Είναι πάντως γεγονός ότι το Πενταμελές Εφετείο Αθηνών δικαίωσε την επιλογή αυτή, δίδοντας ως απάντηση της Δημοκρατίας στη δικτατορία μια δίκαιη δίκη και κρίση των πρωταιτίων του πραξικοπήματος.

⁷¹ ΠoinΧρ 1975, 140.

⁷² Βλ. και Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 119 επ.

μικτό ορκωτό δικαστήριο, συνομολόγησαν κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση ακόμη και οπαδοί του αμιγούς ορκωτού συστήματος, όπως ο γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας (μετέπειτα Πρόεδρος της Βουλής) Δ. Παπασπύρου, ο οποίος πρότεινε στη γενική εισήγησή του στην Ολομέλεια της Βουλής την επιστροφή στο αμιγές ορκωτό σύστημα για ορισμένα σοβαρά κακουργήματα, ιδίως τις ανθρωποκτονίες και άλλα ειδεχθή εγκλήματα, και την υπαγωγή των υπολοίπων στα πενταμελή Εφετεία⁷³. Η υπαγωγή κακουργημάτων στα πενταμελή Εφετεία είχε, δηλαδή, κατά την άποψη που επικράτησε στην Ολομέλεια της Επιτροπής Συντάγματος και εν συνεχεία στην Ολομέλεια της Βουλής, και την έννοια της αποσυμφορήσεως του ΜΟΔ από κακουργήματα, με χαρακτηριστικό παράδειγμα εκείνα του νόμου περί ναρκωτικών⁷⁴. Κατά την άποψη αυτή τα πενταμελή Εφετεία «έχουν εδραιωθή εις την συνείδησιν του νομικού κόσμου και του Λαού διότι πέντε εφέται με την μακράν πείραν των και την νομικήν των σοφίαν κρίνουν με ανωτέραν δικαστικήν αντίληψιν τας ποινικάς υποθέσεις δια τας οποίας είναι αρμόδια», ώστε η υπαγωγή σημαντικού αριθμού κακουργημάτων σε αυτά δεν δημιουργούσε ζήτημα⁷⁵.

⁷³ Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής, σελ. 708: «Προσωπικώς υποστηρίζω το αμιγές ορκωτόν σύστημα. Να επανέλθωμεν εις τον παλαιόν θεσμόν των ορκωτών δικαστηρίων που υπήρξε αποδοτικός υπό την προϋπόθεσιν να περιορισθή η αρμοδιότης του δι' ωρισμένα σοβαρά κακουργήματα. Διότι περιέργως κατά την τελευταίαν δεκαπενταετίαν εκαυτοχρητίσθησαν ως κακουργήματα πράξεις που άλλοτε απησχόλουν τα τριμελή Πλημμελειοδικεία. Σημειώ χαρακτηριστικώς τας υποθέσεις των ναρκωτικών με εξοντωτικές ποινάς λόγω των οποίων κατέστησαν αρμόδια τα ορκωτά δικαστήρια. Πρέπει όμως να αφαιρεθούν από τα ορκωτά Δικαστήρια αυτού του είδους αι υποθέσεις και λόγω των προβλεπομένων ποινών να υπαχθούν εις τα Πενταμελή Εφετεία. Να καταστούν δε αρμόδια τα αμιγή ορκωτά Δικαστήρια δια σοβαρά αδικήματα, ως αι ανθρωποκτονίαι ως και δι' άλλα που έχουν κοινωνικά επιπτώσεις, όπως τα αποκαλούμενα ειδεχθή εγκλήματα».

⁷⁴ Χαρακτηριστικά ανέφερε στην Ολομέλεια της Βουλής ο εισηγητής της πλειοψηφίας Λ. Μπουρνιάς, Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής, σελ. 712: «Το άρθρον 97, κύριε Πρόεδρε, εβελτιώθη πολύ εις την Ολομέλειαν, διότι περιελήφθησαν αι διατάξεις αυταί, περίπου από συμφώνου με τους κυρίους συναδέλφους της Αντιπολιτεύσεως, αλλά και διότι η παράγραφος 2 κατέστησε δυνατήν την υπαγωγήν και άλλων κακουργημάτων εις τα πενταμελή Εφετεία, όχι υπό την έννοιαν που εξέθεσεν ο συνάδελφος κύριος Μαγκάκης, αλλά υπό την έννοιαν της αποσυμφορήσεως των κακουργημοδικείων. Αυτή ήτο η έννοια της δυνατότητος υπαγωγής και άλλων κακουργημάτων εις τα Πενταμελή Εφετεία διότι ημπορεί να έλθη μίαν ημέραν, κύριε Πρόεδρε, κατά την οποίαν τα αδικήματα των ναρκωτικών θα είναι τοιαύτα ώτε να είναι ανάγκη να εκδικάζωνται από αυστηρότερα δικαστήρια και αφ' ετέρου να επέλθη και η αποσυμφορήσις των Κακουργημοδικείων όπως άλλωστε επρότεινε και ο γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας». Επομένως, η μελέτη των πρακτικών των κοινοβουλευτικών συζητήσεων δεν επιβεβαιώνει το συμπέρασμα του Μ. Μιχόπουλου, Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων, ό.π., σελ. 1020, ότι ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975 ήθελε να ρυθμίσει μόνο καταστάσεις ήδη υπάρχουσες.

⁷⁵ Έτσι η εισήγηση του γενικού εισηγητή της πλειοψηφίας Δ. Παπασπύρου, Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής, σελ. 709.

Ο συντακτικός νομοθέτης του 1975 προχώρησε λοιπόν ένα βήμα παραπέρα από τις διατάξεις των προηγούμενων Σ. (1927 και 1952)⁷⁶, υπερθεματίζοντας σε σύγκριση ακόμη και με τα ψευδοσυνταγματικά κείμενα της δικτατορίας. Προτάθηκε στην αρμόδια Υποεπιτροπή από τον εισηγητή της πλειοψηφίας Κ. Τριανταφύλλου⁷⁷, εγένετο δεκτή (κατά πλειοψηφία) από την Ολομέλεια της Επιτροπής Συντάγματος και, εν συνεχεία, υπερψηφίστηκε από την Ολομέλεια της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής η προσθήκη β΄ εδάφ. στην παρ. 2 του άρθ. 97 κατά το οποίο: «*Δια νόμου δύναται να υπαχθούν εις την δικαιοδοσίαν των εφετείων και έτερα κακουργήματα*»⁷⁸. Η αιτιολογία που δόθηκε από τον εισηγητή της πλειοψηφίας Κ. Τριανταφύλλου για την προσθήκη του συγκεκριμένου εδαφίου ήταν η διασπαση των απόψεων σχετικά με την υιοθέτηση του αμιγούς ή μικτού ορκωτού συστήματος και του ζητήματος της πλειοψηφίας των τακτικών δικαστών ή των ενόρκων στη σύνθεσή του, θέματα για τα οποία διεξαγόταν ακόμη ζωνρή επιστημονική συζήτηση⁷⁹. Υπόρρητο κίνητρο ήταν πιθανόν και

⁷⁶ Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 250 επ.

⁷⁷ *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 249, 281. Επομένως, δεν επρόκειτο για «προσθήκη ... της τελευταίας στιγμής», όπως της προσάπτει ο Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 1017 επ., αφού η προσθήκη έγινε στην Υποεπιτροπή, όπου και συζητήθηκε, ακολούθησε εκ νέου συζήτηση στην Επιτροπή Συντάγματος, καθώς και εκτεταμένη συζήτηση επί του θέματος στην Ολομέλεια της Βουλής (αποσπάσματα των συζητήσεων αυτών παραθέτει μάλιστα αυτόθι, 1022 επ. και ο ίδιος ο Μ. Μιχόπουλος). Αλίμονο αν οι προσθήκες επί του κυβερνητικού σχεδίου στην αρμόδια κοινοβουλευτική υποεπιτροπή ανήκαν σε αυτήν την (επίμεμπτη) κατηγορία των προσθηκών της τελευταίας στιγμής. Τότε και το άρθρο 93 παρ. 4 που πρότεινε ο εισηγητής της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκης θα μπορούσε να υπαχθεί σε αυτόν τον αφορισμό (βλ. ερμηνεία άρθ. 96 υπό Ι)· όπερ φυσικά άτοπον. Το άρθ. 93 παρ. 4 που προέκυψε κατά την ίδια διαδικασία με το άρθ. 97 παρ. 2 εδάφ. β΄ επικαλείται μάλιστα και ο ίδιος ο Μ. Μιχόπουλος, ό.π., 1029.

⁷⁸ Την άποψη αυτή στήριξε στην Ολομέλεια της Βουλής και ο γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας Δ. Παπασπύρου, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 709, ο οποίος πρότεινε η επιλογή μεταξύ αμιγούς ή μικτού ορκωτού συστήματος για την εκδίκαση των κακουργημάτων ή υπαγωγής τους στα Εφετεία να ανατεθεί εξολοκλήρου στον νομοθέτη [*«Προτείνω λοιπόν να αφεθή η επίλυσίς του εις τον κοινόν νομοθέτην και να θεσπισθή διά της συνταγματικής διατάξεως ότι διά νόμου θα ορισθούν τα δικαστήρια που θα επιλαμβάνονται της εκδικάσεως των κακουργημάτων. Και ακόμη να παρασχεθή η ευχέρεια της παραπομπής εις τα Πενταμελή Εφετεία και άλλων, κατά την κρίσιν του κοινού νομοθέτου, κακουργημάτων»*].

⁷⁹ *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 249: «*Όμως, επειδή το θέμα της εκδικάσεως των κακουργημάτων και πολιτικών εγκλημάτων υπό μικτών ορκωτών δικαστηρίων, συγκροτούμένων κατά πλειοψηφίαν εκ τακτικών δικαστών και εξ ενόρκων, διαρκώς συζητείται και αι περί του αντιθέτου απόψεις, δηλονότι της επαναφοράς των αμιγών ορκωτών δικαστηρίων ή της καταργήσεως της πλειοψηφίας των τακτικών δικαστών εις τα μικτά ορκωτά δικαστήρια υποστηρίζονται σοβαρώς και ευρέως, φρονούμεν ότι δέον διά συνταγματικής διατάξεως να είναι δυνατή δι' ειδικών νόμων η τροποποίησις των ανωτέρω*

ο φόβος ότι ίσως χρειαστεί να ενεργοποιηθεί η αρμοδιότητα των Εφετείων και σε άλλες περιπτώσεις, πλην όσων είχαν ήδη υπαχθεί στο Πενταμελές Εφετείο Αθηνών με τη Συντακτική Πράξη της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας και το Δ΄ Ψήφισμα της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής, σε μια εποχή που κυκλοφορούσαν ακόμη ελεύθερα τα διαφορα «σταγονίδια»⁸⁰. Κατά τον Ν. Ανδρουλάκη αιτία για τη συνταγματική ρύθμιση υπήρξε η διαχρονική «*δυσπιστία του νομοθέτη μας απέναντι στους ενόρκους*», την οποία έκτοτε απηχεί το άρθ. 97 παρ. 2 Σ.⁸¹.

- 32 Όσον αφορά την πλειοψηφία των ενόρκων ή των τακτικών δικαστών στη σύνθεση των Μικτών Ορκωτών Δικαστηρίων, ζήτημα που επί μακρόν ταλάνισε την κοινοβουλευτική συζήτηση, παρά την εισήγηση της Υποεπιτροπής για ρητή, θετική ρύθμιση του ζητήματος *υπέρ της πλειοψηφίας των ενόρκων*⁸², η Ολομέλεια της Επιτροπής Συντάγματος και εν συνεχεία η Ολομέλεια της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής ακολούθησε τροπολογία που πρότεινε ο Πρόεδρος της Επιτροπής Συντάγματος Κ. Τσάτσος και παρέπεμψε το

διατάξεων. Τούτ' αυτό φρονούμεν ότι δέον να γίνη και διά την αρμοδιότητα των Εφετείων είτε δι' υπαγωγής εις την αρμοδιότητα τούτων και άλλων εγκλημάτων είτε δι' αφαιρέσειν τιοιούτων».

⁸⁰ Χαρακτηριστική η παραδοχή του βουλευτή Θ. Μαναβή, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 717: «Όσον αφορά το δεύτερον θέμα της εκτάκτου δικαιοδοσίας των 5μελών Εφετείων, συνεζητήθη εις την Συνταγματικήν Επιτροπήν και εθεωρήθη η διάταξις διατηρητέα επί του παρόντος δι' ευνοήτους λόγους. Και εις τους ευνοήτους της λόγους οφείλεται και η προσθήκη της τελευταίας φράσεως δια της οποίας παρέχεται η ευχέρεια εις τον κοινόν νομοθέτην να υπαγάγη εις την αρμοδιότητα των Εφετείων και νέα κακουργήματα. Αλλά εφ' όσον ούτως έχει σταθμισθή η αξία αυτής της διατάξεως και εφ' όσον είχε τονισθή και είχε γίνει δεκτόν εις την Επιτροπήν του Συντάγματος, ότι πρέπει αυτή η διάσπασις του κανόνος της υπαγωγής των κακουργημάτων εις τα Μεικτά Δικαστήρια να τελειώση, φρονώ, ότι πρέπει η διάταξις αυτή να μεταφερθή από το άρθρον 97 εις τας μεταβατικές διατάξεις του Συντάγματος και με προοπτική συντόμου καταργήσεως αυτής της ιδιαιτέρας διαδικασίας». Η γνωστή ρήση για τα «σταγονίδια» ανήκει στον Ε. Αβέρωφ, στον οποίον ομοίως αποδίδεται η προσφυής ονομασία «πραξικόπημα της πιτζάμας» για την αποτυχημένη προσπάθεια ανατροπής της δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης και της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής το Φεβρουάριο του 1975 (ένα μήνα μετά την έκδοση του Δ΄ Ψηφίσματος συνεπεία του οποίου οι πρωταίτιοι του πραξικοπήματος προφυλακίστηκαν), κατά την οποία οι επίδοξοι πραξικοπηματίες στρατιωτικοί, νοσταλγοί της δικτατορίας, κατελήφθησαν κυριολεκτικά κοιμώμενοι. Για την υπόθεση αυτή οι υπαίτιοι δικάστηκαν στο Πενταμελές Στρατοδικείο, επειδή ήταν στρατιωτικοί.

⁸¹ Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 250 επ. · Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, 2021, σελ. 47 επ.

⁸² Βλ. *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 279. Βλ. επίσης τις τοποθετήσεις των βουλευτών Η. Ηλιού, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 269 · Ν. Αλαβάνου, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 271 · Γ.-Α. Μαγκάκη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 273.

θέμα στον κοινό νομοθέτη⁸³. Ομοίως, μολοντί στο σχέδιο που υπεβλήθη τόσο από την Υποεπιτροπή⁸⁴ όσο και από την Ολομέλεια της Επιτροπής Συντάγματος⁸⁵ στην Ολομέλεια της Βουλής γίνεται ρητή αναφορά σε υποχρεωτική πρόβλεψη του ενδίκου μέσου (συγκεκριμένα) της έφεσης⁸⁶, ήτοι ενός δεύτερου βαθμού δικαιοδοσίας, στο β' εδάφιο της παρ. 1 του άρθ. 97, η Ολομέλεια της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής επέλεξε να επαφθεθεί (με βάση τροπολογία βουλευτών της συμπολίτευσης) στον κοινό νομοθέτη για τον προσδιορισμό των ενδίκων μέσων που επιτρέπονται κατά των αποφάσεων του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου. Συνεπώς το ισχύον Σ. 1975 δεν κατοχυρώνει δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας για τις αποφάσεις του Κακουργιοδικείου (ΜΟΔ), όπως εξάλλου συνέβαινε και κατά το παρελθόν σε όλα τα προηγούμενα ελληνικά Συντάγματα. Με τον ν. 969/1979 που προσάρμοσε τις διατάξεις του ΚΠΔ 1950 στο μικτό ορκωτό σύστημα που εισήγαγε το Σ. 1975 θεσπίστηκε δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας (Μικτό Ορκωτό Εφετείο) και ορίστηκε η επταμελής σύνθεση του ΜΟΔ και του ΜΟΕ με πλειοψηφία τεσσάρων ενόρκων έναντι τριών τακτικών δικαστών, η οποία (πλειοψηφία) διατηρήθηκε και στο νέο ΚΠΔ 2019⁸⁷.

Όσον αφορά τα δια του τύπου διαπραπτόμενα εγκλήματα, το ισχύον Σύνταγμα καινοτόμησε δια της υπαγωγής όλων ανεξαιρέτως στα τακτικά ποινικά δικαστήρια, αντιγράφοντας τη διαταξη του άρθρου 111 παρ. 3 του ψευδοσυντάγματος του 1968 την οποία είχε υιοθετήσει και η Συντακτική Πράξη της 05.08.1974 (άρθ. 5). Αντίθετα, όπως ήδη αναφέρθηκε, κατά το Σ. 1952 (άρθ. 95) τα δια του τύπου διαπραπτόμενα εγκλήματα υπάγονταν στα αμιγή ορκωτά δικαστήρια, «*οσάκις ταύτα δεν αφορώσι τον ιδιωτικόν βίον*», αλλά ηδύνατο ο κοινός νομοθέτης να τα υπαγάγει «*σε μεικτά δικαστήρια εκ τακτικών δικαστών και ενόρκων, οίτινες και δέον ν' αποτελώσι την πλειοψηφίαν*». Επομένως, στα τακτικά ποινικά δικαστήρια, απαρτιζόμενα αποκλειστικά από τακτικούς δικαστές, υπάγονταν e contra το όλα τα δια του τύπου διαπραπτόμενα πλημμελήματα και πταίσματα, εφόσον αφορούσαν τον ιδιωτικό βίο του θιγομένου προσώπου. Το Σ. 1927 προέβλεπε κατά βάση την ίδια ρύθμιση με ελαφρώς περιορισμένο τον κύκλο των αδικημάτων που υπάγονταν στα τακτικά ποινικά δικαστήρια, ήτοι προέβλεπε στο άρθρο 100 παρ. 1

⁸³ Βλ. *Πρακτικά Επιτροπής*, σελ. 407.

⁸⁴ *Ibidem*, σελ. 280.

⁸⁵ *Ibidem*, σελ. 407.

⁸⁶ Βλ. τις τοποθετήσεις των βουλευτών Η. Ηλιού, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 269 · Μ. Στεφανίδη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 275.

⁸⁷ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 267 · Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 48 · Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 844 επ. · Α. Φούσας, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 9.

ότι στα αμιγή ορκωτά δικαστήρια υπάγονται «τα του τύπου, οσάκις ταύτα δεν αφορώσι τον ιδιωτικόν βίον, εκτός των κατά των δικαστικών υπαλλήλων από του βαθμού του ειρηνοδίκου και άνω αδικημάτων του τύπου, δικαζομένων πάντοτε υπό των ορκωτών δικαστηρίων». Αντίθετα, το Σ. 1911 και το Σ. 1864 προέβλεπαν στο άρθ. 95 αμφοτέρων την ίδια ρύθμιση με το Σ. 1952, ήτοι ότι τα εγκλήματα του τύπου δικάζονται από το αμιγές ορκωτό δικαστήριο, «οσάκις ταύτα δεν αφορώσι τον ιδιωτικόν βίον». Η ρύθμιση αυτή υπήρχε αυτούσια και στο άρθ. 93 του Σ. 1844, απ' όπου μεταλαμπαδεύτηκε στα επόμενα ελληνικά Συντάγματα.

- 34 Το ΜΟΔ, συγκροτούμενο κατά πλειοψηφία εξ ενόρκων, έκανε την εμφάνισή του στην ελληνική συνταγματική και δικονομική ιστορία το πρώτον με την Θ΄ Συντακτική Πράξη της 20.11.1935 (ΦΕΚ Α΄ 584/20.11.1935) «περί τροποποιήσεως των άρθρων 94 και 95 του Συντάγματος» του 1911 (που είχε επανέλθει σε ισχύ μετά την κατάργηση της αβασίλευτης δημοκρατίας), δια της οποίας υπήχθησαν στην καθ' ύλην αρμοδιότητά του τα ως άνω εγκλήματα που το Σ. 1911 υπήγαγε στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του (αμιγούς ορκωτού) Κακουργιοδικείου, ήτοι τα δια του τύπου διαπραττόμενα εγκλήματα, «οσάκις αφορώσιν εις τον δημόσιον βίον προσώπου ασκούντος δημόσιαν λειτουργίαν είτε διαρκώς είτε προσωρινώς»⁸⁸. Αυθημερόν, με το άρθ. 11 του α.ν. της 20.11.1935 «περί τροποποιήσεως και καταργήσεως διατάξεων του νόμου 5060 περί τύπου κ.λπ.» ορίστηκε η σύνθεση αυτού του πρώτου ΜΟΔ της ελληνικής δικονομικής ιστορίας εκ του προέδρου πρωτοδικών, δύο πρωτοδικών, πέντε ενόρκων, του εισαγγελέα και του γραμματέα⁸⁹. Το μικτό ορκωτό «τυποδικείο» προβλέφθηκε και στο νέο τότε ΚΠΔ 1950 (άρθ. 8 παρ. 2 και 110 στην αρχική τους μορφή), και ως εκ τούτου το άρθ. 95 παρ. 1 εδ. β΄ Σ. 1952 παρέιχε τη δυνατότητα για τη διατήρησή του, όπως αναφέρθηκε, πάντοτε με πλειοψηφία των ενόρκων⁹⁰. Εντέλει, με το άρθ. 111 παρ. 3 των ψευδοσυνταγμάτων του 1968 και του 1973 τα δια του τύπου διαπραττόμενα αδικήματα υπήχθησαν κατ' αποκλειστικότητα στα τακτικά ποινικά δικαστήρια (δηλαδή στα συγκροτούμενα αποκλειστικά από τακτικούς ποινικούς δικαστές)⁹¹. Αυτή τη ρύθμιση υιοθέτησε (παρά τις

⁸⁸ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 13 σελ. 1522 επ., πλαγιάρ. 53 σελ. 1536 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 251 · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 20 · Α. Φούσας, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 8 · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 25 σελ. 2163.

⁸⁹ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 13 σελ. 1523 · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 20.

⁹⁰ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 13 σελ. 1523, πλαγιάρ. 53 σελ. 1536.

⁹¹ Ibidem.

σφοδρές αντιδράσεις της αντιπολίτευσης) και ο συντακτικός νομοθέτης του 1975 στο άρθρ. 97 παρ. 3.

Τέλος, τα πολιτικά εγκλήματα (ανεξαρτήτως νομικού χαρακτηρισμού ως κακουργημάτων, πλημμελημάτων ή πταισμάτων⁹²), έτυχαν ειδικής συνταγματικής κατοχύρωσης της δικονομικής μεταχείρισής τους όσον αφορά την καθ' ύλην αρμοδιότητα και υπάγονταν σε όλα τα ελληνικά Συντάγματα από το 1844 κι έπειτα στην αρμοδιότητα του αμιγούς ορκωτού δικαστηρίου (κατά παράδοση από κοινού ρυθμιζόμενα με τα δια του τύπου διαπραττόμενα εγκλήματα)⁹³. Ειδικότερα, το άρθρ. 93 του Σ. 1844 πρόβλεψε το πρώτον ότι: «*Τα πολιτικά εγκλήματα δικάζονται υπό των ενόρκων*». Η διαταξη αυτή μεταλαμπαδεύτηκε αυτούσια στο άρθρ. 95 Σ. 1864 και στο άρθρ. 95 Σ. 1911. Ομοίως, στο άρθρ. 100 παρ. 1 Σ. 1927 ορίστηκε ότι τα πολιτικά εγκλήματα δικάζονται από τα (αμιγή) ορκωτά δικαστήρια. Τα πολιτικά εγκλήματα δεν συμπεριελήφθησαν φυσικά στην κατ' εξαίρεση αρμοδιότητα των Εφετείων που προβλέφθηκε το πρώτον στο άρθρ. 100 παρ. 2 Σ. 1927, αφού δεν είχαν υπαχθεί σε αυτή τέτοια εγκλήματα κατά το από 16.12.1924 Ψήφισμα της Δ' Συντακτικής των Ελλήνων Συνελεύσεως. Την ρύθμιση του Σ. 1927 υιοθέτησε ακριβώς και το άρθρ. 95 του Σ. 1952.

Μετά την κατάργηση του αμιγούς ορκωτού συστήματος τα πολιτικά εγκλήματα πέρασαν κατά το ισχύον Σ. 1975 στην αρμοδιότητα των μικτών ορκωτών δικαστηρίων. Όμοια πρόβλεψη υπήρχε και στο άρθρ. 111 παρ. 1 του ψευδοσυντάγματος του 1968, με τη διαφορά ότι εκεί κατοχυρωνόταν ρητώς η πλειοψηφία των τακτικών δικαστών έναντι των ενόρκων. Με δεδομένο ότι τα εγκλήματα των πρωταιτίων του πραξικοπήματος θα μπορούσαν να κριθούν ως πολιτικά εγκλήματα υπό την αντικειμενική θεωρία που έχει πλέον παγιωθεί στη νομολογία και τη θεωρία (εσχάτη προδοσία και προπαρασκευαστικές πράξεις εσχάτης προδοσίας)⁹⁴, προβλέφθηκε το πρώτον στο άρθρ. 97 παρ. 2 εδάφ. α΄. Σ. 1975 η διατήρηση της κατ' εξαίρεση αρμοδιότητας των Εφετείων και για

⁹² Μετά την κατάργηση των πταισμάτων από τη θέση σε ισχύ του νέου ΠΚ (άρθρ. 468 ΠΚ 2019) κατέστη άνευ ουσίας η συζήτηση για την συνταγματικότητα της μη υπαγωγής και των πταισμάτων στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ από το άρθρ. 109 ΚΠΔ 1950 μετά την αναμόρφωσή του από το άρθρ. 3 ν. 969/1979 (βλ. σχετικώς Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 125 · Σ. Αλεξιάδη, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 846).

⁹³ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 125 · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαισίωρ. 19 σελ. 1525 · Ν. Δημητράτος, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, 2013, σελ. 62 · Ν. Αλιβιζάτος, «Η ιδιότυπη μεταχείριση», ό.π., σελ. 212 · Γ. Σωτηρέλης, *Τρομοκρατία, πολιτικό έγκλημα και δημοσιότητα της δίκης*, ΝοΒ 2005, 1986, 1991 Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 16.

⁹⁴ Χαρακτηρίστηκαν εξάλλου ως τέτοια ήδη με τη Συντακτική Πράξη της 03.10.1974.

πολιτικά εγκλήματα, εν αντιθέσει με τα προηγούμενα Συντάγματα (βλ. άρθ. 100 παρ. 2 Σ. 1927 και άρθ. 95 παρ. 2 Σ 1952), και συγκεκριμένα ότι διατηρείται η αρμοδιότητα των Εφετείων όχι μόνο για τα κακουργήματα, αλλά και για «τα πολιτικά εγκλήματα, που με συντακτικές πράξεις, ψηφίσματα και ειδικούς νόμους έχουν υπαχθεί έως την ισχύ του Συντάγματος στη δικαιοδοσία των εφετείων». Δεν προβλέφθηκε όμως στο εδάφ. β΄ της παρ. 2 ότι με νόμο μπορεί να υπαχθούν στη δικαιοδοσία των ίδιων εφετείων και άλλα πολιτικά εγκλήματα (εν αντιθέσει με τα λοιπά κακουργήματα). Έτσι, η καθ' ύλην αρμοδιότητα των Εφετείων να εκδικάσουν πολιτικά εγκλήματα περατώθηκε, όταν ολοκληρώθηκαν οι ποινικές δίκες για τις πράξεις που αναφέρονται στο από 15.01.1975 Δ΄ Ψήφισμα της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής και στη Συντακτική Πράξη της 03.10.1974 (βλ. όμως κατωτ. υπό IV.1.Δ. σχετικά με το αν τα εγκλήματα των πρωταίτιών του πραξικοπήματος ήταν πολιτικά εγκλήματα κατά την έννοια του Σ. 1975)⁹⁵. Με βάση λοιπόν και τη συνταγματική παράδοση, αρμοδιότητα για την εκδίκαση πολιτικών εγκλημάτων, κακουργημάτων ή πλημμελημάτων, έχουν υπό το ισχύον Σ. 1975 μόνον τα μικτά ορκωτά δικαστήρια⁹⁶.

III. ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 97 ΣΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

- 37 Το άρθ. 97 αποτελεί μια ενότητα με το άρθ. 96 το οποίο συμπληρώνει δια της κατανομής της τακτικής ποινικής δικαιοδοσίας μεταξύ των ποινικών δικαστηρίων, προσδιορίζοντας την καθ' ύλην αρμοδιότητά τους για τρεις κατηγορίες εγκλημάτων: Τα κακουργήματα, τα πολιτικά εγκλήματα και τα δια του τύπου διαπραττόμενα εγκλήματα. Εισάγει απόκλιση από το άρθ. 87 παρ. 1 Σ., κατά το οποίο δικαιοσύνη απονέμουν μόνον οι τακτικοί δικαστές που περιβάλλονται με εγγυήσεις λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας, και από το άρθ. 96 παρ. 1 Σ., κατά το οποίο τα ποινικά δικαστήρια που αποτελούνται από τακτικούς δικαστές (τακτικά ποινικά δικαστήρια) ασκούν την ποινική δικαιοδοσία (βλ. και ερμηνεία άρθ. 96 υπό III), καθώς στα μικτά ορκωτά δικαστήρια συμμετέχουν λαϊκοί δικαστές (ένορκοι)⁹⁷. Ωστόσο, τα μικτά ορκωτά δικαστήρια είναι τακτικά ποινικά δικαστήρια⁹⁸, υπό την έννοια ότι ανήκουν στην τακτική ποινική δικαιο-

⁹⁵ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 125.

⁹⁶ *Ibidem*, σελ. 124 επ.

⁹⁷ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 1 σελ. 1518, πλαγιάρ. 39 σελ. 1531 · Σ. Φλώρος, *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης. Είναι αναγκαία η κατάργησή του, ενόψει μιας επικείμενης αναθεώρησης του Συντάγματος*, ΠοινΔικ 2000, σελ. 758. Έτσι και ο εισηγητής της πλειοψηφίας Κ. Τριανταφύλλου, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 249.

⁹⁸ Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 193.

δοσία και όχι σε κάποια άλλη, ειδική ή εξαιρετική δικαιοδοσία (για τις διακρίσεις των δικαιοδοσιών βλ. ερμηνεία άρθ. 96 υπό IV.1.A).

Η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου αποτελεί μια από τις τέσσερις ατομικές εγγυήσεις που συμπληρώνουν την προσωπική και λειτουργική δικαστική ανεξαρτησία (μαζί με την ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία των δικαστικών αποφάσεων, τη δημοσιότητα των συνεδριάσεων των δικαστηρίων και το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας) και ταυτόχρονα «*λειτουργούν εξ ίσου υπέρ της δικαστικής εξουσίας, που άλλωστε έχει σκοπό την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων*»⁹⁹. Με την κατοχύρωση του μικτού ορκωτού συστήματος για την εκδίκαση, κατ' αρχήν, όλων των κακουρηγμάτων και όλων των πολιτικών εγκλημάτων (κακουρηγμάτων και πλημμελημάτων) πραγματώνεται κατά την παραδοσιακή αντίληψη η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και η δημοκρατική αρχή (άρθ. 1 Σ.)¹⁰⁰, καθώς το λειτούργημα του ενόρκου συνιστά θεσμό άμεσης δημοκρατίας δια του οποίου εκφράζεται άμεσα και θεσμικά η συναίνεση των πολιτών, ως αμέσων εκπροσώπων του κυρίαρχου λαού, στην επιβολή της ποινής¹⁰¹.

IV. ΤΟ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 97

1. Το Μικτό Ορκωτό Δικαστήριο ως «φυσικός δικαστής» των κακουρηγμάτων και των πολιτικών εγκλημάτων (παρ. 1)

A. Το τεκμήριο της καθ' ύλην αρμοδιότητας για την εκδίκαση κακουρηγμάτων

Κατά το σαφές γράμμα του άρθ. 97 παρ. 1 εδ. α΄ Σ. στο ΜΟΔ ανήκει η «τακτική δωσικία» των κακουρηγμάτων, δηλαδή τα μικτά ορκωτά δικαστήρια έχουν γενική καθ' ύλην αρμοδιότητα για την κατά κανόνα εκδίκαση όλων των κακουρηγμάτων (ομοίως το άρθ. 109 παρ. 1 περ. α΄ ΚΠΔ)¹⁰². Υπ' αυτή την έννοια τους «αντίκειται αμέσως από

⁹⁹ Έτσι Α. Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 422· της Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 193.

¹⁰⁰ ΕΔΔΑ, *Taxquet κατά Βελγίου* (απόφ. της 16.11.2010), σκ. 22· C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 36· Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 7. Έτσι οι βουλευτές Α. Κουτσόγιωργας, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 715· Χ. Πρωτοπαπιάς, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 716. Για της αρχές αυτές βλ. Α. Παντελή, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 95 επ.

¹⁰¹ Βλ. αναλυτικά Χ. Αργυρόπουλο, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 194 επ.· C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 36· A. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 44.

¹⁰² Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 116· Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαισίωρ. 40 σελ. 1531· Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 247· Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 113· Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουρηγμάτων*, ό.π., σελ. 1018· Χ. Σεβαστίδης, *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας*, τομ.

το Σύνταγμα ορισμένο τμήμα της γενικής δικαιοδοσίας των τακτικών ποινικών δικαστηρίων, η αρμοδιότητα δηλαδή για την εκδίκαση των κακουργημάτων και των πολιτικών εγκλημάτων»¹⁰³. Επομένως, το ΜΟΔ έχει το τεκμήριο της αρμοδιότητας για όλα τα κακουργήματα, πράγμα που σημαίνει ότι, αν δεν υπάρχει ειδική νομοθετική πρόβλεψη για την υπαγωγή συγκεκριμένου κακουργήματος στο Εφετείο, τούτο υπάγεται κατά τη συνταγματική πρόβλεψη του άρθ. 97 παρ. 1 εδ. α΄ Σ. την οποία απηχεί το άρθ. 109 παρ. 1 περ. α΄ ΚΠΔ στη γενική αρμοδιότητα του ΜΟΔ¹⁰⁴. Περαιτέρω, αν ο ποινικός νόμος θεσπίσει ποινικώς κολάσιμη πράξη σε βαθμό κακουργήματος, ήδη εκ του Συντάγματος καθ' ύλην αρμόδιο γι' αυτή είναι το ΜΟΔ, εκτός αν ο ίδιος ή άλλος νόμος ορίσει με ειδική διαταξη την υπαγωγή του στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου. Τέλος, αφού το άρθ. 97 παρ. 1 εισάγει εξαίρεση μόνο για τα πολιτικά πλημμελήματα από τα άρθ. 87 παρ. 1 και 96 παρ. 1, κατά τα οποία η ποινική δικαιοδοσία ασκείται από τακτικά ποινικά δικαστήρια συγκροτούμενα από τακτικούς ποινικούς δικαστές, δεν επιτρέπεται από το Σύνταγμα η υπαγωγή άλλων πλημμελημάτων, πέραν των πολιτικών, στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ (βλ. και άρθ. 109 παρ. 1 περ. β΄ ΚΠΔ)¹⁰⁵.

Β. Το λαϊκό στοιχείο κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης

α. Τα συστήματα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης με ή χωρίς τη συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου

- 40 Κατά το ΕΔΔΑ, «το ορκωτό σύστημα υπάρχει σε ποικιλία μορφών σε διαφορα κράτη, αντανακλώντας την ιστορία, την παράδοση και τον νομικό πολιτισμό κάθε κράτους»¹⁰⁶. Συνεπώς, η οποιαδήποτε απάντηση για τη συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στη σύνθεση των ποινικών δικαστηρίων δεν μπορεί να έχει αξίωση γενικής ισχύος, ανεξαρτήτως, δηλαδή, του κράτους και των νομικών παραδόσεων του, για τα οποία τίθεται κάθε φορά το ερώτημα¹⁰⁷. Με βάση την ιστορία και τις παραδόσεις των ευρωπαϊκών

4, 2021, άρθ. 377 σελ. 907 · Λ. Μαργαρίτης, *Ορκωτό σύστημα: Νομοθετική αυθαιρεσία και ελεγκτική απραξία*, ΠοινΔικ 2003, σελ. 537.

¹⁰³ Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 193 · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγιάρ. 40 σελ. 1531.

¹⁰⁴ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 117 · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγιάρ. 1 σελ. 1518, πλαιγιάρ. 40 σελ. 1531 · Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 323 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 113 · Χ. Σεβαστίδης, ό.π., άρθ. 377 σελ. 907 · Σ. Φλώρος, *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 758.

¹⁰⁵ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγιάρ. 39 σελ. 1531.

¹⁰⁶ ΕΔΔΑ, *Taxquet κατά Βελγίου* (απόφ. της 16.11.2010), σκ. 83.

¹⁰⁷ V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 210 · G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π.,

κρατών έχουν διαμορφωθεί τρία συστήματα για την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης: α) Το παραδοσιακό αμιγές ορκωτό σύστημα (που ίσχυσε και παρ' ημίν μέχρι το 1967 και η λειτουργία του οποίου περιεγράφηκε αδρομερώς ανωτ. υπό II.1), β) το μικτό ορκωτό σύστημα, στο οποίο λαϊκοί και τακτικοί δικαστές συμμετέχουν ισότιμα στη σύνθεση του δικαστηρίου και αποφασίζουν από κοινού για την ενοχή και την επιβολή της ποινής και γ) το σύστημα εκείνο στο οποίο το λαϊκό στοιχείο απουσιάζει παντελώς από την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, η οποία ανατίθεται καθ' ολοκληρίαν στους τακτικούς δικαστές¹⁰⁸.

Η επιθυμία ενός κράτους να αναμείξει τους πολίτες του στην απονομή της δικαιοσύνης, ιδίως στις ποινικές υποθέσεις που αφορούν τα πιο σοβαρά εγκλήματα, είναι κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ σε κάθε περίπτωση νόμιμη (legitimate) υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ και η επιλογή ενός τέτοιου συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης δεν θίγει τις αρχές στις οποίες αυτή θεμελιώνεται¹⁰⁹. Η πορεία των ορκωτών συστημάτων στον ηπειρωτικό κύκλο νομικών συστημάτων (civil law systems) είναι, πάντως, διαρκώς φθίνουσα από τις αρχές του 20ου αιώνα¹¹⁰. Η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στην απονομή της δικαιοσύνης συνδέεται παραδοσιακά με «*υψηλές απαιτήσεις και μεγάλες προσδοκίες*»¹¹¹.

Στην θεμελιώδη απόφαση του τμήματος ευρείας σύνθεσης του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Taxquet κατά Βελγίου* (απόφ. της 16.11.2010, σκ. 45 επ.) διαπιστώθηκε ότι κατά τον χρόνο εκείνο: α) Σε 14 κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης τα ποινικά δικαστήρια απαρτίζονταν αποκλειστικά από τακτικούς δικαστές, καθώς σε αυτά είτε δεν ίσχυσε ποτέ είτε καταργήθηκε κάθε μορφή ορκωτού συστήματος· β) σε 10 κράτη μέλη

σελ. 218. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Νότιος Αφρική: Μολονότι ανήκει στον αγγλοσαξωνικό κύκλο νομικών συστημάτων, το αμιγές ορκωτό σύστημα καταργήθηκε το 1969 λόγω του φυλετικού ζητήματος.

¹⁰⁸ ΕΔΔΑ, *Taxquet κατά Βελγίου* (απόφ. της 16.11.2010), σκ. 43 επ. Βλ. μια αναλυτική περιγραφή των τριών συστημάτων στη μορφή που ισχύουν σήμερα διεθνώς σε V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 209 επ. Βλ. επίσης περιγραφή των αμιγών και μικτών ορκωτών συστημάτων σε A. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 46 επ.

¹⁰⁹ Έτσι και το ΕΔΔΑ, *Taxquet κατά Βελγίου* (απόφ. της 16.11.2010), σκ. 83.

¹¹⁰ V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 219 κ. επ. Ομοίως και στα αγγλοσαξωνικά νομικά συστήματα (common law systems): V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 220 επ. Αντίθετα, όσες δικαιοδοσίες «άνοιξαν» την ποινική δικαιοσύνη στο λαϊκό στοιχείο, το έπραξαν στο πλαίσιο μιας διαδικασίας εκδημοκρατισμού (V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 222 επ., 227· A. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 49· N. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 5 σελ. 2157).

¹¹¹ Έτσι ο K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 374.

κράτη μέλη είχε επιλεγεί το παραδοσιακό αμιγές ορκωτό σύστημα· γ) σε 24 κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων η Ελλάδα, ίσχυε το μικτό ορκωτό σύστημα¹¹². Στην ως άνω θεμελιώδη απόφασή του το ΕΔΔΑ έκρινε, πάντως, ότι η συμμετοχή ενόρκων στη σύνθεση του ποινικού δικαστηρίου, είτε υπό τη μορφή του αμιγούς ορκωτού συστήματος είτε υπό τη μορφή του μικτού ορκωτού συστήματος, δεν συνιστά παράβαση του άρθ. 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, κατά το οποίο κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικάζεται «υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος», ακόμη και αν η αποδοχή του λαϊκού στοιχείου συνεπάγεται κατ' ανάγκη μια έκπτωση ως προς την υποχρέωση αιτιολογίας της δικαστικής απόφασης¹¹³.

- 43 Κατά το ΕΔΔΑ η έλλειψη αιτιολογίας της απόφασης των ενόρκων δεν καθιστά το ορκωτό σύστημα αντίθετο με την ΕΣΔΑ, αρκεί αυτή να αντισταθμίζεται με άλλες δικονομικές εγγυήσεις, όπως η θέση πολλών και αναλυτικών ερωτημάτων προς απάντηση στους ενόρκους με δυνατότητα συμμετοχής στη διαμόρφωσή τους του εισαγγελέως και της υπερασπίσεως ή η παροχή προς τους ενόρκους έγγραφης σύνοψης των πραγματικών περιστατικών που πρέπει να διαπιστωθούν για την κήρυξη της ενοχής και νομικής ανάλυσης τους και οι αναλυτικές οδηγίες προς τους ενόρκους για τις περιστάσεις που ασκούν επιρροή στην επιμέτρηση της ποινής¹¹⁴. Κρίσιμη για την έλλειψη μεροληψίας που απαιτεί η ΕΣΔΑ είναι δυνατότητα κατανόησης των λόγων της ετυμηγορίας από τον κατηγορούμενο και το κοινό, η οποία στην μεν περίπτωση της σύνθεσης του δικαστηρίου από τακτικούς δικαστές επαφίεται στην αιτιολογία της απόφασης, στην δε περίπτωση του ορκωτού συστήματος, όπου οι ένορκοι δεν προβλέπεται (και σε κάποιες έννομες τάξεις δεν επιτρέπεται) να διαλάβουν αιτιολογίες για την απόφασή τους προϋποθέτει επαρκείς δικονομικές εξασφαλίσεις όπως «*παροχή κατευθύνσεων ή καθοδήγησης από τον προεδρεύοντα δικαστή προς τους ενόρκους όσον αφορά τα νομικά ζητήματα που ανακύπτουν ή τις αποδείξεις που προσκομίζονται, [...] και θέση ακριβών και μη αμφίσημων ερωτημάτων από τον δικαστή, που διαμορφώνουν ένα πλαίσιο στο οποίο βασίζεται η ετυμηγορία ή αντισταθμίζουν αποτελεσματικά το γεγονός ότι οι απαντήσεις των ενόρκων δεν συνοδεύονται από αιτιολογίες*» και, τέλος, η

¹¹² Βλ. και Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 5 σελ. 1520. Στη Νορβηγία ίσχυε σύμφωνα με την ως άνω απόφαση του ΕΔΔΑ κατά το χρόνο της έκδοσής της το μεν μικτό ορκωτό σύστημα για τις περισσότερες ποινικές υποθέσεις, το δε παραδοσιακό αμιγές ορκωτό σύστημα για τις σοβαρότερες ποινικές υποθέσεις.

¹¹³ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 6 σελ. 1520 επ. · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 222.

¹¹⁴ ΕΔΔΑ, *Taxquet κατά Βελγίου* (απόφ. της 16.11.2010), σκ. 85 επ.

πρόβλεψη της δυνατότητας άσκησης έφεσης από τον κατηγορούμενο¹¹⁵. Στη θεωρία υποστηρίζεται ότι, ακόμη και αν το ΕΔΔΑ δεν κήρυξε ασύμβατο με την ΕΣΔΑ το αμιγές ορκωτό σύστημα, πάντως υπέσκαψε το πολιτικό θεμέλιό του που ανάγεται στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, απαιτώντας να προκύπτουν οι λόγοι που στηρίζουν την απόφαση του αμιγώς ορκωτού δικαστηρίου¹¹⁶.

β. Η επιλογή του μικτού ορκωτού συστήματος από το Σύνταγμα του 1975

Ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975 έλαβε θέση υπέρ της συμμετοχής του λαϊκού στοιχείου στη σύνθεση των ποινικών δικαστηρίων της τακτικής ποινικής δικαιοδοσίας από κοινού με τακτικούς δικαστές (μικτό ορκωτό σύστημα), και δη στις πλέον σημαντικές ποινικές υποθέσεις (κακουργήματα και πολιτικά εγκλήματα)¹¹⁷. Από τον συνδυασμό των άρθρων 8, 26 παρ. 3 και 97 παρ. 1 και 2 του Σ. 1975 συνάγεται ότι ο ένορκος που μετέχει στη σύνθεση του μικτού ορκωτού δικαστηρίου είναι στις περιπτώσεις αυτές ο «νόμιμος» ή «φυσικός» δικαστής¹¹⁸. Αντίθετα στη Γερμανία έχει κριθεί από το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο ότι η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στην απονομή της δικαιοσύνης αποτελεί επιλογή του κοινού νομοθέτη και δεν κατοχυρώνεται συνταγματικά ως απόρροια της δημοκρατικής αρχής¹¹⁹.

Το μικτό ορκωτό δικαστήριο συνιστά κατά την παραδοσιακή αντίληψη έναν θεσμό «*σύνθεσης της επαγγελματικής επάρκειας με την κοινή ευαισθησία*»¹²⁰. Στο μικτό ορκωτό σύστημα λαμβάνει χώρα ένα «ελεγχόμενο άνοιγμα» της ποινικής δικαιοδοσίας στο λαϊκό στοιχείο, αφού, σε αντίθεση με το αμιγές ορκωτό σύστημα, οι ένορκοι συμμετέχουν και αποφασίζουν για την ενοχή και την ποινή από κοινού με τους τακτικούς δικαστές σε έναν ενιαίο δικαστικό όμιλο¹²¹. Ήδη από τη δεκαετία του 1920 οι χώρες

¹¹⁵ Ibidem, σκ. 90 επ. · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 6 σελ. 1520 επ. · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., 2019, σελ. 222.

¹¹⁶ V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 222.

¹¹⁷ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 2 σελ. 1519, πλαγιάρ. 15 σελ. 1523 · Α. Φούσας, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 7.

¹¹⁸ Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 193.

¹¹⁹ BVerfGE 42, 206, [208] · H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?, Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238 · T. Rönna, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503 · K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 373 επ. Απεναντίας, η αναφορά του γερμανικού θεμελιώδους Νόμου στα άρθ. 92 και 97 μόνο σε «δικαστές» μάλλον δημιουργεί συνταγματικό πρόβλημα όσον αφορά τη διατήρηση του θεσμού των ενόρκων (G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 204).

¹²⁰ Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 195.

¹²¹ Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 842 · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 7 · Α. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική

που ανήκουν στον λεγόμενο ηπειρωτικό κύκλο δικαίων άρχισαν να εγκαταλείπουν (το μάλλον ασύμβατο με τα νομικά τους συστήματα) αμιγές ορκωτό σύστημα υπέρ του μικτού ορκωτού συστήματος, στο οποίο ένορκοι και τακτικοί δικαστές συνεργάζονται εποικοδομητικά και αποφασίζουν από κοινού για την ενοχή και την επιβλητέα ποινή, χωρίς να διασπάται τεχνητά το αντικείμενο της δίκης¹²². Με το μικτό ορκωτό σύστημα θεωρείται ότι αλληλοεξουδετερώνονται τα μειονεκτήματα και συνδυάζονται ιδανικά τα πλεονεκτήματα των τακτικών δικαστών και των ενόρκων¹²³. Η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου περιορίζεται και παρ' ημίν στην επ' ακροατηρίω διαδικασία, ήτοι το λαϊκό στοιχείο δεν συμμετέχει στην ενδιαμεση διαδικασία παραπομπής στο ακροατήριο ούτε στη διατύπωση της κατηγορίας¹²⁴.

δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 47· V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 211, 216· G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 203· Idem, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 358. Υπάρχουν ωστόσο και παραλλαγές μικτών ορκωτών συστημάτων, όπως το ιαπωνικό, όπου τα νομικά ζητήματα ανατίθενται καθ' ολοκληρίαν στους τακτικούς δικαστές, μολοντί οι τελευταίοι αποφασίζουν από κοινού με τους ενόρκους για την ετυμηγορία και την επιμέτρηση της ποινής (V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 216).

¹²² Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 128· Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 4 σελ. 1520· Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 268 επ.· Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, 2021, σελ. 47· Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 20· C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 37· G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 205. Στη Γερμανία τα αμιγή ορκωτά δικαστήρια καταργήθηκαν μάλιστα (και για οικονομικούς λόγους) με επείγον διάταγμα του Υπουργού Δικαιοσύνης Erich Emminger το 1924, χωρίς ανάμειξη του κοινοβουλίου (C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 37· T. Rönna, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 501· G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 358· M. Huber, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 406· H. Rüping, *Funktionen der Laienrichter*, ό.π., σελ. 270). Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια (Schöffengericht) που τα αντικατέστησαν απαρτίζονταν από 3 τακτικούς δικαστές και 6 ενόρκους· ομοίως το μικτό ορκωτό σύστημα εισήχθη στην Ιταλία το 1935 (2 τακτικοί δικαστές – 6 ένορκοι) και στη Γαλλία το 1941 (3 τακτικοί δικαστές – 6 ένορκοι [αρχικά, στη συνέχεια 7 και 9 από το 1958]). Βλ. σχετικά Ν. Ανδρουλάκη, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 128· Η. Γάφο, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 20· αναλυτικά Τ. Φιλιππίδη, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 18 επ.· M. Huber, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 406· επίσης την εισήγηση του Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 262.

¹²³ Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 128· ο ίδιος, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 433 επ.· Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 47· Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 4 σελ. 1520· Α. Κωστάρας, ΠΛογ 2001, 319· Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 83· Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 117 επ.· Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 18 σελ. 2161· G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 204.

¹²⁴ Ομοίως και στη Γερμανία: T. Rönna, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 502· Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozess?*, ό.π., σελ. 237.

46 Η επιστροφή στο αμιγές ορκωτό σύστημα, το οποίο *expressis verbis* εγκατέλειψε ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975, προϋποθέτει φυσικά συνταγματική αναθεώρηση, και μάλιστα όχι μόνον του άρθρου 97 Σ., καθώς θα έπρεπε να θεσπιστεί εξαίρεση και από την υποχρέωση ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας των δικαστικών αποφάσεων σύμφωνα με το άρθ. 93 παρ. 3 Σ.¹²⁵ Το αμιγές ορκωτό σύστημα φαντάζει όμως σήμερα, μισό αιώνα μετά τη θέσπιση του Σ. 1975, ως ένα ιστορικό απολίθωμα της εποχής που ο ηγεμών διόριζε τους τακτικούς δικαστές από την άρχουσα τάξη των αυλικών του. Επομένως, η συνταγματική κατοχύρωση της λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας των δικαστικών λειτουργών (άρθ. 87 επ. Σ.) και η εισαγωγή τους στο σώμα κατόπιν πανελληνίου διαγωνισμού ενώπιον επιτροπής που αποτελείται από ανώτατους δικαστικούς λειτουργούς, καθηγητές νομικών σχολών και δικηγόρους καθιστά το βασικό πλεονέκτημα του αμιγούς ορκωτού συστήματος (τον χαρακτήρα του ως ατομικής εγγύησης) έωλο. Το τυχόν αντεπιχείρημα ότι στα αγγλοαμερικανικά νομικά συστήματα εξακολουθεί να διατηρείται αναλλοίωτο και να λειτουργεί ικανοποιητικά παραβλέπει τη διαφορετική δομή της παρ' ημίν εξεταστικής ποινικής δίκης (inquisitorial) από την κατ' αντιδικία (adversatorial) ποινική δίκη του αγγλοαμερικανικού δικαίου¹²⁶.

47 Ομοίως, η μετάβαση σε μια αμιγώς τακτική ποινική δικαιοσύνη με ολοσχερή αποκλεισμό του λαϊκού στοιχείου από τις συνθέσεις των ελληνικών ποινικών δικαστηρίων προϋποθέτει συνταγματική αναθεώρηση, και συγκεκριμένα κατάργηση του άρθρου 97¹²⁷. Η προοπτική αυτή δεν μπορεί να αποκλειστεί *a priori*, όπως η επιστροφή στο αμιγές ορκωτό σύστημα. Η κριτική που δέχεται η εν γένει συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης δεν είναι νέα. Σε άλλες χώρες οι ένορκοι απορρίπτονται ως υπερβολικά αυστηροί, παρ' ημίν ως υπερβολικά επει-

¹²⁵ Γ. Παπαδημητρίου, *Σύνταγμα και Μικτά Ορκωτά Δικαστήρια, Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 257 επ. Την επιστροφή (διά συνταγματικής αναθεωρήσεως) στο αμιγές ορκωτό σύστημα υποστηρίζει παρ' ημίν σήμερα μόνο ο Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 85.

¹²⁶ Πρβλ. Α. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 50 επ. · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλγαγάρ. 21 σελ. 2162. Βλ. μια σύγκριση μεταξύ του ευρωπαϊκού εξεταστικού και του αμερικανικού κατ' αντιδικία δικονομικού συστήματος από την Ε. Grande, "Comparative Approaches to Criminal Procedure: Transplants, Translations, and Adversarial-Model Reforms in European Criminal Process", σε: D. Brown/J. Turner/B. Weisser, *The Oxford Handbook of Criminal Process*, 2019, σελ. 67 επ. · από την οπτική γωνία του εξεταστικού συστήματος βλ. τη σκιαγράφηση σε C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 86 επ.

¹²⁷ Γ. Παπαδημητρίου, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 257 επ.

κείς¹²⁸. Όμως, για να αξιολογήσει κανείς την αναγκαιότητα στη σύγχρονη εποχή της συνταγματικής κατοχύρωσης της συμμετοχής «λαϊκών δικαστών», δηλαδή δικαστών οι οποίοι δεν ανήκουν στην δικαστική εξουσία, στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, πρέπει να λάβει υπόψη του και δύο άλλες παραμέτρους, εκτός από εκείνη της ατομικής εγγύησης (που σήμερα φαντάζει περιττή): Αφενός τις κοινωνικές συνθήκες της συγκεκριμένης εθνικής κρατικής οντότητας εντός της οποίας καλείται να λειτουργήσει ο θεσμός· αφετέρου το επίπεδο επιστημοσύνης του τακτικού ποινικού δικαστή και επιστημονικής προσέγγισης της εκφοράς της δικαιοδοτικής κρίσης.

- 48 Όσον αφορά τη δεύτερη: Έχουν παρέλθει ανεπιστρεπті οι εποχές που οι λύσεις στα νομικά ζητήματα τα οποία ανακύπτουν στην ποινική δίκη ήταν διαισθητικά (αν ποτέ ήταν) προσβάσιμες στον μη νομικό «κατά την φυσική αντίληψη»¹²⁹. Μπορεί ο λαϊκός δικαστής που κρίνει μια ανθρωποκτονία (299 ΠΚ) να κατανοήσει τη διαφορά μεταξύ πλάνης για τις πραγματικές προϋποθέσεις άρσης του αδίκου και πλάνης για την ύπαρξη ή έκταση του ίδιου του λόγου άρσης του αδίκου (Erlaubnistatbestandsirrtum vs. Erlaubnisirrtum), την οποία δυσκολεύονται να κατανοήσουν ακόμη και οι φοιτητές νομικής (αν όχι και οι απόφοιτοι που δεν διακονούν το ποινικό δίκαιο)¹³⁰; Στην πρώτη περίπτωση ο δράστης θα πρέπει να κηρυχθεί οπωσδήποτε αθώος, στη δεύτερη θα πρέπει να κριθεί οπωσδήποτε το συγγνωστό της πλάνης του, μια αξιολόγηση που είναι επίσης δύσκολη στην κατανόσή της για τον μη νομικό¹³¹. Όμοια ισχύουν a fortiori για την κατεξοχήν περίπτωση που ο λαϊκός δικαστής καλείται και σήμερα να εκφέρει τη δικανική του κρίση, τη διακρίση του ενδεχόμενου δόλου από την ενσυνείδητη αμέλεια: Αποδεχόταν (βουλευτικό στοιχείο του δόλου) την επέλευση του θανάτου ο δράστης ή όχι¹³²; Από την άλλη πλευρά όμως: Μπορεί να απεμπολήσει κανείς εντελώς το λαϊκό

¹²⁸ Α. Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 423· πρβλ και Ν. Ανδρουλάκη, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 127.

¹²⁹ G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361.

¹³⁰ Στην πρώτη περίπτωση γίνεται δεκτή η εξομοίωσή της από πλευράς εννόμων συνέπειών με την έλλειψη του δόλου [ελλείπει ο δόλος ως μορφή υπαιτιότητας/στοιχείο της ενοχής και όχι ως στοιχείο του αδίκου [Vorsatzschuld], οπότε η πράξη δεν καταλογίζεται στο δράση ως εκ δόλου έγκλημα, αλλά μόνον ως εξ αμελείας έγκλημα, αν ο νόμος προβλέπει τέτοιο], ενώ η δεύτερη συνιστά περίπτωση πλάνης περί το άδικο (νομικής πλάνης), η οποία αίρει τον καταλογισμό εις ενοχή μόνον εφόσον είναι συγγνωστή (31 παρ. 2 ΠΚ) [Χ. Μυλωνόπουλος, *Ποινικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος*, 2020, σελ. 460 επ., 616 επ.· J. Wessels/W. Beulke/H. Satzger, *Strafrecht - Allgemeiner Teil*, 2019, πλαιγάρ. 740 επ., ιδίως 756].

¹³¹ Βλ. για τις προϋποθέσεις της αξιολόγησης αυτής λ.χ. Χ. Μυλωνόπουλο, ό.π., σελ. 631 επ.

¹³² Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 127· Idem, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 430· G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π.,

στοιχείο κατά την εκδίκαση των κακουργημάτων σε μια χώρα που το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο αρνείται πεισματικά να υιοθετήσει τη βασική νομική-επιστημονική μεθοδολογία (ιδίως την παραπομπή στις απόψεις της θεωρίας και τη διαλεκτική αντιπαράθεση με αυτές), αλλά νομολογεί υπό τύπον αυθεντίας¹³³;

γ. De constitutione et lege ferenda: Ωφελεί η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης;

Η θεωρητική συζήτηση για την εν γένει συμμετοχή λαϊκών δικαστών στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης ανήκει πράγματι ως επί το πλείστον στο παρελθόν, αλλά δεν έχει απωλέσει πλήρως τη σημασία της¹³⁴. Η ανάμειξη λαϊκών δικαστών στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης προέρχεται πράγματι από μια εποχή «που δεν γνώριζε όλες τις διαδικαστικές και συνταγματικές εγγυήσεις, οι οποίες αποτελούν σήμερα αυτονόητο συστατικό του δικαίου μας»¹³⁵. Όπως αναφέρθηκε, ο συνταγματικός νομοθέτης παρέπεμψε στον κοινό νομοθέτη τη ρύθμιση ζητημάτων που είναι καταλυτικά για

49

σελ. 208. Βλ. για την επιστημονική συζήτηση επί του θέματος λ.χ. Χ. Μυλωνόπουλο, ό.π., σελ. 264 επ.

¹³³ Βλ. λ.χ. στην ερμηνεία του άρθ. 96 υπό IV.1.Δ το "unfair" της Ολομέλειας του ΑΠ στην ΟΛΑΠ 2/2022, όπου αντέγραψε επί λέξει χωρίς παραπομπή τις σκέψεις των Ν. Ανδρουλάκη και Χ. Μυλωνόπουλου (παρεισάγοντας μάλιστα στις αναπτύξεις του δευτέρου αναφορές στο «κοινό περί δικαίου αίσθημα», στις οποίες ο συγγραφέας αυτός ουδέποτε προέβη) και διέστρεψε τη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας από περιορισμό των περιορισμών των ατομικών δικαιωμάτων σε περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων του πολίτη. Στην εν λόγω απόφαση η Ολομέλεια ανείρεσε απόφαση του ΜΟΕ για την αναγνώριση ελαφρυντικής περίπτωσης, προβαίνοντας σε σωρεία λίαν προβληματικών (από επιστημονικής άποψης) ερμηνευτικών προσεγγίσεων, π.χ. για την έννοια και τη λειτουργία της αρχής της αναλογικότητας που κατοχυρώνει το άρθ. 25 παρ. 1 Σ. (βλ. ερμηνεία άρθ. 96 αυτόθι) και υιοθετώντας σκέψεις de lege ferenda του Ν. Ανδρουλάκη για ένα σύστημα κυρώσεων χωρίς την νομοθετική πρόβλεψη ελαφρυντικών περιστάσεων ως λόγων μείωσης του πλαισίου ποινής, μολονότι στο νέο ΠΚ 2019 διατηρήθηκε το σύστημα του παλαιού ΠΚ (όπου η αναγνώριση ελαφρυντικών περιστάσεων συνεπάγεται κατά το σαφές γράμμα του νόμου υποχρεωτική μείωση του πλαισίου της ποινής· βλ. λ.χ. Θ. Σάμιο, *Η επίδραση της βαρύτητας του εγκλήματος στην αναγνώριση του ελαφρυντικού του προτέρου εντίμου βίου*, ΠοινΧρ 2016, σελ. 155 επ.). Κατά την μετ' αναίρεση δίκη οι τέσσερις ένορκοι, μειοψηφούντων των τριών τακτικών δικαστών του ΜΟΕ, δέχτηκαν εκ νέου την αναγνώριση στον κατηγορούμενο της ίδιας ελαφρυντικής περίπτωσης του σύννομου βίου, οπότε ασκήθηκε εκ νέου Αναίρεση από τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου. Κατά τούτο δικαιώθηκε ο Α. Κωστάρας, ΠΛογ 2001, 320, ο οποίος θεωρεί αδιανόητο οι ένορκοι να μην αναγνωρίσουν ελαφρυντική περίπτωση που συντρέχει στο πρόσωπο του κατηγορουμένου λόγω της προαξιολογημένης από τον νομοθέτη βαρύτητας της πράξεως.

¹³⁴ Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 80· Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαισίω. 2 σελ. 1519· Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 265 επ.·

¹³⁵ Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 237.

τη φυσιογνωμία του μικτού ορκωτού δικαστηρίου, όπως το ζήτημα του αριθμητικού συσχετισμού τακτικών δικαστών και ενόρκων. Επομένως, ο συνταγματικός νομοθέτης δεν φαίνεται να συμμερίζεται την αντίληψη ότι «η ουσία της λαϊκής συμμετοχής στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης συνίσταται στη δυνατότητα των ενόρκων να αποφασίσουν μόνοι την αθώωση ή την καταδίκη του κατηγορουμένου, ακόμη και παρά την αντίθετη γνώμη όλων των τακτικών δικαστών»¹³⁶.

- 50 Μετά από μισό αιώνα μπορεί να ειπωθεί, *ex post*, ότι ήταν μια σοφή επιλογή. Στην εποχή που η διασπορά ψευδών ειδήσεων (fake news) δια των ΜΚΔ, πολλάκις δε και δια των ΜΜΕ, αποτελεί κυρίαρχο μέσο χειραγώγησης του ευεπίφορου πολίτη, ο θεσμός των ενόρκων χρήζει επανεξέτασης υπό το σύγχρονο αυτό πρίσμα, δεδομένου, μάλιστα, ότι τα εντοπισθέντα ήδη κατά την ψήφιση του Σ. 1975 ζητήματα που αφορούν την αντιπροσωπευτικότητα του «λαϊκού δείγματος» κατά τη σύνθεση του ΜΟΔ έχουν μάλλον οξυνθεί παρά αρθεί με την πάροδο των ετών. Στη συζήτηση αυτή τα μειονεκτήματα του παρελθόντος, «*με τα οποία εξαγοράζεται η μεγαλύτερη εμπειρία περί τον χειρισμό των ποινικών υποθέσεων και μεγεθών*», δηλαδή η «*σκληρυνση και η επαγγελματική διαστροφή*» του τακτικού δικαστή λόγω της μόνιμης απασχόλησής του με τη διαγνώση εγκλημάτων και την επιβολή ποινών¹³⁷, ίσως είναι σήμερα πλεονεκτήματα, αν αποτελούν ανάχωμα στη διαμόρφωση άποψης για συγκεκριμένες κατηγορίες υποθέσεων (ή και για συγκεκριμένη υπόθεση!), όταν τα ΜΜΕ και τα ΜΚΔ διεκδικούν έναν ρόλο αυθεντικού εκφραστή του «κοινού περί δικαίου αισθήματος»¹³⁸. Ίσως είναι καλύτερα η κατάληξη του «ποινικού δράματος» να εξαρτάται κατ' αποκλειστικότητα από έναν «προχωρημένο ερασιτέχνη»¹³⁹ με προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία και, κυρίως, αντίληψη (λόγω της εμπειρίας που δημιουργεί η μόνιμη επαγγελματική του ενασχόληση με την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης)

¹³⁶ Έτσι όμως ο Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 14, 16 σελ. 1523 επ.

¹³⁷ Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 130· Α. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 44 επ. Παρόμοια ο Βουλευτής Γ.-Α. Μαγκάκης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 722 («... έναν, αν θέλετε επαγγελματικών εθισμόν που έχει ο επαγγελματίας δικαστής να δικάζει και να καταδικάζει ανθρώπους»). Κατά τον Σ. Μαθία, *Οι ένορκοι, για τι*, ό.π., σελ. 692 αυτός ο γαλλικής προέλευσης αφορισμός κινείται «στο χώρο του μύθου».

¹³⁸ Αυτόν τον ρόλο διαδραμάτιζε κάποτε ο «Führer» του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος (βλ. την ερμηνεία του άρθ. 96 υπό IV.1.Δ). Τώρα τον έχουν αναλάβει διάφοροι κήνσορες τηλεοπτικών εκπομπών και ανώνυμοι «καβαλάρηδες του ηλεκτρολογίου» στα ΜΚΔ (πρβλ. τις σκέψεις του γράφοντος σε [Hang 'Em High \(1968\) \[Κρεμάστε τους ψηλά\] Αυστηρότητα και επιείκεια ως στοιχεία της θετικής γενικής πρόληψης – The Art of Crime](#), σελ. 174 επ.).

¹³⁹ Βλ. την κριτική του Ν. Ανδρουλάκη, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 130 στην προοπτική ειδικών ποινικών δικαστών.

των συμφερόντων που εκπροσωπούν οι διαφορές «σειρήνες» των ΜΜΕ και των ΜΚΔ, παρά από ένα βαριεστημένο¹⁴⁰ υπάλληλο του δημοσίου τομέα ο οποίος κρίνει με βάση την τεχνηέντως εμφυτευθείσα προκατάληψη και τους «δεκάρικους» που ακούει στις τηλεοπτικές εκπομπές ή διαβάζει στα ΜΚΔ από αυτόκλητους δήθεν επαΐοντες περί τη νομική πραγματικότητα¹⁴¹. Και διεθνώς αναγνωρίζεται ότι ο τακτικός ποινικός δικαστής είναι λιγότερο πιθανό να είναι συναισθηματικά προκατειλημμένος ή επηρεασμένος από τη δημοσιότητα που έχει λάβει η υπόθεση πριν τη δίκη και μπορεί να χειρίζεται περισσότερο αποτελεσματικά πολύπλοκες ως προς τη διαδικασία της απόδειξης υποθέσεις¹⁴².

ι. Τα πλεονεκτήματα των ενόρκων, άλλως μειονεκτήματα των τακτικών δικαστών

Τα περισσότερα από τα παραδοσιακά αναφερόμενα ως πλεονεκτήματα του θεσμού των ενόρκων έχουν σήμερα ξεθωριάσει. Όλα στηρίζονται στην ιδέα μιας ηθικής, κοινωνικής και πνευματικής αλλοτρίωσης των τακτικών δικαστών που διαθέτουν νομική παιδεία και απασχολούνται συνεχώς κατά την επαγγελματική τους δραστηριότητα με αφηρημένες νομικές έννοιες¹⁴³, με αποτέλεσμα να είναι «αποξενωμένοι από τον κόσμο και την ζωή»¹⁴⁴. Τα επιχειρήματα υπέρ των ενόρκων, πέραν εκείνου της ατομικής εγγυήσεως έναντι της δικαστικής αυθαιρεσίας λόγω άνωθεν παρεμβάσεων, μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τρεις κατηγορίες που σχετίζονται με τη δημοκρατική λειτουργία του θεσμού, τη βελτίωση της ποιότητας των δικαστικών αποφάσεων και την παιδαγωγική επίδραση της συμμετοχής τους στην ποινική δίκη επί του ίδιου του

51

¹⁴⁰ Το 1981 ήχθη ενώπιον του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου η εξής περίπτωση (BGH NStZ 1982, 41 · πρβλ. και G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 209): Ένορκος αποκοιμήθηκε επί της έδρας. Ο προεδρεύων τακτικός δικαστής παρακολούθησε με προσοχή την αποδεικτική διαδικασία που διεξαγόταν ενώπιόν του και δεν τον αντελήφθη, παρά μόνον όταν άκουσε πνιχτά γέλια από το ακροατήριο. Αντιλαμβανόμενος από το βλέμμα των θεατών ότι η αιτία τους ήταν ο ένορκος που καθόταν δίπλα του, τον ξύπνησε με ένα σκούντημα στα πλευρά, πλην όμως δεν μπορούσε να βεβαιώσει για πόση ώρα ο ένορκος δεν είχε παρακολουθήσει τη διαδικασία. Μετά ταύτα εγένετο δεκτός λόγος αναίρεσης της απόφασης για κακή σύνθεση του μικτού ορκωτού δικαστηρίου.

¹⁴¹ Πρβλ. Σ. Μαθία, *Οι ένορκοι, για τι;*, ό.π., σελ. 692.

¹⁴² V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 210 · Α. Χαραλαμπίκης, *Είναι χρήσιμος ο θεσμός των ενόρκων; Κατά του θεσμού*, ΠΛογ 2001, 321.

¹⁴³ H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozess?*, ό.π., σελ. 239 · K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 375 · Η. Γάφος, *Τα μικτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 82 επ.

¹⁴⁴ M. Huber, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 406.

λαού¹⁴⁵. Ανέκαθεν επρόκειτο περί «*ρωμαντικής μάλλον φύσεως επιχειρημάτων*»¹⁴⁶. Ως επιχειρήματα υπέρ των λαϊκών δικαστών αναφέρονται στη θεωρητική συζήτηση¹⁴⁷:

Η εγγυητική λειτουργία

- 52 Η συμμετοχή των λαϊκών δικαστών στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης συνιστά με βάση την ιστορική καταγωγή του θεσμού ατομική εγγύηση υπέρ του κατηγορουμένου¹⁴⁸. Ιστορικά ο θεσμός αποτελεί διασφάλιση του πολίτη από τις αυθαίρετες παρεμβάσεις της εκτελεστικής στην δικαστική εξουσία¹⁴⁹. Οι ένορκοι δεν υπόκειντο σε ιεραρχικές εξαρτήσεις από ανωτέρους τους, όπως οι τακτικοί δικαστές, και ιδίως δεν υπόκειντο στην πολιτική εξουσία, από την οποία οι τακτικοί δικαστές διορίζονταν και εξαρτάτο η επαγγελματική τους ανέλιξη. Επομένως, ο θεσμός των λαϊκών δικαστών αποσκοπούσε στην άσκηση ελέγχου στους εξαρτημένους από τη βούληση του ηγεμόνα επαγγελματίες δικαστές και στην πραγμάτωση της δικαιοσύνης μέσω πολιτών με ελευθεροφροσύνη και συναίσθηση του δικαίου¹⁵⁰.
- 53 Αυτός ο ιστορικός λόγος για τη δημιουργία των αμιγών ορκωτών δικαστηρίων μετά τη Γαλλική Επανάσταση, ως ανάχωμα, δηλαδή, στον ορισμό των δικαστών από τον ηγεμόνα ή/και την πολιτική εξουσία εν γένει, έχει σήμερα εκλείψει και στην Ελλάδα, όπου οι τακτικοί δικαστές απολαμβάνουν λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας και κρίνονται για την επαγγελματική τους ανέλιξη από κατοχυρωμένα στο Σύνταγμα όργανα, συγκροτούμενα από ανώτατους τακτικούς δικαστές (άρθρ. 87 επ. Σ.)¹⁵¹. Το σύγχρονο ποινικό δικονομικό δίκαιο περιλαμβάνει, εξάλλου, σειρά ασφα-

¹⁴⁵ H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 237 · G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 204 · T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503.

¹⁴⁶ Έτσι Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 19 · συμφ. Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 14 επ. · παρόμοια H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238.

¹⁴⁷ Βλ. σύνοψη των πλεονεκτημάτων του θεσμού των ενόρκων σε Ν. Ανδρουλάκη, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 125 επ. · Idem, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουρηγημάτων*, ό.π., σελ. 434 επ. · Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 2 επ. σελ. 1519 επ. · Α. Παπαδαμάκη, ό.π., σελ. 45 επ. · Τ. Φιλιππίδη, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 15 · Α. Φούσα, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 6 επ. · Σ. Φλώρο, *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 759 · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαιγάρ. 7 επ. σελ. 2157 επ.

¹⁴⁸ Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 193 επ.

¹⁴⁹ Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 46 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 81.

¹⁵⁰ H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 237.

¹⁵¹ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 2 σελ. 1519 · Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της*

λιστικών δικλείδων, πολλές από τις οποίες είναι και κατοχυρωμένες συνταγματικά ή δια υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεων του διεθνούς συμβατικού δικαίου, όπως η δημοσιότητα της ποινικής διαδικασίας, η απαίτηση ειδικής και εμπειρισταωμένης αιτιολογίας, τα ένδικα μέσα και οι διατάξεις περί εξαίρεσης, αποκλεισμού και αποχής των δικαστικών προσώπων¹⁵². Επιπλέον, στη σύγχρονη εξεταστική ποινική δίκη συμμετέχει ο συνήγορος υπερασπίσεως—αυτή η «παράδοση κατάκτηση» του δυτικού νομικού πολιτισμού¹⁵³—ο οποίος είναι εξοπλισμένος με σημαντικά δικαιώματα, και ως «φρουρός της νομιμότητας», συνιστά μια περαιτέρω ασφαλιστική δικλείδα κατά των αδίκων κρίσεων¹⁵⁴.

Ορθώς επισημαίνεται, μάλιστα, ότι οι ιστορικοί λόγοι που θεμελιώνουν το επιχείρημα αυτό στην πραγματικότητα ουδέποτε συνέτρεξαν στην Ελλάδα, υπό την έννοια οι Έλληνες δικαστές δεν προέρχονταν αποκλειστικά από την άρχουσα τάξη, όπως στην προεπαναστατική Γαλλία, αλλά «*προέρχονται ανέκαθεν από τον κορμό του λαού*», τους «*μη προνομιούχους*» και «*ουδέποτε είχαν ούτε έχουν ταξική συνείδηση*»¹⁵⁵. Πράγματι, το ελληνικό δικαστικό σώμα απαρτίζεται και σήμερα κυρίως από πρόσωπα προερχόμενα από τα μεσαία και χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, τα οποία χάρη στη δημόσια δωρεάν ανώτατη εκπαίδευση έχουν ακώλυτη πρόσβαση στα δικαστικά επαγγέλματα¹⁵⁶. Ιδίως στη σύγχρονη εποχή, οι Έλληνες νομικοί επιστήμονες που εισάγονται στο δικαστικό σώμα κατόπιν πανελλήνιου διαγωνισμού και φοιτούν στην Εθνική Σχολή Δικαστών προέρχονται από όλα τα κοινωνικά στρώματα και δεν υφίσταται πλέον ο κίνδυνος της ευνοϊκής μεταχείρισης κάποιας κοινωνικής τάξης, τον οποίον ήθελαν

ποινικής δίκης, ό.π., σελ. 124 · C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 36 · H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozess?*, ό.π., σελ. 237. Αντιθ. ο Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 47 θεωρεί ότι: «*Το σύστημα των τακτικών δικαστών (μπορεί και να υπόκειται) σε επαγγελματικούς παραμορφισμούς ή να συμφιλιώνεται με μηχανισμούς της παντοδύναμης εκτελεστικής εξουσίας. Το ορκωτό σύστημα είναι σήμερα ακόμη από πολλές απόψεις αταξικό · η αμιγής δικαιοσύνη υπόκειται στις επιλογές της εκτελεστικής εξουσίας και, έχοντας επενδύσει στην εξουσιαστική σχέση, υφίσταται η ίδια της συνέπειες της παράγωγης εξάρτησης*» · παρόμοια ο Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 81.

¹⁵² G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 211 · T. Rönna, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503.

¹⁵³ Γ.-Α., Μαγκάκης, *Ο συνήγορος: Μια παράδοση κατάκτηση του πολιτισμού*, 2004, *passim*.

¹⁵⁴ H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozess?*, ό.π., σελ. 237 · T. Rönna, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503 · Γ.-Α., Μαγκάκης, *Ο συνήγορος: Μια παράδοση κατάκτηση του πολιτισμού*, σελ. 7 επ.

¹⁵⁵ Σ. Μαθίας, *Οι ένορκοι, για τι*, ό.π., σελ. 692 · Σ. Φλώρος, *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 760 · Μ. Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 70.

¹⁵⁶ Πρβλ. H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozess?*, ό.π., σελ. 238, επί τη βάση και εμπειρικών ερευνών · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 362.

να αποτρέψουν οι εκπρόσωποι του διαφωτισμού δια της εισαγωγής του ορκωτού συστήματος στην ηπειρωτική Ευρώπη¹⁵⁷. Είναι λοιπόν αληθές ότι ανέκαθεν οι ένορκοι στην Ελλάδα δεν διέθεταν «*πρόσθετους τίτλους λαϊκότητας*» έναντι των τακτικών δικαστών¹⁵⁸, αλλά και ότι στη σύγχρονη εποχή οι τακτικοί δικαστές προσπαθούν κατά το δυνατό να καθιστούν τις νομικές απόψεις τους κοινά κατανοητές, ανεξαρτήτως αν συμπαραδρεύουν με λαϊκούς δικαστές¹⁵⁹.

Η δημοκρατική λειτουργία: Η πραγμάτωση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας και της δημοκρατικής αρχής

- 55 Αναγνωρίζεται διεθνώς ότι ο θεσμός των ενόρκων έχει αναμφισβήτητα μια θεμελιώδη δημοκρατική πτυχή, καθώς αποτελεί θεσμό άμεσης δημοκρατίας δια του οποίου ο λαός συμμετέχει στη δικαστική εξουσία που ασκεί τη δικαστική λειτουργία¹⁶⁰. Αν η επιβολή ποινής, ως κακό που επιβάλλεται στον δράστη εις ένδειξη ιδιαίτερης ηθικοκοινωνικής αποδοκιμασίας από την έννομη τάξη (βλ. ερμηνεία άρθ. 96 υπό IV.1.B.α και β), αποφασίζεται απευθείας από μέλη του λαού, τους ενόρκους, εκφράζεται αυθεντικά ο ίδιος ο λαός εν ονόματι του οποίου εκδίδονται οι δικαστικές αποφάσεις και πραγματώνεται η λαϊκή κυριαρχία που διακηρύσσει το άρθ. 1 του Σ. κατά την εκδίκαση των σοβαρότερων εγκλημάτων (κακουργημάτων) που επισύρουν τις αυστηρότερες ποινές¹⁶¹. Η πτυχή αυτή συνδέεται με τη λαϊκή νομιμοποίηση της ποινής που επιβάλλεται από τους «ομοίους» του δράστη με το «*κοινωνικοηθικό πάθος, το οποίο διοχετεύεται*

¹⁵⁷ Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 124 · Α. Χαραλαμπίδης, Πλογ 2001, 322 · Μ. Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 70 · Σ. Φλώρος, *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 760 · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 362.

¹⁵⁸ Σ. Μαθίνας, *Οι ένορκοι, για τι*, ό.π., σελ. 692 · επίσης ο βουλευτής Δ. Καλούδης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 721 · παρόμοια Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238.

¹⁵⁹ G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 211.

¹⁶⁰ Α. Κωστάρας, *Είναι χρήσιμος ο θεσμός των ενόρκων; Υπέρ του θεσμού*, Πλογ 2001, 319 · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 209 επ. · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361 · T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 500 επ., 503 · H. Rüping, *Funktionen der Laienrichter*, ό.π., σελ. 270 · Α. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 44.

¹⁶¹ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 267 · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 2 σελ. 1519 · Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 193 επ. · Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 46 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 81 · Α. Κωστάρας, Πλογ 2001, 319 · T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503 · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361 · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 209 επ. · Α. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 59. Βλ. και ανωτ. υποσ. 100, 101.

και εκφράζεται στον διαλογο που ανοίγει η έννομη τάξη με τον δράστη, σκοπεύοντας να τον πείσει για το δίκαιο της αποδοκιμασίας και της τιμώρησής του» και όχι από εκπροσώπους της έννομης τάξης, οι οποίοι οφείλουν ως εκ της θέσης τους να είναι υπεράνω κοινωνικών παθών και αδυναμιών, καθώς συμμετέχουν κατ' επάγγελμα στην έκφραση της κοινωνικοπολιτικής αποδοκιμασίας δια της επιβολής της ποινής¹⁶². Οι απλοί πολίτες-ένορκοι ασκούν αμέσως την κρατική εξουσία και επεκτείνουν, όπως λέγεται, τη δημοσιότητα της δίκης στο δωμάτιο των διασκέψεων¹⁶³.

Η δημοκρατική νομιμοποίηση δεν προϋποθέτει όμως κατ' ανάγκην άμεση άσκηση της δικαστικής λειτουργίας από τον λαό δια της άμεσου συμμετοχής του στη δικαστική

¹⁶² Έτσι ο Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 126· επίσης Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλγαίάρ. 9 σελ. 2158· Η. Rüping, *Funktionen der Laienrichter*, ό.π., σελ. 270· παρόμοια για τη συμβολική αξία της λαϊκής συμμετοχής στην απονομή της δικαιοσύνης ο Τ. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 504. Αυτή την πτυχή του ορκωτού συστήματος τόνισε κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση ο Βουλευτής Ι. Σεργάκης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 719: «Ο θεσμός των ορκωτών δικαστηρίων, εισήχθη γιατί είχαμεν ανάγκην να εισαγάγωμεν και εις την Ελλάδα, όπως και στις άλλες χώρες, το λαϊκόν στοιχείον στη δικαστική κρίση. Ήτο ανάγκη να μετέχη και ο λαός στην δικαστική κρίση. Αυτό είναι μία ουσιώδης προϋπόθεσις διά το δικαίωμα του ιδίου του πολίτου να δικάζεται από τους ομοίους του». Κατά την άποψη αυτή ο ένορκος αποδίδει μια υπερβατική δικαιοσύνη, διότι δεν είναι υποχρεωμένος να εφαρμόζει τους νόμους, όπως ο τακτικός δικαστής, δεδομένου ότι εκφράζει τον κυρίαρχο λαό (Η. Rüping, *Funktionen der Laienrichter*, ό.π., σελ. 270). Συνεπώς, η τέλεση της πράξης, επί της οποίας στη συνέχεια ορθώνεται το οικοδόμημα του εγκλήματος κατά την ποινική δογματική, είναι μάλλον αδιάφορη, αφού ο ένορκος κρίνει το δράση και όχι αυτή. Λέγει στη συνέχεια της εισηγήσεώς του ο Βουλευτής Ι. Σεργάκης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 719: «Η δικαιολογία της αποτυχίας ήτο, ότι εξεδόθησαν πολλά αθωωτικά αποφάσεις, ενώ έπρεπε τα δικαστήρια να είναι αυστηρότερα. Η στατιστική δεν απέδειξεν αυτό. Αντίθετα, η στατιστική απέδειξεν, ότι αι περισσότερες δικαστικές πλάνες συνέβησαν σε δικαστήρια συγκροτηθέντα από τακτικούς δικαστάς. Δεν είναι ελάττωμα των ορκωτών δικαστηρίων το να αποφαινώνται δώδεκα πολίτες, ότι δεν είναι ένοχος ο κατηγορούμενος. Αν εις την συνείδησιν των πολιτών δεν κρίνεται ότι είναι ένοχος ο κατηγορούμενος, δεν είναι ένοχος. Τούτο σημαίνει ότι είναι ένοχη ή η νομοθεσία μας ή η κοινωνία. Αν υπήρχε κάποιο ελάττωμα στα ορκωτά δικαστήρια, διαπιστώνεται ήδη ότι τούτο συνίστατο στον τρόπον που ετίθεντο τα ερωτήματα στους ενόρκους. Εκεί ακριβώς ήτο η αιτία της αποτυχίας. Αν πράγματι ερωτήσης τους ενόρκους, «ο κατηγορούμενος διέπραξε την πράξη;» και θα πάρης την απάντηση ότι διέπραξε την πράξη, τότε φυσικά θα τεθή αυτόματα το θέμα της ενοχής του. Το ορθόν ερώτημα εν τούτοις είναι στην συνείδηση των ενόρκων το «είναι ένοχος ο κατηγορούμενος;» και το εάν είναι ένοχος ο κατηγορούμενος ή δεν είναι για την συγκεκριμένη περίπτωση θα το κρίνη με όλα τα στοιχεία, τα οποία θα του τεθούν υπ' όψιν».

¹⁶³ Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 237 επ.· G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 358.

εξουσία, αλλά επιτυγχάνεται και δια της άριστης λειτουργίας του κοινοβουλευτικού συστήματος¹⁶⁴. Εύλογα γεννάται το ερώτημα, αν οι τακτικοί δικαστές που έλαβαν τη νομική τους εκπαίδευση χάρη στην προσβάσιμη σε όλους δημόσια δωρεάν ανώτατη εκπαίδευση απεκδύονται της ιδιότητας του πολίτη, όταν δικαιοδοτούν¹⁶⁵. Υποστηρίζεται ότι δια της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης από τέτοιους νομικώς καταρτισμένους τακτικούς ποινικούς δικαστές οι οποίοι προέρχονται από τον λαό και, επιπλέον, απολαμβάνουν συνταγματικά κατοχυρωμένης λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας πραγματώνεται εξίσου, ίσως και καλύτερα, η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας¹⁶⁶. Παρόμοια ισχύουν και για το επιχείρημα του λειτουργήματος του ενόρκου ως επέκτασης της δημοσιότητας της διαδικασίας στη δικαστική διασκεψη, το οποίο βαρύνεται με σωρεία εσωτερικών λογικών αντιφάσεων, αφού λ.χ. και οι ένορκοι δεσμεύονται από το δικαστικό απόρρητο (251 ΠΚ)¹⁶⁷.

Η ποιοτική λειτουργία: Η έκφραση του «κοινού περί δικαίου αισθήματος» και η αντίληψη του «δύνασθαι του μέσου κοινωνικού ανθρώπου»

- 57 Κατά την παραδοσιακή αντίληψη οι ένορκοι συμβάλλουν στη λήψη ορθής απόφασης, και υπό αυτή την έννοια στη βελτίωση της ποιότητας των δικαστικών αποφάσεων, χάρη στη λαϊκή εγγύτητά τους, την υγιή αντίληψη της ζώσας κοινωνικής πραγματικότητας, το περί δικαίου αίσθημα και τον έλεγχο του κοινωνικώς εύλογου της δικαστικής απόφασης¹⁶⁸. Χάρη στην παρουσία των ενόρκων οι τακτικοί δικαστές αναγκάζονται κατά τη διασκεψη να εκλαϊκεύσουν τα νομικά επιχειρήματα που στηρίζουν την άποψή τους, προκειμένου αυτή να γίνει κατανοητή από τους ενόρκους, οι οποίοι με τη σειρά τους εισφέρουν στη διασκεψη την ανόθευτη αντίληψη του μέσου κοινωνού, ώστε η παρουσία τους συνεπάγεται μια «αγκίστρωση των δικαστικών αποφάσεων στην πραγματικότητα»¹⁶⁹. Για τη συμβολή των ενόρκων στη λήψη μιας εύλογης κατά την κοινω-

¹⁶⁴ Α. Χαραλαμπάκης, ΠΛογ 2001, 322 · Κ. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 374.

¹⁶⁵ Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238.

¹⁶⁶ Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 19.

¹⁶⁷ Αναλυτικά Κ. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 377 επ. · Τ. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 502 επ. · Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238.

¹⁶⁸ Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238 · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361 · Τ. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503 · M. Huber, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 406 · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 209 επ., 214 επ. · Α. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 45, 52 επ. · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 117 επ.

¹⁶⁹ Τ. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503 επ. · Η. Rüping, *Funktionen der Laienrichter*, ό.π., σελ. 273 · Κ. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 386 επ. · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles",

νική αντίληψη και εμπειρία απόφασης χαρακτηριστικά ήταν τα λόγια του Βουλευτή Χ. Πρωτοπαπά κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση στην Ολομέλεια της Βουλής¹⁷⁰: «Ειδικά το κακούργημα ... είναι ένα έγκλημα που συγκινεί την κοινή γνώμη. Είναι κάτι που μπορεί να δή να ζυγίση και να μετρήση και συνεπώς και να δικάση ο κοινός πολίτης. Όχι για τα τεχνικά αδικήματα των πλαστογραφιών, λαθρεμπορίας συναλλάγματος εάν θέλετε και για τα πλημμελήματα πάσης άλλης φύσεως, αλλά για το κακούργημα που συγκινεί την κοινή γνώμη, την ανθρωποκτονία, τον βιασμό οι λαϊκοί δικασταί είναι αυτοί που θα βάλουν την ποινή που αντέχει η κοινωνία εκείνη τη στιγμή. Και ξέρετε ότι την οποιαδήποτε ποινή δεν την αντέχει η κοινωνία οποιαδήποτε στιγμή».

Στην ποινική δικονομική θεωρία υποστηρίζεται, περαιτέρω, ότι «λόγω της ποικίλης κοινωνικής τους προέλευσης και του διαφορετικού μορφωτικού αλλά και οικονομικού επιπέδου τους, είναι καταλληλότεροι από τους δικαστές για να κατανοήσουν τις συνθήκες τελέσεως του εγκλήματος από τον κατηγορούμενο, να αποφανθούν για το «άλλως δύνασθαι πράττειν» αυτού και εν γένει να εκδικάσουν την υπόθεση με βάση το «περί δικαίου αίσθημα»¹⁷¹. ότι είναι «τα κατεξοχήν ενδεδειγμένα πρόσωπα για να χειριστούν τη θεμελιώδη διαταξη του άρθρου 31 § 2 ΠΚ (πλάνη περί τον άδικο χαρακτήρα της πράξης)» και έχουν «μεγαλύτερη ευχέρεια πρόσβασης ... στο ουσιαστικό και όχι στο τυπικό γράμμα του νόμου», ώστε μπορούν ευκολότερα να αρνηθούν την εφαρμογή τυπικά μεν ισχυρών, ουσιαστικά όμως υπέρμετρα αυστηρών και ανεπιεικών νόμων («omnipotence du jury»)¹⁷². ότι η ιδιότητα του τακτικού ποινικού δικαστή συνεπάγεται «ευθύνες και

58

ό.π., σελ. 216 · Μ. Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 75 επ. · Η. Γάφος, *Τα μικτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 85.

¹⁷⁰ *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 716. Παρόμοια ο Α. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 52.

¹⁷¹ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 2 σελ. 1519 · Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 125 · Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 45 επ. · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 81 · Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 19 · Α. Κωστάρας, ΠΛογ 2001, 319 · Μ. Μαργαρίτης ό.π., σελ. 72 επ. · Τ. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503 · G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 206. Κατά τον εισηγητή της πλειοψηφίας Λ. Μπουρνιά, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 246 «ο ένορκος εκφράζει περισσότερο από τον τακτικόν δικαστήν την περί του αδικήματος κοινήν λαϊκήν αντίληψιν».

¹⁷² Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 125 · Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 267 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 81 · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 8 επ. σελ. 2158 · Η. Rüping, *Funktionen der Laienrichter*, ό.π., σελ. 270 · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 214 επ. Έτσι και ο Βουλευτής Ν. Παπαπολίτης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 721 επ.: «θέλω να είπω ότι η νοοτροπία των δικαστών δεν μπορεί να εισχωρήση εις τα συναισθήματα, εις τα όνειρα, εις τις λαχτάρες, τους πόνους, τους μόχθους και εις τον τρόπον και τας συνθήκας, δια των οποίων δρά ο άνθρωπος. Θέλει να εφαρμόση ένα νεκρό γράμμα, θέλει να

περιορισμούς σχετικά με την ανάπτυξη ατομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, όταν οι τελευταίες θέτουν ζητήματα εύλογης αμφισβήτησης της αντικειμενικότητας ή της επάρκειάς του να ανταποκριθεί στα ιδιαίτερα καθήκοντά του»¹⁷³.

- 59 Αυτό το ίσως κάποτε (θεωρητικά) μεγαλύτερο πλεονέκτημα αποτελεί στη σύγχρονη εποχή το βασικό μειονέκτημα των ενόρκων, όπως αναφέρθηκε, καθώς είναι ποικίλες και ιδιαίτερα εξελιγμένες οι μέθοδοι χειραγώγησης της κοινής γνώμης μέσω των ΜΜΕ και ιδίως των ΜΚΔ, και δη ανεξαρτήτως μορφωτικού επιπέδου και οικονομικής κατάστασης. Αν η ποινή που «αντέχει η κοινωνία» είναι αυτή που απαιτούν οι «καβαλάρηδες των πληκτρολογίων»¹⁷⁴, δια των οποίων λαμβάνει χώρα το σύγχρονο «λιντσάρισμα» στα ΜΚΔ, ίσως αυτή την ποινή δεν την αντέχει πλέον η ιδέα της δικαιοσύνης. Εκτενείς εμπειρικές έρευνες στις ΗΠΑ κατέδειξαν ότι η δημοσιότητα που λαμβάνουν ποινικές υποθέσεις στα ΜΜΕ πριν τη δίκη μπορεί να προκαταλάβει την αντίληψη και την κρίση των ενόρκων¹⁷⁵. Πέραν τούτου όμως, το επιχείρημα φαίνεται να είναι άστοχο και στον θεωρητικό πυρήνα του, αφού η διαχρονική πραγματικότητα των αποφάσεων που στηρίζουν με την ψήφο τους οι ένορκοι των μικτών ορκωτών δικαστηρίων μάλλον δικαιώνει όσα έγραφε ο Η. Γάφος για τα αμιγή ορκωτά δικαστήρια της εποχής του πριν επτά δεκαετίες περίπου¹⁷⁶: «Επί πλέον η θρυλούμενη σύμπτωση των αποφάσεων των ορκωτών δικαστηρίων προς τας απαιτήσεις της λαϊκής συνειδήσεως καθημερινώς διαψεύδεται από αποφάσεις αίτινες προκαλούν τας διαμαρτυρίας της κοινής γνώμης και αίτινες διαπιστούν άκρατον υποκειμενισμόν και ανεξέλεγκτον επιρροήν του περιβάλλοντος και των ατομικών συμφερόντων. Ιδιαιτέρως ετονίσθη η ευαισθησία των ενόρκων

εφαρμογή μία διάταξιν διότι αυτή παρεβιάσθη, διότι είναι ένα έγκλημα. Και αφού επί μίας πράξεως υπάρχει ένα έγκλημα, πρέπει να τον τιμωρήσωμεν, ανεξαρτήτως των συνθηκών. Και είναι πλέον ή σαφές ότι τα ορκωτά δικαστήρια υφίστανται παντού και είναι σφάλμα να υποστηρίζεται ότι εις τας άλλας χώρας βάλλουν κατά των αμιγών. Εις την Αμερικήν και εις την Αγγλίαν, όχι μόνον ισχύουν τα αμιγή, αλλά έφθασαν μέχρι του σημείου και δι' αστικές υποθέσεις να δώσουν το δικαίωμα εις τον πολίτην να πηγαΐνη εις το λαϊκόν δικαστήριον. Διότι θέλουν την πλειοψηφίαν του λαϊκού στοιχείου; Διότι αποδεικνύεται ότι πράγματι επί τόσοις αιώνας η ανθρώπινη δικαιοσύνη απονέμεται μόνον από τους συνανθρώπους αυτούς, οι οποίοι τον δικάζουν και οι οποίοι δε έχουν παρωπίδας και δεν κάνουν βίωμά τους έναν νεκρόν, επαναλαμβάνω, θεσμόν, δηλαδή νεκρόν από της απόψεως ότι παραβλέπει τον άνθρωπον, το γράμμα του νόμου».

¹⁷³ Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 1935.

¹⁷⁴ Βλ. ανωτ. υποσ. 138.

¹⁷⁵ V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 213 επ. (σε μερικές περιπτώσεις ομοίως και των τακτικών δικαστών).

¹⁷⁶ Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 19 επ. · Idem, *Τα μικτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 81 επ. · παρόμοια Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 10 επ.

εις την σκηνοθεσίαν των συνεδριάσεων του κακουργοδικείου και εις τα αποτελέσματα της ευγλωπτίας των συνηγόρων». Η συμβολή του ενόρκου στη λήψη της απόφασης δεν είναι πάντοτε «καλή» για τον κατηγορούμενο, διότι ο ένορκος έχει την τάση να εξετάζει όχι την ενοχή για την πράξη, αλλά την επικινδυνότητα του δράστη για την κοινωνία (δηλαδή και για τον εαυτό του!)¹⁷⁷. Εξάλλου, το υποκειμενικό περί δικαίου αίσθημα του ενόρκου μπορεί να αποκλίνει από το αντικειμενικώς ισχύον ποινικό δίκαιο¹⁷⁸. Και τότε, όπως έγραφε ο E. Belling, «ο λαός θραύει δια της παραδόσεως της απονομής της δικαιοσύνης εις τους λαϊκούς δικαστάς τας νομοθετικές δέλτους του»¹⁷⁹.

Εξάλλου, η αποδοχή του επιχειρήματος αυτού προϋποθέτει την παραδοχή ότι οι τακτικοί δικαστές στερούνται κοινωνικής εμπειρίας και υγιούς κοινωνικής αντίληψης, την οποίαν, αντιθέτως, οι ένορκοι διαθέτουν, και, επιπλέον, ότι οι τελευταίοι σε κάθε περίπτωση τη μεταδίδουν στους τακτικούς δικαστές που συμμετέχουν στο μικτό ορκωτό δικαστήριο¹⁸⁰. Σύμφωνα με σχετική εμπειρική έρευνα του ινστιτούτου Max Planck η αποξένωση των τακτικών δικαστών από την κοινωνική πραγματικότητα δεν υποστηρίζεται, εν πολλοίς, ούτε καν από τους ίδιους τους ενόρκους που συνεργάστηκαν μαζί τους στο πλαίσιο του μικτού ορκωτού συστήματος, αφού στο ερώτημα, αν οι τακτικοί δικαστές διατρέχουν τον κίνδυνο λόγω της θεώρησης των πραγμάτων από νομική σκοπιά να εκδώσουν αποφάσεις ξένες προς την πραγματική ζωή, απάντησε καταφατικά μόνο το 36% των ερωτηθέντων¹⁸¹. Η γενίκευση αυτή αποτελεί, μάλλον, μια ηθικώς απαράδεκτη παρωχημένη προκατάληψη, η οποία δεν έχει θέση σε μια χώρα, όπως η δική μας, όπου οι ένορκοι δεν κατέχουν πρόσθετους «τίτλους λαϊκότητας» έναντι των τακτικών δικαστών, όπως αναφέρθηκε, δεδομένου ότι αυτοί προέρχονται από όλα τα κοινωνικά στρώματα, ζουν σε μια ανοικτή, πλουραλιστική κοινωνία και εισάγονται στην (δημόσια και δωρεάν) τριτοβάθμια νομική εκπαίδευση και στην Εθνική Σχολή Δικαστών αποκλειστικά και μόνο βάσει της επίδοσής τους¹⁸². Αν ο τακτικός δικαστής,

¹⁷⁷ K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 376.

¹⁷⁸ G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 208· V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 214.

¹⁷⁹ E. Belling, *Deutsches Reichsstrafprozeßrecht*, 1928, σελ. 53.

¹⁸⁰ G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 206 ομοίως Idem, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361.

¹⁸¹ A. Glöckner/S. Dickert/M. Landsberg/S. Scholz/K. Schönfeldt, *Entscheidungsverhalten von Schöffen*, Forschungsbericht, Max-Planck-Institut zur Erforschung von Gemeinschaftsgütern, 2011, σελ. 23.

¹⁸² G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 206· ομοίως Idem, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361 επ.

υπό αυτές τις συνθήκες, στερείται κοινωνικής αντίληψης, τότε πάσχει η διαδικασία επιλογής του (ενν. όσον αφορά τα λοιπά προσπαιτούμενα πέραν της επίδοσης στην εξέταση νομικών μαθημάτων). Η απάντηση στο πρόβλημα αυτό δεν μπορεί να είναι η επιστράτευση του λαϊκού δικαστή ως αντίβαρου, αλλά η βελτίωση της διαδικασίας επιλογής του τακτικού δικαστή (π.χ. περισσότερα ψυχομετρικά τεστ στο πλαίσιο θεσμοθετημένης, κεντρικά οργανωμένης διαδικασίας, απαίτηση αποδεδειγμένης προηγούμενης πραγματικής άσκησης νομικού επαγγέλματος για ικανό χρόνο κ.ά.).

- 61 Επίσης, το επιχείρημα ότι δια της εισαγωγής στην απονομή της ποινικής δίκης του περι δικαίου αισθήματος καταπολεμάται ο άκαμπτος νομικός θετικισμός περί την εφαρμογή του νόμου που οδηγεί σε ανεπιεική αποτελέσματα, όχι μόνο είναι παρωχημένο, αλλά και επικίνδυνο, αν ανακαλέσει κανείς στη μνήμη του όσα συνέβησαν επί εθνικοσοσιαλισμού, όπου το «υγιές αίσθημα του λαού», ανήκθη σε πηγή δικαίου, αυθεντικά εκφραζόμενη από τον Führer¹⁸³. Από την άλλη πλευρά, η αμεροληψία των ενόρκων τίθεται συχνά εν αμφιβόλω, καθώς είναι εκτεθειμένοι και ευάλωτοι α) σε κάθε είδους επιρροές προερχόμενες από τα ΜΜΕ και τα ΜΚΔ, δηλαδή από μια επίπλαστη «κοινή γνώμη» η οποία παντοιοτρόπως χειραγωγείται, β), σε εκφοβισμούς ή άλλες επιρροές, ιδίως αν καλούνται να ασκήσουν τα καθήκοντά τους ως μέλη μιας μικρής τοπικής κοινωνίας, ακόμη δε γ) και στην επιτηδειότητα των συνηγόρων υπερασπίσεως ή υποστηρίξεως της κατηγορίας¹⁸⁴. Γι' αυτό, στα αγγλοαμερικανικά συστήματα ο καλός συνήγορος υπεράσπισης είναι ιδιαίτερα ικανός στην επιλογή ενόρκων και στη χειραγώγηση των συναισθημάτων τους κατά τη διάρκεια της δίκης¹⁸⁵, πράγμα που δεν έχει καμία σχέση με την προσέγγιση της νομικής ως επιστήμης που ακολουθείται στα

¹⁸³ H. Rüping, *Funktionen der Laienrichter*, ό.π., σελ. 273 επ. Για την εργαλειοποίηση του «υγιούς αισθήματος του λαού» στο εθνικοσοσιαλιστικό ποινικό δίκαιο βλ. ιδίως K. Ambos, *Nationalsozialistisches Strafrecht - Kontinuität und Radikalisierung*, 2019, σελ. 39 επ.

¹⁸⁴ Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 127 επ. · ο ίδιος, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 432 · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 3 σελ. 1520 · Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 268 κ. επ. · Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 46 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 83 · Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 19 επ. · Σ. Μαθθίας, *Οι ένορκοι, για τι;*, ό.π., σελ. 692 · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 10 επ. · G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 209 · K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 376 · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 16 επ. σελ. 2160 επ. Κατά την εύγλωττη τοποθέτηση του βουλευτή Ν. Αλαβάνου, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 271 «ένας καλός συνήγορος και ένα πρόσχημα μπορεί να παρέχει εις τον πολίτην το δικαίωμα του φονεύειν, το δικαίωμα του στερείν την ελευθερίαν του άλλου».

¹⁸⁵ A. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 50.

ηπειρωτικά συστήματα. Εσχάτως, παρατηρείται μάλιστα το φαινόμενο να επιδίδονται και οι εισαγγελείς της έδρας του μικτού ορκωτού δικαστηρίου σε αγορεύσεις που χαρακτηρίζονται από άκρατο βερμπαλισμό¹⁸⁶, προκειμένου να πείσουν τους ενόρκους δίκην λαϊκών κατηγορών, αντί να επιλέγουν τη νηφάλια αυστηρώς νομική προσέγγιση της κατηγορίας υπό το πρίσμα της τήρησης της νομιμότητας, της προστασίας του πολίτη και της δημοσίας τάξεως που επιφυλάσσουν στην «ιστάμενη δικαιοσύνη» τα άρθρα 27 παρ. 2, 179 παρ. 2, 239 παρ. 2 ΚΠΔ σε συνδυασμό με το άρθρο 28 παρ. 1 και 2 ΚΟΔΚΔΛ. Πράγματι, οι ένορκοι, πέραν του ευεπίφορου τους στους ποικίλους μηχανισμούς χειραγώγησης της κοινής γνώμης δια των ΜΜΕ και των ΜΚΔ, είναι ιδίως σε τοπικές κοινωνίες περισσότερο εκτεθειμένοι και ευάλωτοι σε εξωγενείς αθέμιτες επιρροές της κρίσης τους, εν αντιθέσει με τους τακτικούς δικαστές «που διαθέτουν τη θωράκιση της παράδοσης, της ανεξαρτησίας και της κοινωνικής προβολής»¹⁸⁷. Όπως επισημαίνουν οι C. Roxin/B. Schünemann, ο λαϊκός δικαστής που δεν γνωρίζει νομικά είναι περισσότερο ευάλωτος σε αθέμιτες επιρροές από τον επαγγελματία δικαστή, ο οποίος «δια της μόρφωσέως του και της μακράς πείρας του γαλουχείται στην αντικειμενικότητα»¹⁸⁸. Επομένως, οι ένορκοι, περισσότερο απ' ό,τι οι τακτικοί δικαστές, μεταφέρουν τις προκαταλήψεις τους στο δωμάτιο των διασκέψεων και δεν διαθέτουν a priori και άνευ ετέρου αυξημένα εκέγγυα αμεροληψίας¹⁸⁹.

Το ευεπίφορον των λαϊκών δικαστών σε χειραγώγηση από επιτήδειους κατηγορούς 62 ή συνηγόρους και η ανάγκη ενός ελέγχου των αποφάσεών τους από ανώτερο δικαστήριο είχε ήδη επισημανθεί από τους μεγάλους αρχαίους τραγικούς ποιητές: Ο

¹⁸⁶ Ο δημοσιογραφικός χαρακτηρισμός του εισαγγελέα ή/και της εισαγγελικής πρότασης ως «καταπέλτη», τον οποίο διαβάζει κανείς καθημερινά πλέον στις εφημερίδες και ιδίως στις ιστοσελίδες του δικαστικού ρεπορτάζ έχει ξεπεράσει κάθε όριο γραφικότητας.

¹⁸⁷ N. Ανδρουλάκης, σελ. 124 · G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 209.

¹⁸⁸ C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 36 επ. · T. Rönnaу, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503 · πρβλ. Σ. Μαθία, *Οι ένορκοι, για τι*, ό.π., σελ. 692.

¹⁸⁹ G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 208 επ. · K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 375 · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 210. Αντίθετα ο T. Rönnaу, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503, κατά τον οποίο, ακόμη και αν δεν «μεταφέρουν τη δημοσιότητα στο δωμάτιο των διασκέψεων», πάντως συμβάλλουν στην εμπέδωση της εμπιστοσύνης εκ μέρους του λαού στην δικαιοσύνη των αποφάσεων, αφού και πίσω από την κλειστή πόρτα του εκτείνεται ο έλεγχος που ασκεί διά των αντιπροσώπων του, ενώ ακόμη και η απλή παρουσία των λαϊκών δικαστών κατά τη διάσκεψη συμβάλλει στην πειθάρχηση των τακτικών δικαστών. Ο K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 377 αντιτείνει ότι πρόκειται για την παρέκταση του παρωχημένου επιχειρήματος της δυσπιστίας απέναντι στην αμεροληψία του δικαστή, για το οποίο τίποτε περαιτέρω δεν χρειάζεται να ειπωθεί στη σύγχρονη εποχή · ομοίως G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 218.

Ορέστης του Ευριπίδη, ακολουθώντας την εντολή του Φοίβου, σκοτώνει τη μητέρα του Κλυταιμνήστρα και τον εραστή της Αίγιστο για να εκδικηθεί τον φόνο του πατέρα του από τους πρώην παράνομους εραστές και νυν συζύγους. Για τον λόγο αυτό δικάζεται από τους Αργείους σε πάνδημο λαϊκό δικαστήριο. Υπερασπίζεται τον εαυτό του ενώπιον τους, αλλά ηττάται. Ο δημαγωγός λαοπλάνος κατηγορος πείθει με τις σοφιστείες του τους «ενόρκους», εν αντιθέσει με τον υπερασπιστή του, τον ευγενή ήρωα πολέμου βασιλιά Διομήδη¹⁹⁰. Έτσι, ο Ορέστης καταδικάζεται εις θάνατον και κατορθώνει μόνο (στην επί της ποινής συζήτηση) να επιτραπεί σε αυτόν και την Ηλέκτρα να αφαιρέσουν οι ίδιοι τη ζωή τους αντί της θανατώσεως δια λιθοβολισμού. Πλην όμως, ο Φοίβος εντέλει επεμβαίνει και τον παραπέμπει να δικαστεί στον Άρειο Πάγο, όπου, όπως μαθαίνουμε από τις «Ευμενίδες» του Αισχύλου, ο Ορέστης αθώνεται επί ισοψηφίας χάρη στην ψήφο της προέδρου του δικαστηρίου θεάς Αθηνάς¹⁹¹. Το ελληνικό ανώτατο δικαστήριο αντί λοιπόν τη μυθολογική καταγωγή της ονομασίας του από την προσπάθεια να αναιρεθεί η εσφαλμένη απόφαση ενός ορκωτού δικαστηρίου που απηκούσε το λαϊκό αίσθημα¹⁹².

- 63 Ως επιχείρημα υπέρ της ποιοτικής αναβάθμισης της δικαστικής λειτουργίας λόγω της συμμετοχής του λαϊκού στοιχείου υποστηρίζεται επίσης ότι οι ένορκοι παρακολουθούν με μεγαλύτερη προσοχή και πραγματική προσήλωση την ποινική διαδικασία στην οποία συμμετέχουν, καθώς έχει γι' αυτούς ως γεγονός μια μοναδικότητα· αντίθετα οι τακτικοί ποινικούς δικαστές, για τους οποίους η ποινική δίκη αποτελεί την καθημερινή τους «ρουτίνα», διακατέχονται από μια «μηχανιστική αντίληψη» για τη διεκπεραίωση των ποινικών υποθέσεων και προβαίνουν συχνά κατά την εκδίκασή τους σε γενικεύσεις που δεν ανταποκρίνονται ενίοτε στη συγκεκριμένη περίπτωση, εν αντιθέσει με τους ενόρκους που μπορούν να αντιληφθούν καλύτερα τις *in concreto* συνθήκες τέλεσης του εγκλήματος¹⁹³.

¹⁹⁰ Η οξεία κριτική του Ευριπίδη διά των έργων του στρεφόταν κατά κύριο λόγο, ως γνωστό, κατά των Σοφιστών.

¹⁹¹ Τ. Φιλίππιδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 126.

¹⁹² Βλ. την εμβριθή ιστορική ανάλυση του Τ. Φιλίππιδη, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 119 επ., σχετικά με το ότι στην αρχαία Αθήνα ο Άρειος Πάγος, συγκείμενος από τακτικούς ισόβιους δικαστές, δίκασε τα σοβαρότερα εγκλήματα, και όχι το λαϊκό δικαστήριο της Ηλιαίας. Αντίθ. ο Α. Φούσας, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 9.

¹⁹³ Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 125· Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 2 σελ. 1519· Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 267 επ.· Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 82· Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 19· Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 8 σελ. 2158· Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238.

Εμπειρικές έρευνες στο Μαρβούργο της Γερμανίας κατέδειξαν όμως ακριβώς το αντίθετο, ότι, δηλαδή, οι ένορκοι του μικτού ορκωτού δικαστηρίου σπανίως συμμετείχαν ενεργά στην επ' ακροατηρίω διαδικασία, υποβάλλοντας λ.χ. ερωτήσεις, αλλά είτε τηρούσαν παθητική στάση (57%), είτε υπέβαλλαν ερωτήσεις για ήδη εξετασθέντα και διευκρινισθέντα ζητήματα (12%), είτε ερωτούσαν για ζητήματα που στερούνταν έννομης σημασίας (24%)¹⁹⁴. Ομοίως, κατά τη διασκεψη οι ένορκοι δεν έλαβαν τον λόγο για να εκθέσουν την άποψή τους στο 50% των περιπτώσεων, έλαβαν τον λόγο στο 30% των περιπτώσεων μόνον κατόπιν ρητής προτροπής των τακτικών δικαστών και μόνο στο λοιπό 20% των περιπτώσεων έλαβαν τον λόγο κατόπιν δικής τους πρωτοβουλίας¹⁹⁵. Εμπειρικές έρευνες σε άλλες γερμανικές πόλεις κατέδειξαν επίσης ότι οι ένορκοι έτειναν περισσότερο να συμφωνούν με την ήδη εκφρασθείσα εκτίμηση του τακτικού δικαστή, ενισχύοντάς τη με πρόσθετα επιχειρήματα που απέκλειαν τη διαφωνία τους, και πολύ λιγότερο να θέτουν κριτικές ερωτήσεις ή να τολμούν να λαμβάνουν θέση αντίθετη με την άποψη του τακτικού δικαστή¹⁹⁶. Και παλαιότερα η άσκηση μετρήσιμης επιρροής των ενόρκων στη λήψη της απόφασης είχε διαπιστωθεί ότι δεν υπερβαίνει το 1,4%¹⁹⁷. Σύμφωνα με μια νεότερη έρευνα του ινστιτούτου Max Planck του έτους 2011, που διεξήχθη μεταξύ των ενόρκων κυρίως της Βαυαρίας, οι ένορκοι σπανίως διαμορφώνουν διαφορετική άποψη σε σχέση με εκείνη των τακτικών δικαστών, καθώς κατά δήλωσή τους έτειναν προς διαφορετική γνώμη από αυτή των τακτικών δικαστών μόλις στο 9% των περιπτώσεων, ενώ η γνώμη τους αυτή επικράτησε μόλις στις μισές (4,5%)¹⁹⁸. Η μικρή επιρροή των ενόρκων στην τελική απόφαση του μικτού ορκωτού δικαστηρίου επιβεβαιώνονται και από σχετικές έρευνες σε άλλες χώρες¹⁹⁹. Συνεπώς, η εμπειρική έρευνα διαχρονικά καταδεικνύει ότι δεν μπορεί να ελπίζει κανείς

¹⁹⁴ G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 206 με αναφορά στην σχετική έρευνα του Rennig που έλαβε χώρα στο Μαρβούργο τη δεκαετία 1990 · Idem, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361.

¹⁹⁵ G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 207 · Idem, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361.

¹⁹⁶ G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 207 · Idem, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361 · T. Rönna, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503.

¹⁹⁷ K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 375.

¹⁹⁸ A. Glöckner/S. Dickert/M. Landsberg/S. Scholz/K. Schönfeldt, ό.π., σελ. 18 · G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 207 υποσ. 22 · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 227 επ.

¹⁹⁹ Βλ. αναλυτικά S. Ivkovic, *Exploring Lay Participation in Legal Decision-Making: Lessons from Mixed Tribunals*, Cornell International Law Journal, 40/2007, σελ. 440 επ. · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 226 επ.

σε σημαντική άσκηση επιρροής των ενόρκων στο περιεχόμενο της απόφασης ενός μικτού ορκωτού δικαστηρίου²⁰⁰.

- 65 Ως αιτίες αυτής της διστακτικότητας των ενόρκων αναφέρονται η χρονική πίεση²⁰¹ και ιδίως η δομική ανισότητα όσον αφορά το επίπεδο της πληροφόρησής τους για το περιεχόμενο της δικογραφίας σε σύγκριση με τους τακτικούς δικαστές, καθώς και το αναπόφευκτο προβάδισμα των επαγγελματιών νομικών, τακτικών δικαστών λόγω της πρακτικής εμπειρίας τους και της επιστημονικής τους γνώσης όσον αφορά τη νομική επιχειρηματολογία²⁰². Επίσης, διαπιστώθηκε ιδίως στα αμιγή ορκωτά συστήματα, όπως τα αγγλοαμερικανικά, ότι οι ένορκοι έχουν την τάση επιλογής μιας κομφορμιστικής συμπεριφοράς, ακολουθώντας την άποψη της πλειοψηφίας ή εκείνων που εκδηλώνουν ηγετικές τάσεις, λαμβάνοντας πρώτοι τον λόγο, και αποπνέουν αυτοπεποίθηση και σιγουριά²⁰³. Συνεπώς, η τάση για υποταγή των ενόρκων στην επαγγελματική αυθεντία του τακτικού δικαστή είναι εγγενής στο μικτό ορκωτό σύστημα²⁰⁴ και δεν αποκλείεται εκ του γεγονότος ότι οι ένορκοι διαθέτουν την πλειοψηφία, αφού ο τακτικός δικαστής ο οποίος πρέπει να τους εξηγήσει κατά τη διασκεψη, όσο πιο εκλαϊκευμένα μπορεί, βασικές νομικές έννοιες, τους θέτει κατ' ουσίαν «υπό την επιτροπεία του»²⁰⁵. Ο ένορκος μοιάζει κατά τον Feuerbach με μύωπα, που πρέπει κάποιος να του φωτίσει τον δρόμο, προκειμένου να μην κατακρημνισθεί «στα σκοτάδια της πλάνης του»²⁰⁶. Όταν αμφιβάλλει λόγω της απειρίας του, είναι λογικό να υιοθετεί την άποψη του ανθρώπου που έχει δίπλα του, ο οποίος διαθέτει καλύτερη εποπτεία του αντικειμένου, ειδική επιστημονική κατάρτιση και πρακτική εμπειρία²⁰⁷. Αυτός,

²⁰⁰ K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 375, 387 · H. Rüping, *Funktionen der Laienrichter*, ό.π., σελ. 273 · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 226 · S. Ivkovic, *Cornell International Law Journal*, 40/2007, σελ. 440 επ.

²⁰¹ Στο πλαίσιο της ανωτέρω έρευνας των A. Glöckner/S. Dickert/M. Landsberg/S. Scholz/K. Schönfeldt, ό.π., σελ. 20, οι ένορκοι της Βαυαρίας δήλωσαν πάντως ότι δεν αισθάνονταν υπό χρονική πίεση.

²⁰² G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 207.

²⁰³ Δ. Κιούπης, *Δικαστική Ψυχολογία & Ψυχιατρική*, 2022, σελ. 140 επ. · G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 207.

²⁰⁴ G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 207 · T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503 · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 216, 226.

²⁰⁵ G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 208 · έτσι ήδη ο P.-J.-A. Feuerbach, *Betrachtungen über das Geschwornen-Gericht*, 1813, σελ. 190 · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 226.

²⁰⁶ P.-J.-A. Feuerbach, ό.π., σελ. 190 · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 359.

²⁰⁷ P.-J.-A. Feuerbach, ό.π., σελ. 194 · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 359 · T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503 · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 216.

μάλιστα, (ο τακτικός δικαστής) θα έχει ήδη υπόρρητα λάβει υπόψη του και συνυπολογίσει κατά την τελική εκτίμησή του για τη συγκεκριμένη περίπτωση και τον παράγοντα «ένορκος», ώστε να προ(κατα)λάβει τυχόν διαφωνία του²⁰⁸. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ιαπωνίας²⁰⁹: Το 2009 έλαβε χώρα «άνοιγμα» του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης στη συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου δια της εισαγωγής μικτού ορκωτού συστήματος (και μάλιστα με ισχυρή πλειοψηφία 6 ενόρκων έναντι 3 τακτικών δικαστών) για την εκδίκαση σοβαρών εγκλημάτων· το περιβόητα υψηλό ποσοστό καταδικών που ανέρχεται σε 99% παρέμεινε αμετάβλητο!

Οι τακτικοί ποινικοί δικαστές μπορούν λόγω της εμπειρίας τους να αντιληφθούν καλύτερα το νόημα όσων εκτυλίσσονται μπροστά τους κατά την αποδεικτική διαδικασία. Μετά από μια μακρά και πολύπλοκη κύρια διαδικασία οι ένορκοι δεν είναι στην πραγματικότητα σε θέση να αποφασίσουν από μόνοι τους επί της ενοχής, εκτιμώντας συνδυαστικά τα αποδεικτικά μέσα και αξιολογώντας τη συμπεριφορά του κατηγορουμένου στη συγκεκριμένη περίπτωση, ακόμη και αν ο προεδρεύων τους θέσει λεπτομερώς τα ερωτήματα ή προβεί σε μια γενική ανάλυση του σχετικού νομικού πλαισίου²¹⁰. Αντιθέτως, η εμπειρική έρευνα του ινστιτούτου Max Planck στους ενόρκους της Βαυαρίας κατέδειξε ότι οι ένορκοι «*παραμορφώνουν ασυνείδητα πληροφορίες κατά τη διαδικασία λήψης της απόφασης, ώστε αυτές να στηρίζουν το προτιμώμενο αποτέλεσμα*», «*υπερεκτιμούν την ορθότητα των αποφάσεών τους και έχουν την τάση να είναι υπερβολικά βέβαιοι για την απόφασή τους*», ενώ «*στις αποφάσεις τους λαμβάνουν ελάχιστα υπόψη τους τις βασικές πιθανότητες και μπορούν έτσι να καταλήξουν σε εσφαλμένη εκτίμηση της πιθανότητας για την επέλευση συγκεκριμένων περιστατικών*»²¹¹. Εξάλλου, το γεγονός ότι κατ' ανάγκην πριν την έναρξη της δίκης δεν έχουν πρόσβαση στον φάκελο

66

²⁰⁸ K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 376, 387.

²⁰⁹ V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 224. Απλώς όσοι εκτέλεσαν τα καθήκοντα του ενόρκου χαρακτήρισαν την εμπειρία τους θετική και ήταν ευχαριστημένοι με τη διαφάνεια στη λειτουργία του νομικού συστήματος.

²¹⁰ C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 37 · K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 383 επ. · V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 213 · Σ. Ματθίας, *Οι ένορκοι, για τι*, ό.π., σελ. 692 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 252 · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 13. Η συχνή δυσκολία κατανόησης της συγκεκριμένης περίπτωσης επιβεβαιώνεται και από εμπειρικές έρευνες (G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 208).

²¹¹ A. Glöckner/S. Dickert/M. Landsberg/S. Scholz/K. Schönfeldt, *Entscheidungsverhalten von Schöffen, Forschungsbericht*, Max-Planck-Institut zur Erforschung von Gemeinschaftsgütern, 2011, σελ. 22 · G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 207 επ.

της δικογραφίας²¹², κατά τη διάρκεια δε αυτής υπάρχει αντικειμενική δυσκολία να συγκρατήσουν τα πάντα ή να διαβάζουν παράλληλα τα έγγραφα της δικογραφίας, καθιστά το έργο των λαϊκών δικαστών έτι δυσχερέστερο²¹³.

- 67 Ορθώς επισημάνθηκε, τέλος, στη γερμανική δικονομική θεωρία ότι η ποινική δογματική είναι εκείνη που εξυπηρετεί εντέλει καλύτερα τη βελτίωση της σχέσης ισορροπίας μεταξύ της ασφάλειας του δικαίου και της απονομής δικαιοσύνης στη συγκεκριμένη περίπτωση²¹⁴. Η νομικά αφελής, λαϊκή ματιά του ενόρκου μπορεί μιν πράγματι να είναι χρήσιμη στις περιπτώσεις που η αυστηρή προσήλωση σε μια νομική κατασκευή οδηγεί σε προδήλως εσφαλμένα αποτελέσματα στη συγκεκριμένη περίπτωση, ωστόσο αυτό συνιστά περισσότερο ένα έλλειμμα της ίδιας της δογματικής ή μια έλλειψη πλήρους εποπτείας του επιστημονικού οπλοστασίου εκείνου που την ασκεί, παρά πλεονέκτημα της λαϊκότητας του δικαστή²¹⁵.

Η παιδαγωγική λειτουργία

- 68 Η συμμετοχή των ενόρκων στην ποινική δίκη έχει κατά την παραδοσιακή θεωρητική αντίληψη και τον χαρακτήρα της διαπαιδαγώγησης του λαού: Συμβάλλει στην αποδοχή της νομολογίας από τους πολίτες (δεδομένου ότι δικαιοδοτούν οι «όμοιοί» τους), τη βελτίωση των νομικών γνώσεων του λαού και την εσωτερίκευση των πρωτευόντων ποινικών κανόνων, και έτσι προάγει τη θετική γενική πρόληψη²¹⁶. Υποστηρίζεται ότι δια της συμμετοχής του λαϊκού στοιχείου στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης ενδυναμώνεται η εμπιστοσύνη των πολιτών στην ορθή και αμερόληπτη απονομή της και επιτυγχάνεται έτσι η απαιτούμενη «λαϊκή νομιμοποίηση» της επιβολής της ποινής²¹⁷. Από την οπτική των ενόρκων τούτο επιβεβαιώνεται και από την εμπειρική

²¹² Ομοίως στη Γερμανία, προκειμένου να μην προκαταληφθεί η κρίση τους κατά την ακροαματική διαδικασία, και μάλιστα επί ποινή θεμελιώσεως λόγου εξαιρέσεως λόγω έλλειψης αμεροληψίας και ιδρυομένου του σχετικού λόγου αναιρέσεως για παράβαση της αρχής της αμεσότητας και προφορικότητας της δίκης: Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 237.

²¹³ Πρβλ. C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 37· G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 213· K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 382 επ.

²¹⁴ Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238· K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 387.

²¹⁵ Ibidem.

²¹⁶ Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238· G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361· T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 503· M. Huber, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 406· K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 374· V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 213.

²¹⁷ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 267· Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π.,

έρευνα, κατά την οποία κάπως έτσι αντιλαμβάνονται και οι ίδιοι τον ρόλο τους στην ποινική δίκη²¹⁸.

Ωστόσο, αυτή η γενικοπροληπτική λειτουργία περιορίζεται μόνο στο πολύ μικρό τμήμα του πληθυσμού που έχει πράγματι ασκήσει τα καθήκοντα του ενόρκου, για τους λοιπούς πολίτες αποτελεί απλό ευχολόγιο²¹⁹. Δεν είναι βέβαιο, καθώς δεν υποστηρίζεται από εμπειρικές μελέτες, ότι ο υπόλοιπος λαός αντιλαμβάνεται τον ένορκο ως τον εγγυητή μιας ορθής απόφασης, και δη εκείνης που τη δεδομένη στιγμή «αντέχει η κοινωνία», και όχι ως έναν νομικά αδαή που δεν μπορεί να κρίνει αντικειμενικά και στερείται της απαιτούμενης επιστημονικής εξειδίκευσης για να αξιώνει συμμετοχή στη λήψη μιας δικαστικής απόφασης²²⁰. Στην χώρα μας διαχυτη είναι η αντίληψη (ακόμη και στους νομικούς κύκλους) ότι οι ένορκοι είναι υπερβολικά επιεικείς²²¹, με αποτέλεσμα να αποδυναμώνεται ο σκοπός της άσκησης θετικής γενικής πρόληψης δια της ποινικής λειτουργίας της πολιτείας, ήτοι να απόλλυται η επιδιωκόμενη εμπιστοσύνη στην εμπειρική ισχύ των πρωτεύοντων κανόνων της έννομης τάξης. Η άσκηση μιας τέτοιας θετικής γενικοπροληπτικής λειτουργίας λόγω της εσωτερικής αποδοχής των πρωτεύοντων ποινικών κανόνων προϋποθέτει ότι οι ένορκοι, επιστρέφοντας στην κοινωνία από την οποία προέρχονται, θα συμπεριφέρονται ως «ιεραπόστολοι», διδάσκοντας μετά την περάτωση του δικαιοδοτικού τους όσα έμαθαν κατά την άσκησή του και διαδίδοντας τη θετική τους εμπειρία περί την απονομή της δικαιοσύνης και την επιβεβαίωση της εμπειρικής ισχύος των κανόνων της έννομης τάξης· πράγμα που κατά κανόνα δεν συμβαίνει ή τουλάχιστον περιορίζεται στην τυχαία διήγηση της εμπειρίας τους στον στενό κύκλο των κοντινών τους προσώπων²²². Σε κάθε περίπτωση, δεν

πλαγιάρ. 2 σελ. 1519· Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 193 επ.· Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 46· Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 82· G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361.

²¹⁸ A. Glöckner/S. Dickert/M. Landsberg/S. Scholz/K. Schönfeldt, ό.π., σελ. 23.

²¹⁹ K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 374· G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 212.

²²⁰ H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 239. Για την έλλειψη αποτίμησης του θεσμού με βάση εμπειρικές έρευνες στη χώρα μας βλ. ιδίως Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 35 επ. σελ. 2167 επ.

²²¹ Α. Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 423· Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 11· Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, *Ο ν. 2928/2001 «για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων»*, ΠοινΔικ 2001, σελ. 696· πρβλ και Ν. Ανδρουλάκη, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 127· Χ. Αργυρόπουλο, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 195. Βλ. και ανωτ. υποσ. 31 την τοποθέτηση του βουλευτή Ι. Σεργάκη.

²²² H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 239· G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 362· Idem, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 212 υποσ. 49· T. Rönau,

υπάρχει καμία βεβαιότητα ότι οι ένορκοι που διηγούνται τις δικαστικές τους εμπειρίες γίνονται περισσότερο πιστευτοί από τους τακτικούς δικαστές που πράττουν το ίδιο²²³. Οι ένορκοι δεν φαίνεται, δηλαδή, ότι μπορούν πράγματι να επιτελέσουν έναν ρόλο κοινωνικού πολλαπλασιαστή, ώστε να επιτευχθεί η κοινωνική διαχυση της εμπιστοσύνης στην εμπειρική ισχύ των κανόνων δικαίου της ένομης τάξης που οι ίδιοι βιώνουν, όταν ασκήσουν τα καθήκοντά τους²²⁴.

- 70 Ακόμη και αν ο θεσμός των ενόρκων δεν προστατεύει πια από την αυθαιρεσία του ηγεμόνα θα μπορούσε να δεχθεί κανείς ότι έχει αξία και στη σύγχρονη εποχή, αν ο θεσμός επιτελούσε πράγματι κάποιου είδους θετική γενικοπροληπτική λειτουργία, συμβάλλοντας στην ενδυνάμωση της κατανόησης εκ μέρους του κοινωνικού συνόλου του τρόπου με τον οποίο απονέμεται η ποινική δικαιοσύνη και συνακόλουθα στην εμπέδωση της εμπιστοσύνης στην ορθή απονομή της και τη συνακόλουθη διαπαιδαγώγηση των κοινωνιών στη συμμόρφωση προς το θετικό δίκαιο²²⁵. Αυτή η πτυχή, όμως, προϋποθέτει μια συνειδητοποίηση της αξίας και της σπουδαιότητας του θεσμού, όπως αυτή που απαντά στις ΗΠΑ²²⁶. Αντίθετα, στις ηπειρωτικές ένομες τάξεις, όπως η ημέτερη, αλλά ακόμη και η γερμανική, αυτή η «*θεσμικά θεμελιωμένη αυτοσυνειδησία*» των λαϊκών δικαστών δεν καλλιεργείται και δεν απαντά σε ικανό βαθμό²²⁷, ώστε οι ένορκοι που συμμετέχουν στο μικτό ορκωτό δικαστήριο να ορθώνουν αποτελεσματική αντίσταση στην υπεροχή του επαγγελματία τακτικού δικαστή²²⁸. Απεναντίας, μάλλον αντιμετωπίζουν το λειτούργημα του ενόρκου ως αγγαρεία που διακόπτει άνευ λόγου και αιτίας την κοινωνική και επαγγελματική τους δράση, όπως περίπου η υποχρεωτική στράτευση ή η εκτέλεση καθηκόντων μέλους εφορευτικής επιτροπής στις εκλογές²²⁹.

Grundwissen, ό.π., σελ. 503 · K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 374 επ.

²²³ H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 239.

²²⁴ G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 212 · Idem, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 362.

²²⁵ C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 37.

²²⁶ Πρβλ. A. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 42.

²²⁷ Πρβλ. Τ. Φιλιππίδη, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 11.

²²⁸ C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 37.

²²⁹ Και ερωτάται: Πόση σοβαρότητα έχει το υπέρ του θεσμού των ενόρκων επιχείρημα εκ της δημοκρατικής αρχής σε μια χώρα που οι καλούμενοι να εκτελέσουν καθήκοντα μέλους εφορευτικής επιτροπής στις εθνικές εκλογές προτιμούν να μην ασκήσουν το ύψιστο δημοκρατικό τους δικαίωμα, της ψήφου, μη εμφανιζόμενοι στο εκλογικό τμήμα, προκειμένου να αποφύγουν αυτή την δημοκρατική τους υποχρέωση; Πόση εμπιστοσύνη μπορεί να τους έχει κανείς, όταν κληθούν να μετάρουν στη δικαστική λειτουργία ως ένορκοι;

ii. Τα πλεονεκτήματα των τακτικών δικαστών, άλλως μειονεκτήματα των ενόρκων Αντίθετα, όλα τα παραδοσιακά επιχειρήματα υπέρ των τακτικών δικαστών και κατά της συμμετοχής του λαϊκού στοιχείου στη σύνθεση των ποινικών δικαστηρίων διατηρούν αναλλοίωτη την ισχύ τους²³⁰: **71**

Η ειδική νομική-επιστημονική κατάρτιση και η δυνατότητα ειδικής και εμπειριστωμένης αιτιολογίας της δικανικής κρίσης

Η απορία του Η. Γάφου ουδέποτε έπαυσε να είναι εύλογη²³¹: «Και πρώτον ερωτάται **72**

²³⁰ Βλ. σύνοψη των πλεονεκτημάτων των τακτικών δικαστών και των αντίστοιχων μειονεκτημάτων των ενόρκων σε Ν. Ανδρουλάκη, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 127 επ. · Idem, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουρηγμάτων*, ό.π., σελ. 434 επ. · Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 2 επ. σελ. 1519 επ. · Α. Παπαδαμάκη, ό.π., σελ. 46 · Τ. Φιλιππίδη, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 9 επ. · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 13 επ. σελ. 2159 επ. · Σ. Φλώρο, *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 759 επ.

²³¹ Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 19 · επίσης Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 12, 15 επ. Παρόμοια τοποθετήθηκε στην Ολομέλεια της Βουλής και ο βουλευτής Δ. Καλούδης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 721, υπενθυμίζοντας τα παραδείγματα του Ιησού Χριστού και του Σωκράτη, οι οποίοι καταδικάστηκαν σε θάνατο από λαϊκά δικαστήρια: «Κύριε Πρόεδρε, αν πάμε στον οφθαλμίατρο για τα μάτια μας και δεν πάμε στον παθολόγο, αν πάμε στον καρδιολόγο για την καρδιά μας θέλομεν την δικαιοσύνη σαν λειτουργίαν καταπληκτική με την φοβερήν δομήν των νόμων, με την άγνοιαν ημών των νομικών των νόμων να την δώσωμεν εις ποίους; θα αφήσωμεν την απονομήν της δικαιοσύνης εις τους μη ειδικούς; Στέκει εις την λογικήν; Εφηρμόσθη ναι μεν από την αρχήν της λαϊκής κυριαρχίας εν Γαλλία και εθεωρήθη μία κατάκτησις η οποία όμως δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Γι' αυτό εις την Γαλλίαν και αλλαχού είδον ότι δεν μπορούν οι μη έχοντες ειδικάς γνώσεις ένορκοι να απονέμουν δικαιοσύνην και δι' αυτό ανεύρον τον μέσον όρον. Το μικτό ορκωτόν σύστημα. Ερχόμεθα πάνω σε αυτό να δούμε. Εξετέθη ότι από εδώ ξεκίνησε από τα δικαστήρια των ενόρκων των παλαιών προχριστιανικών χρόνων, ο θεσμός των Ορκωτών Δικαστηρίων. Έχομεν όμως την καταδίκην του Σωκράτους, καθώς επίσης και την καταδίκην του Θεανθρώπου. Υπάρχει σειρά καταδικαστικών και αθωωτικών αποφάσεων που εθεωρήθησαν πελπανημένα. Και υπάρχουν περιπτώσεις ενόρκων που εδάκρυσαν από αγορεύσεις υπερασπιστών Δικηγόρων υπέρ ειδεχθών εγκληματιών. Δι' αυτό τολμώ να είπω τα επιχειρήματα τα οποία εξετέθησαν, δεν αντέχουν εις σοβαράν λογικήν. Εξετέθη από πολλούς ότι χρειαζόμεθα ποινικούς δικαστάς να ασκούν την ποινικήν δικαιοσύνην, διοικητικούς δικαστάς να ασκούν την διοικητικήν δικαιοσύνην και δη κάποιος κύριος συνάδελφος, είπε, ειδικόν δικαστήριον περί Τύπου να θεσπίσωμεν. Διατί αυτή η περίπτωση, ενώ αναγνωρίζομεν την ανάγκην να έχωμεν ειδικευμένους δικαστάς, διά τα σοβαρώτατα αδικήματα των ανθρωπίνων πράξεων, των εγκλημάτων, να ζητούμεν να τα αναθέσωμεν εις τους ανθρώπους οι οποίοι δεν ασχολούνται καθόλου με την ποινικήν επιστήμην; Διατί αδικούμεν τον δικαστήν; Ο δικαστής που μετέχει είτε κατ' αποκλειστικόν λόγον και δικάζει χωρίς

πως είναι δυνατόν ενώ δια την εκτέλεσιν οιασδήποτε άλλης λειτουργίας αναζητούμεν πρόσωπα ειδικώς προπαρασκευασμένα και μορφωμένα, αναθέτομεν το ύψιστον λειτουργήμα του ποινικού δικαστού σε άσχετα προς αυτό πρόσωπα άτινα είναι δυνατόν πολλάκις και δια πρώτην φοράν να αντικρύζουν την αίθουσαν ενός ποινικού δικαστηρίου. Σήμερα μάλιστα οπότε ο τεχνικός παράγων εισέρχεται εντονότερον εις την ποινικής δίκην μετά τας ερεύνας και τας κατακτήσεις της νεωτέρας επιστημονικής κατευθύνσεως το ανωτέρω ελάττωμα καθίσταται περισσότερο σημαντικό». Το προβάδισμα του έχοντος ειδική νομική-επιστημονική κατάρτιση όσον αφορά τη δικαιοδοτική λειτουργία στηρίζεται εντέλει στην ίδια τη δομή της σύγχρονης κοινωνίας, η οποία σε όλους τους τομείς αποβλέπει στις αυξημένες ικανότητες που παρέχονται δια της επιστημονικής εξειδίκευσης²³². Ο τακτικός ποινικός δικαστής διαθέτει υψηλή επιστημονική μόρφωση, επαγγελματική εκπαίδευση και πρακτική εμπειρία, ώστε είναι περισσότερο ικανός να εκδικάσει ποινικές υποθέσεις, και αντιμετωπίζεται ως τέτοιος από τους πολίτες²³³.

- 73** Ειδικότερα, ο τακτικός δικαστής διαθέτει τις τεχνικές νομικές γνώσεις που απαιτεί η εφαρμογή των κανόνων του ουσιαστικού και δικονομικού ποινικού δικαίου και μπορεί να χειριστεί τις τεχνικές νομικές έννοιες με τις οποίες διατυπώνονται²³⁴. Οι ένορκοι στερούνται νομικών γνώσεων και δεν δύνανται, ως εκ τούτου, ούτε να αξιολογήσουν/ χαρακτηρίσουν νομικά τα πραγματικά περιστατικά που διαπιστώνουν ότι έλαβαν χώρα, δηλαδή να καταρτίσουν τον δικανικό συλλογισμό ως θεμελιώδη νομική εργασία, ούτε (κυρίως) να εκπληρώσουν τη θεμελιώδη δημοκρατική και δικαιοκρατική προϋπόθεση της ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας της δικαστικής απόφασης (άρθ. 93 παρ. 3 Σ.)²³⁵. Μόνον ο τακτικός δικαστής μπορεί να εκθέσει με πληρότητα,

---

την σύνθεσιν με ενόρκους είτε δικάζει μετ' ενόρκων, σαν πρόσωπον ζή ή όχι την ζωήν την οποίαν και βλέπει καθημερινώς να εξελίσσεται εις τα ανθρωπίνας σχέσεις; Ζη την ζωήν πραγματικά ή είναι αντικοινωνικόν όν; Είναι κανένας καλόγερος ή κάποιος ασκητής; Δι' αυτό τολμώ να είπω ότι τα επικειρήματα που εξετάστησαν δεν αντέχουν εις την σοβαράν λογικήν και θίγουν και αυτόν τον δικαστήν, τον οποίον οφείλομεν να τιμώμεν διότι απέδειξε πάντοτε και εκ της ικανότητός του και εκ της πείρας του και της εξειδικεύσεως της επιστήμης του ότι ημπορεί να δίδη δικαιοσύνη εκεί που πρέπει».

²³² Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozess?*, ό.π., σελ. 239 · Κ. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 375 · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 12 · Σ. Φλώρος, *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 760 · πρβλ. και G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 360 επ.

²³³ V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 210 · Α. Χαραλαμπίδης, ΠΛογ 2001, σελ. 322 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 252.

²³⁴ Ν. Ανδρουλάκης, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακοурγημάτων*, ό.π., σελ. 430.

²³⁵ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 3 σελ. 1519 επ. · Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό*

σαφήνεια και χωρίς αντιφάσεις ή λογικά κενά τα πραγματικά περιστατικά στα οποία στηρίχθηκε η κρίση του δικαστηρίου για τη συνδρομή των αντικειμενικών και υποκειμενικών στοιχείων του εγκλήματος, τις αποδείξεις που τα θεμελίωσαν και τους νομικούς συλλογισμούς με τους οποίους έγινε η υπαγωγή των περιστατικών αυτών στην ουσιαστική ποινική διαταξη που εφαρμόστηκε· τούτο συνιστά σήμερα μια αμιγώς νομική εργασία που απαιτεί υψηλή επιστημονική εξειδίκευση²³⁶.

Το μειονέκτημα αυτό των ενόρκων οξύνεται περισσότερο σε ένα νομικό σύστημα, 74
όπως το δικό μας, όπου η συστηματική επεξεργασία των κανόνων και των εννοιών του ποινικού δικαίου είναι «προϊόν μιας μακροχρόνιας και επίπονης εργασίας πολλών γενεών νομικών»²³⁷ και προσεγγίζεται (και γλωσσικά) ως επιστήμη (νομική επιστήμη, Rechtswissenschaft), πράγμα που δεν συμβαίνει λ.χ. στο αγγλοαμερικανικό νομικό σύστημα, όπου ο θεσμός των ορκωτών δικαστηρίων έχει τις ρίζες του (είναι και γλωσσικά αδόκιμος ο όρος «legal science»). Στο δικό μας νομικό σύστημα οι ένορκοι διαδραματίζουν έναν ολοένα και περισσότερο υποβαθμισμένο ρόλο στην ποινική δίκη, σαν τους βουβούς μάρτυρες που παρίστανται σε δημόσια διαθήκη, αφού η πρόοδος της ποινικής δογματικής καθιστά το επιστημονικό της αντικείμενο, το ποινικό δίκαιο, ολοένα και λιγότερο προσβάσιμο στον μη νομικό²³⁸. Ακόμη και αν αναμένεται ή δικονομικώς προβλέπεται, υποχρεωτικώς ή εφόσον οι ένορκοι το ζητήσουν, ότι ο τακτικός δικαστής που μετέχει στο μικτό ορκωτό δικαστήριο ή ο προεδρεύων τακτικός δικαστής του αμιγούς ορκωτού δικαστηρίου (όπως συμβαίνει στα αγγλοαμερικανικά νομικά συστήματα) θα τους «μεταφράσει» στη λαϊκή γλώσσα τις εξεζητημένες νομικές έννοιες ενός τέτοιου νομικού συστήματος, αφενός δεν έχουν τη δυνατότητα να ελέγξουν την ποιότητα αυτής της μετάφρασης και αφετέρου είναι βέβαιον ότι ο τακτικός δικαστής, που δεν είναι λιγότερο λαϊκός από αυτούς και γνωρίζει και τις δύο «γλώσσες» (τη νομική και τη λαϊκή), μπορεί να τους χειραγωγήσει κατά το δοκούν προς την

Δίκαιο, ό.π., σελ. 268 · Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 46 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 252 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 82 · K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 33 επ.

²³⁶ K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 383 επ. · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 362 · Α. Χαραλαμπάκης, *Είναι χρήσιμος ο θεσμός των ενόρκων*, ό.π., σελ. 321. [Για τον τυποποιημένο αυτό ορισμό της ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας που απαντά στο 90% των αποφάσεων της νομολογίας του ελληνικού Ακυρωτικού φρονώ ότι δεν χρειάζεται παραπομπή.]

²³⁷ Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 127 · Idem, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 430 · Α. Χαραλαμπάκης, *Είναι χρήσιμος ο θεσμός των ενόρκων*, ό.π., σελ. 321 · K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 384.

²³⁸ K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 384 επ.

κατά τον ίδιο ορθή απόφαση, αφού τελούν, τρόπον τινά, «υπό την επιτροπεία του»²³⁹. Εξάλλου, η προσπάθεια να γίνουν κάποιου είδους ταχύρρυθμα μαθήματα νομικής στους ενόρκους (όπως λ.χ. συμβαίνει στη Γερμανία με τη διεξαγωγή σεμιναρίων και τη διανομή φυλλαδίων κ.λπ. στους επιλεγέντες επί θητεία ενόρκους του καταλόγου) καταλήγει σε νομική ημιμάθεια, η οποία όχι μόνο, όπως ο λαός μας θυμόσοφα λέγει, είναι χειρότερη από την αμάθεια, αλλά και αποκλείει το προβαλλόμενο ως το ισχυρότερο πλεονέκτημα των ενόρκων, δηλαδή τη λήψη απόφασης σύμφωνα με το περί δικαίου αίσθημα και την υγιή κοινωνική αντίληψη της ζώσας πραγματικότητας²⁴⁰. Τη θεμελιώδη αυτή αντίφαση που ενδημεί στο λειτουργήμα του ενόρκου στα ηπειρωτικά νομικά συστήματα είχε εντοπίσει ήδη ο Paul-Johann-Anselm von Feuerbach²⁴¹, κατά τον οποίο ο ένορκος καταλαμβάνει την έδρα του δικαστή λόγω της εμπιστοσύνης στη φυσική, κοινωνική του αντίληψη όσον αφορά την ασφαλή και αμερόληπτη κρίση της υπόθεσης, η οποία όμως (κοινωνική αντίληψη) απωθείται από τη νομική αντίληψη που πρέπει να διδαχθεί για να κατανοήσει το αντικείμενο της δίκης.

- 75 Περαιτέρω, όπως ήδη αναφέρθηκε, σ' ένα νομικό σύστημα με αναπτυγμένη την ποινική δογματική η διακρίση μεταξύ νομικού και πραγματικού ζητήματος που αποτελεί τη βάση του ορκωτού συστήματος «είναι ακατόρθωτος, λόγω του αδισπαστου συνδέσμου όστις υφίσταται μεταξύ των πραγματικών και νομικών θεμάτων εις τα κατά μέρος προβλήματα της ποινικής δίκης»²⁴². Τούτο ομοίως διαπίστωνε ήδη ο ως άνω

²³⁹ H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238· K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 387· G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 208. Πρβλ. V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 223 επ., για το αμιγές ορκωτό ισπανικό σύστημα, όπου ο νομικός υπάλληλος του δικαστηρίου εισέρχεται στο δωμάτιο της διάσκεψης των ενόρκων για να βοηθήσει τους ενόρκους να συντάξουν τις απαντήσεις τους με νομικά αποδεκτό τρόπο· πρβλ. επίσης αυτόθι, σελ. 217, την κριτική που ασκείται στο πλαίσιο του αμιγούς ορκωτού συστήματος στην δυνατότητα των Άγγλων δικαστών που προεδρεύουν στο αμιγές ορκωτό δικαστήριο να προβαίνουν σε σύνοψη των βασικότερων ζητημάτων και σε σχόλια για την υπόθεση προς τους ενόρκους, επειδή κατ' αυτό τον τρόπο ασκείται υπερβολική επιρροή εκ μέρους τους στην απόφαση των ενόρκων.

²⁴⁰ H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238· G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 208 επ.· ο ίδιος, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 362· K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 386.

²⁴¹ P.-J.-A. Feuerbach, ό.π., σελ. 192· G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 208· Τ. Φιλίπιδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 7· Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 13 σελ. 2159.

²⁴² Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 19· Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 127· Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 250· K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 385 επ.· G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 205.

πνευματικός πατέρας του ποινικού μας δικαίου και της ποινικής μας δογματικής. Κατά τον P.-J.-A. Feuerbach, το ερώτημα αν κάποιος είναι ένοχος ή αθώος δεν είναι ούτε αμιγώς πραγματικό ούτε αμιγώς νομικό, αλλά έχει μεικτή φύση, καθώς τα ερωτήματα, αν τα πραγματικά περιστατικά είναι αληθή και αν αυτά πληρούν τις προϋποθέσεις που τάσσει ο νόμος για την επιβολή της ποινής, συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους και δεν μπορούν να απαντηθούν αυτοτελώς²⁴³. Συνεπώς, στο ορκωτό σύστημα οι ένορκοι αποφασίζουν σε πλήρη έκταση για την πλήρωση των προϋποθέσεων του νόμου, τόσο από ιστορικής όσο και από νομικής σκοπιάς²⁴⁴. Έτσι η επίλυση νομικών ζητημάτων επαφίεται σε μη νομικούς²⁴⁵, οι οποίοι αποφασίζουν κατά τα γραφόμενα από τον Feuerbach²⁴⁶ στα τυφλά: «*Η κοινή αντίληψη των ενόρκων θα καταλήξει στο τέλος, γιατί πρέπει, σε μια γνώμη, και μάλιστα ίσως καταλήξει πιο γρήγορα από τον νομικό που διερευνά με περίσκεψη. Αλλά με δεμένα τα μάτια πετυχαίνει κανείς σε κάθε περίπτωση μόνο τυχαία το στόχο*». Αυτά ισχύουν κατά μείζονα λόγο για το μικτό ορκωτό σύστημα, στο πλαίσιο του οποίου ζητείται από τον μη νομικό να αποφασίσει ισότιμα με τον νομικό για την πραγματική και νομική βάση της κατηγορίας, οι οποίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες.

Εφόσον το ποινικό μας σύστημα ερείδεται επί των θεμελίων που ο Feuerbach έθεσε (κατ' ιστορική ανάγκη, αφού το νομοθετικό αριστούργημά του, ο βαυαρικός ΠΚ του 1813 χρησίμευσε ως πρότυπο για τον ελληνικό ΠΝ του 1834), το ορκωτό σύστημα είναι εκ θεωρητικών βάθρων ασύμβατο με το ελληνικό ποινικό σύστημα. Όταν, βεβαίως, εισήχθη από τον Maurer το αμιγές ορκωτό σύστημα σε μια χώρα όπου, όπως ο ίδιος έγραφε, κατά την έλευσή του δεν υπήρχαν καθόλου νομικοί²⁴⁷, καλώς εισήχθη, αφού υπό καθεστώς απόλυτης μοναρχίας και χωρίς αναπτυγμένη την ποινική επιστήμη υπήρχαν ενδεχομένως οι προϋποθέσεις να επιτελέσει τη φιλελεύθερη λειτουργία που οραματίστηκαν οι θεωρητικοί του γαλλικού διαφωτισμού. Σήμερα όμως, οι προϋποθέσεις αυτές δεν υπάρχουν –ακριβώς λόγω της προόδου της ποινικής δογ-

²⁴³ P.-J.-A. Feuerbach, *Betrachtungen über das Geschwornen-Gericht*, ό.π., σελ. 169 επ. · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 359 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 250.

²⁴⁴ P.-J.-A. Feuerbach, *Betrachtungen über das Geschwornen-Gericht*, ό.π., σελ. 169 επ.

²⁴⁵ G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 208 επ. · Idem, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 358.

²⁴⁶ P.-J.-A. Feuerbach, *Betrachtungen über das Geschwornen-Gericht*, ό.π., σελ. 181 · συμφ. G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 204.

²⁴⁷ G.-L. Maurer, *Das Griechische Volk*, τομ. 1, 1835, σελ. 572.

ματικής²⁴⁸— και οι ένορκοι καλούνται να αποφασίσουν περί νομικών ζητημάτων στα τυφλά, παρασυρόμενοι από τους βερμπαλισμούς και τις σοφιστείες των κατηγορών ή των συνηγόρων, αλλά και από τους διαφορους «επαΐοντες» των ΜΜΕ και των ΜΚΔ. Η διαγνώση ότι η υψηλή νομική εξειδίκευση συνεπάγεται ως σύμπτωμα μια αλλοτρίωση από την καθημερινότητα που οδηγεί κάποιες φορές σε ανεπιεική αποτελέσματα κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης δεν στερείται οποιουδήποτε ερείσματος στη δικαστική ανθρωπογεωγραφία²⁴⁹. Πλην όμως, η προσπάθεια για την καταστολή αυτών των κινδύνων με κατάλληλη διαμόρφωση της διαδικασίας νομικής εκπαίδευσης και επιλογής των δικαστικών λειτουργών συνιστά μια περισσότερο εύλογη αντίδραση στο πρόβλημα αυτό από τη μετάκληση μη νομικών για να ασκήσουν δικαιοδοτικό (ήτοι κατ' ανάγκην νομικό) έργο²⁵⁰. Ένας νομικός δικαστής με κοινωνική αντίληψη είναι σίγουρα προτιμότερος από έναν μη νομικό δικαστή που έχει (;) μόνο κοινωνική αντίληψη.

Η ύπαρξη εμπειρίας και η διαμόρφωση επαγγελματικής συνείδησης

- 77** Οι τακτικοί δικαστές διαθέτουν εμπειρία στην εκδίκαση ποινικών υποθέσεων λόγω της καθημερινής ενασχόλησής τους με αυτές, η οποία (εμπειρία) μάλιστα αυξάνεται με την πάροδο του χρόνου και την πρόοδο του επαγγελματικού τους βίου και συμβάλλει στη διαμόρφωση επαγγελματικής συνείδησης, υπό την έννοια ότι αντιλαμβάνονται την σπουδαιότητα του λειτουργήματός τους²⁵¹. Οι ένορκοι δεν διαθέτουν, φυσικά, εμπειρία στην εκδίκαση των ποινικών υποθέσεων ούτε διαμορφωμένη επαγγελματική συνείδηση υπό την ανωτέρω έννοια. Είναι παγκοίμως γνωστή η συχνή απροθυμία των ενόρκων να εκτελέσουν τα καθήκοντά τους, καθώς αναγκάζονται να διακόψουν την επαγγελματική τους δραστηριότητα με αντίστοιχο οικονομικό αντίκτυπο²⁵². Αυτή δε η απροθυμία εξικνείται μερικές φορές στην πράξη μέχρι και την άσκηση αθέμιτης πίε-

²⁴⁸ Αντίθ. ο Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 14 σελ. 2160.

²⁴⁹ Κ. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 375.

²⁵⁰ Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 239.

²⁵¹ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 268 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 82 · Α. Χαραλαμπάκης, *Είναι χρήσιμος ο θεσμός των ενόρκων*, ό.π., σελ. 321 · Μ. Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 73 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 252.

²⁵² Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 3 σελ. 1520 · Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 269 · Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 46 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 82 επ. · Σ. Ματθίας, *Οι ένορκοι, για τι*, ό.π., σελ. 693. · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 11 επ. · Σ. Φλώρος, *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 760.

σης προς τους συνηγόρους υπερασπίσεως πριν την έναρξη της δίκης, προκειμένου να ασκήσουν το δικαίωμα εξαιρέσεως «επ' ωφελεία» του ενόρκου για να αποφύγουν τη «μήνιν» του κατά την έκδοση της απόφασης²⁵³.

iii. Το μικτό ορκωτό σύστημα ως ικανοποιητική απάντηση στα μειονεκτήματα της λαϊκής συμμετοχής στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης;

Τα μειονεκτήματα της συμμετοχής του λαϊκού στοιχείου στη σύνθεση του ποινικού δικαστηρίου δεν αίρονται ούτε αμβλύνονται δια της εισαγωγής του μικτού ορκωτού συστήματος²⁵⁴. Ιδίως, το μικτό ορκωτό σύστημα δεν είναι απαλλαγμένο, αλλά κατατρώχεται ομοίως από το αναφερθέν βασικό μειονέκτημα των αμιγών ορκωτών δικαστηρίων, από τα οποία έλκει την ιστορική του καταγωγή. Προϋποθέτει, αν και όχι πλέον με θεσμική κατοχύρωση, μια λίαν ασαφή διακρίση μεταξύ νομικών και πραγματικών ζητημάτων η οποία φέρεται να επιτρέπει έναν καταμερισμό εργασίας μεταξύ λαϊκών και τακτικών δικαστών²⁵⁵. Οι νομικοί θα εισφέρουν την επιστημονική γνώση, οι λαϊκοί μια καλύτερη κοινωνική αντίληψη των πραγμάτων. Στο μικτό ορκωτό σύστημα ενδημεί η αντίφαση ότι οι ένορκοι δεν διαθέτουν μεν την επιστημονική γνώση για να κρίνουν το επιμέρους (νομικό ζήτημα), αλλά θεωρούνται ικανοί να κρίνουν για το όλον (την αδιασπαστη ενότητα νομικού και πραγματικού ζητήματος)²⁵⁶.

Το βέβαιον είναι ότι η συνταγματική κατοχύρωση του θεσμού της συμμετοχής του λαϊκού στοιχείου δεν μπορεί να εννοηθεί ως εισαγωγή μιας εξαίρεσης από την εφαρμογή των κανόνων του ουσιαστικού ποινικού δικαίου κατά την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης με βάση το «περί δικαίου αίσθημα»²⁵⁷. Ουδέποτε θα μπορούσε να ερμηνευθεί η συνταγματική κατοχύρωση της λαϊκής συμμετοχής στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης ως πραγματική νάρκη στα θεμέλια του φιλελεύθερου ποινικού δικαίου, θεωρώντας ότι ο λαϊκός δικαστής δικαιούται να κινείται εκτός από τα όρια που θέτουν οι αξιακοί πυλώνες του (π.χ. nullum crimen nulla poena sine lege, in dubio pro reo κ.ά.). Ο λαϊκός δικαστής δεν επιτρέπεται να αποδώσει δίκαιο με βάση

²⁵³ Σ. Φλώρος, *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 760· πρβλ. και Σ. Μαθθία, *Οι ένορκοι, για τι*, ό.π., σελ. 693, για την προσπάθεια να αποτρέψουν την κλήρωση τους.

²⁵⁴ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 269.

²⁵⁵ G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 359 επ.· Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 247 επ.· Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 19.

²⁵⁶ K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 386.

²⁵⁷ H. Rüping, *Funktionen der Laienrichter*, ό.π., σελ. 273 επ.

την ηθική, τις πολιτικοφιλοσοφικές του θεωρήσεις, την ιδεολογική του τοποθέτηση κ.λπ.· οφείλει, καίτοι μη νομικός, να αποδώσει το ισχύον ποινικό δίκαιο, ακόμη και αν το «περί δικαίου αίσθημά του» είναι διαφορετό²⁵⁸. Το ποινικό δίκαιο αποτελεί, όμως, το αντικείμενο μιας επιστήμης, της ποινικής δογματικής²⁵⁹, στην οποία ο λαϊκός δικαστής δεν έχει εντρυφήσει²⁶⁰. Επομένως, η έλλειψη νομικών γνώσεων και η λήψη απόφασης με βάση το «περί δικαίου αίσθημα», ακόμη και με την επιφύλαξη τυχόν νομικής ενημέρωσης εκ μέρους των τακτικών δικαστών, δεν μπορεί –εφόσον παρατηρεί κανείς τα πράγματα από αυστηρώς νομική και όχι πολιτική σκοπιά– να σημαίνει ποιοτική αναβάθμιση της νομολογίας²⁶¹. Αν κρίνει κανείς, μάλιστα, με βάση την ποιότητα νομοθετημάτων που προέκυψαν από το «κοινό περί δικαίου αίσθημα», το οποίο εσχάτως επικαλείται και ο νομοθέτης ως βάση των νομοθετικών πρωτοβουλιών του, είναι βέβαιον ότι μόνο σε ποιοτική υποβάθμιση της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης οδηγεί η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου σε αυτή²⁶². Η απάντηση στο ερώτημα της συμμετοχής του λαϊκού στοιχείου στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης εξαρτάται τελικά από τον βαθμό αντίληψης της νομικής ως επιστήμης. Ειδικά η ποινική δογματική επιδιώκει την κατάστρωση μιας λογικής διαδικασίας για τη διενέργεια αξιολογήσεων και τη λήψη αποφάσεων, η ορθότητα των οποίων εκτιμάται με βάση κάποιες αξίες και δεν στηρίζεται μόνο στην πληθώρα των εξυπηρετούμενων από αυτές πραγματικών συμφερόντων²⁶³.

- 80** Περαιτέρω, το μικτό ορκωτό σύστημα παρουσιάζει και άλλες σοβαρές δυσλειτουργίες, εξαιτίας των οποίων δεν μπορεί να επιτελέσει τη δημοκρατική αποστολή του. Αρνητική συνέπεια του άμισθου και «τιμητικού» χαρακτήρα του λειτουργήματος του ενόρκου είναι η συρρίκνωση της «δεξαμενής» από την οποία αντλούνται τα πρόσωπα που συμ-

²⁵⁸ Ibidem · πρβλ. G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 208 · πρβλ. αντίθετα για το αγγλο-αμερικανικό αμιγές ορκωτό σύστημα V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 214 επ.

²⁵⁹ Για την ποινική δογματική ως επιστήμη βλ. ιδίως B. Schünemann, "Strafrechtsdogmatik als Wissenschaft", σε: B. Schünemann/H. Achenbach/W. Bottke/B. Haffke/H.-J. Rudolphi (Hrsg.), *Festschrift für Claus Roxin zum 70. Geburtstag*, 2001, σελ. 1 επ.

²⁶⁰ Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 251 επ.

²⁶¹ G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361. Διαφορά μεταξύ νομικών και λαϊκών δικαστών δεν υπάρχει, μόνον όταν το περί δικαίου αίσθημα εξυψώνεται σε υπερατομικό αγαθό, το περιεχόμενο του οποίου ερμηνεύεται αυθεντικά με αποφάσεις του καλύτερου ανδρός της λαϊκής κοινότητας, του «ηγέτη» («Führer»), όπως πρόσβευε το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς, το οποίο είχε ιδρύσει Ανώτατο Λαϊκό Δικαστήριο (Volksgewichtshof) με τη συμμετοχή και λαϊκών δικαστών (βλ. H. Rüping, *Funktionen der Laienrichter*, ό.π., σελ. 270).

²⁶² Παρόμοια G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 361.

²⁶³ Ibidem, σελ. 361 επ.

μετέχουν στους καταρτιζόμενους από την εισαγγελική αρχή καταλόγους και ο περιορισμός αυτών σε δημοσίους υπαλλήλους, υπαλλήλους τραπεζών και επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας (πρβλ. άρθ. 383 ΚΠΔ· βλ. κατωτ. υπό V.1.Γ). Έτσι, αποκλείεται λ.χ. de facto από το λειτούργημα του ενόρκου το πιο ζωηρό τμήμα της κοινωνίας, η λεγόμενη «μεσαία τάξη», ήτοι οι ελεύθεροι επαγγελματίες και οι επιχειρηματίες²⁶⁴. Επομένως, η σύγχρονη λειτουργία του θεσμού κάθε άλλο παρά δημοκρατική είναι λόγω του τρόπου που καταρτίζονται οι κατάλογοι των ενόρκων. Πρόβλημα ανακύπτει επίσης σχετικά με την κατάρτιση της ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας της απόφασης, όταν όλοι οι τακτικοί δικαστές έχουν διαφωνήσει με τους ενόρκους, οι οποίοι σχημάτισαν την πλειοψηφία για την καταδίκη ή την απαλλαγή του κατηγορουμένου, καθώς στην περίπτωση αυτή καλείται ο τακτικός δικαστής να αιτιολογήσει μια απόφαση με την οποία, «ακολουθώντας τη φωνή της συνείδησής» του (βλ. άρθ. 177 παρ. 1 ΚΠΔ), δεν συντάσσεται²⁶⁵. Τέλος, αν βασικό ζητούμενο για την απονομή της δικαιοσύνης σήμερα είναι η επιτάχυνσή της, στο βωμό της οποίας θυσιάζεται ήδη σε μεγάλο βαθμό λ.χ. το φίλτρο της ενδιαμεσης διαδικασίας, τα μικτά ορκωτά δικαστήρια είναι μια πολυτέλεια, υπό την έννοια ότι αποτελούν παράγοντα βραδύτητας της ποινικής διαδικασίας και συνακόλουθης καθυστέρησης της εκδίκησης των ποινικών υποθέσεων²⁶⁶.

Ως λύσεις για την ανάταξη του μικτού ορκωτού συστήματος προτείνονται στη σύγχρονη θεωρία η παροχή κινήτρων στους ενόρκους, όπως αποζημίωση και κίνητρα για την υπηρεσιακή ανέλιξή τους, εφόσον υπηρετούν στον δημόσιο τομέα, ακόμη δε και η διασφάλιση της ελαφρυντικής περιστάσεως του προτέρου συννόμου βίου (άρθ. 84 παρ. 2 περ. α΄), εφόσον ασκήσουν τα καθήκοντα του ενόρκου, με ταυτόχρονη αύξηση του αριθμού των ενόρκων σε έξι (6) έναντι τριών (3) τακτικών δικαστών, «ώστε να μειωθεί ο κίνδυνος επηρεασμού τους από τους τακτικούς δικαστές και να καταστεί πιο αντιπροσωπευτική και ασφαλής η ετυμηγορία τους»²⁶⁷. Ακόμη όμως και αν έτσι αιρόταν

81

²⁶⁴ Πρβλ. Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238.

²⁶⁵ Σ. Μαθίας, *Οι ένορκοι, για τι;*, ό.π., σελ. 692· Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 85. Στην περίπτωση αυτή ο τακτικός δικαστής μπορεί μάλιστα να «αμυνθεί», γράφοντας μια αιτιολογία, η οποία (όπως ο ίδιος είναι σε θέση να αντιληφθεί, αλλά οι ένορκοι όχι) δεν επαρκεί για να θεωρηθεί ειδική και εμπειριστατωμένη και θέτοντας έτσι τις βάσεις για την ανατροπή της απόφασης, αν ασκηθεί ένδικο μέσο (βλ. G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 360, υποσ. 41 για τις πρακτικές των γερμανών δικαστών, όταν μειοψηφούν έναντι των ενόρκων). Αντίθ. κατά τον Α. Κωστάρα, ΠΛογ 2001, 320 επ. πρόκειται για ψευδοδίλλημα.

²⁶⁶ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 3 σελ. 1520.

²⁶⁷ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 269 επ.· Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 83· Μ. Μαργαρίτης, ό.π., 2004, σελ. 75. Οι Γερμανοί ένορκοι λαμβάνουν μικρή αποζημίωση εξόδων και αποζημίωση για την απώλεια του εισοδήματός τους (T. Röhnaue, *Grund-*

το πρόβλημα της απροθυμίας των ενόρκων να ασκήσουν τα καθήκοντά τους, δεν φαίνεται ότι κατά τον τρόπο αυτό θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν οι ως άνω εγγενείς αδυναμίες του ίδιου του ορκωτού συστήματος. Δεν μπορεί να παραβλέψει κανείς ότι εξισώνονται ανόμοιες περιπτώσεις, δηλαδή ενός νομικού και ενός μη νομικού, σε μια εποχή υψηλής νομικής εξειδίκευσης και πολυπλοκότητας των ζητημάτων στα οποία καλείται να απαντήσει ακόμη και το απογυμνωμένο από την πλειονότητα των κακουργημάτων και περιορισμένο στην «κλασσική ύλη» των κακουργημάτων κατά της ζωής, υγείας και γενετήσιας ελευθερίας ελληνικό μικτό ορκωτό δικαστήριο²⁶⁸.

- 82 Εν κατακλείδι, το μικτό ορκωτό σύστημα είναι η δεύτερη καλύτερη λύση για όσο χρόνο «*θεωρείται αδύνατος η δημιουργία ειδικών ποινικών δικαστών*»²⁶⁹. Τα όποια επιχειρήματα υπέρ του θεσμού έχουν σήμερα απωλέσει την ακτινοβολία τους, με αποτέλεσμα η διατήρησή του να περιορίζεται πλέον σε καθαρά συμβολικούς λόγους²⁷⁰. Συνεπώς, είναι προτιμότερο να επενδύσουμε στην ειδική νομική κατάρτιση και τη διαρκή επιμόρφωση των τακτικών δικαστών, παρά να μείνουμε προσκολλημένοι στις ρομαντικές ιδέες του γαλλικού διαφωτισμού²⁷¹. «*Η απλή ελπίδα*», έγραφε ο Η.-Η. Kühne πριν τέσσερις δεκαετίες περίπου, «*ότι στον μη νομικό ενδημεί η σοφία του λαού –ό,τι και αν είναι αυτό– είναι ιδίως σήμερα στον αιώνα μιας κοινωνίας υψηλής εξειδίκευσης με αναλόγως πολύπλοκους κανόνες δικαίου μια ρομαντικά εξωραϊσμένη ονειροπόληση*»²⁷². Η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης δια

---

wissen, ό.π., σελ. 502· αναλυτικά Α. Eser, «*Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη*», ό.π., σελ. 59 επ.). Κατά τον Σ. Φλώρο, *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 760, η πρόβλεψη οικονομικής αποζημίωσης «*δηλητηριάζει το στοιχείο της λαϊκής συμμετοχής*», διότι η άσκηση συνταγματικών δικαιωμάτων προϋποθέτει ελεύθερη συνείδηση και όχι πρόθεση για πορισμό οικονομικού οφέλους.

²⁶⁸ G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 360 επ.

²⁶⁹ Έτσι Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 20· αναλυτικότερα Idem, *Τα μικτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 83 επ.· Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 18, 117· Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 239. Ομοίως και ο βουλευτής Ν. Αλαβάνος, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 271.

²⁷⁰ Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 239, ο οποίος επισημαίνει τον κίνδυνο εκφυλισμού του θεσμού σε μια «*απάτη περί την ετικέτα*», εφόσον δεν του έχει απομείνει καμία άλλη πέραν της συμβολικής σημασίας.

²⁷¹ Πρβλ. ιδίως Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 239.

²⁷² Η.-Η. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 238. Η προσέγγιση της Νοτίου Κορέας είναι από αυτή την άποψη ίσως πιο ειλικρινής: Η ετυμηγορία των ενόρκων έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα και δεν δεσμεύει τους τρεις τακτικούς δικαστές που λαμβάνουν την απόφαση (V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 224).

του μικτού ορκωτού συστήματος έχει κλείσει τον ιστορικό κύκλο της και πρέπει de constitutione ferenda να καταργηθεί²⁷³.

Γ. Η σύνθεση των μικτών ορκωτών δικαστηρίων

Ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975 (κατόπιν τροπολογίας του Προέδρου της Ολομέλειας της Ειδικής Κοινοβουλευτικής επί του Συντάγματος Επιτροπής της Βουλής, Κων/νου Τσάτσου)²⁷⁴ δεν έλαβε θέση για την πλειοψηφία των ενόρκων ή των τακτικών δικαστών στη σύνθεση του ΜΟΔ, αλλά κατέλειπε το ζήτημα προς ρύθμιση στον κοινό νομοθέτη (βλ. ανωτ. υπό II.2), όπως και όλα τα άλλα σχετικά με τη λειτουργία και τη συγκρότηση των μικτών ορκωτών δικαστηρίων θέματα (ένδικα μέσα, σύνθεση δευτεροβαθμίου δικαστηρίου)²⁷⁵. Σε αυτά συμπεριλαμβάνεται και το ζήτημα του βαθμού των τακτικών δικαστών που καλούνται να μετάσχουν στη σύνθεση του ΜΟΔ²⁷⁶.

²⁷³ Έτσι ήδη: Σ. Μαθιός, *Οι ενόρκοι, για τι*, ό.π., σελ. 693 · Α. Χαραλαμπίδης, *Είναι χρήσιμος ο θεσμός των ενόρκων*, ό.π., σελ. 322 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 254 · Σ. Φλώρος, *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 760 (με εξαίρεση τα πολιτικά εγκλήματα). Ομοίως στη Γερμανία (όπου δεν υπάρχει και συνταγματικό κώλυμα) ο G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 362. Πρβλ. και Σ. Αλεξιάδη, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 848. Αναλυτική παράθεση όσων είχαν υποστηρίξει την ολοσχερή κατάργηση του ορκωτού συστήματος υπό οποιαδήποτε μορφή πριν το Σ. 1975 βλ. σε Τ. Φιλιππίδη, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 117, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και ο Ν. Χωραφάς. Ήδη εγκαταλείφθηκε το ορκωτό σύστημα υπό οποιαδήποτε μορφή στην Ελβετία από το 2011 μετά την ενοποίηση της δικονομίας όλων των καντονιών (V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 220). Κατά τον K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 389, το μόνο επιχειρήμα κατά της κατάργησης της λαϊκής συμμετοχής είναι η αβεβαιότητα για τις συνέπειες της ανατροπής του status quo · το μόνο επιχειρήμα υπέρ της διατήρησής της είναι το γεγονός ότι υπάρχει. Πρβλ. και V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 227.

²⁷⁴ Βλ. *Πρακτικά Επιτροπής*, σελ. 407.

²⁷⁵ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 4 σελ. 1520, πλαγιάρ. 15 σελ. 1523 · Α. Φούσας, *Διαδικασία στα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 5 επ. · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 84 · Μ. Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 70 · Ν. Αλιβιζάτος, «Η ιδιότυπη μεταχείριση», ό.π., σελ. 212 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 250 · Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 124. Έτσι και ο γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας Δ. Παπασιπούρου, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 709 · επίσης οι βουλευτές Μ. Στεφανίδης, *Πρακτικά Επιτροπής*, σελ. 407 · Κ. Παπαρηγόπουλος, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 713.

²⁷⁶ Βλ. ιδίως την εισήγηση του γενικού εισηγητή της πλειοψηφίας Δ. Παπασιπούρου, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 709: «Αλλά βασικών θέμα είναι ποίου βαθμού θα είναι οι μετέχοντες εις την σύνθεσιν τακτικοί δικασταί. ... Είναι βασικόν στοιχείον δια την κρίσιν των ποινικών υποθέσεων η πείρα του κρίνοντος. Με την πάροδον των ετών και την άσκησιν του λειτουργήματος προσαρμόζεται περισσότερο ο δικαστής εις την ορθήν κρίσιν και την ανεύρεσιν της αλήθειας. Αλλά διά τα μικτά ορκωτά δικαστήρια που θα λειτουργήσουν εις τα επαρχιακά δικαστήρια, που δεν εδρεύουν Εφετεία, γεννάται

84 Κατά το ισχύον δίκαιο (άρθ. 7 παρ. 1 περ. α΄, β΄, 2 ΚΠΔ 2019 και άρθ. 4 παρ. 1 περ. ι΄, ια΄ ΚΟΔΚΔΛ) το Μικτό Ορκωτό Δικαστήριο συγκροτείται στην έδρα κάθε πρωτοδικείου από πρόεδρο πρωτοδικών, δύο (2) πρωτοδίκες και τέσσερις (4) ενόρκους και το Μικτό Ορκωτό Εφετείο συγκροτείται στην έδρα κάθε εφετείου από πρόεδρο εφετών, δύο (2) εφέτες και τέσσερις (4) ενόρκους²⁷⁷. Και στις δύο περιπτώσεις οι ένορκοι εκλέγονται σύμφωνα με τα άρθρα 379 έως 400 ΚΠΔ²⁷⁸. Αν δεν υπάρχει, απουσιάζει ή κωλύεται ο πρόεδρος πρωτοδικών αναπληρώνεται, κατά σειρά αρχαιότητας, από άλλο δικαστή της ίδιας σύνθεσης ή του ίδιου δικαστηρίου και αν για οποιονδήποτε λόγο είναι αδύνατη η συγκρότηση του ΜΟΔ λόγω έλλειψης τακτικών δικαστών ο πρόεδρος εφετών ή ο δικαστής που διευθύνει το εφετείο, παραγγέλλει να μεταβούν για τη σύνθεση ορισμένων δικασίμων όσοι πρωτοδίκες χρειάζονται, από αυτούς που υπηρετούν στα πρωτοδικεία της περιφέρειας του εφετείου (άρθ. 5 παρ. 1 στοιχ. Α΄ περ. γ΄ και 6 παρ. 1 περ. β΄ ΚΟΔΚΔΛ)²⁷⁹. Επομένως, δεν επιτρέπεται και συνιστά απόλυτη ακυρότητα λόγω κακής σύνθεσης που ιδρύει τον εκ του άρθ. 510 παρ. 1 στοιχ. Α΄ ΚΠΔ λόγο αναιρέσεως η αναπλήρωση πρωτοδίκη από ειρηνοδίκη ή πταισματοδίκη στη σύνθεση του ΜΟΔ²⁸⁰. Αν δεν υπάρχει, απουσιάζει ή κωλύεται ο πρόεδρος εφετών αναπληρώνεται, κατά σειρά αρχαιότητας, από άλλο δικαστή της ίδιας σύνθεσης ή του ίδιου δικαστηρίου και αν για οποιονδήποτε λόγο είναι αδύνατη η συγκρότηση των μικτών ορκωτών εφετείων Δωδεκανήσου, Ναυπλίου, Λαμίας, Καλαμάτας, Ευβοίας, Κέρκυρας, Κρήτης, Ανατολικής Κρήτης, Αιγαίου, Βορείου Αιγαίου, Λάρισας, Θράκης, Δυτικής Μακεδονίας, Ιωαννίνων και Δυτικής Στερεάς Ελλάδας, ο δικαστής ο οποίος διευθύνει το εφετείο: Των Αθηνών για τα έξι (6) πρώτα, του Πειραιώς για τα τέσσερα (4) αμέσως επόμενα, της Θεσσαλονίκης για τα τέσσερα (4) αμέσως επόμενα και των Πατρών για το τελευταίο, παραγγέλλει να μεταβούν από το εφετείο για τη σύνθεση δικασίμων όσοι εφέτες χρειάζονται (άρθ. 5 παρ. 1 στοιχ.

το πρόβλημα διά τον αριθμόν των Εφετών που θα μετέχουν της συνθέσεως. Τα προβλήματα αυτά δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπισθούν με προχειρότητα. Δι' αυτό υποστηρίζω να αφεθή εις τον νομοθέτην να ρυθμίση πάντα ταύτα».

²⁷⁷ Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 51 επ. · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 89.

²⁷⁸ Αναλυτικά Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 273, επ., 280 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 89 επ.

²⁷⁹ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 274 · Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 51 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 89.

²⁸⁰ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 274 υποσ. 683.

Α΄ περ. γ΄ και άρθρ. 6 παρ. 1 περ. γ΄ ΚΟΔΚΔΛ)²⁸¹. Διαφορετικά συντρέχει απόλυτη ακυρότητα λόγω κακής σύνθεσης που ιδρύει τον εκ του άρθρ. 510 παρ. 1 στοιχ. Α΄ ΚΠΔ λόγο αναιρέσεως²⁸². Αυτονόητο είναι ότι η ψήφος των τακτικών δικαστών και των ενόρκων που μετέχουν στη σύνθεση του ΜΟΔ έχει ίση βαρύτητα και οι ένορκοι έχουν τα ίδια δικαιώματα όσον αφορά την υποβολή ερωτήσεων και την απαίτηση διευκρινίσεων κατά το άρθρ. 357 ΚΠΔ με τους τακτικούς δικαστές (401 ΚΠΔ)²⁸³. Αυτονόητο είναι ότι οι ένορκοι πρέπει να καταλαμβάνουν θέσεις επί της δικαστικής έδρας, ως καθόλα ισότιμοι «φυσικοί» δικαστές.

Ωστόσο, δεν ρυθμίζεται ρητά στον νόμο το ζήτημα της νομικής καθοδήγησης ή ενημέρωσης που επιτρέπεται ή επιβάλλεται να λαμβάνουν οι ένορκοι από τους τακτικούς δικαστές του μικτού ορκωτού δικαστηρίου (ΜΟΔ ή ΜΟΕ) πριν την έναρξη της ακροαματικής διαδικασίας, κατά τη διάρκεια της και ιδίως κατά τη διασκεψη²⁸⁴. Συνεπώς, πολλές φορές δεν μπορούν να αντιληφθούν τη νομική σημασία όσων λέγονται κατά την αποδεικτική διαδικασία εκείνη τη στιγμή. Απόρροια της εξίσωσης των ενόρκων με τους τακτικούς δικαστές συνιστά, πάντως, η παροχή της δυνατότητας στους ενόρκους να μελετήσουν κατά τη διασκεψη τα έγγραφα που αναγνώστηκαν κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο, χωρίς να παραβιάζονται εξ αυτού του λόγου οι αρχές της αμεσότητας και της προφορικότητας της διαδικασίας, αφού αυτό θεωρείται αυτονόητο και για τους τακτικούς δικαστές²⁸⁵.

Παρ' όλο που το ΜΟΔ συγκροτείται στην έδρα του πρωτοδικείου και συμμετέχουν στη σύνθεσή του δικαστές που υπηρετούν σε αυτό, καθήκοντα κατηγορούσας αρχής στο ΜΟΔ ασκεί, όπως και στο ΜΟΕ, ο εισαγγελέας εφετών ή άλλος εισαγγελέας ή

²⁸¹ Ibidem, σελ. 280 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 103 επ.

²⁸² Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 280.

²⁸³ Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 85 · Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 48. Έτσι και στη Γερμανία: T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 502 · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 360.

²⁸⁴ Αντίθετα στη Γερμανία, όπου όμως ασκείται κριτική ότι αυτές οι διατάξεις χρησιμεύουν κατ' ουσίαν στην «επιτροπεία» των ενόρκων από τους τακτικούς δικαστές (G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 205 επ.).

²⁸⁵ BGH NStZ 1997, 506 (507) · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 360 · T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 502 · K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 382 επ. Διατρέχει όμως ταυτόχρονα τον κίνδυνο να πέσει θύμα του λεγόμενου «συμπτώματος της εμμονής» (Perseveranzeffekt), όπως και ο τακτικός δικαστής, ο οποίος, έχοντας διαβάσει από πριν τη δικογραφία, επηρεάζεται από την εικόνα που έχει σχηματιστεί από τα διωκτικά όργανα και εμμένει σε αυτή κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας (βλ. ιδίως C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 37 · επίσης T. Rönnau, G. Duttge, ό.π.).

αντεισαγγελέας του ίδιου εφετείου, στα οποία και προσδιορίζει τις υποθέσεις, μπορεί όμως να αναθέτει σε εισαγγελέα πρωτοδικών να εκτελεί καθήκοντα εισαγγελέα στα μικτά ορκωτά δικαστήρια της έδρας και της περιφέρειάς του (άρθ. 7 παρ. 4 ΚΠΔ)²⁸⁶. Στην περίπτωση αυτή ο εισαγγελέας πρωτοδικών ο οποίος εκτέλεσε τα ως άνω καθήκοντα μπορεί να ασκήσει έφεση κατά της απόφασης κατά το άρθρο 489 μόνο, αφού προηγουμένως ενημερώσει τον εισαγγελέα εφετών και λάβει από αυτόν γραπτή σύμφωνη γνώμη.

- 87** Με βάση το γράμμα του Σ. είναι οπωσδήποτε συνταγματικώς επιτρεπτή η ανατροπή της πλειοψηφίας των ενόρκων που ισχύει σήμερα σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθ. 7 παρ. 1 περ. α΄, β΄ ΚΠΔ 2019 και του άρθ. 4 παρ. 1 περ. ι΄, ια΄ ΚΟΔΚΔΛ²⁸⁷. Υποστηρίζεται ότι, εφόσον το Σ. 1975 επιλέγει τη συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου κατά την εκδίκαση των κακουργημάτων και των πολιτικών εγκλημάτων, αποκλείεται ως αντισυνταγματική μια νομοθετική ρύθμιση που θα περιορίζει τον αριθμό των ενόρκων σε τέτοιο βαθμό, ώστε η συμμετοχή τους στη σύνθεση του ΜΟΔ και στη λήψη των αποφάσεων από το δικαστήριο αυτό να καθίσταται απλά συμβολική²⁸⁸. Αντίθετα, είναι κατά την ίδια άποψη συμβατός με τη φύση του ΜΟΔ και δεν προσκρούει στο Σ. ακόμη και ο περιορισμός του αριθμού των τακτικών δικαστών που συμμετέχουν στη σύνθεση του ΜΟΔ ή της αναλογίας τους σε σχέση με τους ενόρκους στο ελάχιστο²⁸⁹. Η πλειοψηφία των ενόρκων πρέπει, σύμφωνα με τους οπαδούς του θεσμού, να είναι σημαντική έναντι των τακτικών δικαστών, δηλαδή ο αριθμός των λαϊκών μελών του δικαστηρίου να είναι αρκετά μεγαλύτερος, προκειμένου «να εξουδετερώνεται η αναμφισβήτητη επίδραση των τακτικών στους λαϊκούς δικαστές», η οποία φέρεται ως το βασικό μειονέκτημα του μικτού ορκωτού συστήματος²⁹⁰.
- 88** Κατά την άποψη του γράφοντος ούτε το ένα ούτε το άλλο είναι απόλυτα εύστοχο. Το συνταγματικό ζητούμενο είναι, πράγματι, η διασφάλιση της ουσιαστικής συμβολής των ενόρκων στη λήψη της απόφασης του μικτού ορκωτού δικαστηρίου. Αυτή όμως μπορεί να εξασφαλιστεί ανεξαρτήτως αριθμητικών συσχετισμών, αν λ.χ. απαιτείται για

²⁸⁶ Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 52.

²⁸⁷ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 16 σελ. 1523 επ. · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 250 · Λ. Μαργαρίτης, *ΠοινΔικ* 2003, 537.

²⁸⁸ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., άρθ. 97 πλαιγάρ. 16 σελ. 1524 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 84 επ.

²⁸⁹ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 16 σελ. 1524.

²⁹⁰ Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 83 επ. · Η. Γάφος, *Τα μικτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 85 κ. επ. · Ν. Ανδρουλάκης, *Ο δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας επί κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 436 επ. Βλ. περαιτέρω παραπομπές ανωτ. υποσ. 81 και κατωτ. στο κείμενο.

τη λήψη απόφασης περί ενοχής αυξημένη πλειοψηφία, ώστε να είναι απαραίτητες και οι ψήφοι κάποιων εκ των ενόρκων για την καταδίκη. Έτσι συμβαίνει π.χ. στο γερμανικό ΜΟΕ (große Strafkammer, § 76 GVG), όπου οι μιν ένορκοι είναι μειοψηφία (δύο έναντι τριών τακτικών δικαστών), αλλά απαιτείται πλειοψηφία 2/3 για την κατάγνωση ενοχής (§ 263 I StPO), συνεπώς πρέπει οπωσδήποτε να συμφωνήσει τουλάχιστον ένας ένορκος για την έκδοση καταδικαστικής απόφασης (για την οποία απαιτείται έτσι πλειοψηφία 4/5 [$>2/3$])²⁹¹. Εξάλλου, αν ο συνταγματικός νομοθέτης ήθελε ο τακτικός δικαστής να μην έχει αποφασιστική συμβολή στη διαμόρφωση της απόφασης του ΜΟΔ, αλλά να αποτελεί κάποιου είδους «νομικό διδάσκαλο» εντός της σύνθεσης, στον οποίο οι ένορκοι να απευθύνονται επί νομικών θεμάτων, εφόσον το επιθυμούν, πλην όμως να λαμβάνουν την τελική απόφαση πάντοτε αποκλειστικά οι ίδιοι, τότε δεν υπήρχε λόγος να κατοχυρωθεί συνταγματικά το μικτό ορκωτό σύστημα. Θα μπορούσε να είχε επιλεγεί η επιστροφή στο παραδοσιακό, αμιγές ορκωτό Κακουργιοδικείο· όπερ όμως δεν εγένετο.

Οι απαντήσεις στο ερώτημα της πλειοψηφίας των ενόρκων ή των τακτικών δικαστών στον κοινό δικαστικό όμιλο του μικτού ορκωτού δικαστηρίου ποικίλουν διεθνώς²⁹². Η πλειοψηφία των ενόρκων στα δικαστήρια που εξακολουθεί να συμμετέχει το λαϊκό στοιχείο δεν είναι πλέον τόσο αυτονόητη, όπως στο παρελθόν²⁹³. Στη Γερμανία λ.χ. το Μικτό Ορκωτό Δικαστήριο (Schöffengericht) που εκδικάζει ελαφρά πλημμελήματα συγκροτείται από έναν (1) τακτικό δικαστή και δύο (2) ενόρκους (§ 29 GVG), όμως το Μικτό Ορκωτό Εφετείο (Landgericht als Schwurgericht), όταν δικάζει σε πρώτο βαθμό κακουργήματα, όπως παρ' ημίν το ΜΟΔ, και βαριά πλημμελήματα στα οποία αναμένεται επιβολή ποινής άνω των τεσσάρων ετών (große Strafkammer), συγκροτείται από τρεις (3) τακτικούς δικαστές και δύο (2) ενόρκους, ενώ, όταν δικάζει σε

89

²⁹¹ Τ. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 502 · C. Roxin/B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 37 επ. · M. Huber, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 407. Ομοίως στην περίπτωση που το γερμανικό Μικτό Ορκωτό Εφετείο αποτελείται από δύο τακτικούς δικαστές και δύο ενόρκους λόγω ήσσονος σημασίας του αντικειμένου της δίκης, κατόπιν σχετικής απόφασής του εν συμβουλίω (C. Roxin/B. Schünemann, ό.π.). Σημειώτεον, το γερμανικό ΜΟΕ αντιστοιχεί κατά την καθ' ύλην αρμοδιότητά του περισσότερο στο ελληνικό ΜΟΔ, αφού δικάζει σε πρώτο βαθμό τα βαριά κακουργήματα κατά της ζωής, υγείας και γενετήσιας ελευθερίας.

²⁹² Βλ. ενδεικτικά V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 215.

²⁹³ Πρβλ. Τ. Φιλιππίδη, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 124 επ. · Σ. Αλεξιάδη, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 844 επ · Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 16 σελ. 1524. Ο Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 125 επ. υποστήριζε ισότιμη συμμετοχή τακτικών δικαστών και ενόρκων σε άρτιο αριθμό, που αποβαίνει πάντοτε επ' ωφελεία του κατηγορουμένου.

δεύτερο βαθμό τις εφέσεις κατά των αποφάσεων του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου (kleine Strafkammer), συγκροτείται από έναν (1) εφέτη και δύο (2) ενόρκους (§ 76 GVG)²⁹⁴. Συνεπώς το «λαϊκό» στοιχείο μειοψηφεί αριθμητικά στις σοβαρότερες υποθέσεις έναντι των τακτικών δικαστών. Η ουσιαστική συμβολή των ενόρκων στη δικαστική απόφαση εξασφαλίζεται όμως δια της απαίτησης σε κάθε περίπτωση πλειοψηφίας 2/3 των δικαστών του μικτού ορκωτού δικαστηρίου για την έκδοση καταδικαστικής απόφασης, όπως αναφέρθηκε (§ 263 I StPO)²⁹⁵. Συνεπώς, η απόφαση του γερμανικού ΜΟΕ είναι απαλλακτική, ακόμη και αν η πλειοψηφία των τριών τακτικών δικαστών ταχθεί υπέρ της ενοχής του κατηγορουμένου (3/5 < 2/3), εφόσον οι δύο ένοργοι διαφωνούν, ώστε δεν σχηματίζεται η απαιτούμενη αυξημένη πλειοψηφία (2/3)· κατά τον ίδιο τρόπο μπορούν να εμποδίσουν την επιβολή μιας ανεπιεικούς ποινής²⁹⁶. Οι ένοργοι διαθέτουν, δηλαδή, ένα δικαίωμα αρνησικυρίας όσον αφορά την καταδίκη, συνιστώντας μια «μειοψηφία αρνησικυρίας» (blocking minority, Sperrminorität)²⁹⁷. Δεν μπορούν όμως να σχηματίσουν από μόνοι τους πλειοψηφία για την καταδίκη ή την επιβολή αυστηρότερης ποινής, χωρίς να συμπράξουν και δύο τουλάχιστον τακτικοί δικαστές, εν αντιθέσει με το τριμελές γερμανικό ΜΟΔ ή ΜΟΕ (που δικάζουν τα πλημμελήματα με απειλούμενη ποινή κατά την άποψη της Εισαγγελίας από δύο έως τεσσάρων ετών και τις εφέσεις κατά των αποφάσεων αυτών, αντίστοιχα), όπου οι ένοργοι μπορούν να καταδικάσουν ή να επιβάλλουν αυστηρότερη ποινή (2/3) παρά την αντίθετη γνώμη του προεδρεύοντος τακτικού δικαστή²⁹⁸. Σε περίπτωση ισοψηφίας οι ένοργοι δεν μπορούν να εμποδίσουν την αθώωση του κατηγορουμένου, καθώς υπερισχύει η ψήφος του προέδρου του δικαστηρίου (196 IV GVG)²⁹⁹.

- 90 Επομένως, αντισυνταγματική είναι η ουσιαστική μετατροπή του μικτού ορκωτού δικαστηρίου σε δικαστήριο τακτικών δικαστών δια της εκμηδενίσεως της ουσιαστικής

²⁹⁴ Αναλυτικά Τ. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 501 επ. · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 358 · M. Huber, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 407 · H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 237 · A. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 54 επ.

²⁹⁵ A. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη» 2004, σελ. 55.

²⁹⁶ H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 237 · G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 360 · A. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 55.

²⁹⁷ T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 502 · H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozeß?*, ό.π., σελ. 237 · A. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 55.

²⁹⁸ G. Duttge, *Laienrichter in der Strafgerichtsbarkeit*, ό.π., σελ. 360 · A. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη» 2004, σελ. 55 επ.

²⁹⁹ T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 502.

επιρροής του λαϊκού στοιχείου στην απόφαση³⁰⁰. Αυτή όμως αποφεύγεται όχι μόνον όταν οι ένορκοι διαθέτουν την πλειοψηφία έναντι των τακτικών δικαστών, αλλά και όταν διαθέτουν μια μειοψηφία αρνησικυρίας όσον αφορά τη λήψη της περί ενοχής απόφασης. Στην περίπτωση αυτή συντρέχει ομοίως η ratio που περιέγραψε εύγλωττα κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση στην Υποεπιτροπή Συντάγματος ο Γ.-Α. Μαγκάκης για την ανάγκη κατοχύρωσης της πλειοψηφίας των ενόρκων³⁰¹: «Εφ' όσον θέλουμε το λαϊκόν στοιχείον, πρέπει να είναι κατά πλειοψηφίαν, δια να κουράζεται ο δικαστής να τους πείση κατά την διασκευήν. Να κουράζεται, να καταβάλη προσπάθειαν, να τους λαμβάνη υπ' όψιν, δια να μπορέση να σχηματισθή η ορθή άποψις κατά πλειοψηφίαν».

Ο διορισμός ως ενόρκου αποτελεί όχι μόνο υποχρέωση του πολίτη, η μη εκπλήρωση της οποίας συνεπάγεται κυρώσεις κατά του λιπένορκου (βλ. άρθ. 391 ΚΠΔ), αλλά και θεμελιώδες πολιτικό δικαίωμά του³⁰². Πρόκειται για άμισθο, προσωρινό και υποχρεωτικό λειτούργημα δικαστικής φύσης³⁰³. Επομένως, η εισαγωγή κριτηρίων επιλογής που θα απέκλειαν μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες ή θα περιόριζαν την άσκηση του λειτουργήματος του ενόρκου σε ένα κλειστό κύκλο προσώπων (π.χ. μεταξύ δημοτικών και περιφερειακών συμβούλων, όπως είχε κατά το παρελθόν προταθεί) προσκρούει στα άρθ. 4 παρ. 4 και 5 παρ. 1 Σ.³⁰⁴ Δεν εμποδίζεται όμως ο νομοθέτης να θέτει κάποιους γενικούς περιορισμούς όσον αφορά την ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο των ενόρκων, «ώστε να διασφαλίζεται το αναγκαίο επίπεδο κατά την απονομή της ποινικής Δικαιοσύνης»³⁰⁵. Κατά την ισχύουσα ρύθμιση (βλ. άρθ. 379 ΚΠΔ) ικανοί να εκπληρώσουν καθήκοντα ενόρκου στο ΜΟΔ είναι οι Έλληνες πολίτες και των δύο φύλων που έχουν συμπληρώσει το 30ό έτος της ηλικίας τους, δεν έχουν όμως περάσει το 70ό, έχουν τουλάχιστον απολυτήριο λυκείου και δεν έχουν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα ή δεν έχουν αποστερηθεί θέσεις και αξιώματα (άρθρο 60 ΠΚ), και στο ΜΟΕ οι Έλληνες πολίτες και των δύο φύλων που έχουν συμπληρώσει το 40ό έτος της

91

³⁰⁰ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 269 και υποσ. 669· Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 84· Μ. Μαργαρίτης, ό.π., σελ. 70. Βλ. επίσης εισήγηση Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 262.

³⁰¹ Γ.-Α. Μαγκάκης, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 273. Βλ. όμως την αντίκρουση του επιχειρήματος από τον Κ. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 387 επ.

³⁰² Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 17 σελ. 1524· Η. Αναγνωστόπουλος, *Παρατηρήσεις στις διατάξεις του Σχεδίου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για την ενδιάμεση διαδικασία και τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ΠοινΧρ 1995, 1176.

³⁰³ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 274.

³⁰⁴ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 17 σελ. 1524.

³⁰⁵ Ibidem.

ηλικίας τους, δεν έχουν όμως περάσει το 70ό, έχουν τουλάχιστον απολυτήριο λυκείου και δεν έχουν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα³⁰⁶.

- 92 Στο νέο ΚΠΔ 2019 τα τυπικά προσόντα των ενόρκων του ΜΟΔ και του ΜΟΕ εξομοιώθηκαν (απολυτήριο λυκείου)³⁰⁷. Ορθότερο θα ήταν στο ΜΟΕ να απαιτείται όχι απολυτήριο λυκείου (όπως στο ΜΟΔ), αλλά πτυχίο ΑΕΙ, ώστε να συγκροτείται από κατά τεκμήριο ανωτέρου μορφωτικού επιπέδου λαϊκούς δικαστές³⁰⁸. Αυτή η ισοπέδωση προς τα άνω όχι μόνο δεν ανταποκρίνεται στη βούληση των συντακτών του Σ. 1975, οι οποίοι θεωρούσαν μάλλον αυτονόητο ότι οι ένορκοι που συμμετέχουν στη σύνθεση του μικτού ορκωτού δικαστηρίου του δεύτερου βαθμού δικαιοδοσίας (αν ο κοινός νομοθέτης τον θεσπίσει) πρέπει να έχουν αυξημένα τυπικά προσόντα, ώστε να δικαιολογείται κάπως η άσκηση έφεσης κατά απόφασης δικαστηρίου, στο οποίο συμμετέχει άμεσα ο λαός (πράγμα που αποτυπώθηκε και στην αρχική ρύθμιση του ν. 969/1979), αλλά είναι μάλλον αντίθετη στη γενική αρχή κατά την οποία το δικαστήριο του δεύτερου βαθμού δικαιοδοσίας πρέπει να είναι «ποιοτικώς ανώτερον» και να στελεχώνεται από δικαστές με κατά τεκμήριο περισσότερα προσόντα (συνήθως με περισσότερη εμπειρία)³⁰⁹. Επομένως ορθότερο θα ήταν *de lege ferenda* να απαιτείται ως τυπικό προσόν για την άσκηση του λειτουργήματος του ενόρκου στο ΜΟΕ η κατοχή πτυχίου ΑΕΙ³¹⁰. Επίσης, ορθότερο θα ήταν οι τακτικοί δικαστές που συμμετέχουν στο ΜΟΔ να φέρουν βαθμό εφέτη ή προέδρου εφετών (όπως συμβαίνει και στη Γερμανία), ώστε να επιβεβαιώνεται και σημειολογικά η ιδιαίτερη μέριμνα του νομοθέτη για την εκδίκαση των ιδιαίτερων βαρύτητας και απαξίας εγκλημάτων που χαρακτηρίζει ως

³⁰⁶ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 274.

³⁰⁷ Εν αντιθέσει με τον ΚΠΔ 1950, όπου αρκούσε απολυτήριο στοιχειώδους εκπαίδευσης για το ΜΟΔ, ενώ η συμμετοχή στη σύνθεση του ΜΟΕ απαιτούσε απολυτήριο λυκείου ή εξετασίου γυμνασίου (Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 274 υποσ. 684· Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 253). Υποστηρίζεται όμως ότι η απαίτηση πολλών ποιοτικών προσόντων νοθεύει τον αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα του λειτουργήματος των ενόρκων (G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 209).

³⁰⁸ Θ. Δαλακούρας, ό.π., σελ. 281 υποσ. 706. Βλ. γι' αυτή την ιταλικής προέλευσης διάκριση των ενόρκων του δεύτερου βαθμού δικαιοδοσίας με την απαίτηση ανώτερου τίτλου σπουδών την τοποθέτηση του βουλευτή Α. Κουτσόγιωργα, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 716· ομοίως ο Ν. Ανδρουλάκης, *ΠοινΧρ 1972*, 439 και υποσ. 74.

³⁰⁹ Ν. Ανδρουλάκης, *ΠοινΧρ 1972*, 418· πρβλ. Π. Σπυρόπουλο, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 253 επ.

³¹⁰ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 281 υποσ. 706.

κακουργήματα³¹¹. Αυτονόητο είναι ότι σε αυτή την περίπτωση θα έχρηζε διαφορετικής ρύθμισης και η σύνθεση του ΜΟΕ.

Το βασικότερο ζήτημα όσον αφορά τα μικτά ορκωτά δικαστήρια που δεν αντιμετωπίστηκε με το νέο ΚΠΔ 2019 είναι ο *τρόπος κατάρτισης των ετησίων γενικών καταλόγων ενόρκων*, εξαιτίας του οποίου οι ένορκοι δεν είναι σήμερα οι «οποιοιδήποτε από τον λαό»³¹², αλλά, όπως αναφέρθηκε, οι οποιοιδήποτε δημόσιοι υπάλληλοι και υπάλληλοι τραπεζών ή νυν και πρώην ΔΕΚΟ. Η δεξαμενή άντλησης προσώπων για την κατάρτιση των καταλόγων περιορίζεται κατ' ουσίαν μόνο στα πρόσωπα για τα οποία το άρθρ. 379 παρ. 2 ΚΠΔ, εξυπηρετώντας μια πρακτική σκοπιμότητα, προβλέπει τεκμήριο κατοικίας ή μόνιμης διαμονής στην έδρα του δικαστηρίου. Τα πρόσωπα αυτά είναι «...οι δημόσιοι πολιτικοί, δημοτικοί ή κοινοτικοί υπάλληλοι, οι υπάλληλοι νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου που υπηρετούν στην έδρα του δικαστηρίου με σχέση δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, καθώς και οι υπάλληλοι οργανισμών ή επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας και τραπεζών, που υπηρετούν στην έδρα αυτού του δικαστηρίου»³¹³. Όπως ορθά έχει επισημανθεί, «η διαταξη αυτή φαίνεται να προσλαμβάνεται κάποτε ως μήνυμα πρόταξης των συγκεκριμένων προσώπων ... κατά την ακολουθούμενη πρακτική για τη σύνταξη των καταλόγων, νοθεύοντας έτσι την αντιπροσωπευτικότητα του λαϊκού στοιχείου»³¹⁴.

³¹¹ Ibidem, σελ. 273 υποσ. 682.

³¹² Στην Ελλάδα ουδέποτε ήταν. Κατά τον υποστηρικτή του των αμιγών ορκωτών δικαστηρίων Βουλευτή Χ. Πρωτοπαππά, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 716, η επιλογή των λαϊκών δικαστών ήταν πάντοτε προβληματική: «Πρώτον υπήρξεν στη σύνθεση ένα ελάττωμα και δεν είναι ανάγκη να το κρύψωμε. Εγένετο επιλογή των ενόρκων. Δεν πρέπει να γίνεται επιλογή των ενόρκων. Πρέπει να γίνεται κλήρωσις από όλο τον πληθυσμό, χωρίς εξαιρέσεις, εκτός από εκείνους που έχουν στερηθή των πολιτικών τους δικαιωμάτων. Ξέρουμε όλοι ότι δεν εγένετο αυτό. Και αυτός είναι ένας λόγος, πιστεύω, της αποτυχίας». Βλ. επίσης την τοποθέτηση του βουλευτή Ν. Αλαβάνου, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 724.

³¹³ Στη Γερμανία οι ένορκοι επιλέγονται για 5 έτη από Επιτροπή Επιλογής Ενόρκων με βάση λίστες προτεινόμενων που της διαβιβάζουν τα δημοτικά συμβούλια (T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 502· H.-H. Kühne, *Laienrichter im Strafprozess?*, ό.π., σελ. 237· A. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 56 επ.). Η επιλογή προσώπων από την Επιτροπή αυτή διά κληρώσεως έχει κριθεί από το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο παράνομη (BGH NJW 1984, 2839). Το ελληνικό σύστημα είχε ως υπόδειγμα το ιταλικό, κατά το οποίο οι ένορκοι επιλέγονται τυχαία από καταλόγους πολιτών (βλ. V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 215). Κριτική στην εισαγωγή παρομοίου με το γερμανικό συστήματος επιλογής ενόρκων που είχε προταθεί παλαιότερα παρ' ημίν βλ. σε Α. Χαραλαμπίκη, *Είναι χρήσιμος ο θεσμός των ενόρκων*, ό.π., σελ. 322 («...θα καθιστούσε την ποινική δικαιοσύνη υποχείριο πολιτικών σκοπιμοτήτων και προσωπικών βλέψεων ...»)³¹⁴· Η. Αναγνωστόπουλο, *ΠοινΧρ* 1995, 1177.

³¹⁴ Ν. Χατζηνικολάου, σε: Λ. Μαργαρίτης (επιμ.), *Ο νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας - Τόμος*

Η μεθοδολογία που ακολουθείται για την κατάρτιση των γενικών καταλόγων συμβάλλει ομοίως προς την ίδια κατεύθυνση, νοθεύοντας υπέρμετρα την απαιτούμενη αντιπροσωπευτικότητα του λαϊκού στοιχείου και αποκλείοντας εν τοις πράγμασι τη ζητούμενη ανομοιογένεια του σώματος των ενόρκων, αφού κατά το άρθρο 383 παρ. 3 ΚΠΔ ζητούνται «*σχετικές πληροφορίες και ονομαστικές καταστάσεις, που να περιέχουν τα στοιχεία τα αναφερόμενα στην προηγούμενη παράγραφο, από κάθε δημόσια, δημοτική ή κοινοτική αρχή καθώς και από κάθε νομικό πρόσωπο δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου*»³¹⁵. Κατ' αποτέλεσμα, στα μικτά ορκωτά δικαστήρια συμμετέχουν κατά βάση συγκεκριμένα κοινωνικά στρώματα, με υπερεκπροσώπηση των εργαζομένων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα και αποκλεισμό άλλων κοινωνικών ομάδων, κυρίως εκείνων που δεν μετέχουν οπωσδήποτε στον κρατικό μηχανισμό και ήταν εκείνες (η λεγόμενη μεσαία τάξη των εμπόρων, ελεύθερων επαγγελματιών κ.λπ.) που πρωτοστάτησαν στη διαδοση των φιλελεύθερων αντιλήψεων, οι οποίες καθιέρωσαν το ορκωτό δικαστήριο ως απάντηση στην αυθαιρεσία από όργανα ενταγμένα στην ιεραρχία του κρατικού μηχανισμού³¹⁶.

- 94 Έχει κριθεί, τέλος, από το ΕΔΔΑ ότι δεν είναι αντίθετη στην ΕΣΔΑ η μη συμμετοχή του κατηγορουμένου στη διαδικασία επιλογής ενόρκων, καθώς και η εξουσία του δικαστή να αποφασίσει για την ύπαρξη κωλύματος στο πρόσωπο συγκεκριμένου ενόρκου³¹⁷. Όσον αφορά την εξαίρεση λόγω πρόκλησης υπονοιών μεροληψίας (άρθ. 15 ΚΠΔ) ισχύουν παρ' ημίν και για τους ενόρκους όσα και για τους τακτικούς δικαστές, ενώ όσον αφορά τον αποκλεισμό (πρβλ. άρθ. 14 ΚΠΔ) ισχύει η ειδικότερη διαταξη περί ασυμβιβάστων των ενόρκων του άρθ. 395 ΚΠΔ³¹⁸.

Πρώτος (Άρθρα 1-461), 2020, άρθ. 379 πλαγιάρ. 6 σελ. 2186. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας των A. Glöckner/S. Dickert/M. Landsberg/S. Scholz/K. Schönfeldt, ό.π., σελ. 24, δεν υφίσταται στη Γερμανία αντιπροσωπευτικότητα των ενόρκων σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού λόγω του συστήματος επιλογής τους· έτσι και ο K. Volk, "Der Laie als Strafrichter", ό.π., σελ. 374.

³¹⁵ N. Χατζηνικολάου, σε: *Ο νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας*, ό.π., άρθ. 383 πλαγιάρ. 3 σελ. 2197 και πλαγιάρ. 5 επ. σελ. 2198 επ. Ομοίως και στη Γερμανία το σύστημα επιλογής ενόρκων δέχεται κριτική ότι δεν συμβάλλει στην αντιπροσωπευτική εκπροσώπηση όλων των κοινωνικών στρωμάτων, για διαφορετικούς όμως λόγους (G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 209 επ.· βλ. παραπομπές στην αμέσως προηγούμενη υποσ.).

³¹⁶ N. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 40 σελ. 2167· Idem, ό.π., άρθ. 383 πλαγιάρ. 8 σελ. 2199.

³¹⁷ A. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 7 σελ. 1521.

³¹⁸ ΜΟΕΛαρ 75/1996 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ (αφορούσε αίτηση ενόρκου περί αποχής από τα καθήκοντά του λόγω ενεργούς συμμετοχής του ίδιου στο κόμμα που συμμετείχε και ο κατηγορούμενος)· M. Mar-

Δ. Τα ένδικα μέσα κατά των αποφάσεων του Μικτού Ορκωτού Δικαστηρίου

Κατά τον Γ.-Α. Μαγκάκη, τα μικτά ορκωτά δικαστήρια δεν επέφεραν καμία βελτίωση στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης σε σύγκριση με τα παλαιότερα αμιγή ορκωτά, αλλά, πέραν του συμβολισμού που έχει η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου στην άσκηση της δικαστικής λειτουργίας, «εν είναι το μέγα προσόν των μικτών. Καθιστούν ευκολωτέραν την λύσιν της δευτεροβαθμίου κρίσεως»³¹⁹. Με την υιοθέτηση του μικτού ορκωτού συστήματος αίρονται, τρόπον τινά, τα θεωρητικά εμπόδια για το εκκλητό ενώπιον ανωτέρου δικαστηρίου της απόφασης στη λήψη της οποίας συμμετείχε λαϊκός δικαστής. Όπως αναφέρθηκε, η έννοια του (αμιγούς ορκωτού) Κακουργιοδικείου ήταν ασύμβατη με τη χορήγηση καθολικού ενδίκου μέσου, ήτοι δικαιώματος άσκησης έφεσης στον κατηγορούμενο, ώστε να κριθεί εκ νέου καθ' ολοκληρίαν η υπόθεσή του σε δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας, αφού τον είχε κρίνει αμέσως (ο κατ' αμάχητο τεκμήριο αλάνθαστος) κυρίαρχος λαός χωρίς (ανάγκη για) αιτιολογία της απόφασής του³²⁰. Την παραδοσιακή αυτή άποψη στη συνταγματική θεωρία εξέθεσε ευσύννοπτα στην αρμόδια Υποεπιτροπή ο Πρόεδρος της Επιτροπής Συντάγματος Κ. Τσάτσος, θεωρώντας ότι η αυτή ratio συντρέχει ομοίως, αν το Σ. κατοχυρώνει ρητά την πλειοψηφία των ενόρκων, ιδίως αν αυτή είναι μεγάλη³²¹: «*Ήθελα να κάμω την εξής παρατήρησιν. Ένδικα μέσα κατ' αποφάσεων κακουργιοδικείων δεν υπήρχον, διότι τα κακουργιοδικεία ήσαν πάντοτε ορκωτά δικαστήρια. Ήδη γίνεται το εξής, δίδομεν το ένδικον μέσον εις το κακουργιοδικείον, αλλά συγχρόνως διατηρούμεν και το ορκωτόν. Εφ' όσον υπεστηρίχθη η πλειοψηφία των ορκωτών, υπάρχει κάποια αντινομία αν δίδωμεν έφεσιν. Δι' αυτό, είναι καλλίτερον να αφήσωμεν εις τον νόμον να αποφασίση εάν θα υπάρχη πλειοψηφία ή*

γαρίτης/Α. Μαργαρίτη, *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας (Ερμηνεία – Εφαρμογή)*, 2020, άρθ. 14 πλαγιάρ. 3 σελ. 59 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 195 επ. Βλ. συνοπτική παράθεση της σχετικής νομολογίας του ΕΔΔΑ από τον Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 8 επ. σελ. 1521 επ.

³¹⁹ Γ.-Α. Μαγκάκης, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 273 · ομοίως ο Βουλευτής Ι. Σεργάκης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 720. Έτσι και στην θεωρία: Η. Γάφος, *Τα μικτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 87 · Α. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 53 · Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 842.

³²⁰ Α. Eser, «Λαϊκή συμμετοχή στη γερμανική ποινική δικαιοσύνη», ό.π., σελ. 51 · πρβλ. Α. Παπαδαμάκη, ό.π., σελ. 46, κατά τον οποίο ένα από τα μειονεκτήματα του ορκωτού συστήματος είναι η δυσχέρεια θεσμοθέτησης δεύτερου βαθμού δικαιοδοσίας.

³²¹ *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 279. Ο εισηγητής της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκης, αυτόθι, αντέτεινε ότι το ένδικο μέσο της εφέσεως δεν προβλεπόταν στο αμιγές ορκωτό σύστημα, όπου οι ένορκοι εξορισμού δεν αιτιολογούν την απόφασή τους, αλλά στο μικτό ορκωτό δικαστήριο, όπου συμμετέχουν και τακτικοί δικαστές, «δεν είναι το ίδιο πράγμα». Βλ. επίσης την τοποθέτηση του Βουλευτή Ι. Σεργάκη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 720.

όχι ορκωτών δικαστών. Διότι αν φθάσωμεν εις πλειοψηφίαν ορκωτών δικαστών μεγάλη, δεν θα δικαιολογήται το ένδικον μέσον».

- 96 Ωστόσο, εύγλωπτα διατυπώθηκε από όλες τις πλευρές κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση ότι δεν είναι δυνατόν να χορηγείται δικαίωμα έφεσης για πταίσμα (που τότε προβλέπονταν ακόμη) ή για πλημμέλημα αρμοδιότητας Μονομελούς Πλημμελειοδικείου και όχι για κακούργημα, το οποίο μάλιστα μπορεί να απειλείται με την εσχάτη των ποινών (τότε μάλιστα ίσχυε ακόμη η θανατική ποινή)³²². Έτσι, η ρητή συνταγματική επιταγή του άρθ. 97 παρ. 1 εδάφ. β΄ για την πρόβλεψη ενδίκου μέσου κατά των αποφάσεων του ΜΟΔ αποτέλεσε άλλη μια καινοτομία του Σ. 1975³²³. Η ανάγκη πρόβλεψης ενδίκου μέσου κατά της αποφάσεως του ΜΟΔ είχε μάλιστα επισημανθεί από την ποινικοδικονομική θεωρία ήδη κατά την πρώτη περίοδο της λειτουργίας του επί δικτατορίας³²⁴. Παρ' όλα αυτά, ο προσδιορισμός του είδους των ενδίκων μέσων που επιτρέπονται κατά των αποφάσεων του ΜΟΔ επαφίεται κατά τη συνταγματική ρύθμιση

³²² Βλ. εισήγηση Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 262· επίσης τις τοποθετήσεις των Βουλευτών Η. Ηλιού, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 269· Ν. Αλαβάνου, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 271· Κ. Παπαρρηγόπουλου, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 274· Μ. Στεφανίδη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 275· Γ.-Α. Μαγκάκη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 722. Βλ. επίσης Η. Γάφο, *Τα μικτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 87· Ν. Ανδρουλάκη, *ΠοινΧρ 1972*, σελ. 422. Ιδιαίτερα παραστατική για την ανώμαλη κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης μετά την εισαγωγή του μικτού ορκωτού συστήματος με πλειοψηφία τακτικών δικαστών από το δικτατορικό καθεστώς ήταν η εισήγηση στην Ολομέλεια της Βουλής του γενικού εισηγητή της πλειοψηφίας Δ. Παπασπύρου, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 708: «Ακούσατε τώρα την αντινομίαν που παρουσιάζει η τοιαύτη σύνθεσις των Κακουργιοδικείων. Συμφώνως με τας διατάξεις της Ποινικής Δικονομίας ποινικά δικαστήρια είναι τα Πταισματοδικεία, τα Πλημμελειοδικεία, τα Εφετεία διά την κρίσιν των υποθέσεων εις δεύτερον βαθμόν και τα Κακουργιοδικεία. Σύμφωνα με τας ισχύουσας δικονομικάς διατάξεις οι τρείς πλημμελειοδικοί δικάζουν ανεκκλήτως 89 ημέρας φυλακήν. Από 90 ημερών και επέκεινα - όπως λέγει και η διάταξις της Δικονομίας- υπόκεινται οι εκδιδόμεναι αποφάσεις εις το ένδικον μέσον της εφέσεως. Και συνεπώς η κρίσις των τριών πλημμελειοδικών, όταν επιβάλλουν ποινήν φυλακίσεως 90 ημερών και πέραν τίθενται υπό την κρίσιν του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου. Τρείς ανώτεροι δικαστικοί, τρείς Εφέται κρίνουν την υπόθεσιν και τελεσιδίκως αποφαινόνται περί της ενοχής του κατηγορουμένου και της επιβλητέας ποινής. Ακούστε τώρα το παράδοξον και την φοβερήν αντινομίαν. Ενώ οι τρείς πλημμελειοδικοί επιβάλλουν ανεκκλήτως ποινήν φυλακίσεως 89 ημερών εις τα μικτά λεγόμενα Κακουργιοδικεία οι τρείς Πλημμελειοδικοί μετά του Προέδρου που άλλοτε έχει βαθμόν Προέδρου Πρωτοδικών και άλλοτε Εφέτου δικάζουν και επιβάλλουν ανεκκλήτως και ποινήν θανάτου ακόμη, διότι τα μετέχοντα τρία λαϊκά μέλη δεν ημπορούν να παίξουν αποφασιστικόν ρόλον».

³²³ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 18 σελ. 1524.

³²⁴ Ibidem.

στον κοινό νομοθέτη³²⁵. Μολονότι κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση εγένετο λόγος μετ' επιτάσεως για ρητή συνταγματική κατοχύρωση του ενδίκου μέσου της εφέσεως, δηλαδή δευτέρου βαθμού δικαιοδοσίας, και αυτή ήταν η πρόταση της Επιτροπής Συντάγματος³²⁶, δεδομένου ότι αναίρεση κατά των αποφάσεων του Κακουργιοδικείου προβλεπόταν ούτως ή άλλως και προηγουμένως³²⁷, η άποψη αυτή τελικά δεν επικράτησε στην Ολομέλεια της Βουλής κατά την ψήφιση του Σ. 1975³²⁸. Συνεπώς, από το ισχύον Σ. δεν απορρέει υποχρέωση του κοινού νομοθέτη να θεσπίσει ένδικο μέσο έφεσης κατά της απόφασης του ΜΟΔ, η άσκηση του οποίου οδηγεί σε νέα καθολική κρίση της ποινικής υπόθεσης από ανώτερο δικαστήριο δευτέρου βαθμού δικαιοδοσίας³²⁹. Αρκεί, δηλαδή, για την ικανοποίηση της συνταγματικής επιταγής η πρόβλεψη του ενδίκου μέσου της αναίρέσεως, ακόμη δε και με δραστικό περιορισμό των επιτρεπόμενων λόγων αυτής (πρβλ. την οιοιεί αναίρεση, μόνον κατ' όνομα έφεση κατά βουλευμάτων του άρθ. 478 ΚΠΔ).

Η ρύθμιση του άρθ. 97 παρ. 1 εδάφ. β' αποκλίνει, πάντως, από τη γενική ρύθμιση του άρθ. 20 παρ. 1 Σ. 1975 (δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας), η οποία δεν κατοχυρώνει κατά την κρατούσα άποψη συνταγματικό δικαίωμα για πρόβλεψη ενδίκων μέσων γενικώς³³⁰. Η Ελλάδα δεσμεύεται όμως από διατάξεις κυρωμένων διεθνών συνθηκών, και συγκεκριμένα από το άρθ. 2 του 7ου συμπληρωματικού πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ (ν. 1705/1987) και το άρθρο 14 παρ. 5 του ΔΣΑΠΔ (ν. 2462/1997), που κατοχυρώνουν το ατομικό δικαίωμα της επανεξέτασης από ανώτερο δικαστήριο οποιασδήποτε ποινικής απόφασης με την οποία κάποιος κηρύχθηκε ένοχος ή του επιβλήθηκε ποινή, δηλαδή το δικαίωμα άσκησης εφέσεως³³¹. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το ζήτημα της μη κατοχύρωσης ρητώς στο Σ. του ενδίκου μέσου της έφεσης, δηλαδή δευτέρου βαθμού δικαιοδοσίας για τις αποφάσεις του ΜΟΔ, συνδέεται με το γεγονός ότι και τα πενταμελή Εφετεία δικάζαν την εποχή της θέσπισης του Σ. 1975 ανεκκλήτως. Ορθά λοιπόν παρατηρήθηκε κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση ότι αν κατοχυρωθεί

97

³²⁵ Ibidem.

³²⁶ Βλ. τοποθέτηση του εισηγητή της πλειοψηφίας Λ. Μπουρνιά, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 712· επίσης την τοποθέτηση του βουλευτή Α. Κανελλόπουλου, *Πρακτικά Επιτροπής*, σελ. 408.

³²⁷ Βλ. εισήγηση του εισηγητή της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 262· ομοίως ο βουλευτής Α. Κανελλόπουλος, *Πρακτικά Επιτροπής*, σελ. 408.

³²⁸ Υιοθετήθηκε έτσι η απορριφθείσα κατά πλειοψηφία από την Επιτροπή Συντάγματος πρόταση του βουλευτή Θ. Κονίτσα (βλ. *Πρακτικά Επιτροπής*, σελ. 408).

³²⁹ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 18 σελ. 1524.

³³⁰ Πρβλ. ibidem.

³³¹ Ibidem, σελ. 1525.

συνταγματικά το ένδικο μέσο της Έφεσης για τα κακουργήματα που εκδικάζει το ΜΟΔ το ίδιο πρέπει να γίνει και για τα κακουργήματα που υπάγονται στην αρμοδιότητα των πενταμελών Εφετείων³³².

- 98 Με το ν. 969/1979 ο κοινός νομοθέτης προέβλεψε το πρώτον ένδικο μέσο έφεσης κατά των αποφάσεων του ΜΟΔ και ανέθεσε την εκδίκασή του σε μικτό ορκωτό δικαστήριο δευτέρου βαθμού, το Μικτό Ορκωτό Εφετείο, το οποίο συγκροτείται κατ' αναλογίαν προς το ΜΟΔ με ανώτερους τακτικούς δικαστές και ενόρκους που έχουν συμπληρώσει οπωσδήποτε το τεσσαρακοστό έτος της ηλικίας τους (βλ. ανωτ. υπό IV.1.Γ)³³³. Το ΜΟΕ εκδικάζει και υπό το νέο ΚΠΔ τις εφέσεις κατά των αποφάσεων του ΜΟΔ (άρθ. 109 παρ. 2 ΚΠΔ), ανεξάρτητα από τον χαρακτήρα των εγκλημάτων ως κακουργημάτων ή πολιτικών πλημμελημάτων³³⁴.
- 99 Το ΜΟΕ δεν κατοχυρώνεται πάντως στο Σ., το οποίο προβλέπει μόνο το ΜΟΔ ως δικαστήριο πρώτου βαθμού δικαιοδοσίας για τα κακουργήματα και τα πολιτικά εγκλήματα. Επομένως, δεν αποκλείεται από το Σ. η εκδίκαση του ενδίκου μέσου της εφέσεως κατά των αποφάσεων του ΜΟΔ (όπως είναι, άλλωστε, αυτονόητο για το ένδικο μέσο της αναιρέσεως) να ανατεθεί από τον κοινό νομοθέτη σε τακτικό ποινικό δικαστήριο αποτελούμενο από τακτικούς δικαστές και μόνον, π.χ. στο Πενταμελές Εφετείο Κακουργημάτων³³⁵. κατ' αντιστοιχία, δηλαδή, με όσα γίνονται δεκτά στην ειδική ποι-

³³² Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 129. Έτσι και ο βουλευτής Α. Κουτσόγιωργας, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 716, ο οποίος πρότεινε από τότε το σύστημα που καθιερώθηκε παρ' ημών και ισχύει μέχρι σήμερα από το ν. 1649/1986 (ό.π.): «Δεύτερον, διά της δυνατότητας αυτής του δεύτερου βαθμού θα υπάρξη η ευχέρεια δια τα αδικήματα τα εκδικαζόμενα από τα τριμελή Εφετεία να πηγαίνουν εις τα 5μελή Εφετεία, όπως έχει συμβή ήδη με τις σχετικές διατάξεις της ποινικής δικονομίας μας. Είναι απαράδεκτον, επαναλαμβάνω, να μην θεσπίσωμεν και πάλιν την δυνατότητα ώστε και εάν παραμείνουν τα 5μελή Εφετεία για ελάχιστα εκ των αδικημάτων αυτών, να υπάρξη δυνατότης να εκδικάζωνται από τα 3μελή Εφετεία, εις α' βαθμόν ώστε να έχουν τον δεύτερον βαθμόν της δικαιοδοσίας εις τα 5μελή Εφετεία». Συμφ. και ο Γ.-Α. Μαγκάκης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 723. Το σύστημα αυτό είχε ήδη προταθεί από τον Ν. Ανδρουλάκη, ΠoinXp 1972, 428 επ., (βλ. και κατωτ. στο κείμενο υπό IV.2.Γ)· συμφ. και ο Τ. Φιλιππίδης, *Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια*, ό.π., σελ. 129.

³³³ Κατά τον εισηγητή της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 262, ήταν ευνόητο «ότι και το Δευτεροβάθμιον Δικαστήριον και αυτό δέον να είναι μικτόν ορκωτόν απαρτιζόμενο κατά πλειοψηφίαν εξ ενόρκων». Έτσι συμβαίνει και στη Γαλλία (V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 218).

³³⁴ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 324 επ. · Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 53.

³³⁵ Τα πενταμελή Εφετεία (Landgerichte) δικάζαν τις εφέσεις κατά των αποφάσεων των μικτών ορκωτών δικαστηρίων στη Γερμανία από το 1879 μέχρι τη μεταρρύθμιση του Ε. Emminger το 1924

νική δικαιοδοσία των στρατιωτικών δικαστηρίων, όπου το δικαστήριο του δεύτερου βαθμού δικαιοδοσίας που εκδικάζει τις εφέσεις κατά των αποφάσεων των στρατιωτικών ποινικών δικαστηρίων (Αναθεωρητικό Δικαστήριο) απαρτίζεται αποκλειστικά από δικαστικούς λειτουργούς της στρατιωτικής δικαιοσύνης, εξομοιωμένους κατά πάντα με τους τακτικούς δικαστές (βλ. ερμηνεία άρθ. 96). Η εκδίκαση εφέσεων κατά αποφάσεων των μικτών ορκωτών δικαστηρίων από δικαστήρια απαρτιζόμενα μόνον από τακτικούς δικαστές απαντά και σε ξένες δικαιοδοσίες που έχουν υιοθετήσει το μικτό ορκωτό σύστημα (π.χ. Κροατία, Κίνα)³³⁶.

Ε. Η ειδική δικονομική μεταχείριση του πολιτικού εγκλήματος

Οι διατάξεις για την εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων από αμιγή ή μικτά ορκωτά δικαστήρια, με τη συμμετοχή δηλαδή του λαϊκού στοιχείου, δεν έπαυσαν ποτέ να τροφοδοτούν τη θεωρητική συζήτηση, αλλά παρέμειναν διαχρονικά στη συνταγματική μας ιστορία γράμμα κενό. *Ουδέποτε έχουν εφαρμοστεί και ουδείς έχει δικαστεί ποτέ στην Ελλάδα από ποινικό δικαστήριο με τη συμμετοχή ενόρκων λόγω του χαρακτήρα του εγκλήματός του ως πολιτικού, ακόμη και σε περιόδους ομαλής κοινοβουλευτικής λειτουργίας του πολιτεύματος*³³⁷. Το πολιτικό έγκλημα κατάγεται μεν ιστορικά, αλλά δεν πρέπει να συγχέεται εννοιολογικά με τον εγκληματολογικό φαινότυπο του πολιτικού εγκληματία, ο οποίος έκανε την εμφάνισή του στις αρχές του 19ου αιώνα στη Γαλλία και «ήταν ο εμφορούμενος από ευγενή ιδανικά αγωνιστής ο οποίος εμάχετο για την επικράτηση των φιλελεύθερων ιδεών του κατά του απολυταρχικού καθεστώτος»³³⁸. Υπό το πρίσμα των φιλελεύθερων αντιλήψεων της εποχής ο πολιτικός εγκληματίας θεωρήθηκε άξιος ευνοϊκής ποινικής μεταχείρισης αφενός δια της επιβολής μη αιμωτικής ποινής σε ουσιαστικό ποινικό επίπεδο και αφετέρου δια της εκδίκασης των πράξεων του από το αμιγές ορκωτό δικαστήριο σε δικονομικό επίπεδο, ρυθμίσεις που αποτυπώθηκαν στον γαλλικό Συνταγματικό Χάρτη του 1830 και στους νόμους της εποχής εκείνης³³⁹. Συνεπώς, η ειδική δικονομική μεταχείριση του πολιτικού εγκλήματος

[T. Rönnau, *Grundwissen*, ό.π., σελ. 501 · βλ. ανωτ. υποσ. 122].

³³⁶ V. Hans/R. Helm, "Procedural Roles", ό.π., σελ. 218.

³³⁷ Ν. Αλιβιζάτος, «Η ιδιότυπη μεταχείριση», ό.π., σελ. 216 · 220 επ. · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 28 σελ. 1529 · Γ. Σωτηρέλης, *Τρομοκρατία, πολιτικό έγκλημα και δημοσιότητα της δίκης*, ό.π., σελ. 1991.

³³⁸ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 19 σελ. 1525 · Ν. Δημητράτος, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, ό.π., σελ. 62. · Δ. Κυρίτσος, *Τρομοκρατία και πολιτικό έγκλημα: Προτάσεις για μια ταξινόμηση*, ΠοινΧρ 2005, 491.

³³⁹ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 19 σελ. 1525 · Ν. Δημητράτος, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως*

ως προς την καθ' ύλην αρμοδιότητα για την εκδίκασή του συνδέεται ιστορικά με την ευγένεια-μη ιδιοτέλεια του κινήτρου του δράστη³⁴⁰.

- 101 Κάθε εποχή έχει όμως τη δική της πολιτική εγκληματικότητα εν ευρεία εννοία, δηλαδή μια κοινωνική συμπεριφορά η οποία χαρακτηρίζεται από την εποχή της, αλλά και ταυτόχρονα την χαρακτηρίζει και η οποία (συμπεριφορά) στρέφεται κατά των θεμελίων της κρατικής και κοινωνικής τάξης κατά παράβαση των πρωτευόντων κανόνων που θεσπίζει η πλειοψηφία³⁴¹. Η πολιτική εγκληματικότητα εμφανίζει έτσι αφενός μεν μια αντικειμενική πλευρά η οποία εκδηλώνεται δια της προσβολής των θεμελίων της κατεστημένης πολιτείας και αποτυπώνεται στα εγκλήματα του πρώτου κεφαλαίου του Ειδικού Μέρους του ΠΚ που τυποποιούν τις προσβολές κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος· αφετέρου δε μια υποκειμενική πλευρά η οποία συνίσταται στο πολιτικό κίνητρο από το οποίο εμφορείται ο δράστης μιας αξιόποινης πράξης³⁴². Συνεπώς, η ορθή προσέγγιση της συνταγματικής έννοιας του πολιτικού εγκλήματος προϋποθέτει την εναργή διακριση μεταξύ *αντικειμενικώς πολιτικού εγκλήματος* (οι προσβολές του δημοκρατικού πολιτεύματος που περιγράφονται στα άρθ. 134 επ. ΠΚ) και *υποκειμενικώς πολιτικού εγκλήματος*, δηλαδή της προσβολής με πολιτικά κίνητρα ατομικών εννόμων αγαθών (ζωή, υγεία, περιουσία-ιδιοκτησία, προσωπική ελευθερία) με πράξεις του κοινού ποινικού δικαίου (299 επ., 308 επ., 372 επ., 322 επ. ΠΚ)³⁴³.
- 102 Αρχέτυπο του πολιτικού εγκλήματος συνιστά η τυραννοκτονία και γενικότερα η δολοφονία του επικεφαλής της πολιτειακής εξουσίας, δια της οποίας επιτυγχάνεται η ανατροπή του καθεστώτος³⁴⁴. Εντούτοις, δεν βρίσκεται ο φόνος του Καίσαρα από τον Βρούτο και τους συντρόφους του (15.03.44 π.Χ.) στην «αρχή του τόξου» της πολιτικής εγκληματικότητας, όπως υποστήριξε ο Β. Schünemann, αλλά ο φόνος του Ίππαρχου από τον Αρμόδιο και τον Αριστογείτονα περίπου πέντε αιώνες πιο πριν³⁴⁵. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται τετελεσμένες ή εν αποπείρα ανθρωποκτονίες πραγματικών

και ο εκ συνειδήσεως δράστης, ό.π., σελ. 62· Ν. Αλιβιζάτος, «Η ιδιότυπη μεταχείριση», ό.π., σελ. 212· Ν. Ανδρουλάκης, *Επανάστασις-πραξικόπημα και Ποινικόν Δίκαιον*, ΝοΒ 1975, 834.

³⁴⁰ Ν. Δημητράτος, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, ό.π., σελ. 62.

³⁴¹ Ορισμός του Β. Schünemann, *Politisch motivierte Kriminalität*, in: W. de Boor (Hrsg.), *Politisch motivierte Kriminalität – echte Kriminalität?*, 1978, σελ. 49.

³⁴² Β. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 49 επ.

³⁴³ Βλ. για τη διάκριση Β. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 49 επ.

³⁴⁴ Β. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 53.

³⁴⁵ Από εκεί προέρχεται ετυμολογικά και η έννοια: αφαίρεση της ζωής του Τυράννου, δηλ. του μη ευγενούς καταγωγής επικεφαλής της πόλεως-κράτους, που έκανε την εμφάνισή του σε πολλές ελληνικές πόλεις-κράτη περί τα τέλη του 6ου – αρχές του 5ου αιώνα π.Χ..

τυράννων ή και δημοκρατικά εκλεγμένων αρχηγών κρατών, όπως π.χ. η δολοφονία του Abraham Lincoln από τον John Wilkes Booth (14.04.1865), η απόπειρα κατά του Adolf Hitler από τον συνταγματάρχη Claus von Stauffenberg (20.07.1944) και τους συντρόφους του που μετείχαν στο σχέδιο «Βαλκυρία» και η δολοφονία του John Fitzgerald Kennedy από τον Lee Harvey Oswald (22.11.1963)³⁴⁶. Από την ελληνική ιστορία μπορούν να αναφερθούν λ.χ. η απόπειρα δολοφονίας του δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλου από τον Αλέξανδρο Παναγούλη (13.08.1968), καθώς και η απόπειρα δολοφονίας κατά του Γεωργίου του Α΄ μετά τον άτυχο πόλεμο του 1897 (14.02.1898). Αυτό το κατεξοχήν αντικειμενικώς πολιτικό έγκλημα³⁴⁷ προβλεπόταν στη διαταξη του άρθ. 134 παρ. 3 ΠΚ 1950, καθώς παραδοσιακά ταυτιζόταν με προσπάθεια ανατροπής της κατεστημένης πολιτειακής τάξης. Ωστόσο, η απόπειρα δολοφονίας κατά του Γεωργίου του Α΄ στις 14.02.1898, η οποία συνδέθηκε με απόπειρα ανατροπής του για να «ξεπλυθεί» η ντροπή του άτυχου πολέμου του 1897, εκδικάστηκε από το Δικαστήριο Συνέδρων Αθηνών και, μολονότι η πράξη στοιχειοθετούσε αδίκημα εσχάτης προδοσίας κατά το άρθ. 123 ΠΝ, κρίθηκε ότι δεν ήταν πολιτικό αδίκημα (σύνθετο), διότι η Β΄ Εθνοσυνέλευση είχε διαλάβει στα πρακτικά της ως απόφασή της ότι η ανθρωποκτονία κατά του βασιλέως ουδέποτε δύναται να θεωρηθεί πολιτικό αδίκημα³⁴⁸. Από τη θέση σε ισχύ του νέου ΠΚ 2019 η διαταξη του άρθ. 134 παρ. 3 που τυποποιούσε ως εσχάτη προδοσία και την απόπειρα κατά της ζωής του Προέδρου της Δημοκρατίας καταργήθηκε³⁴⁹. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση επί του τελικού σχεδίου του νέου ΠΚ (σελ. 33) σε «ένα πολίτευμα ισονομίας, δεν μπορεί η προσβολή συγκεκριμένων προσώπων, όποια θέση κι αν κατέχουν, να αντιμετωπίζεται ως προσβολή του ίδιου του πολιτεύματος. Αν πράγματι υπάρχει προσπάθεια προσβολής του πολιτεύματος με τη θανάτωση του Προέδρου της Δημοκρατίας, τότε ο δράστης θα τιμωρηθεί τόσο γι' αυτήν, όσο και για την προσβολή της ζωής».

Το υποκειμενικώς πολιτικό έγκλημα, δηλαδή η πράξη με πολιτικά κίνητρα που στρέφεται κατά ατομικών εννόμων αγαθών τα οποία προστατεύονται από τις διατάξεις του κοινού ποινικού δικαίου, πληροί άνευ ετέρου τις οικείες ειδικές υποστάσεις, η δε

³⁴⁶ B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 53.

³⁴⁷ Πρόκειται για το λεγόμενο σύνθετο πολιτικό έγκλημα, το οποίο συμπροσβάλλει εκτός από το πολιτικό έννομο αγαθό και ένα ατομικό έννομο αγαθό και διακρίνεται από τα αμιγή πολιτικά εγκλήματα (N. Δημητράτος ό.π., σελ. 65· βλ. επίσης *Πρακτικά Επιτροπής*, σελ. 407 σχετικά με το ότι τα λεγόμενα «σύνθετα πολιτικά εγκλήματα» ήταν κατά τους συντάκτες του Σ. 1975 «αυτονοήτως» πολιτικά εγκλήματα).

³⁴⁸ Αναλυτικά N. Αλιβιζάτος, «Η ιδιότυπη μεταχείριση», ό.π., σελ. 209 επ.

³⁴⁹ Έτσι και στη Γερμανία ήδη από το 1968 (B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 53 επ.)

επιρροή που ασκεί το πολιτικό κίνητρο στη δικαιολόγηση της πράξης (άρση του αδίκου χαρακτήρα) και ιδίως στον καταλογισμό της εις ενοχή του δράστη εξετάζεται συνήθως στο πλαίσιο της γενικής δογματικής κατηγορίας του εκ πεποιθήσεως εγκλήματος³⁵⁰. Ο εκ πεποιθήσεως δράστης (στο μέτρο που διακρίνεται από τον συνειδησιακό δράστη) εμφανίζεται στην ποινική θεωρία μόνον ως ζήτημα επιμέτρησης της ποινής, καθώς η ποινική του ευθύνη δεν αμφισβητείται, δηλαδή το πολιτικό κίνητρο (που ασφαλώς δεν ασκεί επιρροή στην πλήρωση της ειδικής υπόστασης) δεν αναγνωρίζεται ως λόγος άρσης του αδίκου ούτε ως λόγος άρσης του καταλογισμού εις ενοχή του δράστη³⁵¹.

104 Κατά τις αντιλήψεις του 19ου αιώνα το ευγενές κίνητρο του πολιτικού εγκληματία ήταν εκείνο που τον καθιστούσε άξιο μιας ευνοϊκής, μη ατιμωτικής ποινικής μεταχείρισης και επέβαλλε την εκδίκαση των πράξεών του από το αμιγές ορκωτό δικαστήριο³⁵². Η διαδοση του εγκληματολογικού τύπου του πολιτικού εγκληματία και στη Γερμανία των αρχών του 20ου αιώνα έδωσε αφορμή στον φιλόσοφο και θεωρητικό του δικαίου (αλλά και πολιτικό) Gustav Radbruch να διαμορφώσει με επίκεντρο αυτόν την έννοια του «εκ πεποιθήσεως δράστη» ή «εκ πεποιθήσεως εγκληματία» (*Überzeugungstäter/Überzeugungsverbrecher*)³⁵³. Η έννοια αυτή υπήρξε κατά βάση μεν πολύ γενικότερη,

³⁵⁰ B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 50 επ., 58 επ., 69 επ. Βλ. επίσης την κατηγοριοποίηση και την ιστορική καταγραφή τέτοιων εγκλημάτων στη Γερμανία μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970 αυτόθι, σελ. 53 επ.

³⁵¹ Αναλυτικά B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 58 επ., 69 επ. · Ν. Δημητράτος, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, ό.π., σελ. 79 επ. · Ν. Ανδρουλάκης, *Ποινικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος I*, 2006, σελ. 518 επ., 561 επ. · U. Bopp, *Der Gewissenstäter und das Grundrecht der Gewissensfreiheit*, 1974, σελ. 252 · U. Ebert, *Der Überzeugungstäter in der neueren Rechtsentwicklung*, 1975, σελ. 17 με περαιτέρω παραπομπές · J. Sproß, *Die Unrechts- und Strafbegründung bei dem Überzeugungs- und Gewissenstäter (Ein quellhistorischer, philosophischer, staats- und strafrechtlicher Entwurf)*, 1992, σελ. 379. Ήδη έτσι ο G. Radbruch, *Vortrag des Berichterstatters*, in: *Verhandlungen des 34. Deutschen Juristentages zu Köln vom 12. bis 15. September 1926, 1927*, σελ. 358.

³⁵² Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 19 σελ. 1525. Κατά τον βουλευτή Ι. Σεργάκη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 720: «Το πολιτικό αδίκημα υποτίθεται ότι ετραυματίσε την πολιτική κοινωνία, την πολιτική τάξη, τον πολίτη. Και ο πολίτης πρέπει να είναι σε θέση να αποφανθή εάν πράγματι τραυματίσθηκε ή όχι.»

³⁵³ Βλ. χαρακτηριστικά G. Radbruch, *Der Überzeugungsverbrecher*, ZStW 44 (1924), 34 επ. · τον ίδιο, *Vortrag des Berichterstatters*, ό.π., σελ. 355. Βλ. επίσης Ν. Δημητράτο, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, ό.π., σελ. 61. Στην εισαγωγή της έκδοσης με τα άπαντά του, την οποία επιμελήθηκε ο μαθητής του Arthur Kaufmann, ο τελευταίος σημειώνει: «Ο εκ πεποιθήσεως δράστης είναι ένα ψυχοπαίδι του Radbruch πολύ ιδιαίτερης μορφής. Τον βοηθούσε συνεχώς να στέκεται και πάλι στα πόδια του, αλλά ποτέ δεν έμαθε να περπατάει» (A. Kaufmann, in: A. Kaufmann (Hrsg.), *Gustav Radbruch, Gesamtausgabe, Strafrecht II*, Bd. 8, 1998, σελ. 7).

από μια άποψη, όμως, και στενότερη από εκείνη του πολιτικού εγκληματία³⁵⁴. Το τότε επίκαιρο πολιτικό έγκλημα ήταν κατά τον Radbruch ένα επίκαιρο «ιστορικό σημείο εισόδου» δια του οποίου «*μια γενική σκέψη του δικαίου εισβάλλει στην πραγματικότητα*», ώστε η ειδική μεταχείριση του εκ πεποιθήσεως εγκλήματος που πρότεινε, δεν εξαρτάτο από το γεγονός ότι ο δράστης έδρασε στο πολιτικό ή θρησκευτικό πεδίο, αλλά μόνον από το αν η πράξη του εκπήδησε από μια πεποίθηση³⁵⁵. Ήδη ο M. G. Ferrus είχε χρησιμοποιήσει τον όρο πεποίθηση εξετάζοντας το ερώτημα της ειδικής μεταχείρισης εγκληματιών με πολιτικά κίνητρα κατά τον ποινικό σωφρονισμό³⁵⁶. Ο Radbruch έκανε όμως το αποφασιστικό βήμα περιλαμβάνοντας την έννοια του εκ πεποιθήσεως δράστη στο (αρχικά δημοσίευτο) σχέδιο Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα που συνέταξε³⁵⁷ και χάρη στην επιρροή του στα νομικά πράγματα, η οποία τότε άγγιζε την αυθεντία, όχι μόνο έθεσε το έναυσμα για τη σχετική συζήτηση, αλλά άσκησε αποφασιστική επιρροή και στην περαιτέρω εξέλιξή της³⁵⁸. Όπως ο τόνιζε ο Radbruch, ο εκ πεποιθήσεως δράστης γνωρίζει το άδικο της πράξης του και «...είναι ποινικά καλίσιμος αλλά πρέπει κατά την § 71 να τύχει ως εκ πεποιθήσεως εγκληματίας ειδικής μεταχείρισης»³⁵⁹. Στην § 71 του ανωτέρω σχεδίου Γενικού Μέρους προβλεπόταν η εισαγωγή ενός νέου είδους ποινής (ορθότερα: μια *διαφορετική* ποινική μεταχείριση), που ονομαζόταν «εγκλεισμός» (Einschließung) και αντλούσε την ονομασία του από τις διατάξεις του πρωσικού Ποινικού Κώδικα του 1851³⁶⁰. Ο Radbruch έθεσε ως αφετηρία του την παραδοχή ότι ο εκ πεποιθήσεως δράστης είναι ένας ιδιαίτερος τύπος εγκληματία, ο οποίος ως εκ τούτου απαιτεί ιδιαίτερη αντιμετώπιση/μεταχείριση στο πλαίσιο της αντεγκληματικής πολιτικής³⁶¹. Θεωρούσε απαραίτητη εκτός από την πρόβλεψη μιας (υποχρεωτικής και όχι δυναμικής) ειδικής μεταχείρισης για τον εκ

³⁵⁴ P. Noll, *Der Überzeugungstäter im Strafrecht*, ZStW 78 (1966), 642.

³⁵⁵ G. Radbruch, *Vortrag des Berichterstatters*, ό.π., σελ. 364.

³⁵⁶ J. Sproß, ό.π., σελ. 1 · N. Δημητράτος, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, ό.π., σελ. 13.

³⁵⁷ J. Sproß, ό.π., σελ. 1 · G. Beckstein, *Der Gewissenstäter im Strafrecht und Strafprozessrecht*, 1975, σελ. 37.

³⁵⁸ U. Ebert, ό.π., σελ. 11 · G. Beckstein, ό.π., σελ. 37 · J.-C. Gödan, *Die Rechtsfigur des Überzeugungstäters*, 1974, σελ. 11. Βλ. επίσης G. Radbruch, *Vortrag des Berichterstatters*, ό.π., σελ. 354.

³⁵⁹ G. Radbruch, *Vortrag des Berichterstatters*, ό.π., σελ. 358.

³⁶⁰ G. Radbruch, *Vortrag des Berichterstatters*, ό.π., σελ. 371. Βλ. επίσης B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 70 επ.

³⁶¹ G. Radbruch, *Leitsätze des Berichterstatters*, in: *Verhandlungen des 34. Deutschen Juristentages zu Köln vom 12. bis 15. September 1926, 1927*, σελ. 352 · A. Kaufmann, ό.π., σελ. 7.

πεποιθήσεως δράστη³⁶² και την περιγραφή του εκ πεποιθήσεως εγκλήματος από τον νόμο με ψυχολογικά χαρακτηριστικά, ορίζοντας ως εκ πεποιθήσεως έγκλημα την πράξη που εκπορεύεται από την ηθική, θρησκευτική ή πολιτική πεποίθηση ως κυρίαρχο και αποφασιστικό κίνητρο του δράστη της³⁶³. Κατά τον Radbruch το εκ (πολιτικής) πεποιθήσεως έγκλημα προϋπέθετε για την κατάφασή του ένα συγκεκριμένο ψυχολογικό πραγματικό/υπόσταση (psychologischer Tatbestand), το οποίο πρέπει να επισύρει, αντίστοιχα, μια ειδική έννομη συνέπεια/μεταχείριση³⁶⁴. Με άλλα λόγια, η ειδική μεταχείριση του εκ πεποιθήσεως δράστη προϋπέθετε ένα αντικειμενικώς διαπιστώσιμο ψυχολογικό δεδομένο³⁶⁵.

- 105** Μοναδική εξαίρεση δεχόταν ο Radbruch για την ειδική υπόσταση του φόνου (νοούμενου υπό την έννοια του παρ' ημίν προϊσχύσαντος ΠΝ)³⁶⁶, που τότε επέσυρε την ποινή του θανάτου και όχι απλή στέρση της ελευθερίας, ώστε δεν υπήρχε έδαφος για οποιαδήποτε ειδική μεταχείριση³⁶⁷. Κατ' αυτό τον τρόπο ο Radbruch ήθελε να λάβει μέριμνα ιδίως για την ιστορική φιγούρα του πολιτικώς «άλλως σκεπτόμενου»³⁶⁸. Διατύπωσε μάλιστα και κάποιους εμπειρικούς κανόνες (ενδείκτες) για την αναγνώριση ενός πολιτικού εκ πεποιθήσεως εγκληματία βάσει εξωτερικών χαρακτηριστικών³⁶⁹:

³⁶² G. Radbruch, *Leitsätze des Berichtstatters*, ό.π., σελ. 352, 368. Διαφορετικά θεωρούσε ότι η απονομή της δικαιοσύνης κινδύνευε να αποκτήσει ταξικό χαρακτήρα (βλ. αυτόθι).

³⁶³ G. Radbruch, *Vortrag des Berichtstatters*, ό.π., σελ. 366· A. Kaufmann ό.π., σελ. 7 επ.· B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 71 επ. Από την άλλη πλευρά ο G. Radbruch απέρριπτε ως κριτήριο διάκρισης του εκ πεποιθήσεως εγκληματία τον αλτρουϊστικό ή εγωιστικό χαρακτήρα του κινήτρου του, διάκριση που ανάγεται στον Enrico Ferri (βλ. G. Radbruch, *Vortrag des Berichtstatters*, ό.π., σελ. 356 επ.).

³⁶⁴ G. Radbruch, *Vortrag des Berichtstatters*, ό.π., σελ. 358. Η ανάγκη για την ανωτέρω ειδική μεταχείριση περιορίζεται ωστόσο κατά τον Radbruch μόνο όταν επιβάλλεται στερητική της ελευθερίας ποινή, η οποία προεχόντως εξυπηρετεί τον σκοπό της βελτίωσης του δράστη, συνεπώς η κατάφαση της έννοιας του εκ πεποιθήσεως εγκληματία δεν ασκεί καμία επιρροή όταν το δικαστήριο επιβάλλει απλώς χρηματική ποινή (G. Radbruch, *Vortrag des Berichtstatters*, ό.π., σελ. 368).

³⁶⁵ Radbruch, *ZStW* 44 (1924), 35· B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 72,

³⁶⁶ G. Radbruch, *Leitsätze des Berichtstatters*, ό.π., σελ. 353· Idem, *ZStW* 44 (1924), 38.

³⁶⁷ G. Radbruch, *Vortrag des Berichtstatters*, ό.π., σελ. 370.

³⁶⁸ J. Sproß, ό.π., σελ. 75.

³⁶⁹ G. Radbruch, *Vortrag des Berichtstatters*, ό.π., σελ. 368. Είναι σύμφυτο χαρακτηριστικό της τυπολογικής μεθόδου ότι οι ενδείκτες μπορεί να οδηγούν σε διαφορετική κατεύθυνση: Π.χ. ο επικεφαλής του «εκτελεστικού βραχίονα» της τρομοκρατικής οργάνωσης «17^η Νοέμβρη», ανέλαβε μετά τη σύλληψή του την «πολιτική ευθύνη» για τις ενέργειες της οργάνωσης, αλλά δεν έδειξε πρόθυμος να αποδεχτεί τις ποινικές συνέπειες των πράξεων του ακόμα και για τον αθώο περαστικό, που σκοτώθηκε κατά τη διάρκεια τρομοκρατικής επίθεσης, χαρακτηρίζοντάς τον μάλιστα «παράπλευρη απώλεια του πολέμου». Το τελευταίο θύμα της οργάνωσης ήταν βρετανός ταξιαρχος, για τον οποίο

Όταν λαμβάνει χώρα μια δολοφονία για πολιτικούς λόγους και ο δολοφόνος παραδίδεται στις αρχές, αναλαμβάνει την ευθύνη και είναι έτοιμος να υποστεί τις συνέπειες της πράξης του, τότε πρόκειται για εκ πεποιθήσεως εγκληματία· όταν, αντίθετα, επιδεικνύοντας δειλία διαφεύγει και προσπαθεί να αποφύγει τις συνέπειες της πράξης του, τότε κατά τον Radbruch τεκμαίρεται ότι δεν είναι εκ πεποιθήσεως εγκληματίας. Όταν πορίζεται επιμελώς τη γνώση περί του ουσιαστικού ρόλου του προσώπου κατά του οποίου στρέφεται, τότε είναι εκ πεποιθήσεως εγκληματίας· όταν, αντίθετα, χωρίς ουσιαστική γνώση της δημόσιας λειτουργίας ενός προσώπου πράττει ενδεχομένως επί τη βάσει φημών, τότε τεκμαίρεται ότι δεν είναι εκ πεποιθήσεως εγκληματίας. Όταν κάποιος πράττει βάσει ίδιου φρονήματος, το οποίο σφυρηλατήθηκε κατόπιν μιας κοπιώδους διεργασίας, τότε είναι εκ πεποιθήσεως εγκληματίας· όταν αντίθετα ισχυρίζεται προς υπεράσπισή του ότι απλώς υπάκουσε μια άνωθεν εντολή, τότε δεν είναι εκ πεποιθήσεως εγκληματίας.

Η προτεινόμενη ιδιαίτερη μεταχείριση του συγκεκριμένου δράστη δεν αναγόταν σε 106 ηθικούς παράγοντες, που επέβαλαν την επιβολή μιας *custodia honesta*, αλλά σε αμυγείς λόγους αντεγκληματικής πολιτικής³⁷⁰. Επρόκειτο για μια στερητική της ελευθερίας ποινή που δεν υπηρετούσε κανέναν από τους μέχρι τότε υποστηριζόμενους σκοπούς της ποινής, πλην της εξασφάλισης της κοινωνίας από την επικινδυνότητα του δράστη, και γι' αυτό κατά την ρητή παραδοχή του Radbruch «ομοιάζει πολύ περισσότερο σε μέτρο ασφαλείας παρά σε ποινή»³⁷¹. Ως απάντηση στο έγκλημα από πεποίθηση ο Radbruch πρότεινε λοιπόν μόνο ένα μέτρο ασφαλείας δικαιολογούμενο από την κατάσταση άμυνας στην οποία διατελεί το κράτος στη συγκεκριμένη περίπτωση³⁷², επειδή κανείς από τους παραδοσιακούς σκοπούς της ποινής δεν εξυπηρετείται με την επιβολή της σε έναν εκ πεποιθήσεως δράστη³⁷³. Η ηθικής φύσεως σύλληψη που επιδίωκε να αντιπαραθέσει τον εκ πεποιθήσεως εγκληματία σαν κάτι ισότιμο προς το κράτος,

---

προβλήθηκε ο ισχυρισμός ότι είχε λάβει μέρος σε πολεμικές επιχειρήσεις στο Ιράκ κλπ. · σε καμία περίπτωση, ωστόσο δεν αποδείχτηκε κάτι τέτοιο, αλλά η οργάνωση στηρίχτηκε μάλλον σε φήμες και μια απλή συνωνυμία. Τέλος, ο εν λόγω κατηγορούμενος ουδέποτε ισχυρίστηκε ότι ενήργησε βάσει εντολών κλπ., αλλά μάλλον ιδιοποιήθηκε τον ρόλο του αρχηγού έναντι *etöerog* κατηγορούμενου ως «καθοδηγητή» της οργάνωσης, τονίζοντας έτσι το αυτόβουλον της δράσεως του.

³⁷⁰ G. Radbruch, ZStW 44 (1924), 36 · Idem, *Vortrag des Berichterstatters*, ό.π., σελ. 364.

³⁷¹ G. Radbruch, *Vortrag des Berichterstatters*, ό.π., σελ. 364 · B. Schünemann, ό.π., σελ. 71 επ.

³⁷² J. Sproß, ό.π., σελ. 18.

³⁷³ G. Radbruch, ZStW 44 (1924), 36 · Idem, *Vortrag des Berichterstatters*, ό.π., σελ. 359 επ. · × J. Sproß, ό.π., σελ. 10 · J.-C. Gödan, ό.π., σελ. 45 · U. Ebert, ό.π., σελ. 25.

ήταν αποφασιστικής σημασίας στην προσπάθεια αυτή³⁷⁴. Έγραφε χαρακτηριστικά ο Radbruch: «Ο εκ πεποιθήσεως εγκληματίας όμως δεν χρήζει ούτε βελτίωσης ούτε αξίζει ανταπόδοση, αλλά είναι απλώς ένας – μαχητά ή αμάχητα – άλλως-σκεπτόμενος, ένας αντίπαλος της σύγχρονης ηθικής, θρησκευτικής, πολιτικής εξουσίας, τον οποίο αυτή δικαιούται μεν χάριν της ίδιας επικράτησης να πολεμήσει, όχι όμως πεπεισμένη περί της ορθότητας των απόψεών της, να του επιβάλει βελτιωτικά ή ανταποδοτικά μέτρα»³⁷⁵. Όπως ο αντίπαλος στον πόλεμο, έτσι και ο πολιτικός εγκληματίας μπορούσε να θεωρηθεί μόνον επικίνδυνος, όχι όμως επίσογος³⁷⁶. Ο Radbruch αγωνίστηκε λοιπόν όχι για μια ηπιότερη, αλλά για μια διαφορετική μεταχείριση του εκ πεποιθήσεως δράστη³⁷⁷. Στην προσπάθειά του αυτή σε καμία περίπτωση δεν παραγνώρισε αυτό που και σήμερα γίνεται ιδιαιτέρως αντιληπτό, ότι δηλαδή ο εκ πεποιθήσεως δράστης μπορεί να είναι πολύ πιο επικίνδυνος για τα αλλότρια έννομα αγαθά από τον κοινό εγκληματία³⁷⁸.

107 Με τη μετατόπιση του κέντρου βάρους στη θετική γενική πρόληψη όσον αφορά τους σκοπούς της ποινής κατέστη, ωστόσο, μάλλον πρόδηλο ότι και ο πολιτικώς «άλλως σκεπτόμενος» πρέπει να υπόκειται σε ποινική μεταχείριση για να εμπεδώνεται η εμπιστοσύνη των λοιπών κοινωνιών στην ισχύ των πρωτευόντων κανόνων του δικαίου που ρυθμίζουν την ομαλή κοινωνική συμβίωση και να διαπαιδαγωγούνται αυτοί στη συμμόρφωση προς το δίκαιο³⁷⁹. Συνεπώς, με την εμφάνιση της θετικής γενικής πρόληψης εξέλειψε και η *ratio* της ειδικής ποινικής μεταχείρισης του εκ πολιτικής πεποιθήσεως δράστη σε κυρωτικό επίπεδο. Η ειδική μεταχείριση του πολιτικού εγκληματία, τουλάχιστον κατά το κοινό ποινικό δίκαιο, φαίνεται ότι περιορίστηκε τότε στο δικονομικό πεδίο (καθ' ύλην αρμοδιότητα μικτού ή αμιγούς ορκωτού δικαστηρίου, κώλυμα έκδοσης)³⁸⁰.

108 Κατά τη σχετική συνταγματική παράδοση η εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων (κακουργημάτων και πλημμελημάτων) λαμβάνει χώρα υπό το ισχύον Σ. πάντοτε με τη συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου. Το άρθ. 97 παρ. 1 Σ. προβλέπει αποκλειστική καθ' ύλην

³⁷⁴ J. Sproß, ό.π., σελ. 18 · πρβλ. J.-C. Gödan, ό.π., σελ. 41.

³⁷⁵ G. Radbruch, ZStW 44 (1924), 36 επ.× Idem, *Vortrag des Berichterstatters*, ό.π., σελ. 360.

³⁷⁶ P. Noll, ZStW 78 (1966), 641 · G. Beckstein, ό.π., σελ. 40.

³⁷⁷ J.-C. Gödan, ό.π., σελ. 45 επ.

³⁷⁸ Ibidem.

³⁷⁹ Για τη θετική γενική πρόληψη βλ. ενδεικτικά C. Roxin/L. Greco, *Strafrecht - Allgemeiner Teil*, Bd. I, 2020, § 3 πλαγιάρ. 26 επ. σελ. 141 επ. · X. Μυλωνόπουλο, ό.π., σελ. 75 επ.

³⁸⁰ Σε συνταγματικό επίπεδο εξακολουθεί βεβαίως να προβλέπεται ο θεσμός της αμνηστίας, ο οποίος παραδοσιακά αντιμετωπίζεται ως θεσμός του συνταγματικού δικαίου (Γ.-Α. Μαγκάκης, *Ποινικό Δίκαιο - Διάγραμμα Γενικού Μέρους*, 1984, σελ. 373 επ.).

αρμοδιότητα του ΜΟΔ για την εκδίκαση πολιτικών εγκλημάτων (ενν. από την έναρξη της ισχύος του Σ. 1975 και εφεξής)³⁸¹. Κατά την παραδοσιακή θεωρητική αντίληψη, όπως αυτή εκφράστηκε από τον Η. Γάφο: «*Η προτίμηση των λαϊκών κακουργοδικείων δια την εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων παρουσιάζεται δικαιολογημένη, καθόσον μόνον η ελευθέρα συνείδησις των ενόρκων δύναται καλλίτερον να εκτιμήση την ιδιαζουσαν μορφήν του πολιτικού εγκληματίου*»³⁸². Οι λαϊκοί δικαστές λειτουργούν στα πολιτικά εγκλήματα «*ως εγγυητές της εφαρμογής της δημοκρατικής αρχής του Κράτους Δικαίου, λόγω του ιδιαίτερου χαρακτήρα τους και της προσβολής των εννόμων αγαθών και των δικαιωμάτων που αυτά επιφέρουν*»³⁸³. Υποστηρίζεται ότι το άρθ. 97 παρ. 1 Σ. προβλέπει μόνον ειδική δικονομική μεταχείριση όσον αφορά την καθ' ύλην αρμοδιότητα για την εκδίκαση του πολιτικού εγκλήματος, η οποία δεν συνιστά όμως οπωσδήποτε ευνοϊκή μεταχείρισή του από τον συνταγματικό νομοθέτη³⁸⁴, αν και παραδοσιακά θεωρείται το πλέον ευνοϊκό μέτρο για τον δράστη του πολιτικού εγκλήματος³⁸⁵. Απλώς οι ένορκοι θεωρούνται αφενός μεν καταλληλότεροι ως άμεσοι εκφραστές της λαϊκής κυριαρχίας να αποδοκιμάσουν την πράξη του πολιτικού εγκληματία, η οποία ως *πολιτική* πράξη αποβλέπει σε μια μεταβολή της πολιτικής οργάνωσης της κοινωνίας· αφετέρου δε αποτελούν εγγύηση για τη δίκαιη δίκη του και την προστασία του από την αυθαιρεσία της κρατικής εξουσίας κατά της οποίας στράφηκε με την πράξη του³⁸⁶. Οι απόψεις αυτές θέτουν έτσι ως βάση τους έναν «άλλως πολιτικά σκεπτόμενο» εγκληματία κατά τον τύπο του G. Radbruch, ο οποίος χρήζει διαφορετικής αντιμετώπισης (όχι απαραίτητα ευνοϊκής) λόγω της πεποιθήσεως του.

Ορθά παρατηρείται, ωστόσο, ότι αυτά τα επιχειρήματα στερούνται αξίας σε ομαλές 109 πολιτικές περιόδους, στις οποίες οι δικαστές απολαμβάνουν συνταγματικά κατοχυρωμένης λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας³⁸⁷. Το ορκωτό σύστημα επινοήθηκε και λειτούργησε παραδοσιακά ως ανάχωμα στην αυθαιρεσία του ηγεμόνα η οποία εκτεινόταν μέχρι την επιλογή και την άσκηση επιρροής επί των διοριζόμενων από αυτόν τακτικών δικαστών (βλ. ανωτ. IV.1.Β.γ). Όσο η συνταγματική κατοχύρωση και η εμπέδωση της λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας των τακτικών δικαστών

³⁸¹ Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 247.

³⁸² Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 65.

³⁸³ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 127.

³⁸⁴ Γ. Σωτηρέλης, *Τρομοκρατία, πολιτικό έγκλημα και δημοσιότητα της δίκης*, ό.π., σελ. 1999 επ. · Δ. Κυρίτσης, *ΠοινΧρ* 2005, 494 επ.

³⁸⁵ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 22 σελ. 1526.

³⁸⁶ *Ibidem*, με περαιτέρω παραπομπές.

³⁸⁷ *Ibidem* · Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 251.

πραγματώνεται, τόσο η ratio της συμμετοχής του λαϊκού στοιχείου στη σύνθεση των τακτικών ποινικών δικαστηρίων φθίνει. Η εκδίκαση των πολιτικών εγκλημάτων από τα αμιγή ή μικτά ορκωτά δικαστήρια δεν απαιτούσε κατά το παρελθόν μια πρόσθετη δικαιολόγηση. Η υπαγωγή τους στο ΜΟΔ (και παλαιότερα στο αμιγές ορκωτό Κακούργιοδικείο) έλαβε χώρα, επειδή η ratio του θεσμού συνέτρεχε προδήλως, άνευ ετέρου στην περίπτωση τους³⁸⁸. Με άλλα λόγια, ο λόγος ύπαρξης του ορκωτού συστήματος συνέτρεχε χαρακτηριστικά στην περίπτωση του πολιτικού εγκλήματος και δεν διέφερε από τον γενικό λόγο της υπαγωγής εγκλημάτων στην αρμοδιότητα δικαστηρίων στα οποία συμμετέχουν εν όλω ή εν μέρει λαϊκοί δικαστές. Αν λοιπόν εκλείψει ο λόγος της συμμετοχής του λαϊκού στοιχείου στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, εκλείπει κατ' ανάγκην και ο λόγος της ειδικής δικονομικής μεταχείρισης του πολιτικού εγκλήματος στο άρθ. 97 Σ.

- 110 Τα μικτά ορκωτά δικαστήρια είναι αποκλειστικά αρμόδια για την εκδίκαση όλων των πολιτικών εγκλημάτων, κακούργημάτων και πλημμελημάτων³⁸⁹. Μολονότι το άρθ. 109 παρ. 1 περ. Β΄ ΚΠΔ αναφέρεται μόνο στα πολιτικά πλημμελήματα, η καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ για τα πολιτικά κακούργηματα είναι αυτονόητη λόγω της γενικής του αρμοδιότητας για την εκδίκαση όλων των κακούργημάτων σύμφωνα με το άρθ. 109 παρ. 1 περ. Α΄ ΚΠΔ³⁹⁰. Ωστόσο, υπαγωγή πολιτικών κακούργημάτων με νόμο στο Εφετείο υπό το ισχύον Σ. δεν επιτρέπεται, αφού για τα πολιτικά κακούργηματα δεν ισχύει η παρεχόμενη από το άρθ. 97 παρ. 2 εδάφ. Β΄ δυνατότητα, δεδομένου ότι τα

³⁸⁸ Πρβλ. ιδίως Γ. Σωτηρέλη, *Τρομοκρατία, πολιτικό έγκλημα και δημοσιότητα της δίκης*, ό.π., σελ. 2000, κατά τον οποίο η αρμοδιότητα των ΜΟΔ για τα πολιτικά εγκλήματα θεσπίστηκε «προκειμένου αφ' ενός να διασφαλισθεί στον μέγιστο βαθμό, μέσω αμοιβαίων ελέγχων και ισορροπιών, η αμεροληψία των δικαστών και η διαφάνεια της εκδίκασης των πολιτικών εγκλημάτων και αφ' ετέρου να νομιμοποιηθούν οι αυστηρές ποινές που κατά κανόνα επιβάλλονται». Τα δε επιχειρήματα κατά των ενόρκων ταυτίζονται κατά τον Σωτηρέλη (ό.π.) με τα επιχειρήματα για τον εξοβελισμό του πολιτικού εγκλήματος από τη συνταγματική διάταξη. Πρβλ. περαιτέρω Δ. ΠοινΧρ 2005, 494 επ. Αντίθετα για ειδική ratio κάνει λόγο ο Δ. Μπελαντής, *Η τρομοκρατία ως πολιτικό έγκλημα*, ΝοΒ 2003, 967, κατά την οποία η υπαγωγή στο ΜΟΔ «αποσκοπεί ακριβώς στην προστασία των παραβατικών πολιτικών αντιπάλων από την ενδεχόμενη εκδικητικότητα των θεσμικών οργάνων της κρατικής εξουσίας μέσα από την παρουσία του λαϊκού στοιχείου στους δικαστικούς μηχανισμούς».

³⁸⁹ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., πλαγιάρ. 37 σελ. 1531 · Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 324. Επομένως, το ΜΟΔ δεν έχει «τεκμήριο αρμοδιότητας» για την εκδίκαση πολιτικών εγκλημάτων (όπως για την εκδίκαση κακούργημάτων), αφού δεν νοείται καθ' ύλην αρμοδιότητα δικαστηρίου συγκεκριμένου αποκλειστικά από τακτικούς δικαστές για την εκδίκαση πολιτικού εγκλήματος υπό το ισχύον Σ. (πρβλ. αντίθετα, μάλλον εκ παραδρομής, Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 1 σελ. 1518).

³⁹⁰ Σ. Φλώρος, *Ο θεσμός των ενόρκων στο σύστημα της ελληνικής ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 758.

πολιτικά κακουργήματα αντιδιαστέλλονται σαφώς από τα λοιπά κακουργήματα στο γράμμα του άρθ. 97 παρ. 1 και 2 (βλ. αναλυτικά κατωτ. υπό IV.2.B)³⁹¹. Συνεπώς, το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθ. 97 παρ. 1 και 2 Σ. είναι όσον αφορά το πολιτικό έγκλημα διττό: Για τα μεν πολιτικά κακουργήματα είναι αποκλειστικά καθ' ύλην αρμόδιο το ΜΟΔ, συνεπώς απαγορεύεται η υπαγωγή τους με νόμο στο Εφετείο³⁹². Για τα δε πολιτικά πλημμελήματα είναι ομοίως αποκλειστικά καθ' ύλην αρμόδιο πάντοτε το ΜΟΔ, συνεπώς απαγορεύεται η υπαγωγή τους σε τακτικό ποινικό δικαστήριο απαρτιζόμενο αποκλειστικά από τακτικούς δικαστές, χωρίς δηλαδή συμμετοχή ενόρκων³⁹³. Κρίσιμη για την κατανομή της δικαιοδοσίας μεταξύ των ποινικών δικαστηρίων είναι 111 η έννοια του πολιτικού εγκλήματος. Αυτή δεν ορίζεται όμως ούτε στο Σ., μολοντί και σε άλλες διατάξεις του πέραν του άρθ. 97 προσδέονται σε αυτή έννομες συνέπειες, όπως λ.χ. στο άρθ. 47 παρ. 3 Σ. για τη χορήγηση αμνηστίας, στο άρθ. 62 Σ. για το ακαταδίωκτο βουλευτή μεταξύ δύο Βουλών και στο άρθ. 5 παρ. 2 εδ. γ' σχετικά με το κώλυμα έκδοσης προσώπου που διώκεται για την υπέρ της ελευθερίας δράση του, ούτε στον νόμο, ούτε σε διεθνή συμβατικά κείμενα, όπου προβλέπεται ιδίως ως κώλυμα έκδοσης (βλ. άρθ. 29 ΚΠΔ, άρθ. 438 περ. γ' ΚΠΔ, άρθ. 3 Ευρωπαϊκής Σύμβασης Έκδοσης [ν. 4165/1961])³⁹⁴. Κατά τις υποκειμενικές θεωρίες για την εννοιολόγηση του πολιτικού εγκλήματος κρίσιμο είναι μόνο το πολιτικό κίνητρο του δράστη (τέτοιος ήταν ο εκ πεποιθήσεως πολιτικός εγκληματίας του Radbruch)· κατά τις αντικειμενικές θεωρίες κρίσιμη είναι η πολιτική φύση των πληττόμενων εννόμων αγαθών· κατά τις μικτές θεωρίες πρέπει να συνδυάζεται η πολιτική φύση του πληττόμενου εννόμου αγαθού με το αντίστοιχο πολιτικό φρόνημα-κίνητρο του δράστη³⁹⁵.

³⁹¹ Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 114.

³⁹² Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 127· Θ. Δαλακούρας, ό.π., σελ. 324 υποσ. 812· Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 114.

³⁹³ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 126.

³⁹⁴ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 20 επ. σελ. 1525· Γ.-Α. Μαγκάκης, *Σκέψεις για την διαστολή της τρομοκρατίας από το πολιτικό έγκλημα*, ΝοΒ 2002, 1813· Ν. Δημητράτος, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, ό.π., σελ. 63 επ.· Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. υποσ. 164· Γ. Σωτηρέλης, *Τρομοκρατία, πολιτικό έγκλημα και δημοσιότητα της δίκης*, ό.π., σελ. 1986· Δ. Μπελαντής, ΝοΒ 2003, 965. Στη θεωρία αναφέρεται μόνο μια προσπάθεια ορισμού που έλαβε χώρα το 1871 διά νομοσχεδίου που υποβλήθηκε από τους Ν. Σαρίπολο και Κ. Προβελέγγιο, το οποίο δεν τελεσφόρησε (Ν. Δημητράτος, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, ό.π., σελ. 64· Χ. Παπαχαλαράμπος, *Η δομή των πολιτικών ποινικών θεσμών υπό τον Π.Ν. και τον Π.Κ.*, ΠοινΧρ 1998, 439).

³⁹⁵ Βλ. παρουσίαση των θεωριών για τον προσδιορισμό της έννοιας του πολιτικού εγκλήματος σε Ν. Δημητράτο, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, ό.π., σελ. 65 επ.· Α.

112 Το ζήτημα του προσδιορισμού της συνταγματικής έννοιας του πολιτικού εγκλήματος τέθηκε με οξύτητα κατά την εκδίκαση των κακουργημάτων μελών τρομοκρατικών οργανώσεων κατά τη δεκαετία του 2000 (ιδίως μετά την εξάρθρωση της τρομοκρατικής οργάνωσης «17 Νοέμβρη»), δεδομένου ότι και η εκ του Συντάγματος αρμοδιότητα του Εφετείου για εκδίκαση πολιτικών εγκλημάτων είχε εκπνεύσει με την περάτωση των δικών που αφορούσαν τις πράξεις των πρωταίτιων του πραξικοπήματος, για τις οποίες (και μόνο) η Συντακτική Πράξη της 03.10.1974 προέβλεπε την εξαιρετική αρμοδιότητα του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών³⁹⁶. Με την ΑΠ 1413/2010³⁹⁷ περατώθηκε αμετάκλητα η δίκη για τα μέλη της τρομοκρατικής οργάνωσης «17 Νοέμβρη». Στη σκ. 4 της ως άνω αποφάσεως επιβεβαιώθηκε και αποδόθηκε με ευσύννοπο τρόπο η απολύτως κρατούσα (άνω του αιώνας) στη νομολογία στενή αντικειμενική θεωρία για τον προσδιορισμό της έννοιας του πολιτικού εγκλήματος³⁹⁸ και, κατά συνέπεια, απορρίφθηκε η ένσταση καθ' ύλην αναρμοδιότητας του Εφετείου να εκδικάζει τις υποθέσεις εγκληματικών ή τρομοκρατικών οργανώσεων, τα μέλη των οποίων επικαλούνται ιδεολογικοπολιτικά κίνητρα: *«Νομοθετικός ορισμός της έννοιας του πολιτικού εγκλήματος δεν έχει διατυπωθεί. Ερμηνευτικώς, συνάγεται ότι ως πολιτικό έγκλημα θεωρείται εκείνο, το οποίο στρέφεται άμεσα εναντίον της συνταγματικής τάξεως της Χώρας και επιδιώκει την ανατροπή ή, έστω, την αλλοίωσή της. Η επιδίωξη αυτή, όμως, δεν αρκεί να αναφέρεται, υποκειμενικώς, ως στόχος της πολιτικής ιδεολογίας του δράστη, αλλά απαιτείται, πέραν αυτού, να αναδύεται, αντικειμενικώς, από την πραγματική συμβολή, την οποία η εκάστοτε εγκληματική συμπεριφορά είχε ή θα μπορούσε να έχει στην προσβολή της κατεστημένης εξουσίας. Και περαιτέρω, ως συναφές προς πολιτικό έγκλημα θεωρείται εκείνο, το οποίο, με την προσβολή που επιφέρει σε κάποιο άλλο έννομο αγαθό, έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την προπαρασκευή των μέσων για την τέλεση πολιτικού εγκλήματος με την ως άνω έννοια. Για την κατάφαση της συναφείας αυτής, το πολιτικό έγκλημα πρέπει να έχει συντελεσθεί. Υπό την έννοια αυτή, ως πολιτικό*

Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 25 σελ. 1527 · Δ. Μπελαντή, ΝοΒ 2003, 965 επ. · Γ. Σωτηρέλη, *Τρομοκρατία, πολιτικό έγκλημα και δημοσιότητα της δίκης*, ό.π., σελ. 1991 επ. · Χ. Παπαχαράλαμπος, *Πολιτικό έγκλημα και τρομοκρατία*, ΠοινΔικ 2003, 311 επ.

³⁹⁶ Βλ. αναλυτικά Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 29 επ. σελ. 1529 επ.

³⁹⁷ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁹⁸ Βλ. αναλυτικά Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 26 σελ. 1527 επ. · επίσης Ν. Δημητράτο, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, ό.π., σελ. 66 · Χ. Παπαχαράλαμπος, ΠοινΧρ 1998, 438 επ. · ΑΠ 362/1995 ΠοινΧρ 1995, 736 · επίσης αναλυτική παράθεση της παλαιότερης νομολογίας από τον Ν. Αλιβιζάτο, «Η ιδιότυπη μεταχείριση», ό.π., σελ. 211 (με παραπομπή στην ΑΠ 77/1898 Θέμικ 1898-1899, 325), 216 επ.

έγκλημα νοείται μόνο η εσχάτη προδοσία και οι προπαρασκευαστικές πράξεις αυτής (ΠΚ 134 επ.). Αντιθέτως, η συγκρότηση δομημένης ομάδας με διαρκή δράση ή η συμμετοχή σ' αυτήν με σκοπό τη διαπραξη διαφόρων εγκλημάτων του κοινού ποινικού δικαίου, μη δυναμένων να επηρεάσουν τη συνταγματική τάξη της Χώρας και στρεφόμενων κατά προσώπων ή πραγμάτων διαφορετικών από αυτά, τα οποία αναφέρονται στα άρθρα 134 επ. ΠΚ, δεν συνιστά πολιτικό έγκλημα, ασχέτως προς τον τρόπο, με τον οποίο οι φερόμενοι ως δράστες προσδιορίζουν ιδεολογικά τις ενέργειες αυτές».

Στην ελληνική θεωρία έλαβαν χώρα προσπάθειες επιστροφής στις ρίζες της δια- 113
φορετικής μεταχείρισης του πολιτικού εγκλήματος, στρέφοντας το βλέμμα από την πράξη στον δράστη της («θεωρία του πολιτικού εγκληματία»), και υποστηρίχθηκε μια (μάλλον προσαρμοσμένη στη σύγχρονη τότε πραγματικότητα των τρομοκρατικών οργανώσεων που εξαρθρώθηκαν κατά τη δεκαετία του 2000) εκδοχή μικτής θεωρίας κατά την οποία το αντικειμενικό στοιχείο προσδιορισμού της έννοιας του πολιτικού εγκλήματος συνίσταται στην ένταξη του δράστη που διακατέχεται από πολιτικά κίνητρα σε οργάνωση εμφορούμενη από «πολιτικό σκεπτικό» (σκοπό ανατροπής της κατεστημένης τάξης κ.λπ.)· πολιτικά εγκλήματα συνιστούν κατά την άποψη αυτή ακόμη και οι ληστείες («απαλλοτριώσεις») που τελούν τα μέλη της οργάνωσης για να τη χρηματοδοτήσουν, δηλαδή για να πραγματώσουν αυτό το «πολιτικό σκεπτικό»³⁹⁹. Η θεωρία αυτή εντάσσεται όμως στην προσπάθεια εγκαθίδρυσης ενός συστήματος αμιγώς αντικειμενικού προσδιορισμού του αδίκου (που δεν είναι η κρατούσα τάση στη σύγχρονη ποινική δογματική) και αποδίδει περισσότερο σκέψεις de lege ferenda, όπως και ο ίδιος ο εμπνευστής της Ι. Μανωλεδάκης παραδεχόταν, αφού στο Σύνταγμα και τον νόμο γίνεται λόγος για «πολιτικό έγκλημα» και όχι για «πολιτικό εγκληματία»⁴⁰⁰. Από συνταγματικής πλευράς αξιοσημείωτη είναι η προσέγγιση του Γ.-Α. Μαγκάκη, 114
ο οποίος, αν μη τι άλλο, ήταν παρών εν τη γενέσει του άρθρου 97 Σ. και βίωσε τις πολιτικές συνθήκες της εποχής που το Σ. 1975 καταρτίστηκε, αλλά και την ταραγμένη περίοδο που προηγήθηκε. Κατά τον Γ.-Α. Μαγκάκη η έννοια του πολιτικού εγκλήματος συνδέεται άρρηκτα με το δικαίωμα αντίστασης που κατοχυρώνει το άρθρο 120 παρ. 4 Σ. και επομένως δεν υπάρχει πολιτικό έγκλημα που στρέφεται κατά του δημοκρα-

³⁹⁹ Διατυπώθηκε από τον Ι. Μανωλεδάκη (βλ. Ποινικό Δίκαιο – Επιτομή Γενικού Μέρους, 72005, σελ. 317 επ.). Βρήκε απήχηση στους Γ. Σωτηρέλη, *Τρομοκρατία, πολιτικό έγκλημα και δημοσιότητα της δίκης*, ό.π., σελ. 1995 επ. · Δ. Μπελαντή, ΝοΒ 2003, 971 επ. Βλ. επίσης Ν. Δημητράτο, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, ό.π., σελ. 69 επ. · Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 25 σελ. 1527.

⁴⁰⁰ Ι. Μανωλεδάκης, ό.π., σελ. 318.

τικού πολιτεύματος, δεν νοείται πολιτικό έγκλημα σε συνθήκες δημοκρατίας⁴⁰¹. Το ευγενές κίνητρο του δράστη του πολιτικού εγκλήματος αποτελεί ιστορικώς την αιτία της ευμενούς ποινικής μεταχείρισης της πράξης του⁴⁰², η οποία επιδιώκεται με τις ευνοϊκές ρυθμίσεις των άρθρ. 5 παρ. 2 εδ. γ΄, 47 και 97 Σ.⁴⁰³. Πρέπει όμως να εκδηλώνεται αντικειμενικά δια της προσπάθειας ανατροπής ενός απολυταρχικού καθεστώτος αυθαιρεσίας και όχι ενός καθεστώτος δημοκρατικού. Υπέρ της άποψης αυτής συνηγορεί καταλυτικά το επιχείρημα εκ της συστηματικής ερμηνείας του άρθρ. 97 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρ. 5 παρ. 2 εδάφ. γ΄ Σ. 1975. Το Σ. 1975 δεν αναγνωρίζει πολιτικό έγκλημα, αν αυτό δεν συνδέεται με δράση υπέρ της ελευθερίας⁴⁰⁴. Συνεπώς, ακόμη και η εσχάτη προδοσία και οι προπαρασκευαστικές πράξεις αυτής (134 επ. ΠΚ) δεν αποτελούν πολιτικό έγκλημα, όταν στρέφονται κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος.

- 115 Προς την κατεύθυνση αυτή συνηγορούν και οι εξής σκέψεις: Το Σ. 1975 γεννήθηκε ως απάντηση στο ανελεύθερο καθεστώς της επταετούς δικτατορίας που επιβλήθηκε το 1967, κατόπιν τέλεσης πράξεων εσχάτης προδοσίας. Ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975, ήτοι η Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή, δεν ήθελε να αντιλαμβάνεται τους πρωταίτιους του πραξικοπήματος του 1967 ως «πολιτικούς εγκληματίες», ακόμη και αν η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας αναγκάστηκε με βάση τα τότε νομολογιακά και θεωρητικά δεδομένα να τους χαρακτηρίσει έτσι, εκφυλίζοντας κατ' αυτό τον τρόπο την έννοια του πολιτικού εγκλήματος. Ο συνταγματικός νομοθέτης ήθελε, πρωτίστως, να είναι βέβαιος ότι οι πραξικοπηματίες θα δικάσουν από το πενταμελές Δικαστήριο των Εφετών, ανεξαρτήτως αν με τα τότε δεδομένα στη θεωρία και τη νομολογία θα μπορούσε (κατά τη στενή αντικειμενική θεωρία) να θεωρηθεί το έγκλημά τους «πολιτικό»⁴⁰⁵. Όπως αναφέρθηκε,

⁴⁰¹ Γ.-Α. Μαγκάκης, ΝοΒ 2002, σελ. 1813 επ. Ομοίως, κατά τον Α. Kaufmann, ό.π., σελ. 8, το ζήτημα του εκ πεποιθήσεως εγκληματία ταυτίζεται κατ' ουσίαν με την προβληματική του δικαιώματος αντίστασης. Και στη θεωρία του ουσιαστικού ποινικού δικαίου υποστηρίζεται ότι οποιαδήποτε ευνοϊκή ποινική μεταχείριση του εκ πεποιθήσεως πολιτικού εγκληματία αποκλείεται, όταν στρέφεται κατά της ελεύθερης δημοκρατικής συνταγματικής τάξης. Άξια σεβασμού πολιτικά κίνητρα έχει ένας εκ πεποιθήσεως δράστης, μόνο όταν την αναγνωρίζει ως δεσμευτική (J. Ebert, ό.π., σελ. 81 επ.).

⁴⁰² Βλ. ιδίως Ν. Δημητράτο, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, ό.π., σελ. 62 επ.

⁴⁰³ Γ.-Α. Μαγκάκης, ΝοΒ 2002, 1814 επ. · Ν. Αλιβιζάτος, «Η ιδιότυπη μεταχείριση», ό.π., σελ. 214 επ.

⁴⁰⁴ Βλ. συνταγματικό αντίλογο σε Γ. Σωτηρέλη, *Τρομοκρατία, πολιτικό έγκλημα και δημοσιότητα της δίκης*, ό.π., σελ. 1993 επ.

⁴⁰⁵ Χαρακτηριστική η αγωνία που εξέφρασε ο βουλευτής Α. Κανελλόπουλος για την παροχή δυνατότητας επιστροφής κακουργημάτων και πολιτικών εγκλημάτων του άρθρ. 97 παρ. 2 εδάφ. α΄ στο ΜΟΔ: «Κύριε Πρόεδρε, ευρισκόμεθα εις ένα δίλημμα. Από την μία πλευρά δεν θέλουμε το αδίκημα της 21ης Απριλίου να φύγει από τα Εφετεία και από την άλλη πλευρά δεν υπάρχει αντίρρησης, τα άλλα ενδεχομένως αδικήματα, να παραπεμφθούν εις τα ορκωτά δικαστήρια. Διότι θα ημπορή ο οιοσδήποτε

με το άρθρ. 1 της Συντακτικής Πράξης της 03.10.1974 οι πρωταίτιοι της κατάλυσης του δημοκρατικού πολιτεύματος χαρακτηρίσθηκαν «*πρωταίτιοι πολιτικών εγκλημάτων και των προπαρασκευαστικών αυτών πράξεων, στρεφόμενων κατά της συνταγματικής τάξεως*», υπήχθησαν όμως «*εις την αρμοδιότητα του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών ανεξαρτήτως της ιδιότητος αυτών*» ως ιδιωτών ή στρατιωτικών⁴⁰⁶. Στη συνέχεια όμως διακηρύχθηκε δια του από 15.01.1975 Δ΄ Ψηφίσματος της ίδιας της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής ότι: «*Η Δημοκρατία Δικαίω ουδέποτε κατελύθη*». Στο Δ΄ Ψήφισμα γίνεται λόγος περί πραξικοπήματος δια του οποίου έλαβε χώρα σφετερισμός της εξουσίας και των κυριαρχικών δικαιωμάτων του Λαού και εγκαθιδρύθηκαν «*κυβερνήσεις βίας*» (άρθρ. 1) και σε κανένα σημείο του δεν επαναλαμβάνεται ο χαρακτηρισμός ως «*πολιτικών*» των εγκλημάτων των πρωταιτίων και των συνεργατών τους. *Επομένως, η λαϊκή αντιπροσωπεία έλαβε σαφείς αποστάσεις από τον χαρακτηρισμό των εγκλημάτων αυτών ως «πολιτικών», στον οποία προέβη η κυβέρνηση εθνικής ενότητας δια της συντακτικής πράξεως του 1974, πριν διεξαχθούν οι πρώτες δημοκρατικές εκλογές της μεταπολίτευσης.* Η λαϊκή βούληση εκφράστηκε αυθεντικά δια του Δ΄ Ψηφίσματος της δημοκρατικά εκλεγμένης λαϊκής αντιπροσωπείας και δεν μπορεί να υποστηριχθεί σοβαρά ότι ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975 αποδεχόταν το γεγονός ότι οι οποιοδήποτε μελλοντικοί επίδοξοι ανατροπείς του δημοκρατικού πολιτεύματος θα υπάγονται οπωσδήποτε στην αρμοδιότητα του ΜΟΔ. Συνεπώς πολιτικό έγκλημα δεν είναι κατά το Σ. κάθε πράξη εσχάτης προδοσίας ή προπαρασκευαστική πράξη αυτής, αλλά μόνον αυτή που στρέφεται κατά καθεστώτος ανελεύθερου και μη δημοκρατικού. Επιχείρημα υπέρ της άποψης αυτής μπορεί να συναχθεί και από το άρθρ. 97 παρ. 2 κατά το οποίο πολιτικά εγκλήματα, που με συντακτικές πράξεις, ψηφίσματα και ειδικούς νόμους έχουν υπαχθεί έως την ισχύ του Συντάγματος στη δικαιοδοσία των εφετείων διατηρούνται σε αυτή και μπορούν μόνο να επιστρέψουν στη δικαιοδοσία του ΜΟΔ, όχι όμως να υπαχθούν εκ νέου στη δικαιοδοσία των εφετείων. Δεν φαίνεται όμως να απηχεί τη βούληση των συντακτών του άρθρ. 97 η υπαγωγή στο ΜΟΔ λ.χ. ακόμη και περιπτώσεων όπως οι επίδοξοι κινηματίες του λεγόμενου «*πραξικοπήματος της πιτζάμας*», οι οποίοι είχαν τελέσει προπαρασκευαστικές πράξεις για την ανατροπή της

να μας πη, ότι ενώ είναι ορθόν ο Παπαδόπουλος να πάη στα μικτά ορκωτά δικαστήρια, με άλλον νόμον ημπορεί να μη πάη. Είμαι διστακτικός και εφιστώ την προσοχήν σας. Διότι ημπορεί δι' άλλου νόμου να υπαχθή η υπόθεσις της 21ης Απριλίου στα ορκωτά δικαστήρια. Να κάνουμε μεταβατική διάταξιν και να το σημειώσωμεν, ότι πρόκειται περί ψηφίσματος». Η αποφασιστική απάντηση του Προέδρου της Επιτροπής Συντάγματος Κων/νου Τσάτσου είχε ως εξής: «Δεν θα υπάρξη καμμία αντίρρησις. Ψηφίζεται το εδάφιον ως έχει».

⁴⁰⁶ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 27 σελ. 1528.

δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης και της ίδιας της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής τον Φεβρουάριο του 1975. Τουναντίον, κατά την αυθεντική μαρτυρία του Γ.-Α. Μαγκάκη που συμμετείχε στη διαδικασία της κατάρτισης του Σ. 1975 *όλες οι πράξεις των πραξικοπηματιών θεωρήθηκαν κοινά και όχι πολιτικά εγκλήματα, γι' αυτό και εξαιρέθηκαν από τη γενική αμνηστία που παρασχέθηκε*⁴⁰⁷.

- 116 Συνεπώς, υπό το ισχύον Σ. πολιτικό έγκλημα «*συνιστά μόνον εκείνη η αξιόποινη συμπεριφορά που είναι ενταγμένη, όχι απλώς σύμφωνα με τα λεγόμενα και την πρόθεση του δράστη, αλλά προπαντός με βάση την αντικειμενική της ουσία στο ιστορικό πλαίσιο μίας γενικότερης κοινωνικοπολιτικής αντιπαράθεσης ... η οποία μπορεί να διεξάγεται ακόμα και με δυναμικά μέσα, ακόμα και με την μορφή του «αντάρτικου πόλεως» κάτω όμως από την απαράβατη προϋπόθεση ότι στρέφεται εναντίον ενός καθεστώτος αυθαιρεσίας και όχι κατά μιας δημοκρατικής πολιτείας, η οποία ως τέτοια προσφέρει, παρά τις τυχόν αδυναμίες της, αγωνιστικές δυνατότητες για βαθιές κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές. ... Ο χαρακτηρισμός δηλαδή μιας ποινικά προβλεπόμενης πράξης ως πολιτικού εγκλήματος εξαρτάται και από τον χαρακτήρα του πολιτικού καθεστώτος κατά του οποίου στρέφεται. Αν το καθεστώ αυτό είναι δημοκρατικό, τότε είναι ανεπίτρεπτος, λογικά και ουσιαστικά, κάθε χαρακτηρισμός ως πολιτικού εγκλήματος μιας πράξης βίας, η οποία περιφρονεί τις δυνατότητες πολιτικοκοινωνικού αγώνα για βαθιές αλλαγές, που το καθεστώ αυτό προσφέρει, και έτσι στρέφεται εναντίον του.*»⁴⁰⁸. Αυτή και μόνο είναι η συνταγματική έννοια του πολιτικού εγκλήματος.

- 117 Η ουσιαστική ποινική προσέγγιση του εκ πολιτικής πεποιθήσεως εγκλήματος δεν μπορεί πράγματι να εξαρτάται από τη θετική αξιολόγηση της πολιτικής πεποιθήσεως⁴⁰⁹. Δεν ισχύει όμως το ίδιο για τη δικονομική μεταχείριση του υποκειμενικώς πολιτικού εγκλήματος. Με βάση τις ιστορικές συνθήκες στις οποίες ψηφίστηκε το Σ. 1975 μπορεί λοιπόν πράγματι να ειπωθεί ότι ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975 λόγω της πρόσφατης ιστορικής εμπειρίας του απέβλεψε σε μια ακόμη στενότερη έννοια του πολιτικού εγκλήματος από αυτή της (και τότε) κρατούσας στενής αντικειμενικής θεωρίας, στην οποία ουδέποτε θα μπορούσαν να υπαχθούν πράξεις κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος, αλλά μόνον δράση υπέρ τη ελευθερίας στο εξωτερικό κυρίως, στο δε εσωτερικό της χώρας μόνο στην απίθανη περίπτωση που ήθελε πάλι το δημοκρατικό πολίτευμα καταλυθεί. Υπέρ της άποψης αυτής (στενότατη αντικειμενική θεωρία) συνηγορεί και η προϊούσα τάση για «αποπολιτικοποίηση» στο πλαίσιο των

⁴⁰⁷ Γ.-Α. Μαγκάκης, ΝοΒ 2002, σελ. 1815.

⁴⁰⁸ Ibidem.

⁴⁰⁹ B. Schünemann, *Strafverfahrensrecht*, ό.π., σελ. 89.

θεσμών της διεθνούς δικαστικής συνεργασίας, ιδίως στην έκδοση και στο Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης⁴¹⁰. Αυτή η στενότερη αντίληψη του πολιτικού εγκλήματος ως «τυραννοκτονίας», δηλαδή δράσης που συνδέεται με την ανατροπή ανελεύθερου, μη δημοκρατικού καθεστώτος, όχι μόνο ανταποκρίνεται καλύτερα στην αρχαία ελληνική ιστορική παράδοση⁴¹¹, αλλά και στη σημερινή πραγματικότητα των σκληρών τρομοκρατών που αδιαφορούν για τις παράπλευρες ανθρώπινες απώλειες. Από τα ιστορικά παραδείγματα που αναφέρθηκαν, εκτός από τον Αρμόδιο και τον Αριστογείτονα, μόνο ο Αλέξανδρος Παναγούλης και ο Claus Schenk Graf von Stauffenberg τέλεσαν πολιτικά εγκλήματα κατά την έννοια του Σ. 1975. Μόνο σε αυτές τις περιπτώσεις μπορεί πράγματι να ειπωθεί ότι με την παραπομπή τους σε δίκη «*δεν ταλαιπωρείται μόνον η δημοσία ζωή, αλλά σταυρώνεται, όπως έλεγε ένας παλιός δικαστής, και η δικαιοσύνη η ίδια*»⁴¹². Συνεπώς, δεν αποκλείεται η ενεργοποίηση του άρθ. 97 παρ. 2 εδάφ. β΄ Σ. για την υπαγωγή κακουργημάτων που στρέφονται κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος (ακόμη και των άρθ. 134 επ. ΠΚ) στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου, εφόσον δεν πρόκειται για πολιτικά εγκλήματα υπό την ανωτέρω (στενότερη) έννοια.

Η πρακτική σημασία των συνταγματικών ρυθμίσεων για το πολιτικό έγκλημα είναι **118** σήμερα ελάχιστη⁴¹³, με εξαίρεση την έκδοση και τους λοιπούς θεσμούς της διεθνούς δικαστικής συνεργασίας⁴¹⁴, όπου όμως ο Έλληνας δικαστής καλείται να κρίνει για τον πολιτικό χαρακτήρα εγκλημάτων που έλαβαν χώρα στην αλλοδαπή, όχι στην ημεδαπή. Αυτή η φθίνουσα πορεία του πολιτικού εγκλήματος είναι απολύτως φυσιολογική, αφότου επικράτησαν οι φιλελεύθερες αντιλήψεις κατά την άσκηση της ποινικής λειτουργίας της πολιτείας και ο κοινωνικά συμπαθής «ρομαντικός τύπος» του πολιτικού εγκληματία του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα αντικαταστάθηκε από τον κοινωνικά αντιπαθή σκληρό τρομοκράτη, που αδιαφορεί για τις παράπλευρες απώλειες αθώων πολιτών για τις οποίες αναλαμβάνει μόνο την «πολιτική» ευθύνη και όχι την ποινική, αντίθετα με τον «πολιτικώς άλλως σκεπτόμενο» του Radbruch, ο οποίος άλλοτε αυτοκτονούσε και άλλοτε παραδιδόταν παραχρήμα για να υποστεί τις ποινικές συνέπειες της πράξης του⁴¹⁵. Συνεπώς, η προσπάθεια να υπαχθεί και η σύγχρονη τρομοκρατία στη συνταγματική έννοια του πολιτικού εγκλήματος με επίκληση της

⁴¹⁰ Βλ. σχετικώς Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 28 σελ. 1528 επ.

⁴¹¹ Βλ. ιδίως Γ.-Α. Μαγκάκη, ΝοΒ 2002, σελ. 1818.

⁴¹² Έτσι για την εκδίκαση του πολιτικού εγκλήματος ο Γ.-Α. Μαγκάκης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 723.

⁴¹³ Πρβλ. Θ. Δαλακούρα, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 324 υποσ. 811.

⁴¹⁴ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 23 σελ. 1526.

⁴¹⁵ *Ibidem*, πλαγιάρ. 24 σελ. 1526.

«ευγενούς» νομικής φιγούρας του εκ πολιτικής πεποιθήσεως εγκληματία⁴¹⁶ καταλήγει πράγματι στη «*διαστροφή*» της και «*συνιστά λογικά ανεργμάτιστο και ηθικά εξοργιστικό κατασκευάσμα*», καθώς πρόκειται για μια από τις σκληρότερες μορφές της σύγχρονης εγκληματικής δράσης, που στρέφεται όχι μόνο εναντίον ατομικών εννόμων αγαθών, «*αλλά και εναντίον των πολιτικών και κοινωνικών κατακτήσεων, που κερδήθηκαν με σκληρούς και ηρωικούς αγώνες του λαού, τους οποίους διασύρει επιχειρώντας θεωρητικά να τους σφετεριστεί*»⁴¹⁷. Σε καθεστώς δημοκρατίας ο πολιτικός αγώνας μπορεί να διεξαχθεί με νόμιμα μέσα. Αν εκτρέπεται σε ποινικά κολάσιμες πράξεις, ουδείς λόγος υπάρχει πλέον για άλλη, ειδική μεταχείριση του δράστη, όταν το δημοκρατικό πολίτευμα λειτουργεί⁴¹⁸. Την άποψη αυτή φαίνεται ότι συμμεριζόταν και ο Ν. Ανδρουλάκης που σημείωνε ότι η πρόβλεψη του άρθρου 97 για τα πολιτικά εγκλήματα δεν έχει πλέον καμία ουσία για την έκταση της καθ' ύλην αρμοδιότητας του ΜΟΔ και ότι η έννοια του πολιτικού εγκλήματος «*στο πλαίσιο ενός γνήσια δημοκρατικού πολιτεύματος ... είναι σήμερα ξεπερασμένη, με συνέπεια τα δικαστήρια να αρνούνται την εφαρμογή των σχετικών προβλέψεων ακόμα και σε περιπτώσεις που εντάσσονται αναμφίβολα στο εννοιολογικό περιεχόμενό της*»⁴¹⁹.

2. Η εξαίρεση της εκδίκασης κακουργημάτων από τα Εφετεία (παρ. 2)

A. Προϋποθέσεις

- 119 Με το άρθ. 97 παρ. 2 εδ. α΄ Σ. 1975 επαναλήφθηκε η σχετική ρύθμιση των Σ. 1927 (άρθ. 100 παρ. 2) και 1952 (άρθ. 95 εδ. β΄), κατά την οποία κακουργήματα που είχαν υπαχθεί με ψηφίσματα και ειδικούς νόμους στην καθ' ύλην αρμοδιότητα των Εφετείων εξακολουθούν να υπάγονται σε αυτή, εφόσον δεν επιστρέψουν με νόμο στην αρμοδιότητα

⁴¹⁶ Βλ. λ.χ. Γ. Σωτηρέλη, *Τρομοκρατία, πολιτικό έγκλημα και δημοσιότητα της δίκης*, ό.π., σελ. 1997, ο οποίος όμως στη συνέχεια (σελ. 1999) κάνει λόγο για έναν άλλο «πολιτικό εγκληματία», όχι εκείνον τον «ευγενή επαναστάτη» που είχε στο νου του ο συνταγματικός νομοθέτης.

⁴¹⁷ Έτσι ο Γ.-Α. Μαγκάκης, ΝοΒ 2002, σελ. 1813, 1816 επ.

⁴¹⁸ Πρβλ. Θ. Δαλακούρα, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 324 υποσ. 811.

⁴¹⁹ Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 251. Πρβλ. και τις παλαιότερες σκέψεις του σε ΝοΒ 1975, σελ. 838, τις οποίες επικαλείται και ο Γ.-Α. Μαγκάκης, ΝοΒ 2002, σελ. 1815 εις επίρρωση της άποψής του. Αντίθ. οι Γ. Σωτηρέλης, *Τρομοκρατία, πολιτικό έγκλημα και δημοσιότητα της δίκης*, ό.π., σελ. 1995 επ. · Δ. Μπελαντής, ΝοΒ 2003, σελ. 968. Σημειωτέον, αναφορές στην ξένη «πολιτική τρομοκρατία» της εποχής (στην Ιταλία και τη Δ. Γερμανία), την οποία υποθέτει ο Δ. Μπελαντής ότι έλαβαν υπόψη τους οι συντάκτες του Σ., δεν υπάρχουν καθόλου στα πρακτικά της κοινοβουλευτικής συζήτησης. Συνεπώς, τέτοιο ιστορικοβουλευτικό επιχείρημα για τη συνταγματική έννοια του πολιτικού εγκλήματος στερείται ερείσματος.

του ΜΟΔ⁴²⁰. Με την εξαιρετική αυτή ρύθμιση εισάγεται μια «διαχρονικού περιεχομένου» εξαίρεση από τον γενικό κανόνα της καθ' ύλην αρμοδιότητας του ΜΟΔ⁴²¹. Όπως αναφέρθηκε, προστέθηκαν στο γράμμα της διαταξης για πρώτη φορά στην ελληνική συνταγματική ιστορία και οι αναφορές σε συντακτικές πράξεις και σε πολιτικά εγκλήματα για να καλυφθεί η Συντακτική Πράξη της 03.10.1974 για τους πρωταίτιους τους πραξικοπήματος της 21.04.1967 και να μην υπάρχει αμφιβολία για την αρμοδιότητα του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών να εκδικάσει την κατηγορία εις βάρος τους.

Στο άρθ. 97 παρ. 2 εδ. β' Σ. προβλέπεται, όπως αναφέρθηκε, για πρώτη φορά σε 120 ελληνικό Σ. η πάγια δυνατότητα του κοινού νομοθέτη να αφαιρέσει/εξαίρεσει με νόμο κακουργήματα από τη γενική καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ και να τα υπαγάγει στην αρμοδιότητα του Εφετείου⁴²². Μάλιστα, ο συνταγματικός νομοθέτης εξουσιοδότησε τον κοινό νομοθέτη να αποφασίζει ελεύθερα ποια κακουργήματα θα αφαιρούνται από την καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ και θα υπάγονται στην αρμοδιότητα του Εφετείου⁴²³. Από το συνδυασμό της παρ. 2 με την παρ. 1 του άρθ. 97 προκύπτει μεν εναργώς ότι η δυνατότητα εκδίκασης κακουργημάτων από το Εφετείο συνιστά την εξαίρεση του

⁴²⁰ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 116 · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 41 σελ. 1531.

⁴²¹ Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 193. Κατά τον Γ.-Α. Μαγκάκη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 722 επ. οι λόγοι της εξαίρεσης κακουργημάτων από την αρμοδιότητα των ορκωτών δικαστηρίων εξέλειψαν από τη στιγμή που υιοθετήθηκε το μικτό ορκωτό σύστημα, ακόμη και για τους καταχραστές του δημοσίου χρήματος: «Φοβήθηκε, λοιπόν, τότε ο νομοθέτης ότι, αν παραπεμφθῆ εις τους ενόρκους η υπόθεσις, οι ένορκοι ίσως να μην πολυσυγκινηθούν από τις περιπτώσεις αυτές μίας λαθρεμπορίας συναλλάγματος και ότι συνεπώς δεν θα επιβληθῆ μία ποινή παραδειγματική, δια να αποτρέψη μελλοντικές μμηήσεις. Σήμερον όμως η πραγματικότητα έχει τελειώσ αλλάξει. Πρώτον, εισάγομεν τα μεικτά ορκωτά δικαστήρια. Εις τα μικτά ορκωτά δικαστήρια ο τακτικός δικαστής παίζει έναν σημαντικόν ρόλον, μερικές φορές αποφασιστικόν. Διδάσκει, επηρεάζει τους ενόρκους. Σε μία τέτοια περίπτωση καταχρήσεως εις βάρος του Δημοσίου, ο τακτικός δικαστής θα παίξη τον διαφωτιστικόν του ρόλον εις τα λαϊκά μέλη. Δεύτερον, ευτυχώς η κοινωνία μας, παρ' όλην την θύελλαν που επέρασε, δεν ευρίσκειται εις την οικονομικήν κατάστασιν του 1950, εις μίαν κατάστασιν πληθωρισμού. Τότε λοιπόν ανθούσε το λαθρεμπόριον, ARBITRAGE ελέγετο, συναλλάγματος τόσοσ ώστε λίγο πολύ εθεωρείτο εμπορική πράξις και εμπορική δραστηριότης και όχι λαθρεμπορία. Σήμερον δεν υπάρχει τέτοια πραγματικότητα. Δι' αυτό, κύριε Υπουργέ, δεν αντιλαμβάνομαι διατί διατηρούμε τα 5μελή Εφετεία και την αρμοδιότητά των, όταν οι καταχρασταί του δημοσίου ορθώς και δικαίως, νομίζω, ότι θα κριθούν από τα μικτά ορκωτά δικαστήρια».

⁴²² Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 116 · Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 193 · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 41 σελ. 1531.

⁴²³ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 115 επ.

κανόνα της εκδίκασης αυτών από το ΜΟΔ⁴²⁴. Η υπαγωγή κακουργημάτων στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου κατόπιν αφαίρεσής τους από τη γενική καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ είναι, παρά ταύτα, εκ του Σ. ελεύθερη, δηλαδή δεν προβλέπονται περαιτέρω προϋποθέσεις και περιορισμοί· αλλά και αντίστροφα είναι πάντοτε απολύτως ακώλυτη η κατάργηση της ειδικής και εξαιρετικής καθ' ύλην αρμοδιότητας του Εφετείου για συγκεκριμένο κακούργημα και η (σιωπηρή ή ρητή) επιστροφή του στη γενική καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ⁴²⁵. Ωστόσο, αυτή η «λευκή επιταγή» στον κοινό νομοθέτη είχε ως αποτέλεσμα την εν τοις πράγμασι ανατροπή του κανόνα ότι «φυσικός δικαστής» του κακουργήματος είναι το ΜΟΔ.

Β. Η ανατροπή του κανόνα με την αθρόα υπαγωγή κακουργημάτων στα Εφετεία

121 Ήδη κατά τις συζητήσεις που προηγήθηκαν της ψήφισης του Σ. 1975 επισημάνθηκε ο κίνδυνος ανατροπής του κανόνα της εκδίκασης των κακουργημάτων με τη συμμετοχή ενόρκων εξαιτίας της «λευκής επιταγής» που χορηγήθηκε στον κοινό νομοθέτη δια του άρθ. 97 παρ. 2 εδάφ. β΄ να υπάγει άνευ ετέρου όποιο κακούργημα αυτός κρίνει στην αρμοδιότητα του Εφετείου⁴²⁶. Πράγματι, στο μισό περίπου αιώνα της ισχύος του

⁴²⁴ Ibidem, σελ. 116.

⁴²⁵ Α. Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 423.

⁴²⁶ Χαρακτηριστικές είναι οι επισημάνσεις του Βουλευτή Ι. Σεργάκη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 719 επ.: «Πρόθεσις του συνταγματικού νομοθέτου είναι κάποτε να έλθουν εις τον φυσικόν δικαστήν. Και ενώ αυτή είναι η πρόθεσις και επαναλαμβάνεται, εφ' όσον δηλαδή παραμένει η προσωρινότης των Εφετείων, προστίθεται η παράγραφος αυτή, η οποία αποτελεί δυναμίτιδα εις το θεμέλιον του συστήματος των Ορκωτών Δικαστηρίων. Διότι μίαν ωραίαν πρωίαν, εν όψει και εν ονόματι αυτής της διατάξεως, υπάρχει η ευχέρεια όλαι αι υποθέσεις, όλη η δικαιοδοσία των Ορκωτών Δικαστηρίων να υπαχθή εις τα Τακτικά Δικαστήρια. Κατά συνέπειαν, θα πρέπει να διαγραφή η διάταξις αυτή, διότι θεσπιζομένης της διατάξεως αυτής τίθενται κίνδυνοι εις αυτό το σύστημα του ορκωτού συστήματος. ... Πρόθεση του νομοθέτη είναι βαθμιαία να υπάγη όλα τα κακουργήματα στα μικτά έστω ορκωτά. Από την άλλη πλευρά όμως ορίζεται ότι «δια νόμου δύναται να υπαχθούν εις την δικαιοδοσίαν των Εφετείων και έτερα κακουργήματα». Πολύ φοβούμαι ότι αυτή η μέθοδος θα οδηγήση αναμφίβολα σε κατάχρησι. Πιθανόν να υπάρχη κάποια σκοπιμότης για ωρισμένης φύσεως αδικήματα να δικάζονται από τα πενταμελή. Δεν είναι όμως δυνατόν να δώσωμε στον νομοθέτη αυτή την ανοικτή εντολή να μπορή οποιαδήποτε κακουργήματα να τα υπάγη στα πενταμελή Εφετεία». Βλ. επίσης την αναλυτική επισήμανση του εισηγητή της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Επιτροπής*, σελ. 408: «Κύριε Πρόεδρε διά του β΄ εδαφίου καταργούμεν την παράγραφον 1, διότι ημπορεί να πη αύριον ο νόμος, ότι αφαιρώ, όλα τα κακουργήματα από τα μικτά δικαστήρια και τα υπάγω στα Εφετεία ... Κύριε Πρόεδρε, από νομοτεχνικής απόψεως δίδομεν εις τον νομοθέτην το δικαίωμα να αφαιρέση αδικήματα από τον φυσικόν δικαστήν και να τα υπαγάγη εις τα 5μελή Εφετεία. Αυτή είναι η αντίρρησίς μας.»· επίσης τον ίδιο, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 710 επ.· Α. Κακλαμάνη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 714. Από την άλλη πλευρά δεν μπορεί να παραγνωρίσει κανείς και την ορθή πραγματο-

Σ. 1975 ο κοινός νομοθέτης έκανε ευρύτατη χρήση της παρασχεθείσας από το άρθ. 97 παρ. 2 εδ. β΄ Σ. ευχέρειας, ανατρέποντας τον συνταγματικό κανόνα με την αθρόα υπαγωγή κακουργημάτων στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου και συρρικνώνοντας, αντίστοιχα, διαρκώς την καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ⁴²⁷.

Αντίθετα, η δυνατότητα επιστροφής κακουργημάτων στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ με βάση τη γενική πρόβλεψη του άρθ. 97 παρ. 1 εδάφ. α΄ Σ. φαίνεται ότι έχει ενεργοποιηθεί μόλις μια φορά σε περίπου μισό αιώνα συνταγματικού βίου. Με τη διαταξη του άρθ. 29 ν. 3904/2010 καταργήθηκε η πρόβλεψη της διαταξης του άρθ. 29 παρ. 2 του ν. 3772/2009 (με την οποία τροποποιήθηκε το άρθ. πέμπτο του ν. 3625/2007, όπως αντικαταστάθηκε με τη διαταξη του άρθ. 7 του ν. 3727/2008) για την υπαγωγή όλων των κακουργημάτων των άρθ. 323Α, 324 και 336 έως 353 του ΠΚ 1950 στο Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων⁴²⁸. Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του ως άνω νόμου (σελ. 12) «η αφαίρεση από την αρμοδιότητα του ΜΟΔ των παραπάνω κακουργημάτων με θύματα ανηλίκους, δεν κρίνεται ούτε δικαιολογημένη ούτε σκόπιμη, αφού τα κακουργήματα αυτά είναι από τη φύση τους εκείνα που κατά παράδοση ανήκαν στην αρμοδιότητα των Μικτών Ορκωτών Δικαστηρίων και τα οποία προεχόντως μπορούσαν να κρίνουν οι ένορκοι».

Υποστηρίχθηκε στη θεωρία ότι η χρήση της δυνατότητας του άρθ. 97 παρ. 2 εδάφ β΄ Σ. από τον νομοθέτη «δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τον πυρήνα της συνταγματικής επιλογής, να αποστερήσει δηλαδή από τα ΜΟΔ το χαρακτήρα τους ως των κατ' αρχήν αρμοδίων να δικάσουν τα σοβαρότερα εγκλήματα»⁴²⁹ και ότι η κατ' εφαρμογή της διαταξης

λογική αφετηρία των εισηγητών της πλειοψηφίας που την πρότειναν. Ο εισηγητής της πλειοψηφίας Δ. Παπασύρου, *Πρακτικά Επιτροπής*, σελ. 408 αντέτεινε: «Κύριε Πρόεδρε, τα κακουργιοδικεία βαρύνονται από υποθέσεις με τις οποίες δεν πρέπει να ασχολούνται, όπως π.χ. τα ναρκωτικά και άλλες παραβάσεις. Υπάρχει αξιοπρόσεκτη πρόταση του Εισαγγελέως Εφετών κ. Κανίνια, να υπάγονται στα κακουργιοδικεία οι ανθρωποκτονίες μόνον και τα πολιτικά αδικήματα. Είναι δυνατόν να απασχολούνται τα κακουργιοδικεία δια πλαστογραφίες και υποθέσεις ναρκωτικών; Άλλωστε έχουμε πλήρη επιτυχία των 5μελών Εφετείων. Αφήστε τον νομοθέτη να καθορίσει ποια άλλα κακουργήματα πρέπει να δικάζονται από τα πενταμελή εφετεία».

⁴²⁷ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 43 σελ. 1532 · Χ. Σεβαστίδης, ό.π., άρθ. 377 σελ. 907 · Α. Χαλαμπάκης, *Είναι χρήσιμος ο θεσμός των ενόρκων*, ό.π., σελ. 321 · Λ. Μαργαρίτης, *Ορκωτό σύστημα: Νομοθετική αυθαιρεσία και ελεγκτική απραξία*, ΠοινΔικ 2003, 535 επ. · Ε. Συμεωνίδου-Κασιανίδου Ε., *Ο ν. 2928/2001 «για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων»*, ΠοινΔικ 2001, 696 · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 30 επ. σελ. 2165 επ.

⁴²⁸ ΑΠ 349/2018 ΠοινΧρ 2019, 347 · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 43 σελ. 1532.

⁴²⁹ Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 193 · Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 301 · Λ. Μαργαρίτης, ΠοινΔικ 2003, σελ. 537.

αυτής αφαίρεση κακουργημάτων από την καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ «θα πρέπει πάντοτε να συνιστά την εξαίρεση, γιατί διαφορετικά ανακύπτει θέμα αντισυνταγματικότητας»⁴³⁰. Τούτο προκύπτει σύμφωνα με την ως άνω άποψη από τη συνταγματική επιλογή να ανατεθεί στο ΜΟΔ κατά γενικό κανόνα η εκδίκαση των εγκλημάτων που πλήττουν τα σοβαρότερα των εννόμων αγαθών ή κατά των οποίων απειλούνται οι αυστηρότερες ποινές, ακόμη και η (εκάστοτε) εσχάτη αυτών, και επομένως η εκδίκασή τους «θέτει με ιδιαίτερη οξύτητα, ενόψει και της αξίας των προσβαλλομένων εννόμων αγαθών, αλλά και της βαρύτητας των απειλούμενων ποινών, το κεντρικό πρόβλημα της ποινικής δίκης, τη σύνθεση δηλαδή της προστατευτικής των εννόμων αγαθών λειτουργίας του ποινικού δικαίου με την εξασφαλιστική του προσώπου λειτουργία του»⁴³¹. Αυτή την άποψη φαίνεται να συμμερίστηκε σε μια τουλάχιστον περίπτωση και ο κοινός νομοθέτης, ο οποίος στην αναφερθείσα αιτιολογική έκθεση του ν. 3904/2010 (σελ. 12) διέλαβε ρητώς: «Από τις διατάξεις του άρθρου 97 του Συντ. συνάγεται ότι η γενική αρμοδιότητα εκδίκασης των κακουργημάτων ανήκει στα μικτά ορκωτά δικαστήρια που συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές και ενόρκους, όπως νόμος ορίζει, και η αφαίρεση κακουργημάτων από τα δικαστήρια αυτά θα πρέπει να συνιστά την εξαίρεση και να γίνεται με ιδιαίτερη φειδώ. Η παρεχόμενη, με την άνω συνταγματική διαταξη, στον κοινό νομοθέτη εξουσιοδότηση, δεν πρέπει να φτάνει μέχρι το σημείο ανατροπής του κανόνα».

- 124 Σήμερα είναι communis opinio ότι ο κανόνας της καθ' ύλην αρμοδιότητας του ΜΟΔ για την εκδίκαση των κακουργημάτων έχει εν τοις πράγμασι ανατραπεί, καθώς το Εφετείο είναι το ποινικό δικαστήριο που εκδικάζει σε πρώτο βαθμό τη συντριπτική πλειονότητα των κακουργημάτων, ενώ η καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ έχει περιοριστεί (συνιστώσα πλέον την εξαίρεση) μόνο στην «κλασσική» ύλη του, δηλαδή στα κακουργήματα κατά της ζωής, υγείας και γενετήσιας ελευθερίας, καθώς και σε εκείνα που ανήκουν στο κεφάλαιο των κοινώς επικινδύνων εγκλημάτων⁴³². Ως εκ τούτου,

⁴³⁰ Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 113 επ. · Λ. Μαργαρίτης, *ΠοινΔικ 2003*, σελ. 537 · Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, *Ο ν. 2928/2001*, ό.π., σελ. 696 · Χ. Παπαχαλαράμπους, *ΠοινΔικ 2003*, σελ. 317 επ. · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 33 σελ. 2166.

⁴³¹ Χ. Αργυρόπουλος, *Ο ένορκος ως φυσικός δικαστής*, ό.π., σελ. 194.

⁴³² Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 43 σελ. 1532 · Θ. Δαλακούρας ό.π., σελ. 299 επ. (βλ. και μια απαρίθμηση των κακουργημάτων που έχουν απομείνει στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ αυτού, σελ. 323 επ.) · Λ. Μαργαρίτης, *ΠοινΔικ 2003*, σελ. 537 · Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, *Ο ν. 2928/2001*, ό.π., σελ. 696. Πρβλ. και αιτιολογική έκθεση ν. 3904/2010, σελ. 11 · ΑΠ 349/2018 ΠοινΧρ 2019, σελ. 347 · ΑΠ 718/2003 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ · ΑΠ 362/1995 ΠοινΧρ 1995, σελ. 736. Βλ. επίσης ΣυμβΕφΘεσ 935/2014 ΠοινΔικ 2015, σελ. 22, κατά το οποίο η αρπαγή ανηλικού εξακολουθούσε να υπάγεται και μετά το ν. 3904/2010 στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου δυνάμει του ΛΓ΄

ερωτάται αν υπάρχουν συνταγματικά όρια στη δυνατότητα που παρέχει το άρθ. 97 παρ. 2 εδάφ. β΄ Σ. στον κοινό νομοθέτη⁴³³. Αν τέτοια όρια υπάρχουν, ο διαχυτος, παρεμπίπτων και συγκεκριμένος συνταγματικός έλεγχός (άρθ. 93 παρ. 4 Σ.) τέτοιων διατάξεων από οποιονδήποτε ποινικό δικαστή καλείται να αποφασίσει για την παραπομπή στο ακροατήριο του Εφετείου ή για την καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου να εκδικάσει συγκεκριμένη πράξη που παραπέμφθηκε ενώπιόν του είναι αυτονόητος⁴³⁴.

Ωστόσο, η διαταξη του άρθ. 97 παρ. 2 εδάφ. β΄ Σ. δεν προσδιορίζει ειδικότερα κριτήρια και συγκεκριμένες προϋποθέσεις για την αφαίρεση κακουργήματος από τη γενική καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ και την υπαγωγή του, αρχήθεν ή σε μεταγενέστερο από τη θέσπισή του χρόνο, στην εξαιρετική καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου⁴³⁵. Επομένως, στο ερώτημα αν δημιουργείται συνταγματικό ζήτημα εξαιτίας της υπαγωγής κακουργημάτων στα Εφετεία κατά το δοκούν του κοινού νομοθέτη, προσήκει κατ' αρχήν αρνητική απάντηση, δεδομένου μάλιστα ότι το εδάφ. β΄ του άρθ. 97 παρ. 2 δεν απαιτεί καν «ειδικό» νόμο για την υπαγωγή αυτή⁴³⁶. Το γεγονός ότι ένα συγκεκριμένο κακούργημα δεν υπήχθη αρχήθεν στη γενική αρμοδιότητα του ΜΟΔ ή αφαιρέθηκε από αυτήν κάποια στιγμή από τον κοινό νομοθέτη προδήλως δεν αρκεί για να θεμελιωθεί αντισυνταγματικότητα του νόμου που υπήγαγε το κακούργημα στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου, επειδή θίγεται η συνταγματικά κατοχυρωμένη γενική αρμοδιότητα του ΜΟΔ να εκδικάζει τα κακουργήματα⁴³⁷. Η εκ του Σ. δυνατότητα υπαγωγής κακουργημάτων στην εξαιρετική αρμοδιότητα του Εφετείου με σχετική νομοθετική πρόβλεψη *«αποτελεί απλώς επιβεβαίωση του κανόνα, δεν συνεπάγεται όμως, άμεσα ή έμμεσα, την αντισυνταγματικότητα του εκάστοτε νόμου που απομακρύνει ένα κακούργημα από την αρμοδιότητα του μικτού ορκωτού δικαστηρίου, για τον λόγο ότι υπάρχει ρητή πρόβλεψη»*⁴³⁸. Ο συνταγματικός νομοθέτης δεν ήθελε να περιορίσει

Ψηφίσματος του 1947. Μετά τη θέση σε ισχύ του νέου ΚΠΔ 2019 καταργήθηκαν όμως ο ΚΠΔ 1950 και όλες οι γενικές ή ειδικές διατάξεις που αναφέρονται σε θέματα, τα οποία ρυθμίζει ο ΚΠΔ 2019 (586 ΚΠΔ 2019). Το άρθ. 111 παρ. 5 ΚΠΔ 2019 υπάγει στο Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων όλα τα κακουργήματα των άρθρων 322 και 324 ΠΚ 2019.

⁴³³ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 44 σελ. 1532.

⁴³⁴ Ibidem.

⁴³⁵ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 117· Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 300.

⁴³⁶ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 117· Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 44 σελ. 1532· Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 300.

⁴³⁷ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 177 επ.· Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, τ. Ι, 2019, σελ. 300.

⁴³⁸ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 118.

τη δυνατότητα του κοινού νομοθέτη να υπάγει κακουργήματα στην αρμοδιότητα του Εφετείου, άλλως θα επέτρεπε την υπαγωγή αυτή υπό προϋποθέσεις και θα όριζε ήδη στο γράμμα του άρθ. 97 κριτήρια για τα κακουργήματα εκείνα που θα μπορούσαν να υπαχθούν στην εξαιρετική αρμοδιότητα του Εφετείου⁴³⁹.

- 126 Ο κοινός νομοθέτης είναι, πράγματι, συνταγματικά ανεξέλεγκτος ως προς την απόφασή του να συρρικνώσει τη γενική αρμοδιότητα του ΜΟΔ επ' ωφελεία της εξαιρετικής αρμοδιότητας του Εφετείου⁴⁴⁰. Θα μπορούσε, δηλαδή, ανά πάσα στιγμή υπό την πίεση μιας επίπλαστης κοινωνικής πίεσης εκ μέρους της «κοινής γνώμης» που εκφράζεται (δήθεν αυθεντικά) από τα ΜΚΔ και τηλεοπτικές εκπομπές χαμηλότατου επιπέδου να αφαιρέσει π.χ. την εκδίκαση της ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως (299 ΠΚ) και του βιασμού (336 ΠΚ) από την καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ και να την αναθέσει στο Εφετείο (ακόμα και στο Μονομελές;), επειδή (δήθεν) οι ένορκοι είναι πολύ επιεικείς⁴⁴¹. Το ζήτημα που δημιουργείται από το γεγονός ότι ο σύγχρονος νομοθέτης δρα πολλές φορές υπό την τεχνητή κοινωνική πίεση που δημιουργούν τα ΜΜΕ και τα ΜΚΔ⁴⁴² έχει και αντίστροφη όψη: Θα μπορούσε η εκδίκαση του ιδιαίτερα τεχνικού κακουργήματος της φοροδιαφυγής ή της λαθρεμπορίας ή της απάτης κατά των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ να «επιστρέψει» στη γενική καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ «για να «δικάσει ο λαός τους φοροφυγάδες» που ευθύνονται για τα δεινά του λόγω της οικονομικής κρίσης; Η απάντηση με βάση το ισχύον Σ. είναι θετική, καλώς ή κακώς⁴⁴³. Η επιστροφή κακουργημάτων στη γενική αρμοδιότητα του ΜΟΔ ανήκει ομοίως στην απόλυτη επιλογή του κοινού νομοθέτη (άρθ. 97 παρ. 1 εδάφ. α΄ και 2 εδάφ. α΄ in fine Σ. 1975).
- 127 Επομένως, το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 97 όσον αφορά την αρμοδιότητα για την εκδίκαση των κακουργημάτων μπορεί να σκιαγραφηθεί ως εξής: Υπάρχουν εκ του Συντάγματος δύο ποινικά δικαστήρια, στα οποία ανατίθεται η εκδίκαση των κακουργημάτων, το ΜΟΔ και το Εφετείο. Στο άρθ. 97 παρ. 1 και 2 προβλέπεται μόνον

⁴³⁹ Ibidem · Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 300.

⁴⁴⁰ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 118 · Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 300.

⁴⁴¹ Κατά τον Θ. Δαλακούρα, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 300 κ. επ. μια τέτοια ρύθμιση «θα όφειλε να κριθεί ως προδήλως αντισυνταγματική, λόγω της αναίρεσης του ρυθμιστικού πυρήνα της διάταξης του άρθρου. 97 παρ. 1 Σ.».

⁴⁴² Χαρακτηριστικό παράδειγμα η μεταβολή των διατάξεων για την υπ' όρον απόλυση (βλ. τον γράφοντα, *Σκέψεις για την υπ' όρον απόλυση μετά το Ν. 4855/2021 – Το οριστικό τέλος του θεσμού*, ΠοινΧρ 2022, σελ. 491 υποσ. 25).

⁴⁴³ Πρβλ. Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 118.

ο γενικός κανόνας για την κατανομή της ποινικής δικαιοδοσίας μεταξύ των δύο αυτών δικαστηρίων όσον αφορά την εκδίκαση των κακουργημάτων κατά τον οποίο γενική καθ' ύλην αρμοδιότητα έχει το ΜΟΔ και κατ' εξαίρεση αρμοδιότητα έχει το Εφετείο, ενώ κατά τα λοιπά το Σύνταγμα επαφίεται στην απόλυτη διακριτική ευχέρεια του κοινού νομοθέτη να αποφασίσει, αν θα αφαιρέσει κακουργήματα από τη γενική καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ και θα τα υπαγάγει στην εξαιρετική καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου, καθώς και, αντίστροφα, αν θα επιστρέψει κακουργήματα στη γενική καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ, καταργώντας την εξαιρετική καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου γι' αυτά⁴⁴⁴. Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Α. Τριανταφύλλου, ζήτημα αντισυνταγματικότητας δεν τίθεται, «*παρά μόνον να διατυπωθούν κρίσεις για την ορθότητα ή μη της επιλογής του συνταγματικού νομοθέτη*» μπορούν⁴⁴⁵. Και αυτές οι δικαιοπολιτικές de constitutione et lege ferenda δικαιοπολιτικές προσεγγίσεις δεν αφορούν μόνο την αφαίρεση κακουργημάτων από την καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ, αλλά και αντίστροφα, όπως αναφέρθηκε, την επιστροφή κακουργημάτων που εμφανίζουν ιδιαίτερα «*τεχνικά νομικά χαρακτηριστικά*» στη γενική αρμοδιότητά του.

Πάντως, στον περίπου μισό αιώνα της ισχύος του Σ. 1975 δεν φαίνεται να έχει λάβει 128 χώρα ποτέ άλλοτε (τουλάχιστον ενσυνείδητα) κατάργηση της εξαιρετικής καθ' ύλην αρμοδιότητας του Εφετείου για συγκεκριμένο κακούργημα και επιστροφή του στη γενική αρμοδιότητα του ΜΟΔ, πλην της ως άνω περιπτώσεως που αφορούσε τα στρεφόμενα κατά ανηλίκων κακουργήματα, που επέστρεψαν στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ μετά από πολύ σύντομο χρονικό διαστήμα⁴⁴⁶. Απεναντίας, στη σύγχρονη εποχή είναι εμφανής η τάση για συνεχή συρρίκνωση της καθ' ύλην αρμοδιότητας του ΜΟΔ, και συνακόλουθα της συμμετοχής του λαϊκού στοιχείου στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, υπέρ της καθ' ύλην αρμοδιότητας του Εφετείου, και συνακόλουθα της εκδίκασης των κακουργημάτων αποκλειστικά από τακτικούς ποινικούς δικαστές⁴⁴⁷.

Μοναδικός περιορισμός που οπωσδήποτε συνάγεται από το άρθρ. 97 Σ. είναι η απαγό- 129
*ρευση της συρρίκνωσης της αρμοδιότητας του ΜΟΔ σε τέτοιο βαθμό, ώστε να λάβει χώρα εν τοις πράγμασι κατάργησή του από τον κοινό νομοθέτη*⁴⁴⁸. Συνεπώς, νόμος που

⁴⁴⁴ Ibidem, σελ. 118 επ. · βλ. και εισαγγελική πρόταση Ε. Βορτσέλα σε ΑΠ 718/2003 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴⁴⁵ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 118· αντίθ. Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, *Ο ν. 2928/2001*, ό.π., σελ. 696.

⁴⁴⁶ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 118· Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 43 σελ. 1532.

⁴⁴⁷ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 118· Ν. Αλιβιζάτος, «Η ιδιότυπη μεταχείριση», ό.π., σελ. 212 επ.

⁴⁴⁸ ΤρΕφΚακΑθ 699, 780, 809, 3244/2003 ΠοινΧρ 2004, 993 [υπόθεση 17 Ν]· Α. Τριανταφύλλου,

αφαιρεί όλα τα κακούργηματα (ή εκείνος που αφαιρεί το τελευταίο) από την καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ είναι αντισυνταγματικός, επειδή καταργεί επί της ουσίας το ΜΟΔ ως ποινικό δικαστήριο που εκδικάζει κακούργηματα⁴⁴⁹. Ομοίως αντισυνταγματικός θα ήταν ένας νόμος που θα υπήγαγε άνευ ετέρου όλα τα κακούργηματα εφεξής στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου⁴⁵⁰. Αντισυνταγματικός θα πρέπει επίσης να κριθεί τυχόν νόμος που επιχειρεί να ανατρέψει τον γενικό κανόνα κατανομής της καθ' ύλην αρμοδιότητας του άρθ. 97 Σ. δια της υπαγωγής γενικών κατηγοριών κακούρημάτων, συλλήβδην, στην αρμοδιότητα του Εφετείου, δηλαδή ένας νόμος που ορίζει π.χ. ότι όλα τα κακούργηματα που τιμωρούνται με κάθειρξη ή με κάθειρξη έως δέκα (10) ετών ή με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα (10) ετών υπάγονται, άνευ ετέρου, στην αρμοδιότητα του Εφετείου⁴⁵¹.

- 130 Το ζήτημα της αθρόας υπαγωγής κακούρημάτων στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου με αντίστοιχη συρρίκνωση της καθ' ύλην αρμοδιότητας του ΜΟΔ απασχόλησε έντονα τη θεωρία κατά τη δεκαετία του 2000, όταν επ' ευκαιρία της εκδίκασης υποθέσεων τρομοκρατίας που ακολούθησε την εξάρθρωση της τρομοκρατικής οργάνωσης «17 Νοέμβρη» η σχετική συζήτηση γνώρισε μια αναζωπύρωση⁴⁵². Στη θεωρία υποστηριζόταν ότι η δυνατότητα αφαίρεσης κακούρημάτων από την αρμοδιότητα του ΜΟΔ υπέρ εκείνης του Εφετείου αποτελεί κατά το Σ. την εξαίρεση και επομένως πρέπει να ελέγχεται κάθε φορά η συμβατότητα της άσκησής της από τον κοινό νομοθέτη με τη συνταγματική επιταγή για την κατ' αρχήν αρμοδιότητα του ΜΟΔ⁴⁵³. Ωστόσο, όπως ορθά επισημάνθηκε, αφενός ο ίδιος ο συνταγματικός νομοθέτης δεν έθεσε προϋποθέσεις ούτε όρισε κριτήρια για την υπαγωγή κακούρημάτων στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου αφαιρώντας τα από την καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ, αφετέρου παρήλθαν ήδη τρεις συνταγματικές αναθεωρήσεις (1986, 2001, 2019) και μισός αιώνας στη διάρκεια του οποίου ο κοινός νομοθέτης ασκεί ακώλυτα τη συγκεκριμένη τακτική, χωρίς ποτέ να τεθεί θέμα παρέμβασης του αναθεωρητικού

Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων, ό.π., σελ. 120 επ. · Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 269 και υποσ. 669.

⁴⁴⁹ Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 846 επ. · Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 127.

⁴⁵⁰ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 121.

⁴⁵¹ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 45 σελ. 1533.

⁴⁵² *Ibidem*, πλαγιάρ. 29 επ. σελ. 1529 επ. · Γ. Σωτηρέλη, *Τρομοκρατία, πολιτικό έγκλημα και δημοσιότητα της δίκης*, ό.π., σελ. 1983 επ.

⁴⁵³ Ιδίως έτσι ο Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 116. Βλ. μια σύνοψη σε Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 121 επ.

νομοθέτη για την ανάσχεσή της, μολονότι το ζήτημα τελεί φυσικά εν γνώσει του⁴⁵⁴. Μάλιστα, ο κοινός νομοθέτης δεν αισθάνεται πλέον καν την ανάγκη να διαλάβει κάποια ειδική αιτιολογία για την υπαγωγή κακουρηγημάτων στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου, όταν θεσπίζει κακουρηγήματα με ειδικούς ποινικούς νόμους⁴⁵⁵. Επομένως, με εξαίρεση τις ακραίες, θεωρητικές περιπτώσεις που ανωτέρω αναφέρθηκαν, όταν, δηλαδή, η εκμηδένιση της καθ' ύλην αρμοδιότητας του ΜΟΔ έχει ως συνέπεια την εν τοις πράγμασι κατάργησή του ως δικαστηρίου που δικάζει κακουρηγήματα ή η υπαγωγή γενικών κατηγοριών κακουρηγημάτων στο Εφετείο ανατρέπει τον γενικό συνταγματικό κανόνα, δεν υφίσταται συνταγματικό πρόβλημα λόγω της υπαγωγής των συντριπτικά περισσότερων κακουρηγημάτων στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου, καθιστάμενου έτσι αυτού του βασικού ποινικού δικαστηρίου εκδίκασης των κακουρηγημάτων (τα οποία από ποσοτικής άποψης μόνο κατ' εξαίρεση έχουν απομείνει στη γενική καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ)⁴⁵⁶. Η άκριτη υπαγωγή κακουρηγημάτων στο Εφετείο χωρίς ειδική αιτιολογία της ανάγκης αποκλεισμού του λαϊκού στοιχείου από την εκδίκασή τους, δημιουργεί πάντως δικαιοπολιτικό προβληματισμό ως προς το συνολικό αποτέλεσμα των εν λόγω παρεμβάσεων, καθώς «η ουσιαστική ... συρρίκνωση του ορκωτού συστήματος, είναι αντίθετη προς τις επιταγές του Συντάγματος και συγκεκριμένα της γενικής αρμοδιότητας των μικτών ορκωτών δικαστηρίων για την εκδίκαση των κακουρηγημάτων», ωστόσο δεν δημιουργεί συνταγματικό προβληματισμό για καθεμία από τις παρεμβάσεις του κοινού νομοθέτη προς την κατεύθυνση αυτή καθεαυτήν, αφού ο συνταγματικός νομοθέτης έδωσε στον κοινό νομοθέτη «λευκή επιταγή», χωρίς προϋποθέσεις και κριτήρια για την αφαίμαξη της καθ' ύλην αρμοδιότητας του ΜΟΔ⁴⁵⁷. Η εξαίρεση που προβλέπει το άρθρ. 97 παρ. 2 εδάφ. β΄ Σ. δεν αφορά, πάντως, τα πολιτικά κακουρηγήματα και εν γένει εγκλήματα, όπως προκύπτει από την αντιπαραβολή του γράμματος της παρ. 1 και της παρ. 2 εδάφ. α΄ αφενός, και της παρ. 2 εδάφ. β΄ αφετέρου⁴⁵⁸. Η διαφορά μάλιστα στο γράμμα των δύο εδάφ. της παρ. 2 έχει και σαφή

⁴⁵⁴ Αναλυτικά Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 121 επ.

⁴⁵⁵ *Ibidem*, σελ. 124 · Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, *Ο ν. 2928/2001*, ό.π., σελ. 696 · Ν. Χατζηνικολάου, *Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 377-408*, ό.π., πλαγιάρ. 33 επ. σελ. 2167 επ.

⁴⁵⁶ Έτσι και Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 121 επ.

⁴⁵⁷ *Ibidem*, σελ. 127 επ.

⁴⁵⁸ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 42 σελ. 1531 επ. · Δ. Μπελαντής, ΝοΒ 2003, σελ. 967 υποσ. 4. Η βούληση του ιστορικού συνταγματικού νομοθέτη ήταν τα πολιτικά εγκλήματα να εξαιρούνται της δυνατότητας υπαγωγής κακουρηγημάτων στην αρμοδιότητα των εφετείων κατά το άρθρ. 97 παρ. 2 εδάφ. β΄: Βλ. την χαρακτηριστική στιχομυθία στην Ολομέλεια της Βουλής των Εισηγητών της πλειοψηφίας και μειοψηφίας, Λ. Μπουρνιά και Γ.Β. Μαγκάκη, αντίστοιχα, σε *Πρακτικά Ολομέλειας*

ιστορική εξήγηση που σχετίζεται με τη συνταγματικά απρόσκοπτη διεξαγωγή της δίκης των πρωταιτίων του πραξικοπήματος και όσων συνεργάστηκαν μαζί τους από το Πενταμελές Εφετείο (βλ. ανωτ. υπό II). Είναι σαφές ότι ο συνταγματικός νομοθέτης διακρίνει τα πολιτικά κακουργήματα και πλημμελήματα από όλα τα λοιπά εγκλήματα και υπάγει αυτά στην αποκλειστική καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ, ακολουθώντας τη σχετική συνταγματική παράδοση από το Σ. 1844 και εφεξής, κατά την οποία τα πολιτικά εγκλήματα, ανεξαρτήτως του νομικού τους χαρακτηρισμού και της βαρύτητάς τους εκδικάζονται οπωσδήποτε με τη συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου από τα (αμιγή) ορκωτά δικαστήρια⁴⁵⁹. Επομένως, πολιτικά κακουργήματα δεν επιτρέπεται να υπαχθούν με νόμο στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Εφετείου με επίκληση της συνταγματικής εξουσίας που παρέχει στον κοινό νομοθέτη το άρθ. 97 παρ. 2 εδάφ. β΄ Σ., καθώς αυτά υπάγονται εκ του Συντάγματος αποκλειστικά στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ⁴⁶⁰. Όπως αναφέρθηκε (βλ. ανωτ. υπό II και IV.1.Ε), η εύλογη παρέκκλιση από την αποκλειστική αρμοδιότητα του ΜΟΔ για την εκδίκαση των εγκλημάτων των πρωταιτίων και των συνεργατών τους από το Πενταμελές Εφετείο, ακόμη και αν αυτά ήθελε θεωρηθούν πολιτικά, την οποία (παρέκκλιση) επέβαλαν οι συνθήκες που κρατούσαν κατά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, έληξε με την περάτωση των δικών αυτών⁴⁶¹.

Γ. Μονομελές Εφετείο Κακουργημάτων;

- 132 Όταν ο συνταγματικός νομοθέτης του 1975 έκανε λόγο για «Εφετείο» εννοούσε κατά τη σχετική συνταγματική και νομοθετική παράδοση το Δικαστήριο των Εφετών με πενταμελή σύνθεση και είχε υπόψη του ως άλλη, παλαιότερη εκδοχή περί τη σύνθεσή του μόνο την αρχική επταμελή σύνθεση του έτους 1924 και προηγουμένως την επταμελή σύνθεση του Δικαστηρίου των Εφετών, στο οποίο είχε ανατεθεί η ειδική

της Βουλής, σελ. 711 · επίσης την δήλωση του Λ. Μπουρνιά, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 712: «Ως προς τα πολιτικά αδικήματα είναι σαφής η διάταξις του εδαφίου 2 ότι δεν είναι δυνατόν ταύτα να υπαχθούν εις τα Πενταμελή Εφετεία» · ομοίως και ο βουλευτής Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 713.

⁴⁵⁹ Αναλυτικά Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 124 επ. · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 19 σελ. 1525 · Ν. Δημητράτος, *Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης*, ό.π., σελ. 62.

⁴⁶⁰ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 127 · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 42 σελ. 1531 επ.

⁴⁶¹ Α. Τριανταφύλλου, *Η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ποινικών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 125.

ποινική δικαιοδοσία για την πειρατεία και τη ναυταπάτη (βλ. αναλυτικά ανωτ. υπό II)⁴⁶². Ήδη η παραδοσιακή ονομασία «Δικαστήριο των Εφετών» παραπέμπει σε πολυμελές δικαστήριο. Η ανακάλυψη της αλήθειας προϋποθέτει, άλλωστε, τουλάχιστον δύο πρόσωπα, ώστε να μπορεί να αναπτυχθεί ένας κριτικός διαλογος μεταξύ ειδικών περί το αντικείμενο⁴⁶³.

Εκ προοιμίου πρέπει επίσης να σημειωθεί μια κρίσιμη παράμετρος για την περαιτέρω εξέταση του ζητήματος που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια: Το αρχικά επταμελές και στη συνέχεια πενταμελές Δικαστήριο των Εφετών ήταν μέχρι τη θέσπιση του Σ. 1975 υποκατάστατο του κατ' ανάγκην πολυμελούς αμιγούς ορκωτού Κακουργιοδικείου και εν συνεχεία του ομοίως κατ' ανάγκην πολυμελούς ΜΟΔ⁴⁶⁴, τα οποία (Κακουργιοδικεία, Εφετεία, ΜΟΔ) εκδίκαζαν τα κακουργήματα «μια κι έξω», δηλαδή χωρίς να προβλέπεται δεύτερος βαθμός δικαιοδοσίας, κατόπιν άσκησης ενδίκου μέσου εφέσεως⁴⁶⁵. Με τον ν. 969/1979 τα επταμελή Εφετεία αναβίωσαν για να εκδικάζουν τις εφέσεις κατά των αποφάσεων των πενταμελών εφετείων⁴⁶⁶, ταυτόχρονα με τη θεσμοθέτηση του ΜΟΕ για την εκδίκαση των εφέσεων κατά των αποφάσεων του ΜΟΔ (βλ. άρθ. δέκατο τέταρτο ν. 969/1979, που αντικατέστησε το άρθ. 499 ΚΠΔ 1950)⁴⁶⁷.

Συνταγματικό ζήτημα ανέκυψε το πρώτον με τη μείωση του αριθμού των Εφετών του πρωτοβαθμίου Εφετείου Κακουργημάτων σε τρεις (3) από πέντε (5) και του δευτεροβαθμίου σε πέντε (5) από επτά (7) με το άρθ. 14 ν. 1649/1986⁴⁶⁸. Αν και υποστηρίχθηκε τότε η αντισυνταγματικότητα της μείωσης του αριθμού των Εφετών για την πρωτοβάθμια κρίση των κακουργημάτων, επικράτησε η άποψη περί της συνταγματικότητας της μεταβολής αυτής, αφού το Σύνταγμα κάνει λόγο για «Εφετεία» άνευ ειδικότερου προσδιορισμού της συνθέσεως αυτών, ενώ το πενταμελές Εφετείο που είχε υπόψη του ο συνταγματικός νομοθέτης διατηρήθηκε ως δευτεροβάθμιος (και τελικός) κριτής επί της ουσίας των κακουργημάτων με τον ίδιο ως άνω ν. 1649/1986⁴⁶⁹. Εξάλλου, η

⁴⁶² Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαισίωρ. 50 σελ. 1535. Είναι χαρακτηριστική η έναρξη του οικείου τμήματος της εισηγήσεως του εισηγητή της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 710: «Η παράγραφος 2 αφορά τα λεγόμενα πενταμελή Εφετεία».

⁴⁶³ Έτσι ο G. Duttge, "Jenseits der Illusionen", ό.π., σελ. 211 με αναφορά στον Nietzsche.

⁴⁶⁴ Πρβλ. Μ. Μιχόπουλο, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 1023. Ουδείς θα μπορούσε σήμερα να διανοηθεί διμελή σύνθεση του ΜΟΔ από έναν ένορκο και έναν τακτικό δικαστή, μολονότι και αυτό θα ανταποκρινόταν στην ονομασία «μικτό ορκωτό δικαστήριο».

⁴⁶⁵ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαισίωρ. 51 σελ. 1535.

⁴⁶⁶ Ibidem · Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 847.

⁴⁶⁷ Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 847.

⁴⁶⁸ Βλ. αναλυτικά Μ. Μιχόπουλο, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 1017 επ. (passim).

⁴⁶⁹ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαισίωρ. 51 σελ. 1535.

ανάθεση της πρωτοβάθμιας κρίσης σε τριμελές Εφετείο, προκειμένου να ανατεθεί η δευτεροβάθμια κρίση στο πενταμελές Εφετείο είχε ήδη προταθεί στη θεωρία από τον Ν. Ανδρουλάκη⁴⁷⁰, αλλά και κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση που προηγήθηκε της ψήφισης του Σ. 1975⁴⁷¹.

- 135 Το 1993 ο Μ. Μιχόπουλος σημείωνε με ειρωνικό τόνο: «*Θα πρέπει να είμαστε ίσως και ευχαριστημένοι που δεν υπάρχουν μονομελή εφετεία και έτσι το κακό θα σταματήσει εδώ!*»⁴⁷². Φευ, δεν θα περνούσαν ούτε δύο δεκαετίες μέχρι να διαφευστεί. Είχε ήδη ανοίξει μια κερκόπορτα την οποία ο κοινός νομοθέτης εκμεταλλεύθηκε σχεδόν τρεις δεκαετίες αργότερα, όταν οι μνήμες της συνταγματικής παράδοσης του πενταμελούς Δικαστηρίου των Εφετών έπαυσαν πια να είναι νωπές. Με το άρθ. 29 παρ. 2 ν. 4055/2012, το οποίο προσέθεσε το άρθ. 110 στον ΚΠΔ 1950⁴⁷³ και το άρθ. 85 ν. 4055/2012, το οποίο αντικατέστησε το άρθρο 4 παρ. 1 περ. δ΄ του ν. 1756/1988 (προϊσχύσας ΚΟΔΚΔΛ), θεσμοθετήθηκε για πρώτη φορά στην ελληνική συνταγματική και δικονομική ιστορία μονομελές δικαστήριο για την εκδίκαση κακουργημάτων σε πρώτο βαθμό, το Μονομελές Εφετείο Κακουργημάτων⁴⁷⁴. Στην καθ' ύλην αρμοδιότητά του υπήχθησαν κατά το ως άνω άρθ. 110 ΚΠΔ 1950 όλα τα κακουργήματα που παραπέμπονταν στο ακροατήριο κατά τη συντετηγημένη ενδιαμεση διαδικασία χωρίς παρεμβολή του δικαστικού συμβουλίου, καθώς και κάποια ακόμη ρητώς κατονομαζόμενα κακουργήματα, με εξαίρεση τις περιπτώσεις που ο νόμος απειλούσε γι' αυτά ποινή ισόβιας κάθειρξης. Η εκδίκαση των εφέσεων κατά των αποφάσεων του δικαστηρίου αυτού υπήχθη στην αρμοδιότητα του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων.
- 136 Η δικαιολογική βάση της εισαγωγής του Μονομελούς Εφετείου Κακουργημάτων ως του πρώτου μονομελούς σύνθεσης δικαστηρίου για την εκδίκαση κακουργημάτων στην ελληνική ιστορία ήταν κατά την αιτιολογική έκθεση του ν. 4055/2012 (σελ. 10) επί λέξει η εξής⁴⁷⁵: «*Συνιστώνται, για πρώτη φορά και στη χώρα μας, μονομελή εφετεία κακουργημάτων που υπηρετούν το στόχο της ταχύτητας στην εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων και την τόνωση της ευθύνης του δικαστή. Οι όποιες επιφυλάξεις, που κατά καιρούς διατυπώνονται για τα μονομελή δικαστήρια (βλ. σχετικά Ν. Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, έκδ. Β΄, 1994, σελ. 106- 107), θεωρείται ότι δεν*

⁴⁷⁰ Ν. Ανδρουλάκης, ΠοινΧρ 1972, σελ. 428 επ.

⁴⁷¹ Βλ. ανωτ. υποσ. 332.

⁴⁷² Ν. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 1017.

⁴⁷³ Είχε καταργηθεί με τον ν. 969/1979.

⁴⁷⁴ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., σελ. 82.

⁴⁷⁵ Βλ. κριτική σε Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 53.

«αγγίζουν» την προτεινόμενη ρύθμιση, καθώς προβλέπεται ότι το μονομελές εφετείο κακουργημάτων θα συγκροτείται από πρόεδρο εφετών ή όπου δεν υπάρχει αυτή η δυνατότητα από εφέτη, δηλαδή από έμπειρους δικαστές με πολύχρονη πείρα, πέραν του γεγονότος ότι η καθ' ύλην αρμοδιότητα αυτών εκτείνεται σε υποθέσεις που δεν παρουσιάζουν πολλές αποδεικτικές δυσχέρειες. Μάλιστα υπάρχει και η ασφαλιστική δικλείδα ότι τα μονομελή εφετεία κακουργημάτων δεν θα δικάζουν εγκλήματα κατά των οποίων απειλείται στο νόμο η ποινή της ισόβιας κάθειρξης (όπως λ.χ. η θανατηφόρα ή η εκτελεσθείσα με ιδιαίτερη σκληρότητα ληστεία, άρθρο 380 παρ. 2 ΠΚ, ή οι επιβαρυντικές περιπτώσεις των ναρκωτικών, άρθρο 23 του ν. 3459/2006), γιατί κρίθηκε ότι η εσχάτη αυτή ποινή πρέπει να επιβάλλεται από πολυμελή σύνθεση όπως και σήμερα. [...] Τέλος, ορίζεται ότι οι εφέσεις κατά των αποφάσεων των μονομελών εφετείων θα εκδικάζονται σε δεύτερο βαθμό από τα τριμελή εφετεία. Προτιμήθηκε η εκδίκαση των εφέσεων αυτών να γίνεται από τα τριμελή εφετεία, και όχι από τα πενταμελή, αφ' ενός προς εξοικονόμηση δυνάμεων στα εφετεία, αφ' ετέρου για τον επιπρόσθετο λόγο ότι η τριμελής σύνθεση του εφετείου παρέχει ικανά εκέγγυα για την ορθή κρίση της υπόθεσης σε δεύτερο βαθμό».

Ο νομοθέτης λησμόνησε σε λιγότερο από δύο έτη όσα ο ίδιος έλεγε στην αιτιολογική 137 έκθεση του ν. 3904/2010 (σελ. 12), επ' ευκαιρία της (μοναδικής μέχρι σήμερα) επιστροφής κακουργημάτων στον «φυσικό δικαστή» τους, το ΜΟΔ, σχετικά με την άκριτη και μηχανιστική παραπομπή κακουργημάτων στο ακροατήριο χωρίς το «φίλτρο» της ενδιαμεσης διαδικασίας: «Εξάλλου, η επιτάχυνση της ποινικής διαδικασίας, την οποία επαγγέλλεται η Αιτιολογική Έκθεση του ν. 3727/ 2008 (βλ. αυτήν σε ΠοινΧρ ΝΘ΄ 89 επ., ιδίως σελ. 91), με την αποκοπή μάλιστα της ενδιαμεσης διαδικασίας των συμβουλίων, δεν επιτεύχθηκε, αφού οι υποθέσεις παραπέμφθηκαν μεν στο ακροατήριο του ΤριμΕ-ΦΚακ/των, αλλά «λίμνασαν» σ' αυτό, αφού είναι κοινώς γνωστό ότι η Εισαγγελία Εφετών Αθηνών, ενδεικτικά, προσδιορίζει 25-35 κακουργήματα σε κάθε δικάσιμο. Αντίθετα, οι υποθέσεις αυτές θα εκδικάζονταν πιο γρήγορα εάν παρέμεναν στο φυσικό τους δικαστή, δηλαδή στο ΜΟΔ. Μάλιστα, θα επέλθει περισσότερη ταχύτητα εάν αυτές παραπέμπονται στο ακροατήριο του ΜΟΔ με αμετάκλητο βούλευμα του δικαστικού συμβουλίου. Άλλωστε, η κρινόμενη ρύθμιση είναι άστοχη διότι εξαιτίας της παραπομπής των υποθέσεων αυτών με κλητήριο θέσπισμα του Εισαγγελέα Εφετών, με τη σύμφωνη γνώμη του Προέδρου Εφετών, δεν προηγείται η αναγκαία επεξεργασία των δικογραφιών με αποτέλεσμα οι σχετικές υποθέσεις να μην είναι «ώριμες» για την εκδίκασή τους στο ακροατήριο. Εξάλλου, πέρα από τη γενικότερη επιβράδυνση απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, λόγω παραπομπής στο δικαστήριο υποθέσεων χωρίς τη βάση της προδικασίας, «το να συντέμνει κανείς την προδικασία «επί δικαίων και αδικών» ισοδυναμεί με την επιβολή σε

Βάρους των 'δικαίων' [κατ' αυτών στο πρόσωπο των οποίων δεν συντρέχουν «πιεστικές» ενδείξεις ενοχής] ενός δυσανάλογου [...] κακού» (βλ. σχετικά Ν. Ανδρουλάκη, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, 3η έκδ., 2007, σελ.385, Ν. Λίβου, *ΠοινΧρ ΝΣΤ'1003*).

- 138 Είναι χαρακτηριστικό ότι ο νομοθέτης του ν. 4055/2012 δεν τόλμησε να «αγγίξει» τη συνταγματική διασταση του ζητήματος. Σε επίπεδο Συντάγματος τα πράγματα είναι μάλλον σαφή, ώστε να μην καταλείπεται περιθώριο άλλης, δυναμικής ερμηνευτικής προσέγγισης. Η αντισυνταγματικότητα της θέσπισης του Μονομελούς Εφετείου Κακουργημάτων, ήτοι της υπαγωγής κακουργημάτων στην καθ' ύλην αρμοδιότητα ενός μονομελούς δικαστηρίου που ονομάστηκε (καταχρηστικά) «εφετείο», προκύπτει από το ίδιο το σαφές γράμμα του άρθ. 97 παρ. 2 του Σ. 1975⁴⁷⁶: Εφετεία κατά την έννοια του άρθ. 97 παρ. 2 του Σ. είναι μόνον αυτά στα οποία ρητώς αναφέρεται το εδάφ. α' αυτής, δηλαδή τα Εφετεία εκείνα στη δικαιοδοσία των οποίων είχαν υπαχθεί κακουργήματα και πολιτικά εγκλήματα «με συντακτικές πράξεις, ψηφίσματα και ειδικούς νόμους». Το εδαφ. β' επιτρέπει την υπαγωγή κακουργημάτων με νόμο στη δικαιοδοσία «των ίδιων εφετείων», δηλαδή μόνον εκείνων του εδάφ. α' και όχι άλλων⁴⁷⁷. Τα εφετεία στα οποία αναφέρεται το εδάφ. α' είναι μόνον τα πενταμελή Εφετεία («Δικαστήρια των Εφετών»), την πενταμελή σύνθεση των οποίων ρητώς όριζαν λ.χ. το άρθ. 1 της Συντακτικής Πράξης της 03.10.1974 («... εις την αρμοδιότητα του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών...») και το άρθ. 2 του Δ' Ψηφίσματος της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής, καθώς και όλα τα νομοθετήματα που μεσολάβησαν από το 1924 έως το 1974, πλην του πρώτου, δηλαδή του από 16.12.1924 Ψηφίσματος της Δ' Συντακτικής Συνέλευσης, το οποίο όριζε επταμελή σύνθεση⁴⁷⁸. Πράγματι, ο συνταγματικός νομοθέτης έναν θεσμό γνώριζε, το

⁴⁷⁶ Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, ό.π., σελ. 252 · Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 52 σελ. 1536 · Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 116.

⁴⁷⁷ Ν. Ανδρουλάκης, ό.π., σελ. 252 · Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 1021.

⁴⁷⁸ Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουργημάτων*, ό.π., σελ. 1019 επ. Μόνο για υπαγωγή κακουργημάτων σε πενταμελή Εφετεία γίνονταν λόγος κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση. Βλ. λ.χ. τις τοποθετήσεις των εισηγητών Δ. Παπασπύρου και Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Επιτροπής*, σελ. 408 · επίσης τις εισηγήσεις των δύο ως άνω γενικών εισηγητών πλειοψηφίας και μειοψηφίας, αντίστοιχα, καθώς και του ετέρου εισηγητή της πλειοψηφίας Λ. Μπουρνιά στην Ολομέλεια της Βουλής, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 708 επ. · επίσης Α. Κακλαμάνη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 714: «Και βεβαίως θα είναι τα 5/μελή Εφετεία εις τα οποία από του 1924 υπάγονται όλα τα αδικήματα τα οποία αφορούν αυτά τα κακουργήματα και τα οποία θα κρίνονται εκεί εις πρώτον και εις τελευταίον βαθμόν». Για την αποκλειστική αναφορά σε πενταμελή Εφετεία από όλα τα σχετικά νομοθετήματα από το 1935 και έπειτα, εκτός του πρώτου που προέβλεπε επταμελή σύνθεση, βλ. Μ. Μιχόπουλο, ό.π.

πενταμελές Εφετείο ως υποκατάστατο του ΜΟΔ, και αυτόν υιοθέτησε⁴⁷⁹. Στο γράμμα του Σ. 1975 αναφέρεται ως «Εφετείο» προδήλως κατά συνεκδοχή.

Η εισαγωγή του Μονομελούς Εφετείου Κακουρηγημάτων αποτελεί έτσι μια χαρακτη- 139
ριστική απόπειρα δυναμικής ερμηνείας του άρθ. 97 Σ. (βλ. ερμηνεία άρθ. 96 υπό Ι). Ωστόσο, η γραμματική διατύπωση του άρθ. 97 παρ. 2 Σ. δεν φαίνεται να καταλείπει τέτοιο ερμηνευτικό περιθώριο. Απαράβατο όριο της δυναμικής ερμηνείας του Συντάγματος είναι το γράμμα του⁴⁸⁰. Τα όρια της αποδεκτής δυναμικής ερμηνείας του άρθ. 97 παρ. 2 εξαντλήθηκαν οπωσδήποτε, όταν η πενταμελής σύνθεση έγινε τριμελής, αλλά παρέμεινε (τουλάχιστον) πολυμελής.

Την αντίληψη αυτή περί της αντισυνταγματικότητας της θέσπισης Μονομελούς 140
Εφετείου Κακουρηγημάτων συμμεριζόταν και ρητώς συμπεριέλαβε στην αιτιολογική έκθεση επί του τελικού σχεδίου του νέου ΚΠΔ και η Επιτροπή που το συνέταξε, οι σκέψεις της οποίας αξίζει να παρατεθούν αυτούσιες, αφού αποδίδουν ευσύνοπτα την ουσία του συνταγματικού ζητήματος⁴⁸¹: «Το άρθρο 110 ΚΠΔ, όπως προστέθηκε με το ν. 4055/2012, προέβλεπε για πρώτη φορά την ίδρυση και λειτουργία μονομελών εφετείων για την εκδίκαση κακουρηγημάτων. Η επιλογή αυτή, που χαρακτηρίστηκε ως ακραία εκδοχή (βλ. Αιτιολογική Έκθεση Ν. 3904/2010), αποτελεί αναμφίβολα ένα επικίνδυνο πειραματισμό, με τον οποίο επιδιώχθηκε να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της καθυστέρησης στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Πέρα, όμως, από τις αντιρρήσεις για τη σκοπιμότητα και αποτελεσματικότητα του θεσμού των μονομελών εφετείων, εγείρονται σοβαρές επιφυλάξεις και για την συνταγματικότητά του. Το άρθρο 97 παρ. 1 Συντ. προβλέπει ότι τα κακουρηγήματα δικάζονται από μικτά ορκωτά δικαστήρια, ενώ στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου προβλέπεται αφενός η διατήρηση της αρμοδιότητας των εφετείων για όσα εγκλήματα είχαν ήδη υπαχθεί στην αρμοδιότητά του μέχρι το 1975 αφετέρου η δυνατότητα υπαγωγής από τον κοινό νομοθέτη και άλλων κακουρηγημάτων στη δικαιοδοσία «των ίδιων εφετείων». Κατά την ψήφιση του νέου Συντάγματος του 1975 ο συντακτικός νομοθέτης είχε αναμφίβολα υπόψη του τα πενταμελή εφετεία, δηλ. σε κάθε περίπτωση πολυμελή σύνθεση εφετείων κακουρηγημάτων. Γεννάται, επομένως, εύλογα το ερώτημα, ενόψει και της επιλογής του νομοθέτη για σταδιακή αφαίρεση ύλης από τα μικτά ορκωτά δικαστήρια και τη μεταφορά της στα εφετεία, αν η υπαγωγή των κακουρηγημάτων σε μονομελή εφετεία είναι συνταγματικά ανεκτή. Σαφής πρόθεση του συντακτικού νομοθέτη ήταν μόνο η κατ' εξαίρεση αφαίρεση ύλης από τα μικτά

⁴⁷⁹ Αναλυτικά Μ. Μιχόπουλος, *Τριμελή Εφετεία Κακουρηγημάτων*, ό.π., σελ. 1021 επ.

⁴⁸⁰ Σ. Βλαχόπουλος, *Η δυναμική ερμηνεία του Συντάγματος*, 2014, σελ. 75 επ.

⁴⁸¹ Βλ. αιτιολογική έκθεση επί του τελικού σχεδίου, σελ. 41 επ.

ορκωτά δικαστήρια, κάτι που έχει σήμερα ανατραπεί αφού ο κανόνας είναι η υπαγωγή των κακουργημάτων στην αρμοδιότητα του εφετείου, αλλά και σε κάθε περίπτωση η εκδίκαση των κακουργημάτων από πολυμελή σύνθεση του εφετείου. Γι' αυτό και το άρθρο 97 Συντ., δίνοντας την ευχέρεια στον κοινό νομοθέτη να αναθέσει την εκδίκαση και άλλων κακουργημάτων στα εφετεία κάνει λόγο για υπαγωγή των υποθέσεων αυτών στη δικαιοδοσία «των ίδιων εφετείων»· ίδια δηλ. εφετεία, σε σχέση με εκείνα τα οποία ήδη λειτουργούσαν κατά την ψήφιση του νέου Συντάγματος και στα οποία μέχρι τότε είχαν υπαχθεί ορισμένα κακουργήματα. Με βάση τις πιο πάνω σκέψεις ο θεσμός των μονομελών εφετείων κακουργημάτων δεν είναι ούτε συνταγματικά ανεκτός. Το Σχέδιο του νέου ΚΠΔ με σεβασμό στη διαταξη του άρθρου 97 Συντ., αναθέτει την εκδίκαση των κακουργημάτων αποκλειστικά σε πολυμελείς συνθέσεις δικαστηρίων (τριμελή εφετεία και ΜΟΔ) και διατηρεί τα μονομελή εφετεία μόνο για την επιβολή ποινής σε περίπτωση σύνταξης πρακτικού συνδιαλλαγής (άρθρο 301 ΣχΚΠΔ) ή διαπραγμάτευσης (άρθρο 303 ΣχΚΠΔ), καθώς και για την επιβολή συνολικής ποινής, όταν η ποινή βάσης δεν επιβλήθηκε από το μονομελές ή τριμελές πλημμελειοδικείο».

- 141 Κατά την αρχική μορφή του άρθ. 110 ΚΠΔ 2019 στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Μονομελούς Εφετείου Κακουργημάτων υπήχθησαν αποκλειστικά τα κακουργήματα που αναφέρονται στα άρθρα 301 και 303, εφόσον γι' αυτά έχει συνταχθεί πρακτικό συνδιαλλαγής ή διαπραγμάτευσης, διότι στις περιπτώσεις αυτές «το δικαστήριο περιορίζεται σε επιμετρητική εργασία», οπότε «η ενεργοποίησή του σε τέτοιους τομείς ούτε την εμπιστοσύνη του κοινού στο σύστημα απονομής της Δικαιοσύνης θέτει εν αμφιβόλω ούτε την ποιότητα του δικαστικού έργου διακινδυνεύει.»⁴⁸². Γρήγορα όμως αντέδρασε η «δικαστική ομάδα πίεσης» που τάσσεται διαχρονικά αναφανδόν υπέρ του Μονομελούς Εφετείου Κακουργημάτων, οι εισαγγελικοί λειτουργοί⁴⁸³. Έτσι το Μονομελές

⁴⁸² Ibidem, σελ. 42· Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 53.

⁴⁸³ Βλ. την από 17.07.2019 Επιστολή (με εξουσιοδότηση της Έκτακτης Γενικής Συνέλευσης) της Ένωσης Εισαγγελέων Ελλάδος προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης ([Επιστολή-προς-Υπουργό-Δικαιοσύνης-17-7-2019.doc \(live.com\)](#) [τελευταία πρόσβαση 11.06.2019]) και τις από 17.08.2019 προτάσεις της προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης, με τις οποίες προτάθηκε η επαναφορά της καθ' ύλην αρμοδιότητας του Μονομελούς Εφετείου Κακουργημάτων ([Υπουργός-Δικαιοσύνης-21-8-2019-1.doc \(live.com\)](#) [τελευταία πρόσβαση 11.06.2019]), ως είχε υπό τον ΚΠΔ 1950, όπερ και εγένετο. Ο πραγματικός λόγος της επιμονής των εισαγγελικών λειτουργών δεν είναι προφανώς ο προβαλλόμενος πρακτικός, δηλαδή η επιτάχυνση της ποινικής διαδικασίας (ή τουλάχιστον όχι πρωτίστως αυτός). Για να τον αντιληφθεί κανείς, αρκεί να δει τη χωροταξία της έδρας ενός Μονομελούς Εφετείου Κακουργημάτων κατά την εκδίκαση μιας οποιασδήποτε υπόθεσης σε ένα οποιοδήποτε ελληνικό Εφετείο. Είναι πρόδηλο ότι η επιρροή «της ισταμένης δικαιοσύνης» στην τελική δικαστική απόφαση είναι ιδιαίτερα αυξημένη στον ποινικό δικαστή που είναι συνηθισμένος να «συζητά» και να «διασκέ-

Εφετείο Κακουρηγημάτων επανήλθε με «πολιτική απόφαση» (expressis verbis), ως προσωρινή λύση ανάγκης (στη χώρα, όπου «ουδεν μονιμότερον του προσωρινού»), δια του ν. 4637/2019, πριν καν συμπληρωθούν τέσσερις μήνες από την κατ' ουσίαν κατάργησή του ως πρωτοβαθμίου δικαστηρίου για την εκδίκαση κακουρηγημάτων. Οι αιτιολογικές σκέψεις για την επαναφορά του Μονομελούς Εφετείου Κακουρηγημάτων αξίζει επίσης να παρατεθούν αυτούσιες, ως μνημείο θρασείας ομολογίας ενσυνείδητης παράβασης του Συντάγματος με πολιτική απόφαση και κακής ποινικής νομοθέτησης (αφού το Υπουργείο Δικαιοσύνης ομολογεί ότι έπραξε κατά το πολιτικώς δοκούν και όχι σύμφωνα με όσα εισηγήθηκε η νομοπαρασκευαστική επιστημονική επιτροπή που το ίδιο συγκρότησε)⁴⁸⁴:

«Η επαναφορά του Μονομελούς Εφετείου ως δικαστηρίου εκδίκασης ορισμένων 142 κακουρηγημάτων απηχεί την πολιτική βούληση του Υπουργείου Δικαιοσύνης και προωθείται αυτοτελώς με σκοπό την κάλυψη άμεσων αναγκών αποσυμφόρησης της κακουρηγηματικής ύλης μέχρις ότου αποδώσουν οι εναλλακτικοί θεσμοί απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Παρά την επί της αρχής αντίθεση της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του ΚΠΔ (βλ. Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4620/2019) στην ανάθεση αρμοδιότητας στο Μονομελές Εφετείο σε υποθέσεις, που δεν εξαντλούνται σε επιμετρητική διαδικασία, αλλά προϋποθέτουν ουσιαστική διαγνώση της κατηγορίας στο πλαίσιο της κλασικής κατ' αντιδικίαν δίκης, η επαναφορά του Μονομελούς Εφετείου προωθείται αυτοτελώς από το Υπουργείο ως «ανεκτή και σκόπιμη» ώστε να αποσυμφορηθεί η ύλη του Τριμελούς και του Πενταμελούς Εφετείου. Άλλωστε, για την επιλογή αυτή συνεκτιμήθηκαν τα στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης σε σχέση με την λειτουργικότητα και αποτελεσματικότητα του Μονομελούς Εφετείου. Καθώς, λοιπόν, η άμεση αποσυμφόρηση της κακουρηγηματικής ύλης συνιστά πρόταγμα για τις λειτουργικές ανάγκες του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και καθώς επί του παρόντος δεν είναι προβλέψιμο το χρονικό διάστημα που θα χρειασθεί για την εμπέδωση των νέων εναλλακτικών θεσμών αποσυμφόρησης (αποχή, ποινική συνδιαλλαγή, ποινική διαπραγμάτευση), η νομοθετική παρέμβαση για την επαναφορά του Μονομελούς Εφετείου ως Δικαστηρίου ουσίας κρίθηκε ως επιβεβλημένη τουλάχιστον για το μεταβατικό στάδιο της αποδοχής και αποτελεσματικής εφαρμογής των νέων εναλλακτικών θεσμών. Έτσι, παρά τον προβληματισμό

πτεται» τις πολιτικές και ποινικές υποθέσεις και, επιπλέον, δεν ασχολείται αποκλειστικά με ποινικές υποθέσεις, όπως ο εισαγγελέας. Στα έδρανα των συνηγόρων ακούγεται συχνά στις αίθουσες των ποινικών ακροατηρίων η εύγλωττη ρήση: «Σήμερα βγάζει αποφάσεις ο/η εισαγγελέας».

⁴⁸⁴ Βλ. αιτιολογική έκθεση ν. 4637/2019, σελ. 11 επ. · μάλλον συμφ. ο Α. Παπαδαμάκης, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., σελ. 53 επ., χωρίς όμως να θίγει τη συνταγματική πτυχή του ζητήματος.

που διατηρήθηκε στην πλειοψηφία των μελών της Αναθεωρητικής Επιτροπής του ΚΠΔ, η εν λόγω νομοθετική επιλογή είναι εκτάκτως αναγκαία για την ευόδωση του σκοπού άμεσης αποσυμφόρησης ύλης στις συγκεκριμένες περιπτώσεις κακουργημάτων που καταλάμβαναν τον μεγαλύτερο όγκο στα πινάκια του Μονομελούς Εφετείου κατά τα χρόνια λειτουργίας του ως δικαστηρίου ουσίας. Μετά ταύτα, η επαναφορά του Μονομελούς Εφετείου θεωρείται υπό το φως των παραμέτρων αυτών ότι μπορεί να γίνει «ανεκτή και σκόπιμη» στις περιπτώσεις των περιοριστικά απαριθμούμενων κακουργημάτων που καλύπτουν τα κριτήρια της «μαζικότητας» και της «αποδεικτικής ευκολίας» και ειδικότερα στις περιπτώσεις των κακουργημάτων της κλοπής, της ληστείας, των ναρκωτικών και των παράτυπων μεταναστών. Εξυπακούεται, άλλωστε, ότι αν βραχυπρόθεσμα εμπεδωθούν ευρέως και αποτελεσματικά οι εναλλακτικοί θεσμοί αποσυμφόρησης της κακουργηματικής ύλης η «επιστράτευση» του Μονομελούς Εφετείου για την εκδίκαση των ανωτέρω εγκλημάτων θα μπορεί να θεωρηθεί λήξασα, έτσι ώστε η εκδίκασή τους να επανακάμψει στη φυσική αρμοδιότητα του Τριμελούς Εφετείου».

- 143** Η δυνατότητα υπαγωγής κακουργημάτων στο Εφετείο που παρέχει το άρθρ. 97 παρ. 2 Σ. ουδέποτε είχε το νόημα της εκδίκασης κακουργημάτων από δικαστήριο με μονομελή σύνθεση και η οποιαδήποτε ανάγκη ή σκοπιμότητα δεν καθιστά την παράβαση του Σ. ανεκτή⁴⁸⁵. Δεν αποτελεί υπερβολή, λοιπόν, αν ειπωθεί ότι όσο λειτουργεί το Μονομελές Εφετείο Κακουργημάτων και δεν έχει λάβει χώρα συνταγματική αναθεώρηση η ισχύουσα συνταγματική πρόβλεψη του άρθρ. 97 έχει τεθεί «στον γύψο».

Δ. Η εναρμόνιση με το ισχύον Σύνταγμα των διατάξεων για την καθ' ύλην αρμοδιότητα λόγω συνάφειας δια του νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας

- 144** Κατεξοχήν πεδίο εκδίπλωσης του κανονιστικού δυναμικού του γενικού κανόνα του άρθρ. 97 παρ. 1 Σ. στο κοινό δικονομικό ποινικό δίκαιο αποτελεί ο προσδιορισμός της καθ' ύλην αρμοδιότητας για την εκδίκαση συναφών εγκλημάτων, από τα οποία υπάγονται άλλα στο ΜΟΔ και άλλα στο Εφετείο. Στον νέο ΚΠΔ 2019 εγκαταλείφθηκε το κριτήριο του βαρύτερου εγκλήματος για τον καθ' αρχήν προσδιορισμό του δικαστηρίου που θα εκδικάσει όλα τα συναφή εγκλήματα, που υιοθετούσε ως βασικό κριτήριο ο παλιός ΚΠΔ 1950, και σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση επί του τελικού σχεδίου του νέου ΚΠΔ (σελ. 45) «υιοθετείται ως κριτήριο για τον προσδιορισμό του καθ' ύλην αρμόδιου δικαστηρίου για την εκδίκαση όλων των συναφών εγκλημάτων, όχι η βαρύτητα των συναφών εγκλημάτων, αλλά το ανώτερο δικαστήριο μεταξύ των αρμόδιων για κάθε

⁴⁸⁵ Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 116.

συναφές εγκλήμα.»⁴⁸⁶. Με την επιλογή αυτή επήλθε εναρμόνιση του κοινού δικαίου με τη συνταγματική ιεράρχηση των ποινικών δικαστηρίων, αφού το ΜΟΔ έχει το συνταγματικό πρωτείο για την εκδίκαση των κακουργημάτων, όπως αναφέρθηκε⁴⁸⁷. Σύμφωνα με το άρθρ. 129 παρ. 2 ΚΠΔ: «Το ανώτερο δικαστήριο είναι αρμόδιο και για τα συναφή εγκλήματα που υπάγονται στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του κατώτερου δικαστηρίου. Το μικτό ορκωτό δικαστήριο θεωρείται στην περίπτωση αυτή ανώτερο κατά βαθμό από τα άλλα».

Επομένως, αν περισσότερα εγκλήματα τελούν σε σχέση συνάφειας με βάση τα κριτήρια του αρθ. 128 ΚΠΔ, υπάγονται όλα στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ, αρκεί ένα από αυτά, ανεξαρτήτως βαρύτητας, να υπάγεται στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ⁴⁸⁸. Με άλλα λόγια, αν μεταξύ των συναφών εγκλημάτων κατά την έννοια του άρθρ. 128 ΚΠΔ υπάρχει κάποιο κακούργημα ή πολιτικό πλημμέλημα που υπάγεται στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ, αρμόδιο για την εκδίκαση όλων των συναφών είναι πάντοτε το ΜΟΔ. Στην περίπτωση λ.χ. που συρρέουν αληθινά διακεκριμένη ληστεία με ιδιαίτερη σκληρότητα (άρθρ. 380 παρ. 2 ΠΚ) και βιασμός (336 παρ. 1 ΠΚ) τα συναφή εγκλήματα θα δικαστούν άνευ ετέρου από το ΜΟΔ, μολονότι η διακεκριμένη ληστεία (που αυτοτελώς υπάγεται στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων κατά το άρθρ. 111 στοιχ. Α' παρ. 1 ΚΠΔ και) τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη και είναι βαρύτερη από τον βιασμό που (αυτοτελώς υπάγεται στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ κατά το άρθρ. 109 παρ. 1 περ. α' ΚΠΔ και) τιμωρείται με πρόσκαιρη κάθειρξη τουλάχιστον δέκα (10) ετών⁴⁸⁹. Ομοίως, στην περίπτωση που συρρέουν αληθινά ληστεία με ιδιαίτερη σκληρότητα (άρθρ. 380 παρ. 2 ΠΚ) και ανθρωποκτονία εκ προθέσεως (299 παρ. 1 ΠΚ), αρμόδιο είναι και πάλι το ΜΟΔ εκ του άρθρ. 128 παρ. 2 ΚΠΔ και άνευ ετέρου, μολονότι τα εγκλήματα αυτά που υπάγονται αυτοτελώς το πρώτο στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων και το δεύτερο σ' εκείνη του ΜΟΔ είναι ίσης βαρύτητας, τιμωρούμενα με ισόβια κάθειρξη⁴⁹⁰.

⁴⁸⁶ Βλ. αναλυτικά Θ. Δαλακούρα, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 358 επ. · Α. Παπαδαμάκη, ό.π., σελ. 86 επ.

⁴⁸⁷ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 360 υποσ. 962.

⁴⁸⁸ Πρβλ. για την πολύπλοκη κατάσταση και τα ζητήματα συνταγματικότητας που δημιουργούσε υπό τον προϊσχύσαντα ΚΠΔ το προβάδισμα στο κριτήριο του βαρύτερου εγκλήματος και η ενεργοποίηση του κριτηρίου της ιεράρχησης των δικαστηρίων μόνον επί ίσης βαρύτητας των συναφών εγκλημάτων Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 46 επ. σελ. 1533 επ. · ΑΠ 1294/1992 ΠοινΧρ 1992, 931.

⁴⁸⁹ Πρβλ. τη σχετική συζήτηση υπό τον προϊσχύσαντα ΚΠΔ 1950 σε Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 48 σελ. 1534.

⁴⁹⁰ Θ. Δαλακούρας, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 360. Πρβλ. τη σχετική συζήτηση υπό τον

146 Εξαίρεση εισάγεται δια της ειδικής διατάξεως του άρθ. 111 παρ. 4 ΚΠΔ, δυνάμει της οποίας υπάγονται στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του Τριμελούς Εφετείου Κακουρηγημάτων, ανεξαρτήτως της βαρύτητάς τους, όλα τα συναφή κακουργήματα ή πλημμελήματα με εκείνα τα οποία τελούμενα υπό τις συνθήκες του άρθρου 187Α ΠΚ χαρακτηρίζονται ως τρομοκρατικές πράξεις, καθώς και με τα κακουργήματα που προβλέπονται στα άρθρα 187 και 187Β ΠΚ. Επομένως, στην περίπτωση αυτή δεν ισχύει η γενική περί συνάφειας ρύθμιση του άρθ. 129 παρ. 2 ΚΠΔ και τα συναφή με τις τρομοκρατικές πράξεις κακουργήματα, καθώς και τα κακουργήματα που προβλέπονται στα άρθρα 187 (εγκληματική οργάνωση) και 187Β (αξιόποινη υποστήριξη σε τρομοκράτες και τρομοκρατικές οργανώσεις) υπάγονται, συλλήβδην, στο Τριμελές Εφετείο Κακουρηγημάτων, ακόμη και αν ανήκουν αυτοτελώς στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του ΜΟΔ. Συνεπώς, όσα κακουργήματα τελεί ένα μέλος εγκληματικής ή τρομοκρατικής οργάνωσης κατά τη διάρκεια του βίου της (διάρκεις έγκλημα), ακόμη και αν δεν συνδέονται με την οργάνωση και τους σκοπούς της, επειδή τελούν σε δεσμό συνάφειας (ιδίως αληθινή συρροή) με τη πράξη του άρθρου 187 ή 187Β θα υπαχθούν οπωσδήποτε στην αρμοδιότητα του Τριμελούς Εφετείου Κακουρηγημάτων (π.χ. οι βιασμοί που τελεί το μέλος της εγκληματικής ή τρομοκρατικής οργάνωσης «στον ελεύθερο του χρόνο» θα υπαχθούν στο Τριμελές Εφετείο Κακουρηγημάτων ως συναφείς με την εγκληματική οργάνωση πράξεις). Η ρύθμιση αυτή κινείται στα όρια της συνταγματικότητας, αφού αφαιρεί κακουργήματα από την ύλη του ΜΟΔ με το πρόσχημα λ.χ. της συρροής τους με κάποια από τις πράξεις των άρθρων 187 ή 187Β ή τον χαρακτηρισμό τους ως τρομοκρατικών πράξεων με βάση τα κριτήρια του άρθ. 187Α. Ιδίως το τελευταίο είναι λίαν προβληματικό από συνταγματικής άποψης, αφού η αφαίρεση του κακουργήματος από την ύλη του ΜΟΔ δεν γίνεται κατ' ουσίαν με νόμο, αλλά εντέλει με βάση τον νομικό χαρακτηρισμό του οργάνου που ασκεί την ποινική δίωξη, και μάλιστα όχι μόνο για την ίδια την χαρακτηρισθείσα ως τρομοκρατική πράξη, αλλά ακόμη και για ένα άλλο κακούργημα (αυτοτελώς υπαγόμενο στην ύλη του ΜΟΔ) που απλώς λ.χ. συρρέει αληθώς με την τρομοκρατική πράξη και δεν έχει το ίδιο τέτοια χαρακτηριστικά. Έτσι, αν ένας τρομοκράτης προκαλέσει έκρηξη σε δημόσιο κτίριο από την οποία μπορούσε να προκύψει κίνδυνος για ανθρώπους (270 παρ. 1 περ. Β΄, 187Α παρ. 1 ΠΚ) και σκοτώσει το ίδιο βράδυ τον γείτονά του εξαιτίας διαφωνίας για μια θέση στάθμευσης, θα δικαστεί από το Τριμελές Εφετείο Κακουρηγημάτων και για την άσχετη με την τρομοκρατική του δράση ανθρωποκτονία εκ προθέσεως (299 ΠΚ) δυνάμει του άρθ. 111 παρ. 4 ΚΠΔ.

προϊσχύσαντα ΚΠΔ 1950 σε Α. Δημάκη, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγίαρ. 49 σελ. 1534.

3. Η κατάργηση της ειδικής δικονομικής μεταχείρισης των δια του τύπου διαπραττόμενων εγκλημάτων (παρ. 3)

Η υπαγωγή των δια του τύπου διαπραττόμενων εγκλημάτων στην καθ' ύλην αρμο- 147
διότητα ορκωτών δικαστηρίων από τα προηγούμενα Συντάγματα φαίνεται ότι είχε
την ρίζα της στην αντίληψη ότι ο τύπος «*εκπροσωπεί την Κοινή Γνώμην και η Κοινή
Γνώμη δια των εκπροσώπων της των λαϊκών δικαστών μπορεί να κρίνει τον Τύπον*»⁴⁹¹.
Η δικαιολογική βάση της ρύθμισης εντοπιζόταν στην εξασφάλιση δια της εκδίκασεως
από δικαστήριο παρέχον ανάλογες εγγυήσεις «*μιας υπευθύνου ελευθερίας του
τύπου*»⁴⁹². Με την παρ. 3 του Σ. 1975 εισάγεται εξαίρεση από τον κανόνα της παρ. 1
όσον αφορά την καθ' ύλην αρμοδιότητα των ΜΟΔ για τα δια του τύπου διαπραττόμενα
εγκλήματα⁴⁹³. Η παρ. 3 ξεκαθαρίζει, δηλαδή, ότι τα δια του τύπου διαπραττόμενα
εγκλήματα κάθε βαθμού εκδικάζονται πάντοτε από ποινικά δικαστήρια στη σύνθεση
των οποίων μετέχουν αποκλειστικά τακτικοί (ποινικοί) δικαστές, αποκλεισμένης έτσι
της συμμετοχής ενόρκων στην εκδίκασή τους⁴⁹⁴. Επομένως, αποκλείεται η καθ' ύλην
αρμοδιότητα του ΜΟΔ για κακούργηματα (και πολιτικά πλημμελήματα), εφόσον αυτά
έχουν διαπραχθεί δια του τύπου⁴⁹⁵. Δεδομένου ότι κακούργημα τελούμενο δια του
τύπου είναι σήμερα μάλλον αδιανόητο, η συγκεκριμένη συνταγματική πρόβλεψη
στερείται σε μεγάλο βαθμό πρακτικής αξίας. Περαιτέρω, με βάση την παρ. 3 του άρθ.
97 καθίσταται σαφές ότι τα εγκλήματα που διαπράττονται δια του τύπου υπάγονται στην
τακτική ποινική δικαιοδοσία και αποκλείεται η σύσταση ειδικής ποινικής δικαιοδοσίας
για την εκδίκασή τους, όπως είχε προταθεί κατά τις προπαρασκευαστικές εργασίες για
τη θέσπιση του Σ. 1975 (σύσταση ειδικού «τυποδικείου»)⁴⁹⁶.

⁴⁹¹ Έτσι ο Βουλευτής Α. Κακλαμάνης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 714 επ. · ομοίως ο Βουλευτής Ι. Σεργάκης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 720.

⁴⁹² Η. Γάφος, *Ποινική Δικονομία*, ό.π., τ. Α΄, σελ. 65.

⁴⁹³ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 1 σελ. 1519, πλαγιάρ. 55 σελ. 1537 · Π. Σπυρόπουλος, *Οι εγγενείς δυσχέρειες του ορκωτικού συστήματος*, ό.π., σελ. 247.

⁴⁹⁴ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαγιάρ. 53 σελ. 1536.

⁴⁹⁵ *Ibidem*. Αντίθ. για κάθε πολιτικό έγκλημα διά του τύπου θεωρούν αρμόδιο το ΜΟΔ οι Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 114 · Σ. Αλεξιάδης, *Η εξέλιξη του θεσμού των ορκωτών δικαστηρίων*, ό.π., σελ. 846.

⁴⁹⁶ Από τον εισηγητή της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκάκη, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 712 · συμφ. και ο Γ.-Α. Μαγκάκης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 723. Όπως διαφάνηκε κατά τις συζητήσεις στην Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή, το βασικό ζήτημα που έθετε η αντιπολίτευση ήταν η εκδίκαση των δια του τύπου διαπραττόμενων εγκλημάτων από ειδικά επιλεγμένους «πρόθυμους» τακτικούς δικαστές. Για τον λόγο αυτό προτάθηκε η σύνθεση στις περιπτώσεις αυτές να προκύπτει κατόπιν κληρώσεως. Κατά την κοινοβουλευτική συζήτηση ο εισηγητής της μειοψηφίας Γ.Β. Μαγκά-

148 Ο «τύπος» ορίζεται και σήμερα ακόμη στο άρθρ. 1 ν. 1092/1938: «*Τύπος και έντυπον επί των οποίων εφαρμόζονται αι διατάξεις του νόμου τούτου, είναι παν ό,τι εκ τυπογραφίας ή οιουδήποτε άλλου μηχανικού ή χημικού μέσου, παράγεται εις όμοια αντίτυπα και χρησιμεύει εις πολλαπλασιασμόν ή διαδοσιν χειρογράφων, εικόνων, παραστάσεων μετά ή άνευ σημειώσεων, ή μουσικών έργων μετά κειμένου ή επεξεγήσεων, ή φωνογραφικών πλακών. Τα του κινηματογράφου διέπονται υπό ειδικού νόμου.*»⁴⁹⁷. Η παρ. 3 του άρθρ. 97 αναφέρεται μόνο στα εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου, δηλαδή εκείνα που προβλέπονται στον ΠΚ ή σε ειδικούς ποινικούς νόμους των οποίων η ειδική υπόσταση πραγματώνεται με κατάχρηση του τύπου («δια του τύπου») ως μέσου τελέσεως (π.χ. εγκλήματα κατά της τιμής [361 επ. ΠΚ], διασπορά ψευδών ειδήσεων [191 ΠΚ])⁴⁹⁸. Δεν αφορά τα εγκλήματα εκείνα στα οποία ο τύπος συνιστά στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης, η οποία δεν πληρούται αν ο δράστης δεν έχει μεταχειριστεί τον τύπο (π.χ. διατάξεις περί ασέμνων δημοσιευμάτων [άρθρ. 29 ν. 5060/1931])⁴⁹⁹. Κατά τη νομολογία «για τη στοιχειοθέτηση των εγκλημάτων που τελούνται δια του τύπου, δηλαδή των εγκλημάτων του κοινού δικαίου, που προβλέπονται από τον Ποινικό Κώδικα ή από τους ειδικούς ποινικούς νόμους και τελούνται με κατάχρηση του τύπου ως μέσου για την εκδήλωσή τους, δεν αρκεί να συντρέχει το στοιχείο του εντύπου, όπως εννοιολογικώς προσδιορίζεται από το ως άνω άρθρο 1 του ΑΝ 1092/1938, αλλά προσαπαιτείται και η δημοσίευσή του, η οποία, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1 του ίδιου νόμου, θεωρείται ότι υπάρχει όταν συντελεσθεί η διανομή

κης, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 263, πρότεινε τη διεξαγωγή κλήρωσης ως ασφαλιστική δικλείδα ειδικά για τα διά του τύπου διαπραττόμενα εγκλήματα, εφόσον δεν υπάγονταν στην αρμοδιότητα του ΜΟΔ, επειδή «πολλάκις κατά το παρελθόν δυστυχώς εν όψει της εκδικάσεως τιοιούτων αδικημάτων εγένετο ειδική επιλογή των μελλόντων να συμμετάσχωσι της συνθέσεως του Δικαστηρίου τακτικών δικαστών ...» · ομοίως ο ίδιος στην Ολομέλεια της Βουλής, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 711 επ. · συμφ. και οι Βουλευτές Γ.-Α. Μαγκάκης, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 273 · Μ. Στεφανίδης, *Πρακτικά Υποεπιτροπής*, σελ. 275 · Α. Κακλαμάνης, *Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής*, σελ. 715. Σήμερα το ζήτημα αυτό έχει ως επί το πλείστον επιλυθεί, αφού έχει καθιερωθεί η κλήρωση των συνθέσεων στα μεγάλα πρωτοδικεία για όλες τις υποθέσεις.

⁴⁹⁷ Α. Δημάκης, «Άρθρο 97», ό.π., πλαιγάρ. 54 σελ. 1536.

⁴⁹⁸ Ibidem.

⁴⁹⁹ Ibidem. Τα τελευταία «εγκλήματα τύπου» ή «αστυνομίας του τύπου» εξοβελίστηκαν ως επί το πλείστον από το θετικό ποινικό δίκαιο με το άρθρο μόνο του ν. 2243/1994, με το οποίο καταργήθηκαν όλες οι ουσιαστικές και δικονομικές ποινικές διατάξεις του ν. 5060/1931 («Περί τύπου, προσβολών της τιμής εν γένει και άλλων σχετικών αδικημάτων»), του α.ν. 1092/1938 («Περί Τύπου»), καθώς και κάθε άλλη ουσιαστική και δικονομική ποινική διάταξη ειδικού νόμου σχετικά με τον τύπο, εκτός των άρθρων 29 και 30 του ν. 5060/1931, του άρθρου 47 του α.ν. 1092/1938, και της παρ. 3 του άρθρου μόνου του ν. 1178/1981 (βλ. ΑΠ 1416/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

ή πώληση του εντύπου, καθώς και η τοιχοκόλληση ή έκθεση αυτού σε δημόσιο μέρος ή σε δημόσια συνάθροιση ή σε μέρος προσιτό στο κοινό»⁵⁰⁰.

Κατά πάγια ερμηνευτική παραδοχή, όπου στην ποινική νομοθεσία αναφέρεται ο **149** τύπος ως μέσο τέλεσης εγκλημάτων εξωτερίκευσης νοείται μόνον ο έντυπος και όχι ο ηλεκτρονικός, ώστε δεν διαπράττονται «δια του τύπου» αδικήματα με δημοσιεύσεις ή καταχωρίσεις σε ιστοσελίδες στο διαδίκτυο⁵⁰¹. Ομοίως, ανακοινώσεις από τηλεοράσεως ή ραδιοφώνου δυσφημιστικών γεγονότων δεν στοιχειοθετούν αδίκημα τελούμενο δια του τύπου, αφού η τηλεόραση και το ραδιόφωνο δεν αποτελούν τυπογραφία ούτε θεωρούνται μηχανικό μέσο πολλαπλασιασμού χειρογράφων⁵⁰². Δεν διαπράττεται, τέλος, αδίκημα δια του τύπου κατά την έννοια του άρθ. 1 α.ν. 1092/1938 με επιστολή που έχει γραφεί σε συνηθισμένη γραφομηχανή, εκτός αν αυτή φωτοτυπηθεί σε πολλά αντίτυπα και στη συνέχεια διανεμηθεί, γιατί η φωτοτύπηση αυτής αποτελεί πολλαπλασιασμό χειρογράφου με μηχανικό μέσο⁵⁰³.

Υποστηρίζεται ότι για τα πολιτικά εγκλήματα που διαπράττονται δια του τύπου αρμόδιο **150** είναι πάντοτε το ΜΟΔ, επειδή η παρ. 3 προβλέπει μια εξαίρεση που πρέπει να ερμηνεύεται στενά⁵⁰⁴. Εκτός του ότι δύσκολα είναι νοητό πολιτικό έγκλημα διαπραττόμενο δια του τύπου (τουλάχιστον με βάση την έννοια του πολιτικού εγκλήματος που γίνεται στο παρόν δεκτή), η παρ. 3 τελεί μάλλον σε σχέση ειδικότητας με τις γενικές ρυθμίσεις των παρ. 1 και 2. Επομένως, τα δια του τύπου διαπραττόμενα, ακόμη και αν συνιστούν πολιτικά εγκλήματα, κρίνονται πάντοτε μόνο από τακτικούς δικαστές.

⁵⁰⁰ ΑΠ 504/2020 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ · ΑΠ 1400/2020 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ · ΑΠ 1416/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ · ΑΠ 46/2013 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁵⁰¹ ΑΠ 192/2017 ΠοινΔικ 2017, 182 · ΑΠ 2089/2017 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ · ΑΠ 1030/2009 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁵⁰² ΑΠ 504/2013 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ · ΑΠ 1030/2009 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁵⁰³ ΑΠ 1052/1995 ΠοινΧρ 1996, 85.

⁵⁰⁴ Α. Καρράς, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 114 και υποσ. 161.